

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

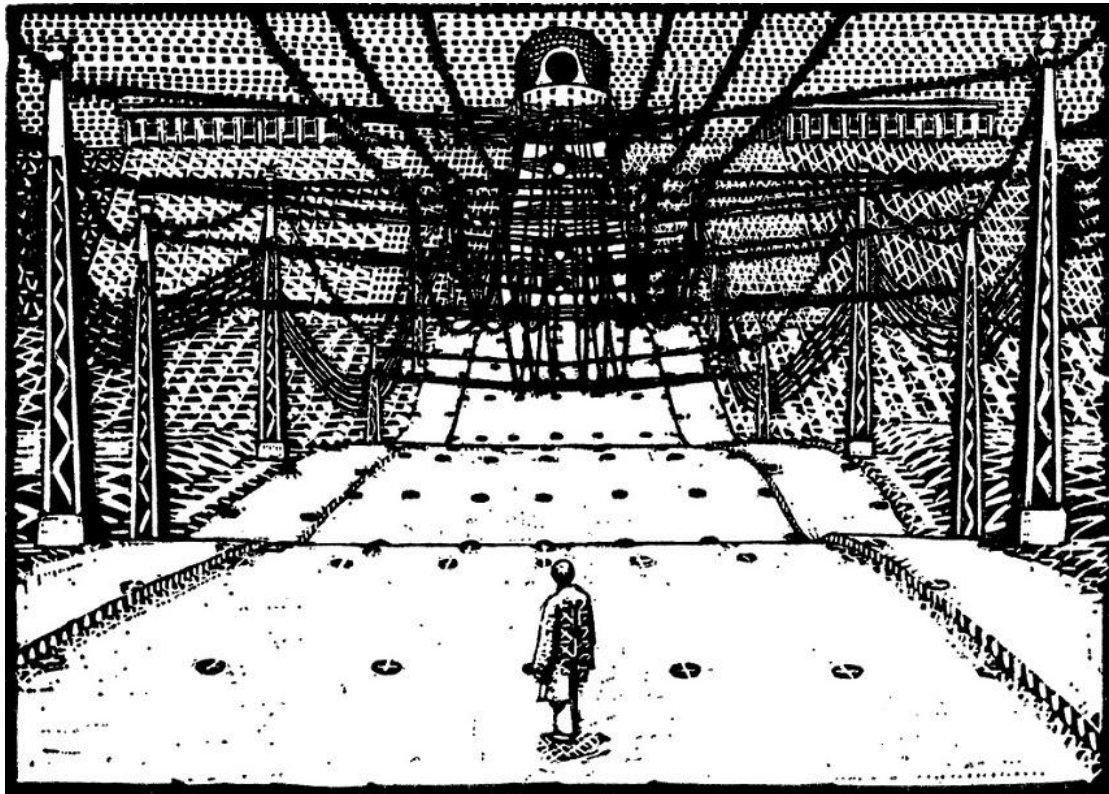
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Δ.Δ.Π.Μ.Σ. «ΨΥΧΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΤΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ: ΕΝΑ ΣΧΟΛΕΙΟ ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ.»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Β' «ΨΥΧΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΣΥΝΙΣΤΩΣΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑΣ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Πολιτική Κοινωνικοποίηση και Κοινωνικές Αναπαραστάσεις μέσα από τα ΜΜΕ.»

*Το παράδειγμα της υποδοχής γερμανικών δημοσιευμάτων από τον
ελληνικό Τύπο»*

Δεμένικα Κωνσταντίνα, Α.Μ. 135
Επόπτρια, Θεοδωροπούλου Έλενα

Ρόδος 2014

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ την κα Θεοδωροπούλου για την καθοδήγηση, τη στήριξη, την κατανόηση
και, προπαντός, την έμπνευση.

Την Αγάπη Παναγιωτίδου για την μετάφραση και τη Μαριάννα Δρακοπούλου
για την επιμέλεια του γερμανικού άρθρου.

Τον Θανάση για όλα, αν και δεν του αρέσουν τα ευχαριστώ.

Την Αρσινόη... γιατί ήρθε.

Η εικόνα στο εξώφυλλο είναι από το έργο «Ορφέας και Ευρυδίκη» (1959) του Δανού
χαράκτη Palle Nielse

Πρόλογος	σ.4
Εισαγωγή	σ.6
Μέρος Πρώτο	
1 ^ο κεφάλαιο. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	
1.1 Κοινωνικοποίηση	σ.9
1.2 Πολιτική Κοινωνικοποίηση	σ.13
1.2.1. Τύποι Πολιτικής Κοινωνικοποίησης	σ.17
1.2.2. Φορείς Πολιτικής Κοινωνικοποίησης	σ.20
1.2.2.1. Οικογένεια	σ.21
1.2.2.1. Σχολείο	σ.22
1.2.2.3. Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας	σ.24
1.2.3. Πολιτική επάρκεια και πολιτική κουλτούρα	σ.29
2 ^ο κεφάλαιο. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ	
2.1 Έννοια και Ορισμοί	σ.35
2.2 Διαδικασία σχηματισμού και λειτουργίες	σ.37
2.3 Διάδοση Κοινωνικών Αναπαραστάσεων μέσα από τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας	σ.39
3 ^ο κεφάλαιο. ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	
3.1 Θεωρητικές προσεγγίσεις των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας	σ.41
3.1.1 Φιλελεύθερες Θεωρίες	σ.41
3.1.2 Κριτικές Θεωρίες	σ.43
3.1.2.1 Μαρξισμός	σ.44
3.1.2.2 Gramsci – Ηγεμονικό μοντέλο	σ.45
3.1.2.3 Σημειωτική παράδοση	σ.45
3.1.2.4 Foucault	σ.46
3.1.2.5 Η κατασκευή της πραγματικότητας	σ.46
3.1.2.6 Ο Habermas και η δημόσια σφαίρα	σ.47
3.2 Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και Κοινό	σ.49
3.3 Κοινή γνώμη	σ.52
3.4 Αισθητικοποίηση της πολιτικής	σ.54
3.5 Τύπος. Γνωρίσματα και λειτουργίες	σ.55
3.5.1 Τύπος στην Ελλάδα	σ.56
Μέρος Δεύτερο	
1 ^ο κεφάλαιο. Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	
1.1 Εισαγωγή	σ.61
1.2 Ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις	σ.69
1.3 Επιλογή της μεθόδου	σ.73
2 ^ο κεφάλαιο. ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	
2.1 Το θέμα της έρευνας στο θεματολόγιο του ελληνικού Τύπου - Ποσοτική Ανάλυση	σ.79
2.2 Κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα – η γερμανική «εκδοχή»	σ.82
2.3 Κοινωνικές αναπαραστάσεις του Έλληνα στον ελληνικό Τύπο	σ.88
2.3.1 Αποτελέσματα ανάλυσης πρώτου επιπέδου	σ.88
2.3.1.1. Διερεύνηση υποθέσεων	σ.105
2.3.2. Ανάλυση δευτέρου επιπέδου	σ.107
2.3.2.1. Κοινωνικές αναπαραστάσεις του Έλληνα στις ελληνικές εφημερίδες	σ.107
2.3.2.1.1. Εφημερίδα «Καθημερινή»	σ.107
2.3.2.1.2. Εφημερίδα «Ελευθεροτυπία»	σ.111
2.3.2.1.3. Εφημερίδα «Το Βήμα»	σ.115
2.3.2.2. Διερεύνηση τρίτης υπόθεσης	σ.118

Συμπεράσματα	σ.122
Αντί Επιλόγου	σ.141
Βιβλιογραφία	σ.142
Παράρτημα	σ.152

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

*«..τα τρία θεμελιώδη στοιχεία κάθε εμπειρίας:
ένα παιχνίδι αλήθειας, σχέσεις εξουσίας
και μορφές σχέσης με τον εαυτό
και με τους άλλους.» (Φουκώ, 1987)*

Τα ΜΜΕ στήνουν πάντα παιχνίδια αλήθειας. Σκηνοθετούν τις ζωές μας. Προβάλλουν πρότυπα και δημιουργούν επιθυμίες. Αυτό μπορεί να σημαίνει ότι επηρεάζουν την καθημερινότητα μας κι είναι ίσως δύσκολο να εντοπιστεί κάποιος μεγάλος κίνδυνος σε αυτό. Η δύναμη των ΜΜΕ, το πόσο έχουν διεισδύσει στις συνειδήσεις μας, αποκαλύπτεται εν καιρώ πολέμου. Σε εποχές όπως η σημερινή, σε χώρες σαν την Ελλάδα, όπου η κοινωνία ηττάται σε όλα τα πεδία μάχης από τον κυρίαρχο καπιταλισμό.

Ο πόλεμος δεν ξεκίνησε χτες αλλά από πολύ παλιά. Ομοίως και τα μέσα επικοινωνίας δεν απέκτησαν ξαφνικά την δύναμη να σχηματίζουν ταυτότητες, να συνθέτουν κοινότητες και να χαράσσουν όρια αποκλεισμού. Για χρόνια τα ΜΜΕ έστηναν παιχνίδια αλήθειας, όπως λ.χ. κατά τη περίοδο των Ολυμπιακών Αγώνων. Στον καιρό της αφθονίας, του ηδονικού καπιταλισμού και της επίπλαστης ελευθερίας, τα μέσα επικοινωνίας καθόριζαν την συλλογική ταυτότητα. Έλληνας σήμαινε εκείνος που ξέρει τον τρόπο να ζει, που έχει χαρίσματα μοναδικά, όπως η λεβεντιά, το φιλότιμο, η φιλοξενία, που διαπρέπει όπου κι αν βρεθεί στον κόσμο, που τα καταφέρνει έστω και την τελευταία στιγμή και ακόμη και σε τομείς που υστερεί κάπως, όπως η οργάνωση και ο προγραμματισμός, ξεσπώντας δημιουργικά μέσα από ένα συρτάκι. Τα μέσα επικοινωνίας έφτιαξαν ένα είδωλο για τον Έλληνα τόσο ισχυρό που ξεπερνούσε ακόμη και τον εγγενή ναρκισσισμό του.

Ωστόσο πάντα υπήρχαν Έλληνες που είχαν άλλη σχέση με την εξουσία των ΜΜΕ και την εξουσία γενικότερα. Αμφίθυμοι, σιωπηλοί και σκοτεινοί μέσα στην γιορτή των πολλών. Αυτοί οι «άλλοι» διαμαρτύρονταν ακόμη και στους Ολυμπιακούς Αγώνες για εργατικά ατυχήματα στις κατασκευές των έργων, για απελάσεις προσφύγων, για εγκλεισμό των χρηστών ουσιών, των μεταναστών, των αστέγων σε κέντρα συγκέντρωσης έξω από την πόλη, προκειμένου αυτή να ομορφύνει για τους ξένους επισκέπτες. Στο φόντο εξυφαίνονταν νόμιμες, κατά τα άλλα, ανταλλαγές, αναθέσεις και συμφωνίες που διασπάθισαν αχόρταγα δημόσιο χρήμα.

Στη μικρή μας ομήγυρη, όλοι είχαμε να διηγηθούμε μια ιστορία αναξιοκρατίας και διαφθοράς από την καθημερινότητα μας. Οι ζωές μας ήταν διαποτισμένες από αυτή την νοοτροπία και ήταν σαν να μας έπνιγε ένα αόρατο χέρι. Υπήρχε παντού η μυρωδιά ενός πολέμου που για κάποιους ήταν κρυφός και για άλλους φανερός. Η αντίσταση απέναντι στον μόνο τρόπο που λειτουργεί η μηχανή επέφερε στασιμότητα και λύπη. Μέρα με τη μέρα

γινόμασταν περισσότερο οι «άλλοι», οι γραφικοί που μιλούν και σκέφτονται πολιτικά σε έναν κόσμο που θεωρούσε την πολιτική υπερβάλλοντα ζήλο ή ιδιοτροπία. Μέρα με τη μέρα η πραγματικότητα βάραινε στους ώμους μας. Η ποίηση εξηγούσε δίχως να παρηγορεί. «Η ζωή που δέχομαι είναι το πιο τρομερό επιχείρημα κατά του εαυτού μου.» (Κρεβέλ)

Στην αρχή ξεκίνησε σαν ψίθυρος κι ύστερα ακούστηκε εκκωφαντικά μέσα από τον τηλεβόα των ΜΜΕ: «Έλληνα ψεύτη, Έλληνα απατεώνα, Έλληνα τεμπέλη. Μας είπες ψέματα, μας ξεγέλασες, μας κούρασες. Τώρα θα τιμωρηθείς.» Όπως στις ελληνικές τραγωδίες, όπου ένας αγγελιοφόρος φέρνει το μήνυμα απ' έξω και όλα συμβαίνουν στην ίδια σκηνή, από τους ίδιους πρωταγωνιστές, με μια άλλη όμως συναισθηματική φόρτιση, καθώς όλα έχουν αλλάξει μετά το μήνυμα.

Τι σημαίνει για εμάς αυτό το μήνυμα; Γιατί μας παρομοιάζουν με βάρβαρους; Γιατί μας αποδίδουν χαρακτηρισμούς με λόγια μέσα από την ιστορία μας; Πόσο σημαντικοί είναι για μας αυτοί που μας χλευάζουν; Μπορούμε να τους αγνοήσουμε; Μπορούμε να τους εξηγήσουμε ότι πρόκειται για λάθος; Θα μας ακούσουν; Και ποιοι είναι, τελοσπάντων, αυτοί που μας κοιτούν μουδιασμένοι μέσα από τον καθρέφτη;

Όταν ο πόλεμος έρχεται, κάποιοι τον βλέπουν, τον μυρίζουν και αναγκασμένοι να προστατεύσουν την ζωή και την ελευθερία τους φεύγουν μακριά από την πατρίδα τους. Κάποιοι παραμένουν, περιμένουν να ξεσπάσει ο πόλεμος και σκέφτονται ως μόνη επιλογή την νίκη. Κάποιοι ξυπνούν τρομαγμένοι από τις «βόμβες». Αυτοί που μένουν, έτοιμοι ή ανέτοιμοι, πρέπει να στήσουν μαζί την αντίσταση.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο διάστημα πριν από την προσφυγή του ελληνικού κράτους στο μηχανισμό στήριξης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αναπτύχθηκε στο διεθνή Τύπο έντονη κριτική απέναντι στην Ελλάδα. Ο γερμανικός Τύπος πρωτοστάτησε σε αυτή την κριτική και, γρήγορα, μερίδα του εγκατέλειψε την δημοσιογραφική δεοντολογία και υπέκυψε σε σχολιασμούς και χαρακτηρισμούς ρατσιστικού περιεχομένου. Ένα άρθρο από το γερμανικό περιοδικό Focus σφράγισε την πολεμική του γερμανικού Τύπου και πυροδότησε αντιδράσεις ανάμεσα στους Έλληνες πολιτικούς και τα ελληνικά μέσα ενημέρωσης.

Η εργασία μελετά, μέσα από την έννοια των κοινωνικών αναπαραστάσεων, τον τρόπο με τον οποίο κοινωνικοποιεί ο Τύπος το αναγνωστικό κοινό στην πολιτική. Εξετάζεται, εν προκειμένω, ο τρόπος ανταπόκρισης του ελληνικού Τύπου απέναντι στην αρνητική αναπαράσταση που διέδωσε ο γερμανικός Τύπος, σε μια περίοδο έντονων πολιτικών αλλαγών. Τα ερωτήματα που επιχειρείται να απαντηθούν είναι διαδοχικά και αλληλοεξαρτώμενα. Σε ποια βάση συντίθεται η αρνητική κοινωνική αναπαράσταση του γερμανικού Τύπου; Βασίζεται σε μια δίκαιη κριτική έναντι των λαθών της ελληνικής κοινωνίας; Προκύπτει μέσα από μια πολιτική σκοπιμότητας η οποία κάνει χρήση αρνητικών στερεοτύπων; Τι σημαίνει η απόρριψη ή η υιοθέτηση μιας αρνητικής κοινωνικής αναπαράστασης από τον ελληνικό Τύπο; Ποιες μπορεί να είναι οι πολιτικές της προεκτάσεις; Πώς ο Τύπος λειτουργεί ως φορέας πολιτικής κοινωνικοποίησης και ποιο είναι το εύρος της επίδρασης του; Ποιοι παράγοντες επιδρούν στον προσανατολισμό της πολιτικής κοινωνικοποίησης από τον Τύπο;

Οι βασικές θεωρητικές έννοιες της εργασίας είναι η πολιτική κοινωνικοποίηση, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Στο πρώτο μέρος αφιερώνεται στην κάθε μία από αυτές τις έννοιες ένα ξεχωριστό κεφάλαιο. Το πρώτο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους, αφορά στην θεωρητική επισκόπηση της έννοιας της πολιτικής κοινωνικοποίησης, η οποία δεν μπορεί παρά να έχει ως αφετηρία της την μελέτη της ευρύτερης έννοιας της κοινωνικοποίησης. Επιπλέον, αναλύονται οι τύποι της διαδικασίας της πολιτικής κοινωνικοποίησης σε σχέση με τον τρόπο, το χρόνο και τον χώρο που αυτή εξελίσσεται, ενώ παράλληλα αναφέρονται και οι κύριοι φορείς. Σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο, αναδεικνύεται η θέση των ΜΜΕ ανάμεσα στους άλλους φορείς πολιτικής κοινωνικοποίησης και η συμπληρωματικότητά τους, καθώς και οι τρόποι με τους οποίους τα ΜΜΕ κοινωνικοποιούν το κοινό στην πολιτική. Τέλος, στο πρώτο κεφάλαιο αναλύονται οι

έννοιες της πολιτικής επάρκειας και της πολιτικής κουλτούρας, οι οποίες αλληλοεξαρτώνται και αλληλοδιαμορφώνονται μέσα από την διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης.

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αποτελούν το ερευνητικό εργαλείο της εργασίας και το συνδετικό κρίκο μεταξύ πολιτικής κοινωνικοποίησης και μέσων μαζικής επικοινωνίας. Αντίστοιχη είναι και η τοποθέτηση των θεωρητικού κεφαλαίου των κοινωνικών αναπαραστάσεων ανάμεσα στα άλλα δύο κεφάλαια. Το δεύτερο κεφάλαιο, πραγματεύεται την έννοια των κοινωνικών αναπαραστάσεων, όπως αυτή αναπτύσσεται διαρκώς από την επιστήμη της κοινωνικής ψυχολογίας. Περιγράφεται η διαδικασία συλλογικής δημιουργίας των κοινωνικών αναπαραστάσεων και ο τρόπος λειτουργίας τους προς όφελος των κοινωνικών ομάδων. Επιχειρείται, επίσης, η συνοπτική περιγραφή του τρόπου με τον οποίο τα μέσα επικοινωνίας αντανακλούν, ανασυνθέτουν και διαδίδουν ευρύτερα τις κοινωνικές αναπαραστάσεις.

Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας αποτελούν πεδίο μελέτης για πλήθος επιστημών. Για την καλύτερη κατανόηση της σχέσης των ΜΜΕ με την πολιτική, παρατίθενται συνοπτικά, στο τρίτο κεφάλαιο, θεωρητικές θέσεις της πολιτικής επιστήμης και της φιλοσοφίας, της κοινωνιολογίας, της ψυχολογίας και των σπουδών των ΜΜΕ. Διερευνάται η σχέση των ΜΜΕ με το κοινό, η αμφιλεγόμενη έννοια της κοινής γνώμης και η σημασία της στο πολιτικό πεδίο. Γίνεται αναφορά στο πως έχει αλλάξει η πολιτική μέσα από την επίδραση των ΜΜΕ (αισθητικοποίηση της πολιτικής). Η τελευταία ενότητα του τρίτου κεφαλαίου, αφιερώνεται στον Τύπο. Προσεγγίζονται θεωρητικά οι σχέσεις μεταξύ Τύπου και αναγνωστικού κοινού. Παρουσιάζεται, τέλος, συνοπτικά η ιστορική εξέλιξη του ελληνικού Τύπου, οι σχέσεις που έχει αναπτύξει με τις ελίτ της πολιτικής και η επίδραση τους στην ελεύθερη δημοσιογραφία.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας αποτελεί, όπως συνηθίζεται, το ερευνητικό κομμάτι. Στο ερευνητικό τμήμα της εργασίας περιγράφεται το πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο ανάπτυξης του προβλήματος το οποίο πυροδότησε τα ερωτήματα της έρευνας, δηλαδή οι συνθήκες κάτω από τις οποίες αναπτύχθηκε η πολεμική του γερμανικού Τύπου και η σημασία που της αποδίδεται από τους ερευνητές. Στη συνέχεια, περιγράφεται το ερευνητικό πρόβλημα γύρω από το οποίο διαμορφώνεται η μελέτη, παρουσιάζονται τα επιμέρους ερωτήματα και διατυπώνονται οι υποθέσεις της. Ακολουθεί η ανάλυση του συνδυασμού ερευνητικών μεθόδων που επιλέχθηκαν και του τρόπου διασταύρωσης των πορισμάτων της έρευνας.

Η διεξαγωγή της έρευνας συμπεριλαμβάνει την ανάλυση του επίμαχου άρθρου του Focus, το οποίο θεωρείται ότι συμπεριλαμβάνει όλους, σχεδόν, τους μύθους που δημιούργησε ο γερμανικός Τύπος για τον Έλληνα. Η εργασία ολοκληρώνεται με την παράθεση των αποτελεσμάτων της έρευνας και την συναγωγή συμπερασμάτων.

Η μελέτη δεν παρουσιάζει προτάσεις μέσα από τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει. Αποτελεί, κατά κάποιο τρόπο, μια πιο προσεκτική ματιά σε ένα φαινόμενο που εκτυλίχθηκε στο χτες αλλά σχετίζεται άμεσα με το σήμερα. Η σημασία της αφορά στην επιβεβαίωση ή στην διάψευση καταστάσεων που έπαιξαν ρόλο στο πως αντιλαμβάνονται οι Έλληνες τους εαυτούς τους μετά από το γκρέμισμα των ψευδαισθήσεων. Σκοπός της μελέτης είναι, άλλωστε, η προσθήκη ενός ψηφίου στο τεράστιο ψηφιδωτό των ερωτημάτων και των αποκρίσεων γύρω από την εφιαλτική πραγματικότητα της κρίσης.

Μέρος 1^ο.

Κεφάλαιο 1^ο – ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

1.1 Κοινωνικοποίηση

Την οριστικοποίηση της μορφής των σύγχρονων κοινωνιών σε βιομηχανικές, διαδέχτηκε το πολιτικό ζήτημα της συναρμογής της ατομικής ελευθερίας και της κοινωνικής συμβίωσης. Με ποιους τρόπους μπορεί το άτομο να συμμορφωθεί στον κοινωνικό κανόνα δίχως να απεμπολήσει τα δικαιώματά του; Προέχει η κοινωνική ευρυθμία και ποια η αξία της, όταν εξασφαλίζεται μέσω επιβολής; Η συνάρθρωση του ελεύθερου Εγώ και του αναπόδραστου Εμείς θα πλανηθεί στην ιστορία ως φιλοσοφικό, κοινωνικοπολιτικό και ιδεολογικό διακύβευμα, και εν τέλει, ως δυσεπίλυτος γρίφος¹ ως τις μέρες μας.

Μια προσπάθεια επίλυσης του φιλοσοφικού γρίφου θα αποτελέσει και το *Κοινωνικό Συμβόλαιο* του Rousseau, μεταξύ πολιτών και κράτους. Παραχωρείται στο κράτος η εξουσία ρύθμισης των κοινωνικών σχέσεων μέσα από περιοριστικούς κανονισμούς στα ατομικά δικαιώματα. Οι πολίτες προσχωρούν στο κοινωνικό συμβόλαιο ελεύθερα και συνειδητά, αφού έχουν πεισθεί για την αναγκαιότητά του, ενώ, σύμφωνα με τον Locke, διατηρούν το δικαίωμα στην εξέγερση όταν αυτό παραβιάζεται². Οι αντιλήψεις αυτές είναι σύμφυτες με το πνεύμα του Διαφωτισμού, αποτυγχάνουν όμως να συμπεριλάβουν τις σχέσεις κυριαρχίας που παρεμποδίζουν την ελεύθερη και απρόσκοπτη συναίνεση όλων των κοινωνικών ομάδων. Για τον Hobbes, αντίθετα, η σύναψη οποιουδήποτε συμβολαίου με το κράτος βασίζεται στην έμφοβη βούληση που δομεί εν γένει τις σχέσεις κυριαρχίας³.

Ο Durkeim (1922) μελετώντας την εσωτερίκευση των όρων του συμβολαίου προχωρά στη διατύπωση της έννοιας της κοινωνικοποίησης. Μέσα από την *μεθοδευμένη κοινωνικοποίηση* (*socialization methodique*), τα άτομα υιοθετούν ένα κοινό σύνολο αξιών, κανόνων, προτύπων συμπεριφοράς και κοσμοαντιλήψεων και αποκτούν συλλογική συνείδηση. Η συλλογική συνείδηση, ως εξωτερική πραγματικότητα, έχει υποχρεωτικό και ηθικοπλαστικό χαρακτήρα. Τα άτομα προσαρμόζουν την συμπεριφορά τους και σταδιακά εξελίσσονται από απλοί βιολογικοί οργανισμοί σε κοινωνικά υποκείμενα που δρουν και αναπτύσσονται εντός ενός δεδομένου πολιτισμικού πλαισίου⁴.

¹ Τσουκαλάς, 2010:42

² Καλογιαννάκη – Χουρδάκη, 1993:8, υποσημείωση 1, Νόβα-Καλτσούνη, 1998:149

³ Foucault, 2002:119-126

⁴ Νόβα-Καλτσούνη, 1998:151-154, Muhlbauer, 1995:6

Την ίδια περίπου περίοδο, Αμερικανοί κοινωνιολόγοι θα εισάγουν την έννοια της *κοινωνικοποίησης* στις έρευνες τους ως έννοια επιστημονική. Η κοινωνιολογική ανάλυση ενσωμάτωσε πολλά στοιχεία από την επιστήμη της ψυχολογίας, με σημαντικότερα τα ψυχαναλυτικά υποδείγματα, καθώς και τις θεωρίες της κοινωνικής μάθησης και της γνωστικής ανάπτυξης.

Για τον Freud, ο εσωτερικός κόσμος του ανθρώπου αποτελείται από το «εγώ», που αφορά το ορθολογικό στοιχείο, το «εκείνο», που εμπεριέχει τα ένστικτα και τα ορμέφυτα, και το «υπέρ-εγώ» που αντιπροσωπεύει τις κοινωνικές νόρμες και επιταγές. Το «υπέρ-εγώ» ελέγχει, απαγορεύει, καθυποτάσσει, με γνώμονα την κατάκτηση και τη διατήρηση μιας θέσης μέσα στο κοινωνικό σύνολο⁵. Εποπτεύει, με άλλα λόγια, «πανοπτικά» την κοινωνικοποιητική διαδικασία.

Η ψυχοκοινωνική προσέγγιση του Erikson για τη συγκρότηση της προσωπικότητας μέσα από τις οκτώ φάσεις ψυχοκοινωνικής εξέλιξης προσέδωσε στην κοινωνικοποίηση χαρακτηριστικά δια βίου διαδικασίας⁶. Η κοινωνικοποίηση αφορά μία διαδικασία δυναμική, πολύπλοκη και πολύμορφη που διαρκεί όσο και η ζωή του ανθρώπου⁷.

Στις κοινωνιολογικές προσεγγίσεις, η ερμηνευτική προσέγγιση ή σχολή της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης (αλλιώς σχολή του Σικάγου) παρέδωσε μια πιο ολοκληρωμένη θεώρηση της κοινωνικοποίησης. Η κοινωνική πραγματικότητα εδώ, ορίζεται από τα υποκείμενα και για το λόγο αυτό είναι συνεχώς επαναπροσδιοριζόμενη και ευμετάβλητη. Συνεπώς, η αντίληψη του κοινωνικού υποκειμένου είναι αποτέλεσμα μιας συλλογικής διαδικασίας ερμηνείας της πραγματικότητας⁸.

Ο Mead προχωρεί στη διάκριση μεταξύ του “I”, που αποδίδει το αυθόρμητο, υποσυνείδητο κομμάτι του ανθρώπου, και του “Me”, που εκφράζει τον κοινωνικό έλεγχο, για να αποδώσει την αλληλεπιδραστική σχέση ατόμου και κοινωνίας. Η ταύτιση των δύο τμημάτων, η συγκρότηση, δηλαδή, του Εαυτού συντελείται όταν το “I” συνειδητοποιεί τα όρια που του τίθενται από το “Me” και δρα πλέον έχοντας ενσωματώσει αυτά τα όρια. Με αυτό τον τρόπο, ο Mead περιγράφει «πώς ο άνθρωπος γίνεται για τον εαυτό του «εαυτός» αφού προηγουμένως υπήρξε ένας «άλλος»» (Muhlbauer, 1995:10).

Ένα ολιστικό θεωρητικό πλαίσιο γύρω από την κοινωνικοποίηση συνέθεσε και ο Parsons μέσα από τη θεωρία των κοινωνικών ρόλων. Η κοινωνικοποίηση αφορά στη διαδικασία ένταξης του ατόμου σε ολοένα και πιο πολύπλοκα συστήματα. Σε κάθε σύστημα, το άτομο

⁵ Νόβα-Καλτσούνη, 1998:158-169

⁶ Νόβα-Καλτσούνη, 1998:170-177

⁷ Τερλεξής, 1999:17

⁸ Bogdan, 1986:345-346, Νόβα-Καλτσούνη, 1998:205-216

χρειάζεται να ανταποκριθεί σε ιεραρχημένους ρόλους, τους οποίους δεν αρκεί να υποδυθεί, αλλά χρειάζεται και να υπάρξει μέσα από αυτούς. Η εσωτερικευση του κανόνα μέσα από την ανάληψη ρόλων έχει το διττό αποτέλεσμα της διαμόρφωσης της ατομικής προσωπικότητας και της αυτούσιας αναπαραγωγής του κοινωνικού συστήματος⁹. Ως εσωτερικευση της κοινωνικά κατασκευασμένης πραγματικότητας περιγράφουν τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης και οι Μπέργκερ και Λούκμαν¹⁰.

Την επιβολή στην οριοθέτηση της συμπεριφοράς και στη δέσμευση ρόλων θα καυτηριάσει ο Habermas. Θα περιγράψει την κοινωνία, όπως αυτή αποτυπώνεται στις προαναφερθείσες κοινωνιολογικές θεωρίες ως «ψευδοκοινότητα». Χαρακτηριστικά της είναι η ανελευθερία του ατόμου και η καταπίεση των επιθυμιών του με στόχο την αποφυγή συγκρούσεων στο εσωτερικό της. Η κριτική θεωρία του Habermas, θα διεκδικήσει για το άτομο τη δυνατότητα να σχεδιάζει, να αποδέχεται και να επαναδιαπραγματεύεται τους ρόλους που αναλαμβάνει. Προτείνει, δηλαδή, μία διαλεκτική σχέση ατόμου – κοινότητας. Μέσα από αυτή τη διαλεκτική σχέση, το άτομο επιχειρεί να συγκεράσει την προσωπική με την κοινωνική ταυτότητά¹¹ του, προκειμένου να δομήσει την ταυτότητα του Εγώ.

Η διαλεκτική σχέση μεταξύ ατόμου και κοινότητας, προϋποθέτει τη δυνατότητα του ατόμου να αποστασιοποιείται από τους κοινωνικούς του ρόλους, ώστε να αυτοπροσδιορίζεται. Η αποστασιοποίηση επιδιώκεται κατά τη διάρκεια της δευτερογενούς κοινωνικοποίησης¹² (σχολείο, σημαντικοί άλλοι κλπ), όταν το επίπεδο εγγύτητας στις σχέσεις επιτρέπει την αυτοδιαφοροποίηση. Άρα η κατάκτηση μιας διαλεκτικής σχέσης με την κοινότητα προϋποθέτει τον απογαλακτισμό από την οικογένεια (πρωτογενής κοινωνικοποίηση) και ορισμένο επίπεδο ψυχολογικής ωριμότητας¹³. Η επισήμανση αυτή

⁹ Νόβα-Καλτσούνη, 1998:188-205, Muhlbaue, 1995:57-91

¹⁰ Μπέργκερ, Λούκμαν, 2003:239-269

¹¹ Ο Habermas υιοθετεί την διάκριση του Goffmann μεταξύ προσωπικής και κοινωνικής ταυτότητας, όπου: «Η προσωπική ταυτότητα αναφέρεται στη μία και μοναδική βιογραφία ενός συγκεκριμένου ατόμου: κάθε άνθρωπος έχει μια ιστορία ζωής, η οποία τον ξεχωρίζει από όλους τους άλλους ανθρώπους. Αντίθετα, η κοινωνική ταυτότητα είναι αποκρυστάλλωση του γεγονότος ότι κάθε άνθρωπος ανήκει σε διαφορετικές ομάδες αναφοράς και διαφορετικά συστήματα ρόλων» Muhlbaue, 1995:164.

¹² «...η πραγματικότητα που έχει εσωτερικευθεί στη διάρκεια της δευτερογενούς κοινωνικοποίησης είναι πολύ πιο εύκολο να αποδυναμωθεί από ότι εκείνη της πρωτογενούς κοινωνικοποίησης. Η «επιδερμικότητα» όμως αυτή της πραγματικότητας διαθέτει και το πλεονέκτημα ότι επιτρέπει στο άτομο να αποστασιοποιείται ευκολότερα από τους ρόλους του. ... Η απόσταση από τους ρόλους γίνεται δυνατή μόλις στη διάρκεια της δευτερογενούς κοινωνικοποίησης» (Muhlbaue, 1995:128-129).

¹³ Η ψυχολογική ωριμότητα ορίζεται ως μία δια βίου εξελικτική διαδικασία, μέσα από την οποία οι άνθρωποι αποχωρίζονται συναισθηματικά από την οικογένεια διατηρώντας μια στενή συναισθηματική επαφή μαζί της. Μέσα από αυτή την διαδικασία επιτυγχάνεται μία κατάσταση σχετικής διαφοροποίησης, αυτονομίας ή αυθύπαρκτης ατομικότητας (Ιωαννίδου – Johnson, 1998:17).

αποκτά σημασία στις πιο ειδικευμένες αναλύσεις της κοινωνικοποιητικής διαδικασίας, όπως αυτή της πολιτικής κοινωνικοποίησης.

Στα μέχρι τώρα παραδείγματα, η κοινωνικοποίηση αναλύθηκε κυρίως σε σχέση με την ένταξη της ανθρώπινης φύσης στο κοινωνικό σύνολο και την επίδραση που έχει στην ολοκλήρωση της προσωπικότητας. Δεν παύει ωστόσο ως διαδικασία να έχει χρησιμότητα και στη μεταβίβαση πολιτισμικών στοιχείων από γενιά σε γενιά. Ως έννοια, δηλαδή, τοποθετείται, δίπλα στην κλασική παιδαγωγική έννοια της εκπαίδευσης. Πέρα από την μεταβίβαση κουλτούρας, με την ευρύτερη πολιτισμική έννοια¹⁴, η κοινωνικοποίηση «δεν είναι τίποτα άλλο παρά ο τρόπος με τον οποίο το παιδί μαθαίνει και συνειδητοποιεί το σύστημα των κοινωνικών κατηγοριών» (Τερλεξής, 1999:62).

Στις εθνικές – κρατικές κοινωνίες η κοινωνικοποίηση, στο μέτρο που ελέγχεται και επιβάλλεται από κρατικούς ιδεολογικούς μηχανισμούς¹⁵, έχει ως προσανατολισμό τη δημιουργία συνεκτικών και αναμφισβήτητων συλλογικών ταυτοτήτων. Αυτό, ωστόσο, κατορθώνεται μόνο μέσα από την άσκηση συμβολικής βίας στα πλαίσια μιας ολιστικής *εθνοκεντρικής κοινωνικοποίησης*¹⁶.

Σήμερα, ωστόσο, στις κοινωνίες της διακινδύνευσης, προωθείται η *εξατομικευμένη κοινωνικοποίηση*. Η φαινομενική ελευθερία των πολλών επιλογών καθιστά το άτομο υπεύθυνο για την κάθε επιτυχία ή αποτυχία του σαν να είναι ξεκομμένο και ανεπηρέαστο από το κοινωνικό σύνολο.

«Ο άνθρωπος δεν διδάσκεται να σκέφτεται και να λειτουργεί ως μέλος μιας σταθερής φαντασιακής κοινότητας, αλλά εξωθείται να ζει και να δρα ως «αυτο-υπευθυνοποιούμενο» και «αυτό-κοινωνικοποιούμενο» άτομο.» (Τσουκαλάς, 2010:32).

Προετοιμάζεται έτσι για τον πιο αμείλικτο ανταγωνισμό, καθώς παλεύει διαρκώς και μόνο για τον εαυτό του, ενώ σταδιακά απομακρύνεται από κάθε αίσθηση συλλογικότητας¹⁷.

¹⁴ Κατά την οποία το άτομο μαθαίνει τις αξίες, τις νόρμες και τα πρότυπα συμπεριφοράς μίας συγκεκριμένης ομάδας (Jacobsen,2001:352).

¹⁵ Σύμφωνα με την ορολογία που εισήγαγε ο Althusser, οι «ιδεολογικοί μηχανισμοί του Κράτους» περιλαμβάνουν την εκπαίδευση, τον στρατό κ.τ.λ. αλλά και ιδιωτικούς μηχανισμούς, όπως η εκκλησία, τα ΜΜΕ κ.ά. (Τσουκαλάς, 2010:40, υποσημείωση 34, Νόβα-Καλτσούνη, 1998:37).

¹⁶ Τσουκαλάς, 2010:40-58

¹⁷ Τσουκαλάς, 2010:30-32,90-92

1.2 Πολιτική Κοινωνικοποίηση

Η πολιτική κοινωνικοποίηση, έννοια παράγωγη ή ταυτόσημη¹⁸ αυτής της κοινωνικοποίησης, αποτελεί μία κοινωνική, δυναμική και συνεχή πολιτισμική¹⁹ διαδικασία. Οι προσδιοριστικοί ορισμοί της έννοιας διακρίνονται στο ατομικό και το κοινωνικό/ εθνικό επίπεδο.

Το άτομο μέσα από τη διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης συγκροτεί τον πολιτικό του εαυτό²⁰, αποκτά ή εξελίσσει τις στάσεις, τις αξίες, τις πεποιθήσεις, τις ικανότητες και τις συμπεριφορές που σχετίζονται με τις δημόσιες υποθέσεις και την πολιτική²¹. Η πολιτική κοινωνικοποίηση «συνδέεται, δηλαδή, με τη μύηση του ατόμου στη λεγόμενη πολιτική κουλτούρα και τη διαμόρφωση της πολιτικής του ταυτότητας ή του πολιτικού του χαρακτήρα» (Καλογιαννάκη – Χουρδάκη, 1993:9).

Η πολιτική ιδεολογία και συμπεριφορά του ατόμου συναρτάται με το κομμάτι της ιστορίας που συμπίπτει με το διάστημα της ζωής του²².

Με την ευρύτερη έννοια, η πολιτική κοινωνικοποίηση αναφέρεται στους τρόπους με τους οποίους η κοινωνία μεταβιβάζει την πολιτική της κουλτούρα από γενιά σε γενιά²³.

«Οι παλαιότερες γενιές αφήνουν τα ίχνη τους στην πολιτική ζωή του μέλλοντος με τη μετάδοση στις νεότερες γενιές ενός είδους συλλογικής «πολιτικής προδιαθέσεως» που θέτει τους όρους και τις προϋποθέσεις του πολιτικού παιχνιδιού, καθορίζει τους κανόνες με τους οποίους αυτό θα παιχθεί και επιβάλλει το «στυλ» του» (Τερλεξής, 1999:23).

Στο περιεχόμενο αυτών των πολιτικών προδιαθέσεων ανιχνεύουμε τις κληρονομημένες έξεις²⁴, που απορρέουν από τη μορφολογία των κοινωνικών σχέσεων²⁵. Όμως, «στην έκταση

¹⁸ Η Νόβα – Καλτσούνη (1998) αντιτίθεται στον κατακερματισμό της έννοιας της κοινωνικοποίησης σε διάφορες μορφές ή εκδοχές, π.χ. πολιτική, αισθητική κτλ. Διατυπώνει πως «...βρισκόμαστε μπροστά στον κίνδυνο κατακερματισμού συνολικών κοινωνικών διαδικασιών σε επιμέρους παρατηρήσιμα μεγέθη και δημιουργίας της εντύπωσης, πως αυτά μπορούν να αυτοπροσδιορίζονται ή στην καλύτερη περίπτωση να βρίσκονται σε σχέση διαπλοκής με το Όλο, όχι όμως και να επηρεάζονται άμεσα από αυτό, όπως στην πραγματικότητα συμβαίνει» (σ.263-264).

¹⁹ Μεταξάς, 1985:24, Τερλεξής, 1999:14

²⁰ Η έννοια του «πολιτικού εαυτού» συγκροτείται όμοια με την έννοια του «κοινωνικού εαυτού», όπως στον ορισμό του Mead (Νόβα-Καλτσούνη, 1998:270). Ο «πολιτικός εαυτός» συγκροτείται όταν το «Εγώ», ως μέλος του «κοινού εγώ», ενσωματώνει αυτοβούλως τους νόμους του Κοινωνικού Συμβολαίου, «..δεν υπακούει σε άλλους παρά μόνον στον εαυτό του, είναι αυτόνομος με την κυριολεκτική σημασία της λέξης, με την έννοια δηλαδή ότι θέτει νόμους στον ίδιο τον εαυτό του..» (Μπόμπιο, 1998:98).

²¹ Bloemraad, Trost, 2008:509

²² Sears, 1975:93

²³ Sears, 1975:95,

²⁴ Η έννοια του habitus όπως θεμελιώθηκε από τον Bourdieu και αναφέρεται στις γνώσεις και πρακτικές που κληρονομούν τα παιδιά της κάθε κοινωνικής τάξης. Με τη διαφορά ότι το habitus των ανωτέρων τάξεων θα αναγνωριστεί στο σχολείο ως χάρισμα και μέσα από την αναπαραγωγή των

που η πολιτική κοινωνικοποίηση συνιστά μια διαδικασία που εκπαιδεύει σε ήδη αναμενόμενη πολιτική συμπεριφορά δεν μπορεί παρά να είναι ένας προληπτικός μηχανισμός στην υπηρεσία ορισμένης πολιτικής κουλτούρας και πολιτικής δομής» (Μεταξάς, 1985:15). Αυτή είναι και η κυρίαρχη αντίληψη γύρω από την πολιτική κοινωνικοποίηση στις θεωρίες της συμβολικής νομιμοποίησης. Παρουσιάζεται ως διαδικασία μετάδοσης και αφομοίωσης κανόνων και αξιών με στόχο τη δημιουργία ταύτισης και αφομοίωσης των πολιτών προς το πολιτικό σύστημα. Με αυτό τον τρόπο νομιμοποιούνται οι υπάρχουσες πολιτικές συνθήκες και εξασφαλίζεται η συνέχεια τους²⁶. Μία από τις βασικές θεωρίες συμβολικής νομιμοποίησης είναι αυτή της *διάχυτης υποστήριξης του συστήματος (diffuse system support)* των Easton και Dennis (1969) που αναλύει την εξιδανίκευση της πολιτικής εξουσίας στο στάδιο της πολιτικής κοινωνικοποίησης κατά την παιδική ηλικία²⁷.

Πέρα από τις συναισθηματικές ταυτίσεις της πρώιμης πολιτικής κοινωνικοποίησης, η διαδικασία επιτελείται διαρκώς, ενώ διαμορφώνεται, ταυτόχρονα, από διάφορους φορείς που δεν έχουν απαραίτητα τον ίδιο πολιτικό προσανατολισμό, όπως η οικογένεια, το σχολείο, τα μέσα επικοινωνίας, ομάδες ομηλίκων κ.ά. Είναι, δηλαδή, τόσο πλατιά που μπορεί να συμπεριλάβει τις εμπειρίες και τις γνώσεις, που οδηγούν στην ταύτιση και τον κομορμισμό αλλά και άλλες που καταλήγουν σε απόρριψη και διακοπή της συνέχειας²⁸. Η ίδια η διαδικασία, αν και ουδόλως ουδέτερη, δεν διαθέτει πρόσημο, δεν υπάρχει δηλαδή αρνητική ή θετική έκβαση της με κοινά αποδεκτούς όρους.

Η πολιτικοποίηση αποτελεί ενδεχόμενο κι όχι βέβαιο αποτέλεσμα της πολιτικής κοινωνικοποίησης²⁹. Η άρνηση πολιτικής συμμετοχής, η απολιτική στάση, η πολιτική αποστασιοποίηση και η πολιτική αδιαφορία³⁰ μπορεί να αποτελέσουν εκφάνσεις της

κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση θα μεταβληθεί πολύ γρήγορα από γλωσσικό και πολιτισμικό σε συμβολικό κεφάλαιο. Στο κοινωνικό πεδίο, το κεφάλαιο αυτό εξασφαλίζει τη μεταβίβαση της κοινωνικής κυριαρχίας στους κληρονόμους της ίδιας τάξης (Bourdieu, Passeron, 1996:139-150, Bourdieu, 2008:49-106).

²⁵ Παντελίδου – Μαλούτα, 1987:49

²⁶ Παντελίδου – Μαλούτα, 1987:50, Νόβα-Καλτσούνη, 1998:269

²⁷ Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στις Η.Π.Α. και συνέδεσε τη διατήρηση της καθεστηκυίας τάξης με την προσωποποίηση και εξιδανίκευση της εξουσίας που συντελείται κατά την παιδική ηλικία. Στην αρχή τα παιδιά έρχονται σε επαφή με το πολιτικό σύστημα με πρόσωπα με τα οποία έχουν άμεση επαφή (ο αστυνομικός) και στη συνέχεια με το απομακρυσμένο συμβολικό πρόσωπο της κυβέρνησης (ο πρόεδρος). Αντιλαμβάνονται την εξουσία συμβολικά διαμέσου αυτών των δύο εξιδανικευμένων προσώπων. Καθώς μεγαλώνουν, την πρώιμη προσωποποιημένη και εξιδανικευμένη θεώρηση της εξουσίας θα διαδεχθεί μία εσωτερικευμένη τάση υποστήριξης του συστήματος (Sears, 1975:118).

²⁸ Τερλεξής, 1999:31-32

²⁹ Παντελίδου – Μαλούτα, 1987:60

³⁰ Η άρνηση πολιτικής συμμετοχής δεν πρέπει να ταυτίζεται με την απολιτική συμπεριφορά. Υπό ορισμένες πολιτικές συνθήκες, όπως λ.χ. σε ολοκληρωτικά καθεστώτα, μπορεί να αποτελεί πράξη πολιτικής αντίστασης. Όμοια, δεν πρέπει να συγχέεται η πολιτική αποστασιοποίηση, δηλαδή η απλή τήρηση αποστάσεων από τον τομέα της πολιτικής, με την πολιτική απάθεια. Όταν η πολιτική

διαδικασίας. Η, κατά κάποιο τρόπο, ολοκλήρωση της πολιτικής κοινωνικοποίησης κατατείνει στην συγκρότηση της πολιτικής κουλτούρας.

Μέσα από την έννοια της πολιτικής κουλτούρας αναφερόμαστε στην υποκειμενική πλευρά της πολιτικής. Στις υποκειμενικές «στάσεις, πεποιθήσεις, πολιτισμικά πρότυπα, αξίες και ιδεολογίες εντός των οποίων λειτουργεί ένα πολιτικό σύστημα και διά μέσου των οποίων συγκροτείται η πολιτική συμπεριφορά» (Δεμερτζής, 1995:9).

Η πολιτική κουλτούρα ως έννοια αναφέρεται τόσο στο άτομο, όσο και στη συλλογικότητα. Τις περισσότερες φορές, μέσα από την πολιτική κουλτούρα γίνεται αναφορά στην πολιτική στάση και συμπεριφορά της πλειονότητας ενός κοινωνικού συνόλου, δίχως αυτό να σημαίνει ότι υιοθετείται από όλα τα μέλη της, καθώς

«...υπάρχουν πάντοτε και αντίρροπες δυνάμεις τόσο εντός του ατομικού ψυχισμού όσο και στην κοινωνία: η θεμελιακή αμφιροπία των αξιών και των συναισθημάτων παραμένει πάντα το χαρακτηριστικό κάθε πολιτισμού» (Λίποβατς, 2014:108).

Η πολιτική κουλτούρα προσδιορίζεται μέσα από διάφορες εκδηλώσεις υποκειμενικού και αντικειμενικού χαρακτήρα, όπως οι πολιτικές αντιλήψεις και συμπεριφορές, η πολιτική επάρκεια³¹ και ο βαθμός και η ποιότητα της πολιτικής συμμετοχής.

Αν και η πολιτική κουλτούρα αξιολογείται ποιοτικά, δεν νοείται ως αμετάβλητη. Τίθεται υπό διαρκή αναίρεση, καθώς η πολιτική κοινωνικοποίηση εξελίσσεται αδιάλειπτα. Στις περιπτώσεις στις οποίες η πολιτική κουλτούρα ισχυροποιείται, η κοινωνικοποίηση έχει σταθερό προσανατολισμό και δεν παρατηρούνται κοινωνικές αλλαγές.

Οι μελέτες και οι αναφορές γύρω από την πολιτική κοινωνικοποίηση στην ελληνική βιβλιογραφία είναι μικρής έκτασης. Οι έρευνες αφορούν κυρίως στην κοινωνικοποίηση των μαθητών στο σχολείο³² και έχουν πραγματοποιηθεί με ποσοτικές μεθόδους. Αυτό που παρατηρείται στην ελληνική βιβλιογραφία είναι μία έντονη συσχέτιση του σχετικού πεδίου με την πολιτικοποίηση σε θεσμικό πλαίσιο. Η πολιτική συμμετοχή σχετίζεται κυρίως με συμμετοχή σε κομματικές παρατάξεις και εκλογικές διαδικασίες, ενώ απουσιάζουν τα

αδιαφορία είναι προϊόν τυφλής αποδοχής του πολιτικού πεπρωμένου ορίζεται ως πολιτική απάθεια, η οποία, εκτός των άλλων, συνδέεται με τον αυταρχικό χαρακτήρα, έτσι όπως ορίστηκε από τον Adorno και την ομάδα του (1969), και αποτελεί πολιτική συμπεριφορά συμβατή με την καταναλωτική κοινωνία, όπως έδειξε η μελέτη του Riesman (1950) (Lenk, 1990:158-176).

³¹ Η έννοια της «πολιτικής επάρκειας» και η σχέση της με την πολιτική κουλτούρα και την πολιτική κοινωνικοποίηση αναλύονται στην τελευταία υποενοότητα του παρόντος Κεφαλαίου.

³² Η Καλογιαννάκη – Χουρδάκη (1993) μελέτησε την πολιτική κοινωνικοποίηση μαθητών του δημοτικού σχολείου και η Παντελίδου – Μαλούτα (1987) μαθητών στην αρχή της εφηβείας τους.

παραδείγματα συμμετοχής σε κινήσεις και εγχειρήματα πολιτών σε οριζόντια³³ ανάπτυξη. Ίσως αυτή η σχετική μονομέρεια να αντικατοπτρίζει τις ελληνικές πολιτικές συνθήκες και την εγχώρια πολιτική κουλτούρα.

Αντίστοιχα, παρατηρείται μία επικέντρωση της θεωρίας περί πολιτικών αντιλήψεων και στάσεων στο θεσμικό πλαίσιο. Αν και η διάκριση μεταξύ κοινωνικού και πολιτικού είναι εξόχως δύσκολη³⁴, αυτό επισημαίνεται αποκλειστικά στο στάδιο της κοινωνικοποίησης. Τα παραδείγματα πολιτικής συμπεριφοράς αφορούν μονολιθικά σε διαδικασίες συμμετοχής στην πολιτική δομή και δεν συνδέονται με εκδηλώσεις στην καθημερινή ζωή. Δεν γίνεται καμία αναφορά, για παράδειγμα, στην συμπεριφορά απέναντι στις γυναίκες³⁵, τα παιδιά, τα ζώα, τους «άλλους», το φυσικό περιβάλλον, τον εργασιακό χώρο. Με αυτόν τον τρόπο, βαθιά πολιτικές συμπεριφορές απολιτικοποιούνται και αφαιρείται από αυτές η κοινωνική ευθύνη.

³³ «Η οριζοντιότητα δεν υπαινίσσεται μόνο μία μορφή οργάνωσης από – τα – κάτω , ούτε μία αντι – ιεραρχική σχέση όπου κανείς δεν αποφασίζει εξ ονόματος του άλλου. Είναι μία θετική σημασία που δηλώνει τη χρήση της άμεσης δημοκρατίας και την αγωνία της συνδιαμόρφωσης, διαδικασίες όπου οι πάντες αποκτούν φωνή και δημιουργούν καινούργιες σχέσεις μεταξύ τους.» (Sitrin, 2011:22).

³⁴ Νόβα-Καλτσούνη, 1998:265

³⁵ Παρότι η πολιτική κοινωνικοποίηση δεν διαφοροποιείται στη βάση του φύλου, μεταβιβάζει τα κοινωνικά στερεότυπα της ανδροκεντρικής πολιτικής κουλτούρας, με αποτέλεσμα τη μειωμένη ενασχόληση και εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική (Μπιτσάκη, Τσαγγάρη, 2000:77-87) καθώς και τη μειωμένη «ανοιχτή» συμμετοχή ομοφυλόφιλων ανδρών και γυναικών.

1.2.1 Τύποι Πολιτικής Κοινωνικοποίησης

Σύμφωνα με τους τρόπους εκδήλωσης, τον χρόνο και το χώρο πραγματοποίησης της διαδικασίας, η πολιτική κοινωνικοποίηση διακρίνεται σε διαφορετικές μορφές ή τύπους³⁶.

Μέσα από την λανθάνουσα και την έκδηλη μορφή πολιτικής κοινωνικοποίησης περιγράφονται οι τρόποι με τους οποίους αυτή πραγματοποιείται. Με την λανθάνουσα μορφή εννοείται η «διαδικασία η οποία, ιδρύοντας ψυχολογικές στάσεις έμμεσα πολιτικές, δημιουργεί *διευθυντικές προδιαθέσεις* για την κατοπινή πολιτική συμπεριφορά»³⁷ (Μεταξάς, 1985:26). Αφορά στις «εξωπολιτικές» σχέσεις και επιρροές του ατόμου, και είναι εξίσου αποφασιστική στη διαμόρφωση της πολιτικής του στάσης³⁸. Όταν λαμβάνει χώρα, δεν γίνεται άμεσα συνειδητή, είτε λόγω υποδόριων πολιτικών μηνυμάτων, είτε διότι τα υποκείμενα αδυνατούν να αναγνωρίσουν τον πολιτικό χαρακτήρα των επιδράσεων που δέχονται. Γι' αυτό άλλωστε αποκαλείται και συγκαλυμμένη. Στην περίπτωση της έκδηλης μορφής, αντίθετα, τα άτομα έχουν συνείδηση της μεταβίβασης πολιτικών προτύπων στην οποία υπόκεινται, μέσα από «εσωπολιτικές» εμπειρίες με το πολιτικό σύστημα³⁹.

Η βασικότερη διάκριση γίνεται με βάση το χρόνο και από αυτή προκύπτουν η πρωτογενής ή πρώιμη και η δευτερογενής πολιτική κοινωνικοποίηση. Η πρωτογενής πολιτική κοινωνικοποίηση επιτελείται κατά την παιδική ηλικία και μέχρι την πρώτη εφηβεία. Πραγματώνεται στο οικογενειακό περιβάλλον, μέσα από σχέσεις μεγάλης εγγύτητας, και συνεχίζεται στο σχολικό περιβάλλον. Η δευτερογενής κοινωνικοποίηση ξεκινά στην εφηβεία και εκτείνεται ως την ενηλικίωση⁴⁰.

Για πολλά χρόνια, ιδιαίτερα ανάμεσα στους αμερικανούς ερευνητές, η πρώιμη πολιτική κοινωνικοποίηση είχε βαρύνουσα σημασία για τον πολιτικό προσανατολισμό και την απόκτηση και τη διατήρηση των πολιτικών αξιών. Επικρατούσε η θεωρία ότι οι πολιτικές αντιλήψεις και αξίες μεταβιβάζονται κυρίως από την οικογένεια και διατηρούνται στην ενήλικη ζωή (αρχή της συνέχειας). Σε μελέτες της μεταπολεμικής περιόδου, αναδείχθηκαν τάσεις διαφοροποίησης των παιδιών από τους γονείς αναφορικά με τις πολιτικές αξίες και οι θεωρίες αυτές ανασκευάστηκαν. Μέσα από ευρήματα που αποδίδουν μεγαλύτερη σημασία στο μορφωτικό και λιγότερη στο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο⁴¹, η έρευνα απέσυρε την

³⁶ Την πιο ολοκληρωμένη καταγραφή τύπων και μορφών πολιτικής κοινωνικοποίησης στην ελληνική γραμματεία παραθέτει ο Μεταξάς, βλ. Μεταξάς, 1985:25-39.

³⁷ Η υπογράμμιση του συγγραφέα.

³⁸ Τερλεξής, 1999:30

³⁹ Μεταξάς, 1985:27, Τερλεξής, 1999:30

⁴⁰ Μεταξάς, 1985:30

⁴¹ Almond, Vera (1963) στο Παντελίδου – Μαλούτα, 1987:65, Jenssen 1993 στο Jacobsen, 2001:353. Ωστόσο, το μορφωτικό επίπεδο είναι απόρροια του κοινωνικοοικονομικού με τον τρόπο που υπέδειξε ο Bourdieu, μέσα από την κληρονομιά του habitus, των φυσικών, δηλαδή, ικανοτήτων απόκρισης με

αποκλειστική εστίαση από την πρόωμη πολιτική κοινωνικοποίηση⁴². Αν και σημαντική⁴³ δεν θεωρείται σε κάθε περίπτωση καθοριστική για την συγκρότηση του πολιτικού «εγώ». Η πολιτική προσωπικότητα γίνεται αντιληπτή ως αποτέλεσμα της συνολικής ατομικής ιστορίας του υποκειμένου, όπως διαμορφώνεται στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης κοινωνίας και μιας συγκεκριμένης πολιτικής κουλτούρας⁴⁴. Η πολιτική κοινωνικοποίηση αποτελεί μια διαρκώς εξελισσόμενη πολιτισμική διαδικασία, η οποία δυνητικά προωθεί την ανάπτυξη συνεχών και σταθερών πολιτικών βιογραφιών, αλλά και τροχιών επανακοινωνικοποιήσεων⁴⁵ και πολιτικών μεταστροφών.

Ο εθνικός χώρος ορίζει τους τύπους της εθνικής ή εσωτερικής και επεκτατικής πολιτικής κοινωνικοποίησης. Με τον όρο εθνική ή εσωτερική πολιτική κοινωνικοποίηση περιγράφεται η διαδικασία που αφορά στους πολίτες ορισμένης πολιτικής κοινωνίας. Η εθνική πολιτική κοινωνικοποίηση μπορεί να «εξάγεται» σε άλλες χώρες, όταν, π.χ. απευθύνεται σε ομογενείς πολίτες. Όταν όμως η προώθηση αφορά πολίτες τρίτης χώρας και στοχεύει στην προβολή ορισμένης πολιτικής ιδεολογίας, η κοινωνικοποίηση αποκτά επεκτατικό χαρακτήρα και παίρνει τη μορφή του πολιτισμικού ιμπεριαλισμού⁴⁶ ή/και της πολιτισμικής επαναποικιοποίησης⁴⁷.

Σε αυτή την επεκτατική μορφή κοινωνικοποίησης χρησιμοποιούνται διάφορα μέσα⁴⁸, αλλά η εργαλειοποίηση των μέσων επικοινωνίας μοιάζει με φυσική επιλογή, καθώς ο συμβολικός κόσμος των μέσων προσφέρει απομονωμένες και ωραιοποιημένες εκδοχές μιας άλλης κοινωνικής πραγματικότητας. Η θεωρία της διάχυσης αξιών μέσω των διεθνών μέσων

τον ενδεδειγμένο τρόπο σε συγκεκριμένες συνθήκες και την θετική αξιολόγηση αυτών στο εκπαιδευτικό περιβάλλον (Bourdieu, Passeron, 1996:139-150).

⁴² Sears, 1975:128, Jacobsen, 2001:352-353

⁴³ Ο Langton, (1972) ωστόσο, υποστηρίζει ότι και οι πολιτικές στάσεις που μεταβάλλονται στη διάρκεια της ζωής του ατόμου, διαμορφώνονται με βάση την επίδραση πρόωμων κοινωνικοποιητικών εμπειριών (στο Παντελίδου – Μαλούτα, 1987:65).

⁴⁴ Παντελίδου – Μαλούτα, 1987:66

⁴⁵ Ο Sears (1975) παρατηρεί ότι η επανακοινωνικοποίηση πραγματώνεται σε απαιτητικές και ασυνήθιστα ισχυρές κοινωνικές συνθήκες (σ.128). Η Blee (2002), στη μελέτη της γύρω από τις συνθήκες προσχώρησης νεαρών γυναικών στο ακροδεξιό ρεύμα στις Η.Π.Α. επιβεβαιώνει αυτήν την υπόθεση. Πολλές από τις συμμετέχουσες στην έρευνα ανέφεραν δραματικές προσωπικές εμπειρίες (αυτοκινητιστικό ατύχημα, βιασμός κ.ά.) που προκάλεσαν την απόφαση τους για εμπλοκή σε ακροδεξιές ομάδες (στο Linden, Klandermands, 2007:185).

⁴⁶ «Ούτε ο ιμπεριαλισμός ούτε η αποικιοκρατία είναι μια απλή πράξη συσσώρευσης και πρόσκτησης. Και οι δύο στηρίζονται και ίσως ακόμη παροτρύνονται από εντυπωσιακά ιδεολογικά σχήματα που περιλαμβάνουν την ιδέα ότι κάποιες περιοχές και κάποιιο λαοί χρειάζονται και εκλιπαρούν την κυριαρχία..» (Said, 1996:35).

⁴⁷ Μεταξάς, 1985:31-33

⁴⁸ Ο Said στο «Κουλτούρα και Ιμπεριαλισμός» (1996) μελέτησε τη χρήση του μυθιστορήματος στην νομιμοποίηση της αποικιοκρατίας στις συνειδήσεις των λαών των αποικιοκρατικών χωρών.

επικοινωνίας (media diffusion) επικεντρώνεται στην διαδικασία ατομικής επανακοινωνικοποίησης σε νέες πολιτικές αξίες⁴⁹.

⁴⁹ Loveless, 2009:120-121

1.2.2. Φορείς Πολιτικής Κοινωνικοποίησης

Η οικογένεια, το σχολείο, οι ομάδες ομηλικών, συναδέλφων, σημαντικών «άλλων», οι οργανώσεις, κοινωνικές ή πολιτικές, τα πολιτικά κόμματα, τα μέσα επικοινωνίας αποτελούν φορείς πολιτικής κοινωνικοποίησης. Η ένταση της επίδρασης του κάθε φορέα δεν μπορεί να απομονωθεί και να αξιολογηθεί ξέχωρα⁵⁰. Οι φορείς συλλειτουργούν σε κάθε περίπτωση κι αυτό που διαφοροποιείται είναι η ανά περίπτωση συμπληρωματικότητα.

Η Παντελίδου–Μαλούτα σημειώνει ότι η αλληλεπίδραση μεταξύ των φορέων θα πρέπει να μελετάται εντός του κοινωνικοοικονομικού και πολιτικού πλαισίου στο οποίο πραγματώνεται η διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης⁵¹. Ο Τερλεξής, υπό την ίδια οπτική, συγκαταλέγει ανάμεσα στους φορείς τις συνθήκες που διαμορφώνουν τη δράση τους.⁵² Οι πολιτικές συνθήκες που επικρατούν σε μια κοινωνία αναδεικνύουν ή επαναδραστηριοποιούν χώρους, δομές και σχέσεις σε φορείς πολιτικής κοινωνικοποίησης.

Στη μελέτη των Habashi και Worley γύρω από την πολιτική κοινωνικοποίηση των παιδιών στην Παλαιστίνη, ο δρόμος αποτελεί κύριο φορέα κοινωνικοποίησης για την κοινότητα των Παλαιστινίων. Οι δρόμοι αποτελούν μία δημόσια σφαίρα, όπου οι άνθρωποι συναντώνται ως κοινότητα και ανταλλάσσουν απόψεις και πληροφορίες. Τα γκράφιτι των νέων στα ισραηλινά τείχη, οι συγκεντρώσεις γύρω από φωτιές τα βράδια, το πετροβόλημα αποτελούν ενέργειες πολιτικού περιεχομένου και διαμορφώνουν μια κουλτούρα αντίστασης ενάντια στην ισραηλινή κατοχή⁵³.

Η επανοικειοποίηση του δημόσιου χώρου αποτελεί, όλο και συχνότερα και σε διαφορετικά μέρη του κόσμου⁵⁴, αντικείμενο διεκδίκησης κινήματων αντίστασης αλλά και μέσο κοινωνικοποίησης σε αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες. Ο δημόσιος χώρος διεκδικείται ως κοινωνικό αγαθό, ενώ, ταυτόχρονα, λειτουργεί και ως φορέας κοινωνικοποίησης μιας αναδυόμενης πολιτικής κουλτούρας.

⁵⁰ Παντελίδου – Μαλούτα, 1987:61, Νόβα-Καλτσούνη, 1998 :271

⁵¹ Παντελίδου – Μαλούτα, 1987:66

⁵² Συγκεκριμένα αναφέρονται ως φορείς: η κοινωνική κινητικότητα, η οικονομική ανάπτυξη, οι πολιτικές αναταραχές, οι επαναστάσεις και τα απελευθερωτικά κινήματα, τα πολιτικά κόμματα και η κοινωνική τάξη (Τερλεξής, 1999:143-198).

⁵³ Habashi, Worley, 2009:57-58

⁵⁴ Από τις πλατείες της αραβικής άνοιξης σε Αίγυπτο, Τυνησία κ.ά., ως την πλατεία Puerta del Sol των indigados στην Ισπανία, την πλατεία Συντάγματος των αγανακτισμένων στην Ελλάδα, τους δρόμους και τα πάρκα του κινήματος occupy στις ΗΠΑ και την πλατεία Taksim στην Τουρκία.

1.2.2.1. Οικογένεια

Η οικογένεια αποτελεί την πρωτογενή ομάδα, ή ομάδα αναφοράς, για κάθε άτομο σε κάθε κοινωνικοποιητική διαδικασία. Στην πολιτική κοινωνικοποίηση η οικογένεια διαδραματίζει το σημαντικό της ρόλο είτε μέσα από την ψυχολογική δυναμική της ανατροφής των παιδιών σε γενικό πλαίσιο, είτε μέσα από την ειδικά προσανατολισμένη πολιτική διαπαιδαγώγηση.

Η κλασική πλέον μελέτη του Adorno και των συνεργατών του (1973) ανέδειξε τον τρόπο με τον οποίο οι ενδοοικογενειακές σχέσεις διαμορφώνουν την ψυχική βάση της αυταρχικής προσωπικότητας. Σε οικογένειες πατρικής κυριαρχίας και επιφανειακών συναισθηματικών σχέσεων, το παιδί εξιδανικεύει τους γονείς και μαθαίνει να υποτάσσεται στην εξουσία τους. Στη συνείδησή του ο κόσμος χωρίζεται σε αυτούς που ταυτίζει ως οικογένεια και τους άλλους προς τους οποίους στρέφει τα καταπιεσμένα του συναισθήματα. Στην ενήλικη ζωή, η γονική αυθεντία θα αντικατασταθεί από ιδεολογίες εχθρικές που υποθάλπουν επιθετικές τάσεις και συμπεριφορές⁵⁵.

Η οικογένεια μεταβιβάζει κοινωνικές και γνωστικές δεξιότητες που αναφέρονται στην κοινωνική τάξη στην οποία ανήκει. Η κοινωνική θέση αποβαίνει σημαντική στην πολιτική κοινωνικοποίηση του ατόμου με πολλούς τρόπους. Για παράδειγμα, ο Kohn (1969) συσχέτισε τον τρόπο ανατροφής των παιδιών με το επάγγελμα του πατέρα. Οι γονείς μεταφέρουν το κανονιστικό σύστημα του εργασιακού τους χώρου στο σπίτι ως αντίγραφο της κοινωνικής πραγματικότητας που βιώνουν. Οι εργάτες ανατρέφουν τα παιδιά τους με πρότυπα τον κομφορμισμό και την υποταγή, ενώ οι αστοί υιοθετούν τις αρχές της ανεξαρτησίας και της ατομικής ευθύνης⁵⁶.

Πέρα από την έμμεση επίδραση του κοινωνικοοικονομικού status, τα μέλη της οικογένειας παρέχουν άμεσα πολιτικά ερεθίσματα και αποτελούν μοντέλα συμπεριφοράς. Τα παιδιά που έχουν πολιτικά ενεργούς γονείς είναι περισσότερο πιθανό να αναπτύξουν ενδιαφέρον για την πολιτική⁵⁷. Η αμεσότητα της μεταβίβασης πολιτικών αξιών και συμπεριφορών εξαρτάται από την κοινή πολιτική στάση των γονέων και την παροχή ξεκάθαρων και απλών μηνυμάτων⁵⁸. Οι γονείς μέσα από την αφήγηση της πολιτικής ιστορίας⁵⁹ κληρονομούν στα παιδιά τη δική τους πολιτική αντίληψη.

⁵⁵ Νόβα – Καλτσούνη, 1998: 274-276

⁵⁶ Τάτσης, 1989:349-350

⁵⁷ Bloemraad, Trost, 2008:511

⁵⁸ Sears, 1975:125

⁵⁹ McDevitt & Chaffee(2002) στο Habashi, Worley, 2009:57

Οι μελέτες πολιτικής κοινωνικοποίησης σε οικογένειες μεταναστών διέκριναν τον ενεργό ρόλο των παιδιών στη μεταφορά πολιτικών μηνυμάτων⁶⁰ και επηρέασαν τη γενικότερη θεωρητική προσέγγιση. Η οικογένεια θεωρείται, πλέον, ως ο χώρος όπου τα μέλη της μεταφέρουν μηνύματα και επιρροές από διαφορετικές πηγές και θεσμούς και έτσι αναπτύσσεται μια αλληλεπιδραστική, διαγενεακή πολιτική κοινωνικοποίηση διπλής κατεύθυνσης (bidirectional political socialization)⁶¹.

Στην Ελλάδα, αλλά και στον Ευρωπαϊκό νότο γενικά, οι κοινωνικές συνθήκες παρατείνουν χρονικά την πρώιμη πολιτική κοινωνικοποίηση. Η υψηλή ανεργία και η έλλειψη θεσμικής προστασίας της νεότητας, εγκλωβίζουν τους νέους σε σχέσεις παρατεταμένης συγκατοίκησης και οικονομικής εξάρτησης από τους γονείς τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η κοινωνικοποίηση τους να συντελείται στο πλαίσιο της πυρηνικής οικογένειας⁶². Σύμφωνα με την επισήμανση ότι η διαφοροποίηση από την οικογένεια αποτελεί προϋπόθεση για τον αυτοπροσδιορισμό του ατόμου και την καθιέρωση διαλεκτικής σχέσης με την κοινότητα, συμπεραίνουμε ότι στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο οι νέοι δυσκολεύονται να αποστασιοποιηθούν από τους ρόλους που αναλαμβάνουν και γίνονται πιο ευάλωτοι στον ετεροπροσδιορισμό της ταυτότητας τους.

1.2.2.2. Σχολείο

Το σχολείο, ως πρωτογενής φορέας πολιτικής κοινωνικοποίησης, κοινωνικοποιεί τους μαθητές και τις μαθήτριες στο πολιτικό πεδίο με έκδηλο αλλά και με λανθάνοντα τρόπο. Στους άμεσους τρόπους περιλαμβάνονται η διδακτέα ύλη, οι τελετουργικές διαδικασίες (πρωινή προσευχή, εορτασμοί εθνικών επετείων)⁶³ και η στάση του εκπαιδευτικού.

Πρόσφατη διεθνής έρευνα⁶⁴ σχετική με την εκπαίδευση στην δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη, επεσήμανε ότι στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα οι διδακτικές μέθοδοι της κοινωνικής και πολιτικής αγωγής περιορίζονται στις τυπικές μορφές διδασκαλίας, δηλαδή στη θεωρητική εκμάθηση εννοιών μέσα από παραδόσεις. Οι θεωρητικές έννοιες που διδάσκονται περιλαμβάνουν τα ανθρωπιστικά δικαιώματα, την εκλογική διαδικασία και τα

⁶⁰ Καθώς τα παιδιά επικοινωνούν καλύτερα στη γλώσσα της χώρας υποδοχής, σχετίζονται πιο άμεσα με τους θεσμούς, παρέχουν πολιτικές πληροφορίες στους γονείς τους και τους ενθαρρύνουν στην πολιτική συμμετοχή (Bloemraad, Trost, 2008:509).

⁶¹ Bloemraad, Trost, 2008:522-527

⁶² Chtouris et al, 2006: 318-319

⁶³ Νόβα-Καλτσούνη, 1998:277

⁶⁴ Διεξήχθη σε 28 χώρες από την μη κυβερνητική οργάνωση "International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA)" με έδρα το Βέλγιο.

μέσα επικοινωνίας⁶⁵. Στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα απουσιάζουν οι συμμετοχικές και ομαδοσυνεργατικές παιδαγωγικές μεθόδους, μέσα από τις οποίες οι μαθητές θα μούνταν στην πολιτική κριτική σκέψη και θα ανέπτυσσαν δεξιότητες χρήσιμες για την πολιτική δράση. Επιπλέον, η έρευνα των Φραγκουδάκη, Δραγώνα (1997) επεσήμανε ότι στην υπόλοιπη διδακτέα ύλη επικρατεί ένας λόγος εθνοκεντρικός, τον οποίο συχνά εκφράζουν και οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί⁶⁶.

Στους έμμεσους τρόπους κοινωνικοποίησης εγγράφονται το «ψυχολογικό κλίμα»⁶⁷ του σχολείου και το σύστημα αξιολόγησης της συμπεριφοράς. Όταν στο σχολείο δίνεται έμφαση στην επίδοση και τον ανταγωνισμό, δίχως την αναγνώριση των συναισθηματικών αναγκών των μαθητών, δημιουργείται η αναπαράσταση ενός κόσμου μόνιμα ανταγωνιστικού, στον οποίο επιβιώνουν μόνον οι ισχυροί. Τα παιδιά ενεργοποιούν αμυντικούς μηχανισμούς και εκπαιδεύονται στην επιδίωξη ελέγχου, αποκτώντας σκληρή προσωπικότητα (tough-minded)⁶⁸. Ο αυταρχισμός, δηλαδή, πέρα από αποτέλεσμα της ψυχοπαθολογίας της οικογένειας, όπως υπέδειξε ο Adorno, «καλλιεργείται» και από στείρες εκπαιδευτικές πρακτικές.

Οι Bourdieu (1993) και Bernstein (1971)⁶⁹ απέδωσαν την σχολική αποτυχία «στις διαφορικές κοινωνικοποιητικές τροχιές και κυρίως στην άνιση κατοχή κοινωνικού κεφαλαίου και στο γλωσσικό έλλειμμα» (Αλεξίου, 2008:34). Η αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων πραγματοποιείται μέσα από την επιβολή της κυρίαρχης κουλτούρας ως νόμιμης και μοναδικής. Το μερίδιο του ελληνικού σχολείου στη βία δεν είναι μόνο συμβολικό, αφού ασκεί και άμεση βία μέσα από ένα σύστημα αυστηρών ποινών που χαρακτηρίζουν τον κοινωνικοποιητικό του ρόλο. Μέσα από την τιμωρία, την υποταγή και την πειθαρχία η καταστολή αποβαίνει εσωτερική⁷⁰. Το σχολείο το οποίο βοηθά τους μαθητές να αποκτούν κοινωνική και πολιτική συνείδηση και να χειραφετούνται απέναντι στην καταπίεση⁷¹, μοιάζει

⁶⁵ Schulz et al, 2010:25-28

⁶⁶ Βλ. Φραγκουδάκη, Δραγώνα (επιμ.). 1997 «Τι είν' η πατρίδα μας; Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση». 2^η έκδοση. Αθήνα: Αλεξάνδρεια

⁶⁷ Η έννοια του *ψυχολογικού κλίματος* αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο οι μαθητές αξιολογούν, εκτιμούν και βιώνουν τις ψυχοκοινωνιολογικές σχέσεις που αναπτύσσονται εντός του σχολείου. Το θετικό ψυχολογικό κλίμα σχετίζεται με την υποστήριξη που λαμβάνουν οι μαθητές από το σχολείο, το αν είναι στενά *σχολική* (academic), είτε ευρύτερα *κοινωνική* (social) και συμβάλλει στην ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης των μαθητών και της συνεργασίας μεταξύ τους (Χούπας, 2010:16-17).

⁶⁸ Duckitt (2001) στο Deconchy, Dru, 2011:94-96

⁶⁹ Ο Bernstein συνδέει την κοινωνικοποίηση με την γλώσσα. Οι γλωσσικοί κώδικες έχουν ταξική καταγωγή. Τα μεσαία αστικά στρώματα χρησιμοποιούν τον επεξεργασμένο κώδικα (elaborated code), που είναι υπερπεριστασιακός και αξιολογείται θετικά στο σχολείο. Ο περιορισμένος κώδικας (restricted code) βασίζεται κυρίως σε πρακτική γνώση και στο σχολείο θεωρείται ελλιπής και βαθμολογείται ανάλογα (Αλεξίου, 2008:43).

⁷⁰ Τσίγκανου, 2009:143

⁷¹ Έτσι όπως το οραματίστηκε και επεδίωξε ο P.Freire, βλ. Freire P. 2005. *"Pedagogy of the oppressed"*. Bergman Ramos M.(transl). Macedo D.(intr). New York: Continuum

να βρίσκεται στον αντίποδα του ελληνικού σχολείου. Στην Ελλάδα «το ίδιο το σχολείο «παράγει» βία, ενώ παράλληλα είναι χώρος εκδήλωσης φαινομένων βίας που οι ρίζες του βρίσκονται στον κοινωνικό χώρο» (Τσίγκανου, 2009:147).

Μελέτες στην Ευρώπη υποδεικνύουν ότι η φοίτηση στην ανώτερη εκπαίδευση επιδρά στην απομάκρυνση από αυταρχικές αντιλήψεις για την πλειοψηφία των φοιτητών. Η εδραίωση δημοκρατικών πολιτικών αξιών κατά την εκπαιδευτική ανέλιξη δεν σχετίζεται απαραίτητα με τον τύπο της εκπαίδευσης, δηλαδή ανθρωπιστικές ή οικονομικές σπουδές κ.ό.κ., αλλά με την ίδια την συνέχιση των σπουδών⁷². Επιβεβαιώνεται, δηλαδή, η συσχέτιση της πολιτικής κοινωνικοποίησης και κουλτούρας με το μορφωτικό επίπεδο.

Ωστόσο, στην Ελλάδα η ανοδική εκπαιδευτική κινητικότητα συνδέεται «παραδοσιακά» με την εξωσχολική υποστήριξη. Η ολοένα αυξανόμενη φτωχοποίηση μεγάλων τμημάτων της ελληνικής κοινωνίας απεικονίζεται στην αύξηση της σχολικής διαρροής. Ήδη από το 2013 το ποσοστό νέων εκτός εκπαίδευσης και κατάρτισης είχε στην Ελλάδα την μεγαλύτερη αύξηση στην Ευρώπη⁷³. Δεδομένης της συσχέτισης μεταξύ δευτερογενούς πολιτικής κοινωνικοποίησης και μορφωτικού επιπέδου, συμπεραίνεται ότι στην Ελλάδα οι μεταβαλλόμενες κοινωνικές συνθήκες καθλώνουν όλο και περισσότερους νέους στην πρωτογενή πολιτική κοινωνικοποίηση, η οποία πραγματώνεται μέσα από τους φορείς της οικογένειας και του σχολείου.

1.2.2.3. Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας

Η διαδικασία της μαζικής επικοινωνίας αποτελεί κοινωνική διαδικασία και αυτό σημαίνει ότι η μετάδοση πολιτικών γνώσεων και ο καθορισμός της πολιτικής συμπεριφοράς συντελείται με τη βοήθεια και των άλλων φορέων κοινωνικοποίησης⁷⁴. Όπως έχει επισημανθεί, δεν είναι δυνατή η απομόνωση της επίδρασης του κάθε φορέα. Επιπλέον, η κοινωνικοποίηση από τα μέσα επικοινωνίας συντελείται υπό όλες τις μορφές (λανθάνουσα/ έκδηλη, εσωτερική/ επεκτατική) και σε όλα τα στάδια της διαδικασίας (πρώιμη/ δευτερογενής).

Στις κοινωνιολογικές θεωρίες αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο η συμβολή των μέσων στη διαμόρφωση της κοινωνικής και πολιτικής ταυτότητας του ατόμου. Ο Ρήσμαν (2001)

⁷² Jacobsen, 2001:365-366. Η έρευνα επικεντρώθηκε σε φοιτητές διαφορετικών τμημάτων (marketing, κοινωνικής εργασίας κ.ά.) σε πανεπιστήμια της Νορβηγίας κατά την εισαγωγή τους στο πρώτο έτος και μετά από τρία έτη.

⁷³ Το ποσοστό αγγίζει το 23,2%, με αύξηση της τάξης του 54,7% από το 2008 έως το 2011 (Φωτόπουλος, 2013:35).

⁷⁴ Τερλεξής, 1999:205

αναφέρει ότι έχουμε περάσει στην εποχή της ετεροστρέφειας⁷⁵, όπου το άτομο προσδιορίζει τους στόχους και τη συμπεριφορά του μέσα από την παρατήρηση των επιθυμιών και των ενεργειών των «άλλων» και τη συμμόρφωση του προς αυτές. Στους «άλλους» συγκαταλέγονται ο άμεσος κύκλος του ατόμου αλλά και ο «ανώτερος» κύκλος των ανώνυμων φωνών των μέσων επικοινωνίας⁷⁶.

Το άτομο στρέφεται στα μέσα επικοινωνίας για καθοδήγηση στον σχεδιασμό της ζωής και την ιεράρχηση των αξιών του. Αυτή η ενόρμηση μεταφέρεται και στο πεδίο της πολιτικής και έχει αποτελέσματα αυτοχειραγωγικής εξισορροπιστικής δράσης⁷⁷. Μέσω της αυτοχειραγωγίας το άτομο προσπαθεί να μοιάσει στους άλλους και, τελικά, ετεροκαθορίζεται. Αν τα πρόσωπα επιρροής είναι ηθικολόγοι, ο ετεροστρεφής θα προσπαθήσει να γίνει και αυτός ηθικολόγος. Η πολιτική στάση τείνει περισσότερο προς την καταναλωτική αντίληψη⁷⁸.

Τα μέσα επικοινωνίας επιτελούν τον κοινωνικοποιητικό τους ρόλο μέσα από την διάχυση των πολιτικών αξιών της συγκεκριμένης πολιτικής περιόδου. Ο ρόλος τους είναι, επομένως, συνεκτικός, πάντα ανάλογος των πολιτικών εξελίξεων και δεν περιορίζεται στην απλή πολιτική πληροφόρηση. Ο Buckingham τονίζει ότι τα μέσα επικοινωνίας, καθιστούν ικανό το κοινό, ιδιαίτερα τους νέους, να δομούν τη σχέση τους με τη δημόσια σφαίρα⁷⁹.

Η διαδικασία πολιτικής κοινωνικοποίησης μέσα από τα ΜΜΕ δεν έχει, ωστόσο, αδιαφοροποίητες επιδράσεις για όλο το κοινό. Η θεωρία του *χάσματος επικοινωνίας* ή *γνωστικού χάσματος* προσέδωσε στην χρήση και αξιοποίηση των μέσων ταξικό χαρακτήρα. Διατυπώθηκε πρώτη φορά το 1970 από τους Tichenor, Donohue, και Olien, στη συνέχεια της μελέτης επί των διαφορετικών γνωστικών ωφελειών από την χρήση των μέσων σε ομάδες με διαφορετική θέση στην κοινωνική ιεραρχία. Στις έρευνες τους, αν και όλες οι ομάδες είχαν πρόσβαση στη γνώση, οι κυρίαρχες ομάδες, σύμφωνα με την ορολογία του Bourdieu, επωφελούνται σε μεγαλύτερο βαθμό από τις κυριαρχούμενες ομάδες. Δημιουργείται, κατ' αυτό τον τρόπο, χάσμα επικοινωνίας μεταξύ των ομάδων, το οποίο δεν αφορά μόνο στις

⁷⁵ Η οποία διαδέχτηκε τις περιόδους της παραδοσιοστρέφειας και της ενδοστρέφειας. Ο παραδιοστρεφής κοινωνικός τύπος ρυθμίζει τη συμπεριφορά του βάσει μιας άκαμπτης εθιμοτυπίας, την οποία ενστερνίζεται κατά την πρώιμη κοινωνικοποίησή του. Ο ενδοστρεφής κοινωνικός χαρακτήρας ενσωματώνει τους κοινωνικούς κανόνες και τις νόρμες και προσπαθεί να ισορροπεί ανάμεσα στις προσωπικές του επιθυμίες και τους καταναγκασμούς του περιβάλλοντος (Ρήσμαν, 2001:10-21).

⁷⁶ Ρήσμαν, 2001:27

⁷⁷ Ο.π.:182-192

⁷⁸ Ο.π.:176-178

⁷⁹ Buckingham, 1997 στο Habashi, Worley, 2009:58

γνώσεις αλλά και στις ατομικές συμπεριφορές και στάσεις και καθώς, λειτουργεί σωρευτικά, έχει επίδραση συστημικού επιπέδου στη διατήρηση των συσχετισμών εξουσίας⁸⁰.

Γύρω από το φαινόμενο προκύπτουν διαφορετικές ερμηνείες. Η μία δίνει βαρύτητα στη διαφορετική αξιολόγηση της γνώσης μεταξύ των ομάδων και στην εξοικείωση των κυρίαρχων ομάδων με την πρόσκτηση και αξιοποίηση πληροφοριών. Τα χάσματα επικοινωνίας ερμηνεύονται και με κοινωνικοποιητικούς όρους. Αν τα μέσα επικοινωνίας διαδίδουν και νομιμοποιούν την κυρίαρχη, την «νόμιμη» γνώση, άρα κοινωνικοποιούν στην ήδη υπάρχουσα κοινωνική ιεραρχία, είναι επόμενο οι κυρίαρχες ομάδες να είναι πιο «δεκτικές» στην κοινωνικοποίηση η οποία εξυπηρετεί τη διατήρηση της καθεστηκίας τάξης. Αντίθετα, για τις κυριαρχούμενες ομάδες η κοινωνικοποίηση μέσα από τα ΜΜΕ τείνει προς τον ενστερνισμό της ανελευθερίας τους⁸¹.

Υπό το ίδιο πρίσμα αναλύεται και ο ρόλος των μέσων επικοινωνίας στη *θεωρία διάχυσης μέσα από τα ΜΜΕ (media diffusion)*. Στη θεωρία διάχυσης ή Ρυθμιστικής προσέγγισης, τα ΜΜΕ επηρεάζονται από τις κυρίαρχες σχέσεις εξουσίας και λειτουργούν προς την κατεύθυνση της διατήρησης των δομών εξουσίας μέσω του ελέγχου της γνώσης και της πληροφορίας. Αν και το ρυθμιστικό πλαίσιο εστιάζει στο ρόλο άσκησης κοινωνικού ελέγχου από τα ΜΜΕ, δεν αποκλείει την δράση τους και ως φορέα κοινωνικής αλλαγής. Τα ίδια τα μέσα επικοινωνίας δεν μπορούν να προκαλέσουν κοινωνικές αλλαγές, καθώς τέτοιες διαδικασίες αντανακλούν την αλλαγή στο εσωτερικό δεδομένων σχέσεων εξουσίας. Μπορούν ωστόσο να τις προωθήσουν, όταν αυτές εξελίσσονται και ειδικά όταν εδραιώνονται στο ευρύτερο κοινωνικό σύστημα⁸².

Η θεωρία της διάχυσης των ΜΜΕ αποτελεί συχνή μέθοδο μελέτης της πολιτικής κοινωνικοποίησης από τα διεθνή μέσα ή τα μέσα επικοινωνίας συγκεκριμένης χώρας στο εσωτερικό μιας άλλης. Οι λιγοστές μελέτες εντάσσονται στο φάσμα των μετααποικιοκρατικών μελετών, των ερευνών πολιτικής αλλαγής στις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ, καθώς, και στους συνασπισμούς που διαμορφώνονται μετά την τρομοκρατική επίθεση της 11/09 σε παγκόσμιο επίπεδο. Σε κάθε περίπτωση, το γενικότερο πλαίσιο της θεωρίας διάχυσης μέσω των ΜΜΕ, αφορά στη διαδικασία κοινωνικοποίησης μέσα από τα ΜΜΕ σε νέες πολιτικές αξίες⁸³ και αποτελεί ένα από τα λιγότερα μελετημένα πεδία.

⁸⁰ Nisbet, 2008:458

⁸¹ Ο.π.:458-462

⁸² Ο.π.:456

⁸³ Loveless, 2009:120-121

Στις μεταποικιοκρατικές μελέτες, η πολιτική κοινωνικοποίηση μέσα από τα ΜΜΕ στην επεκτατική της μορφή, αποτελεί θεμελίωση των αρχών της αποικιοκρατίας, ακόμη κι αν αυτή έχει παρέλθει, τουλάχιστον ως στρατιωτική δύναμη κατοχής. Τα επικοινωνιακά συστήματα των παλιών αποικιοκρατιών παραμένουν το ίδιο σημαντικά και εργαλειακά όσο και τα εθνικά των πρώην αποικιοκρατούμενων χωρών⁸⁴.

Η διάχυση νέων πολιτικών αξιών από τα μέσα επικοινωνίας και η κοινωνικοποίηση σε αυτές, αποτελεί διαδικασία στην οποία υπεισέρχονται και άλλοι παράγοντες, οι οποίοι επιδρούν στην τελική έκβαση της. Μετά την τρομοκρατική επίθεση της 11/09, όλος ο κόσμος μετατράπηκε σε κοινό πρόσληψης των μηνυμάτων των αμερικανικών ΜΜΕ. Τα συμβολικά μηνύματα των αμερικανικών μέσων προεκτείνονταν από την πολύ συγκεκριμένη ερμηνεία των γεγονότων, σε μια νέα αντίληψη περί του τι είναι δημοκρατία και ποιοι είναι οι εχθροί της, στα όρια του πολιτισμικού ιμπεριαλισμού. Σε πολλά κράτη, ωστόσο, η εγχώρια πολιτική κουλτούρα αποδείχθηκε σημαντική παράμετρος στον καθορισμό του πολιτικού και δημοσιογραφικού λόγου, παρά την επίμονη προσπάθεια ενός τόσο ισχυρού πολιτικού παράγοντα⁸⁵.

Η αλλαγή πολιτικών αξιών αποδεικνύεται μία αργή διαδικασία και στις χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης. Η υπόθεση ότι η χρήση των δυτικών μέσων επικοινωνίας, στις χώρες όπου για χρόνια ήταν απαγορευμένη, θα επανακοινωνικοποιούσε τους πολίτες σε δυτικές πολιτικές αξίες, όπως ο ανταγωνισμός και ο ατομικισμός, δεν επιβεβαιώνεται από τις έρευνες. Οι πολίτες επιλέγουν την αλληλεγγύη της σοσιαλιστικής ηθικής, την συναισθηματική και φυσική ευρωστία από τον υλικό πλούτο⁸⁶.

Αυτό που επιταχύνει την επανακοινωνικοποίηση, όπως έχει προαναφερθεί, είναι οι ισχυρές κοινωνικές συνθήκες⁸⁷, όπως οι κοινωνικές κρίσεις και οι εμπόλεμες καταστάσεις. Η κοινωνική αναταραχή επιτρέπει τη δημιουργία ηθικών πανικών⁸⁸, τη διάδοση ρατσιστικών

⁸⁴ Carvalho, 1996:163

⁸⁵ Archetti, 2004:1302-1306

⁸⁶ Toth, Simanyi, 2006:55, Loveless, 2009:133

⁸⁷ Sears, 1975:128

⁸⁸ Ως ηθικός πανικός ορίζεται, «Μία κατάσταση, «επεισόδιο», όπου κάποιο άτομο ή ομάδα έρχεται στο φως της δημοσιότητας για να ορισθεί ως απειλή προς τις κοινωνικές αξίες και συμφέροντα · ο χαρακτήρας τους παρουσιάζεται κατά τρόπο στερεοτυπικό από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας · οι ηθικές οχρώσεις επανδρώνονται από εκδότες, επισκόπους, πολιτικούς και άλλους ορθά σκεπτόμενους ανθρώπους · κοινωνικά αποδεκτοί κριτικοί προβαίνουν σε διαγνώσεις και προτείνουν λύσεις · η κοινωνία διαμορφώνει ή πιο συχνά καταφεύγει σε τρόπους αντιμετώπισης... ..(η εμφάνιση του πανικού) μερικές φορές έχει πιο σοβαρές και μακροπρόθεσμες επιπτώσεις και μπορεί να προκαλέσει μεταβολές στο νομικό σύστημα και στην κοινωνική πολιτική ή ακόμα και στον τρόπο με τον οποίο μια κοινωνία αντιλαμβάνεται τον εαυτό της.» (Cohen, 1987:9 στο Τσαγκαρουσιάνου, 1995:339).

μηνυμάτων και την απανθρωποίηση⁸⁹ αυτών που ορίζονται ως εχθροί. Η γενοκτονία των Τούτσι στην Ρουάντα δεν θα είχε πάρει τέτοια έκταση δίχως τη συμβολή των μέσων επικοινωνίας. Οι εφημερίδες και οι ραδιοφωνικοί σταθμοί (Radio Rwanda) μεταμορφώθηκαν σε «ΜΜΕ της γενοκτονίας». Μέρος της προπαγάνδας τους ήταν να αποκαλούν τους Τούτσι, «κατσαρίδες» και «ύαινες»⁹⁰. Την ίδια μέθοδο είχαν ακολουθήσει και τα ναζιστικά ΜΜΕ⁹¹, αποκαλώντας τους εβραίους και τους τσιγγάνους, «υπανθρώπους», «ποντίκια» κ.ά. Αν και σε διαφορετική κλίμακα, η χρήση του ακρωνυμίου P.I.I.G.S. (Portugal, Italy, Ireland, Greece, Spain) για τις χώρες που απειλούνταν με οικονομικό αποκλεισμό από την Ε.Ε., νομιμοποίησε, σε ψυχολογικό επίπεδο, την επιβολή ηθικής τιμωρίας.

Στο πεδίο μελέτης του κοινωνικοποιητικού ρόλου των ελληνικών μέσων επικοινωνίας, οι έρευνες είναι περιορισμένες. Υπάρχουν, ωστόσο, συναφείς έρευνες, γύρω από την πλαισίωση πολιτικών ζητημάτων από τον ελληνικό Τύπο και τις αναπαραστάσεις μειονοτικών κοινωνικών ομάδων⁹², τα ευρήματα των οποίων αποδίδουν στον ελληνικό Τύπο έναν λόγο έντονα πολιτικοποιημένο⁹³, λαϊκιστικό⁹⁴, εθνοκεντρικό και ξενοφοβικό, διανθισμένο με πλείστα στερεότυπα και κλισέ⁹⁵. Ο ελληνικός Τύπος διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην αναπαραγωγή και διατήρηση όψεων μιας αυταρχικής και όχι δημοκρατικής πολιτικής κουλτούρας⁹⁶, όπως αυτές αναλύονται στην επόμενη ενότητα.

⁸⁹ Η απανθρωποίηση συνιστά διαδικασία κατάταξης σε είδος ζωής κατώτερο της ανθρώπινης. Ξεκινά πάντα από την γλώσσα και απελευθερώνει την ανθρώπινη επιθετικότητα. Συνιστά ψυχολογικό τέχνασμα το οποίο χρησιμοποιούν οι προπαγανδιστικοί μηχανισμοί της εξουσίας, πολιτικής και θρησκευτικής, για να χειραγωγούν τα πλήθη (Οικονομάκου, 2011:59).

⁹⁰ Μ' Bayo, 2010:28. Τη συμβολή του Radio Rwanda στην μετατροπή φιλήσυχων πολιτών σε σφαγείς, απεικονίζει και η ταινία του Terry George "Hotel Rwanda" (2004).

⁹¹ Ο ιδιοκτήτης της εφημερίδας "Der Stürmer", Τζούλιους Στράιχερ, καταδικάστηκε μαζί με τους ναζιστές εγκληματίες πολέμου στις επακόλουθες δίκες της δίκης της Νυρεμβέργης (Χατζηστεφάνου, 2013:63).

⁹² Βλ. Παναγιωτοπούλου Ρ. 1996. «Ο Τύπος και το Μακεδονικό ζήτημα: ενημέρωση και επιδράσεις» στο Παναγιωτοπούλου και συν. (επιμ.). «Η «Κατασκευή» της Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης». Διεθνές συνέδριο: Αθήνα, Απρίλιος 1996: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, Λέανδρος και συν. (2011) "Η «Κρίση» στον Τύπο. Μια θεματική και γλωσσολογική ανάλυση». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*. 134-135. 237-255, Ρήγα, Δαιμονάκου. 2002. "Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των ελλήνων για τον εαυτό και τον άλλο (τον τσιγγάνο)". *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*. 108-109. 257-283

⁹³ Τσαγκαρουσιάνου, 1995:336

⁹⁴ Dinas, 2012:211

⁹⁵ Αχείμαστος, Κομνηνού, 1996:413, Παναγιωτοπούλου, 1996:492-493

⁹⁶ Τσαγκαρουσιάνου, 1995:339

1.2.3. Πολιτική επάρκεια και πολιτική κουλτούρα

Η πολιτική κοινωνικοποίηση αναφέρεται και μελετάται σε συνάφεια με τις έννοιες της πολιτικής επάρκειας και της πολιτικής κουλτούρας. Για την μεταξύ τους συσχέτιση είναι χρήσιμο να προηγηθεί η επιμέρους ανάλυση αυτών των εννοιών.

Η πολιτική επάρκεια αναφέρεται στην ικανότητα κατανόησης των πολιτικών διαδικασιών και εξελίξεων, αλλά και επίδρασης σε αυτές⁹⁷. Αφορά στην ικανότητα του ατόμου να κρίνει και να δρα πολιτικά. Μπορεί να οριστεί αντικειμενικά ή να βασιστεί σε υποκειμενικές εκτιμήσεις. Σε κάθε περίπτωση, επιδρά και αντανακλάται στην πολιτική συμμετοχή. Η αντικειμενική πολιτική επάρκεια συνδέεται με το επίπεδο γνώσεων και πληροφοριών που διαθέτει ο κάθε πολίτης. Η υποκειμενική πολιτική επάρκεια αφορά την αίσθηση του ατόμου σχετικά με την ικανότητα του να λειτουργήσει αποτελεσματικά σε πολιτικό επίπεδο⁹⁸.

Τα ατομικά συναισθήματα γύρω από την πολιτική επάρκεια είναι από τις πιο σημαντικές διαστάσεις της πολιτικής κουλτούρας, καθώς αντανακλούν τις αντιλήψεις για τη διαφάνεια των πολιτικών διαδικασιών αλλά και τη δύναμη των πολιτών να επιδιώκουν κοινωνικές αλλαγές. Η υποκειμενική πολιτική επάρκεια είναι ένας από τους πιο καθοριστικούς ψυχολογικούς παράγοντες για την πολιτική συμμετοχή και συνδέεται με το μορφωτικό επίπεδο, την κοινωνική θέση και το πόσο δημοκρατικό είναι ένα πολίτευμα⁹⁹. Η αίσθηση δημοκρατικότητας προτρέπει τους πολίτες σε ενεργό συμμετοχή και τονώνει την υποκειμενική αίσθηση επάρκειας. Ταυτόχρονα, οι ενεργοί πολίτες ασκούν πιέσεις, ελέγχουν το πολιτικό σύστημα και ανατροφοδοτούν τη δημοκρατία.

Η Παντελίδου–Μαλούτα (1987) δίνει έναν σαφή ορισμό στην έννοια της πολιτικής κουλτούρας.

«Η πολιτική κουλτούρα μιας κοινωνίας, περιλαμβάνει τόσο τις πολιτικές στάσεις και αντιλήψεις, γνωστικά και αξιολογικά στοιχεία, όσο και τις πολιτικές συμπεριφορές που υπάρχουν σε μια δεδομένη στιγμή, και μορφοποιείται στη βάση της ιστορικής εμπειρίας και της κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να συμβάλλει και στη μεταβολή αυτής της πραγματικότητας» (σ.39).

⁹⁷ Gabriel, 2008, Vetter, 1997 στο Reichert, 2010:64

⁹⁸ Reichert, 2010:65-68

⁹⁹ Υπάρχει, επιπλέον, μία ιδιότυπη σχέση μεταξύ πολιτικής επάρκειας και τοπικότητας. Στις χώρες του γαλλικού τόξου (Γαλλία, Βέλγιο, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα) η επάρκεια συνδέεται και με τον τόπο κατοικίας. Οι κάτοικοι της υπαίθρου νιώθουν περισσότερο πολιτικά επαρκείς από τους κατοίκους των πόλεων. Αντιλαμβάνονται, επίσης, το τοπικό πεδίο πολιτικής δράσης ως ξεχωριστό από το εθνικό, ενώ οι κάτοικοι των πόλεων ταυτίζουν το τοπικό με το εθνικό. Αυτή η διαφοροποίηση έγκειται στον παραδοσιακό χαρακτήρα αυτών των πολιτικών συστημάτων και στο ότι στις μικρότερες κοινότητες οι πολιτικές ελίτ είναι γνώριμες και πιο εύκολα προσεγγίσιμες (Vetter, 2002:3-4, 14).

Η πολιτική κουλτούρα αποτελεί απόληξη της διαδικασίας πολιτικής κοινωνικοποίησης, που πάντα υπόκειται σε δυνάμεις κοινωνικής αλλαγής. Όπως έχει προαναφερθεί, η πολιτική κοινωνικοποίηση δεν διαθέτει πρόσημο, δίχως αυτό να σημαίνει ότι τείνει προς την ουδετερότητα. Η πολιτική κουλτούρα, από την άλλη, διακρίνεται σε δημοκρατική και αυταρχική. Η δημοκρατική πολιτική κουλτούρα έχει ανοιχτό χαρακτήρα, προσβλέπει στην αυτοδιάθεση των πολιτών και επιτρέπει την ανάπτυξη της αυτονομίας τους. Στις δημοκρατικές πολιτικές κουλτούρες ο πολιτικός λόγος οριοθετείται μέσα από την συλλογική δράση και επιδιώκεται η εξασφάλιση της πολυφωνίας. Αντίθετα, στις αυταρχικές πολιτικές κουλτούρες το πολιτικό σύστημα είναι κλειστό, η πολιτική δράση περιορίζεται μέσα από συμβολικούς κατασταλακτικούς μηχανισμούς και η διαφορά θεωρείται ως απειλή για τις σχέσεις κυριαρχίας¹⁰⁰. Η πολιτική σκέψη και αντίληψη εγκλωβίζονται στην μονολιθικότητα και στην μονογλωσσία.

Η σχέση μεταξύ πολιτικής κουλτούρας και πολιτικής κοινωνικοποίησης είναι σχέση κυκλικής αναπαραγωγής. Οι φορείς της πολιτικής κοινωνικοποίησης βρίσκονται εντός του πολιτικού συστήματος, άρα η διαμόρφωση της πολιτικής κουλτούρας λαμβάνει χώρα εντός συγκεκριμένου πολιτικού συστήματος¹⁰¹. Η πολιτική επάρκεια αποτελεί όψη της πολιτικής κουλτούρας, άρα εξαρτάται άμεσα από τις κοινωνικοποιητικές διαδικασίες. Η συνεπαγωγή αυτών των συσχετισμών πιθανά θα σήμαινε ότι σε μια αυταρχική πολιτική κουλτούρα οι πολίτες βιώνουν συναισθήματα πολιτικής ανεπάρκειας και ότι η θεσμική πολιτική κοινωνικοποίηση ελέγχεται αυστηρά με στόχο την διατήρηση των κυριαρχικών σχέσεων. Αντιθέτως, οι πολίτες που νιώθουν πολιτικά επαρκείς θα έχουν πιθανότατα κοινωνικοποιηθεί σε ένα πλαίσιο ανοιχτής, δημοκρατικής πολιτικής κουλτούρας. Η κοινωνικοποίηση ωστόσο εγγράφεται εντός του ιστορικοπολιτικού πλαισίου και κάθε κοινωνία διαθέτει τις δικές της πολιτικές παραδόσεις και εισάγει τους δικούς της πολιτικούς νεωτερισμούς.

Τοιουτοτρόπως, συνθέτει και η Ελλάδα το δικό της ξεχωριστό πολιτικό παράδειγμα. Το 1988 δημοσιεύτηκε μία μελέτη γύρω από την πολιτική κουλτούρα στην Νότια Ευρώπη¹⁰², της οποίας τα αποτελέσματα έδωσαν μία πρώτη εικόνα του ελληνικού πολιτικού τοπίου. Η έρευνα ανέδειξε «την υπερπολιτικοποίηση των Νεοελλήνων (υψηλός δείκτης πολιτικού ενδιαφέροντος, έντονη πολιτική επικοινωνία), την ιδιότυπη πρόσμιξη ιδιωτικού και δημόσιου (ως αποτέλεσμα ισχνης κοινωνίας πολιτών και υπερανεπτυγμένου κράτους πατρωνίας) και την έντονη παρουσία παραδοσιακών στοιχείων» (Δεμερτζής, 1995:18) ως κύρια χαρακτηριστικά της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας.

¹⁰⁰ Τσαγκαρουσιάνου, 1995:333-334

¹⁰¹ Δεμερτζής, 1995:12

¹⁰² Μαυρογορδάτος, Νικολακόπουλος κ.ά., 1988 στο Δεμερτζής, 1995:18

Στην Ελλάδα, όπως σημειώνει η Τσαγκαρουσιάνου (1995), «η πολιτική είναι κενή συλλογικού, κοινωνικού περιεχομένου» (σ.337). Οι πολιτικές σχέσεις με το κράτος δομούνται γύρω από την χρήση ενός επί χρόνια εδραιωμένου πελατειακού συστήματος για την εξυπηρέτηση ιδιωτικών συμφερόντων. Η σχέση με την πολιτική καταλήγει να είναι εξατομικευμένη¹⁰³ και βασισμένη στην αναξιοπιστία. Οι πολίτες αλλοτριώνονται πολιτικά¹⁰⁴ και (αυτο)παγιδεύονται σε ένα τέλμα πολιτικής ανυπαρξίας. Εδώ η πολιτικοποίηση είναι μόνο η δημόσια προβολή μιας προσχεδιασμένης εξαργύρωσης πολιτικών δικαιωμάτων.

Οι εξατομικευμένες πολιτικές τροχιές συσπειρώνονται γύρω από το μύθο της ελληνικότητας, ώστε να δίνεται μια επίπλαστη εικόνα κοινωνικής συνοχής. Η πολιτική κουλτούρα στην Ελλάδα έχει χαρακτήρα απομονωτικό, ξενοφοβικό και αποξενωτικό¹⁰⁵. Ο κλειστός αυτός χαρακτήρας στο πεδίο του πολιτικού λόγου και της πολιτικής δράσης εμποδίζει συστηματικά τη συγκρότηση συλλογικών ταυτοτήτων ικανών να διαρρήξουν τις σχέσεις πολιτικής κυριαρχίας¹⁰⁶.

Έρευνες των τελευταίων χρόνων δείχνουν μία διαφοροποιημένη εικόνα ανάμεσα στους Έλληνες νέους. Την υπερπολιτικοποίηση των προηγούμενων χρόνων έχει διαδεχθεί η γενικευμένη δυσπιστία απέναντι στους κρατικούς θεσμούς και το μειωμένο ενδιαφέρον για τα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα. Οι περισσότεροι δηλώνουν ανεπαρκείς στην επίλυση τέτοιων ζητημάτων¹⁰⁷. Η υποκειμενική πολιτική ανεπάρκεια των νέων σήμερα εξηγεί την πολιτική τους αποστασιοποίηση και δεν μπορεί παρά να αποτελεί έκφραση της ριζωμένης πολιτικής κουλτούρας.

Ο Dinas (2012) μελετώντας τις επιπτώσεις που έχει επιφέρει η ένταση της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα στις πολιτικές πεποιθήσεις, στάσεις και συμπεριφορές των νέων, αναφέρει ότι προέκυψαν τρεις εκδοχές πολιτικής αντίδρασης: η εκδήλωση πολιτικής αδιαφορίας¹⁰⁸, η συντηρητικοποίηση και υποταγή στον λαϊκισμό¹⁰⁹ και, τέλος, η απόρριψη

¹⁰³ Τσαγκαρουσιάνου, 1995:335

¹⁰⁴ Η έννοια της πολιτικής αλλοτρίωσης αναφέρεται «στην αδυναμία των εξατομικευμένων πολιτών να συνειδητοποιήσουν τον κοινωνικό και πολιτικό ρόλο του κράτους και των πολιτικών κομμάτων στη διαδικασία αναπαραγωγής των σχέσεων κυριαρχίας και εκμετάλλευσης, και να διαμορφώσουν λιγότερο εξαρτημένες και ετερόνομες μορφές συλλογικής δράσης» (Τσαγκαρουσιάνου, 1995:337).

¹⁰⁵ Δεμερτζής, 1995:20

¹⁰⁶ Τσαγκαρουσιάνου, 1995: 338-339

¹⁰⁷ Chtouris et al, 2006: 318

¹⁰⁸ Η πολιτική αδιαφορία μπορεί να σημαίνει και συνειδητή αποστασιοποίηση από την πολιτική, ειδικά στις περιπτώσεις όπου οι πολίτες νιώθουν ότι με την συμμετοχή τους απλώς νομιμοποιούν την εξουσία (Κοντογιώργης, 1998:78-85).

¹⁰⁹ Στην πολιτική φιλοσοφία με το νόημα του όρου «λαϊκισμός» νοούνται μία σειρά από πρακτικές, οι οποίες μετατρέπουν τον άμορφο λαό σε συλλογικό πολιτικό υποκείμενο (Γεωργίου, 2014:13). Η εκδοχή του λαϊκισμού που έχει επικρατήσει ωστόσο, είναι η αρνητική, σύμφωνα με την οποία ο λαός κατευθύνεται από χαρισματικά πολιτικά πρόσωπα μέσω μιας συγκινησιακά δομημένης επικοινωνίας που βασίζεται στη ρητορική της εισβολής και της συνομωσίας. Η λαϊκιστική θεματολογία

του υπάρχοντος συστήματος και η αναζήτηση νέων μορφών πολιτικής συμμετοχής. Ο ερευνητής αποσαφηνίζει ότι είναι πολύ πιθανή η αλληλοεπικάλυψη σε αυτές τις τρεις τάσεις, τα αίτια των οποίων θα πρέπει να αναζητηθούν στην κοινωνικοποίηση μέσα από την κομματική συμμετοχή¹¹⁰.

Για τα υποκείμενα της έρευνας η πηγή των σημερινών προβλημάτων εντοπίζεται στις δομικές αδυναμίες του συστήματος, όπως αυτό διαμορφώθηκε από το 1974 και μετά¹¹¹. Το συμπέρασμα αυτό δημιουργεί συνειρμούς σχετικά με την αποκαθήλωση και απαξίωση της μεταπολίτευσης αλλά και με συνθήματα¹¹² που κυριάρχησαν στις μεγάλες κινητοποιήσεις ενάντια στην πολιτική που εφαρμόζεται στην Ελλάδα από το 2010 μέχρι σήμερα.

Συνοπτικά, η πολιτική κοινωνικοποίηση αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της γενικότερης διαδικασίας της κοινωνικοποίησης και επιτελείται σε παράλληλο χρόνο, παρ' όλ' αυτά, «απομονώνεται» για ερευνητικούς, κυρίως, σκοπούς. Η κοινωνικοποίηση μελετήθηκε διεπιστημονικά και από διαφορετικές σκοπιές κι αυτό επειδή αποτελεί διαδικασία κομβικής σημασίας για το άτομο, την ομάδα και κατ' επέκταση την ευρύτερη κοινωνία. Μέσα από την κοινωνικοποίηση το άτομο μαθαίνει να εσωτερικεύει τους κανόνες και τις νόρμες της κοινωνίας, προσπαθώντας να τα συνταιριάξει με τις προσωπικές του επιθυμίες και ενορμήσεις. Αυτό σημαίνει ότι η διαδικασία είναι αλληλεπιδραστική, καθώς μέσω αυτής, η κοινωνία μεταβιβάζει τον πολιτισμό και την πολιτική κουλτούρα της στις επόμενες γενεές, παρέχοντας τη δυνατότητα στο άτομο να διαμορφώσει την προσωπική και κοινωνική του προσωπικότητα. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο η κοινωνικοποίηση, στην πιο ιδεατή της μορφή, θα πρέπει να προοικονομεί τη διαλεκτική σχέση ατόμου και κοινωνίας αλλά και να εμπλουτίζεται μέσα από αυτή.

Η κυριαρχία, ωστόσο, του ανταγωνιστικού προτύπου σε κάθε έκφανση της ζωής, αναστέλλει την ανάπτυξη διαλεκτικής σχέσης μεταξύ ατόμου και κοινότητας. Στις σύγχρονες κοινωνίες της διακινδύνευσης προωθείται μια εξατομικευμένη μορφή κοινωνικοποίησης, στην οποία, ο κανόνας που εσωτερικεύεται, αφορά στην ατομική ευθύνη για την προσωπική επιτυχία ή αποτυχία παραγκωνίζοντας έτσι την αξία της κοινωνικής συνύπαρξης και συνδιαμόρφωσης.

θεμελιώνεται γύρω από τον εξωτερικό ή εσωτερικό εχθρό, με τον οποίο εκφοβίζει και από τον οποίο διατείνεται ότι προστατεύει (π.χ. ο Εβραίος, ο μαύρος, ο κομμουνιστής, ο Αμερικανός κ.ά.). Αν και ο λαϊκισμός είχε παράδοση σε καπιταλιστικά φτωχές χώρες, οι νέο-λαϊκιστές συμφωνούν με τους όρους του καπιταλισμού κι αυτό διότι ο λαϊκισμός ως πολιτική πρακτική μεταβάλλεται ανάλογα με τις πολιτικές εξελίξεις (Colonomos, 2004:277-278).

¹¹⁰ Dinas, 2012:221

¹¹¹ Ο.π., 216-217

¹¹² Όπως το «Ψωμί, παιδεία, ελευθερία, η χούντα δεν τελείωσε το '73».

Μέσα από την πολιτική κοινωνικοποίηση, διαδικασία εξίσου δυναμική και αδιάκοπη, το άτομο δομεί την πολιτική του προσωπικότητα. Αποκτά ορισμένη πολιτική επάρκεια και επιλέγει την πολιτική του συμπεριφορά, είτε πρόκειται για ενεργητική δράση είτε περιλαμβάνει την άρνηση πολιτικής συμμετοχής, την πολιτική αποστασιοποίηση ή ακόμη και την πολιτική απάθεια. Κοινωνικοποιείται σε όλα τα στάδια της ζωής του, αν και όχι με την ίδια ένταση. Πολύ σημαντική, αλλά όχι απαραίτητα καθοριστική, αποβαίνει η πρόωμη πολιτική κοινωνικοποίηση, που συντελείται κατά την παιδική και εφηβική ηλικία στους κόλπους της οικογένειας και του σχολείου και, πάντα, υπό την έκδηλη ή και λανθάνουσα επίδραση των ΜΜΕ. Το άτομο, ωστόσο, δύναται να επανακοινωνικοποιείται σε νέες πολιτικές αξίες, ειδικά όταν επικρατεί έντονη κοινωνική ανασφάλεια, όπως λ.χ. σε περιόδους κρίσης ή πολέμου.

Στις θεωρητικές προσεγγίσεις της πολιτικής κοινωνικοποίησης μέσα από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας ανανεώνεται η κλασική θεωρία της διάχυτης υποστήριξης του συστήματος. Η προσέγγιση της διάχυσης, συγκλίνουσα με τη θεωρία των χασμάτων επικοινωνίας μεταξύ διαφορετικών ταξικά ομάδων από τη χρήση των ΜΜΕ, αποδίδει στα μέσα επικοινωνίας ρόλο ρυθμιστικό αναφορικά με τους συσχετισμούς εξουσίας στην κοινωνία. Μέσα από τον έλεγχο της πληροφορίας και τη διάδοση της κατεστημένης γνώσης, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας συμβάλλουν στη διατήρηση της εξουσίας των κυρίαρχων ομάδων.

Η δυνητική επίδραση των μέσων επικοινωνίας στο επίπεδο της πολιτικής επανακοινωνικοποίησης προσεγγίζεται, κυρίως, στο πεδίο της επεκτατικής πολιτικής κοινωνικοποίησης. Μέσα από μελέτες σε πρώην αποικιοκρατούμενες ή σε μετασοσιαλιστικές χώρες, η κοινωνικοποίηση σε νέες πολιτικές αξίες αποδεικνύεται αρκετά αργόσυρτη διαδικασία. Παρόλα αυτά, τα ΜΜΕ έχουν αποδειχθεί πολύ αποτελεσματικά στη δημιουργία πολεμικού κλίματος, στην κατασκευή εχθρών και τη δαιμονοποίησή τους.

Στον ελληνικό χώρο οι μελέτες γύρω από την πολιτική κοινωνικοποίηση είναι περιορισμένες στην ομάδα παιδιών και νέων και έχουν διενεργηθεί με ποσοτικές μεθόδους. Στο θεωρητικό επίπεδο η πολιτική κοινωνικοποίηση σχεδόν ταυτίζεται με την θεσμική κοινωνικοποίηση και η πολιτική συμμετοχή με την εκλογική διαδικασία. Αυτό δεν είναι το μόνο παράδοξο σε μια κοινωνία υπερπολιτικοποιημένη, στην οποία οι πολίτες, ιδιαίτερα οι νέοι, νιώθουν πολιτικά ανεπαρκείς. Η απολιτικοποίηση πτυχών της καθημερινότητας και η υποβίβαση της εξωθεσμικής πολιτικής δράσης, συντηρούν τις πελατειακές σχέσεις και την αίσθηση αδυναμίας των πολιτών να διεκδικήσουν κοινωνικές αλλαγές. Οι έλληνες πολίτες, για πολλά χρόνια, άφηναν τα πολιτικά τους δικαιώματα ενέχυρο, με σκοπό την εξυπηρέτηση ιδιωτικών συμφερόντων.

Καθώς οι αντιλήψεις και οι συμπεριφορές γύρω από την πολιτική περιορίζονταν στον ιδιωτικό χώρο, η κοινωνική συνοχή χτίστηκε μέσα από τον μύθο της ελληνικότητας. Η αυταρχική πολιτική κουλτούρα συντήρησε αυτό το μύθο, αποκλείοντας την ανάδυση άλλων μορφών πολιτικού λόγου. Η ελληνική κοινωνία παρέμενε ξενοφοβική και αποξενωτική, επηρμένη για την εικόνα που είχε πλάσει μόνη της. Μέχρις ότου, οι αυταπάτες διερράγησαν από την έτερο-εικόνα που καλλιέργησαν τα ξένα μέσα επικοινωνίας και η «κρίση» μετατράπηκε, από αφηρημένη έννοια, σε τραυματικό βίωμα για την πλειοψηφία των Ελλήνων.

Κεφάλαιο 2^ο - ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ

“...sometimes the reflection

is far more present

than the thing being reflected.”

(από την ταινία του Jim Jarmusch

“The limits of control”.2009.)

2.1 Έννοια και Ορισμοί

Η έννοια των «αναπαραστάσεων» εισήχθη στην κοινωνιολογία από τον Durkeim (1898), ο οποίος προχώρησε στη διάκριση μεταξύ ατομικών και κοινωνικών αναπαραστάσεων. Για τον Durkeim, όπως η ατομική αναπαράσταση δεν περιορίζεται στην πνευματική λειτουργία του ατόμου, αλλά αποτελεί μια πολύπλοκη ψυχική διεργασία, αντίστοιχα και η κοινωνική αναπαράσταση δεν περιορίζεται στο σύνολο των ατομικών αναπαραστάσεων. Αν και η προσέγγισή του υπήρξε περισσότερο στατική, η συμβολή του υπήρξε σημαντική, καθώς η ίδια η έννοια της κοινωνικής αναπαράστασης υποδηλώνει την επικυριαρχία του κοινωνικού στο ατομικό¹¹³. Στη συνέχεια, ο ρουμανικής καταγωγής γάλλος κοινωνικός ψυχολόγος Serge Moscovici καθιέρωσε με το έργο του την επιστήμη της κοινωνικής ψυχολογίας, ως το φυσικό χώρο μελέτης των κοινωνικών αναπαραστάσεων.

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις προσφέρουν τη δυνατότητα στον άνθρωπο να νοηματοδοτήσει κάτι που του είναι άγνωστο¹¹⁴. Καθώς καλούμαστε καθημερινά να κάνουμε το παράξενο οικείο και το αόρατο αντιληπτό¹¹⁵, χρησιμοποιούμε τις κοινωνικές αναπαραστάσεις ως κοινωνιογνωστική διεργασία μέσα από την οποία προσεγγίζουμε αντικείμενα, τα οποία μπορεί να αφορούν σε πρόσωπα, πράγματα, γεγονότα, ιδέες, θεωρίες κ.ό.κ.

Ωστόσο, η αναπαράσταση δεν νοείται ως πιστό αντίγραφο του υπό ερμηνεία αντικειμένου, αλλά ως το προϊόν μιας εσωτερικής υποκειμενικής επεξεργασίας. Αφορά

¹¹³ Γώγου-Κρητικού, 1994:116, Μαντόγλου, 1995:13

¹¹⁴ Potter, 2004: 202

¹¹⁵ Farr, 1995:119

ουσιαστικά στην ψυχική αναπαραγωγή αυτού του αντικειμένου (προσώπου, κατάστασης κλπ).¹¹⁶ Σύμφωνα με το Moscovici,

«..οι κοινωνικές αναπαραστάσεις έχουν πάντοτε δύο όψεις: την όψη της εικόνας και την όψη της σημασίας, με την έννοια ότι αντιστοιχούν μια εικόνα σε κάθε σημασία και μια σημασία σε κάθε εικόνα. Κατ' αυτόν τον τρόπο, μπορούμε να πούμε ότι αποτελούν μια ειδική μορφή της *συμβολικής σκέψης*» (Παπαστάμου, 1989:418-419).

Η συμβολική σκέψη που δομείται σε αναπαράσταση είναι πάντοτε κοινωνικά προσδιορισμένη¹¹⁷. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αποτελούν κομμάτι του πεδίου της κοινωνικής γνώσης¹¹⁸, όπως αυτό επεκτείνεται από την πρόσληψη και αποκωδικοποίηση των πληροφοριών, στην εσωτερική υποκειμενική επεξεργασία τους για την απόδοση χαρακτηρισμών σε άτομα και ομάδες και την εξαγωγή συμπερασμάτων «για την κρυφή, εσωτερική ψυχολογική ζωή τους» (Moscovici, 1995:71).

¹¹⁶ Ναυρίδης, 1994: 158

¹¹⁷ Jodelet, 1984 στο Μαντόγλου, 1995:16-17

¹¹⁸ Jodelet, 1995:129

2.2 Διαδικασία σχηματισμού και λειτουργίες

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις, κατά το Moscovici, δημιουργούνται μέσα από δύο διαδικασίες, την *αντικειμενοποίηση* και την *επικέντρωση/αγκυροβόληση*. Η *αντικειμενοποίηση* οδηγεί στην συγκεκριμενοποίηση του αφηρημένου, στην υλοποίηση των εννοιών, στην αλλαγή του ορθολογικού της επιστημονικής γνώσης σε εικόνα ενός πράγματος, στην μετατροπή της επιστήμης σε κοινωνική γνώση και σε δίκτυο σημασιών.

Η *επικέντρωση/αγκυροβόληση* συνίσταται στην ενσωμάτωση ενός άγνωστου αντικειμένου σε ένα οικείο δίκτυο κατηγοριών, με σκοπό την κατανόηση και την εξήγησή του¹¹⁹. Η διαδικασία της αγκυροβόλησης έχει συμβολική σημασία. Κάθε κοινωνική αναπαράσταση αποτελείται από έναν πυρήνα κι από τα γύρω από αυτόν περιφερειακά στοιχεία τα οποία και οργανώνει. Όπως ένα σκάφος που έχει ρίξει άγκυρα και μπορεί να κινείται στην επιφάνεια του νερού μόνο στα όρια του κύκλου που ορίζεται από το μήκος του σχοινιού που το δένει με την άγκυρα¹²⁰, έτσι και τα περιφερειακά στοιχεία μπορεί να αλλάζουν μέσα από την αλληλεπίδραση με τον «άλλο». Για να μετασχηματιστεί, όμως, ριζικά η αναπαράσταση, πρέπει να αμφισβητηθεί ο πυρήνας της¹²¹.

Πειραματικές μελέτες έχουν επισημάνει ότι αναζητούμε τις πληροφορίες που επαληθεύουν τις απόψεις μας, ενώ παραμελούμε εκείνες που τείνουν να τις αποσταθεροποιήσουν¹²².

«Εάν έχουμε κάποια ιδέα ή κάποια αναπαράσταση γι' αυτό που κάποιο άλλο πρόσωπο πρέπει να είναι, προσπαθούμε με όλα τα μέσα που διαθέτουμε να την επαληθεύσουμε. Ειδικότερα, διαμορφώνουμε τις σχέσεις, χειριζόμαστε την κατάσταση κατά τέτοιον τρόπο, ώστε να προκαλέσουμε εκ μέρους του άλλου προσώπου τις συμπεριφορές που ανταποκρίνονται στην πίστη μας γι' αυτό.» (Moscovici, 1995:77).

Παρόλο που οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αφορούν σε μεγάλο αριθμό προσώπων, αυτό δεν σημαίνει ότι συμμετέχουν όλοι ισότιμα στην δημιουργία τους. Καθώς οι κοινωνικές αναπαραστάσεις μεταδίδονται από τη μια γενιά στην άλλη, μπορεί να επιβάλλονται χωρίς συνειδητή συγκατάβαση. Μπορούν να είναι συνειδητές ή ασυνείδητες και, ενώ, στην πρώτη περίπτωση ελέγχονται γνωστικά και συναισθηματικά από τα υποκείμενα, στη δεύτερη, τα υποκείμενα ελέγχονται από αυτές¹²³.

¹¹⁹, Ναυρίδης, 1994: 172-174, Μαντόγλου, 1995:19-21

¹²⁰ Ναυρίδης, 1994: 174

¹²¹ Μαντόγλου, 1995:33

¹²² Moscovici, 1995:75

¹²³ Παπαστάμου, 1989:418, Ναυρίδης, 1994: 158-159, Moscovici, 1995:82

Πέρα όμως από τις γνωστικές λειτουργίες, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις λειτουργούν καθοριστικά και ως προς τη συγκρότηση της ταυτότητας της ομάδας. Η αναπαράσταση της ίδιας της ομάδας είναι πάντα θεμελιωμένη σε μια υπερ-εκτίμηση ορισμένων από τα χαρακτηριστικά της, ώστε να διαφυλάττεται θετική εικόνα για την ομάδα¹²⁴. Μέσα από τις διεργασίες της κοινωνικοποίησης τα μέλη μοιράζονται την ίδια αναπαράσταση γύρω από την ταυτότητά τους¹²⁵. Άρα, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις διαθέτουν μια εξαιρετικής σημασίας ομογενοποιητική δύναμη¹²⁶. Γι' αυτό ακριβώς το λόγο, η απειλή διάρρηξης του πυρήνα μιας κοινωνικής αναπαράστασης γίνεται αντιληπτή ως απειλή απέναντι στη συλλογική ταυτότητα της ομάδας. Οι ομάδες αντιστέκονται στην αλλαγή των γνώριμων κοινωνικών τους αναπαραστάσεων στην προσπάθειά τους να προστατεύσουν τη συνοχή τους¹²⁷.

Οι συνέπειες των κοινωνικών αναπαραστάσεων, από τη στιγμή που διαδίδονται στην κοινωνία, είναι δυναμικές. Χαράσσονται στη σκέψη, στις ανθρώπινες σχέσεις, στο λόγο¹²⁸, στις στάσεις¹²⁹ και τις συμπεριφορές¹³⁰ προς τους άλλους.

¹²⁴ Όπως αναφέρει ο Lacroix(1972) «Καμιά κοινωνία δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς κάποια αναπαράσταση του εαυτού της και χωρίς να δίνει αξία στον εαυτό της μέσα σε αυτή την αναπαράσταση» (σ.11 στο Παπαστάμου, 2008:186, υποσημείωση 3).

¹²⁵ Abric, 1996:55

¹²⁶ Potter, 2004:205

¹²⁷ Παπαστάμου, 1989:263, Μαντόγλου, 1995:21

¹²⁸ Moscovici, 1995:84-85

¹²⁹ Potter, 2004: 214-215

¹³⁰ Abric, 1996^β:101-125

2.3 Διάδοση Κοινωνικών Αναπαραστάσεων μέσα από τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αντανακλώνται, τροποποιούνται, δημιουργούνται και διοχετεύονται από τα συστήματα επικοινωνίας των μέσων μαζικής ενημέρωσης¹³¹. Για παράδειγμα, μια εφημερίδα μαζικής κυκλοφορίας έχει ρόλο επίκλησης κοινών αναπαραστάσεων που διευκολύνουν την επικοινωνία ανάμεσα στους αναγνώστες της ως προς ένα ευρύ φάσμα θεμάτων¹³². Γι' αυτό, άλλωστε, είναι συνήθης η μελέτη των φαινομένων μαζικής επικοινωνίας μέσα από την θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων.

Κύριες μορφές επικοινωνίας που αφορούν στις κοινωνικές αναπαραστάσεις είναι η *διάδοση*, η *μετάδοση* και η *προπαγάνδα* και συνδέονται με τις γνώμες, τις στάσεις και τα στερεότυπα. Σκοπός της *διάδοσης* είναι να παράγει γνώμες, μέσα από την πληροφόρηση γύρω από ένα αντικείμενο και όχι να προσανατολίζει προς ορισμένη δράση. Αναφέρεται στην πιο αντικειμενική σχέση επικοινωνίας, όπως αυτή που αναπτύσσεται μεταξύ του κοινού και του Τύπου. Η *μετάδοση* αφορά στην διάδοση μηνυμάτων που εντάσσονται σε ενιαίο σύνολο πίστεων ή πεποιθήσεων μιας συγκεκριμένης ομάδας. Αποσκοπεί στην δημιουργία αναπαραστάσεων για την οικοδόμηση κοινών στάσεων και συμπεριφορών.

Η *προπαγάνδα* προκύπτει μέσα από τις διομαδικές συγκρουσιακές σχέσεις. Όταν, δηλαδή, το αντικείμενο σύγκρουσης ενδέχεται να απειλήσει την ταυτότητα της ομάδας και την ενότητα της αναπαράστασης που έχει η ομάδα για την πραγματικότητα¹³³. Σε αυτές τις περιπτώσεις,

«...οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αιτιολογούν την ενεργοποίηση των κοινωνικών στερεοτύπων που, με τη σειρά τους, εκφράζονται στο επίπεδο της συμπεριφοράς η οποία, ξανά, αναπαράγει τις αντίστοιχες κοινωνικές αναπαραστάσεις...»¹³⁴ (Παπαστάμου, 1989:426).

Το χαρακτηριστικό της προπαγάνδας βρίσκεται στην ένταση, στον έντονο διαχωρισμό μεταξύ σωστού και λάθους καθώς και την έλλειψη αποχρώσεων¹³⁵.

Οι μορφές διάδοσης των κοινωνικών αναπαραστάσεων μέσα από τα μέσα επικοινωνίας συνδέονται με τους σκοπούς που επιχειρούν να υλοποιήσουν. Η «επιτυχία» εκπλήρωσης των στόχων των ΜΜΕ κατά την δημιουργία κοινωνικών αναπαραστάσεων εξαρτάται από τη σύνδεση τους με προϋπάρχουσες νοηματικές δομές, ήτοι προκαταλήψεις και στερεότυπα. Ο Moscovici (1995) αναφέρει:

¹³¹ Farr, 1995:109

¹³² Potter, 2004: 205

¹³³ Παπαστάμου, 1989:420-421, Μαντόγλου, 1995:27-30

¹³⁴ Τα αποσιωπητικά όπως στο πρωτότυπο.

¹³⁵ Παπαστάμου, 1989:421

«Για να οδηγήσουμε κάποιον να αντιδράσει σε μια νέα πληροφορία, δεν πρέπει ούτε να του τη δώσουμε σε μεγάλη δόση, ούτε να «ανακατασκευάσουμε» τη σκέψη του. Αυτό που πρέπει να κάνουμε είναι να τη συνδέσουμε, τροποποιώντας την αναπαράσταση του αντικειμένου στο οποίο αναφέρεται» (σ.97).

Συμπερασματικά, όταν γίνεται λόγος για δημιουργία κοινωνικών αναπαραστάσεων από τα ΜΜΕ, αυτό που εννοείται, είναι κυρίως η ανασύνθεση και η τροποποίηση κοινωνικών αναπαραστάσεων που ήδη λειτουργούν ερμηνευτικά και αποτυπώνονται στη δράση ατόμων και ομάδων.

Εν περιλήψει, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αποτελούν έννοια μέσα από την οποία η κοινωνική ψυχολογία αποδίδει το αποτέλεσμα της εσωτερικής υποκειμενικής επεξεργασίας των πληροφοριών και την νοηματοδότηση αντικειμένων, προσώπων, ιδεών κ.ά. σε συλλογικό επίπεδο. Οι αναπαραστάσεις δεν αποτελούν πιστά αντίγραφα των αντικειμένων προς εξέταση. Καθώς αποτελούν αποτέλεσμα συμβολικής σκέψης και ψυχικής διεργασίας είναι πιθανό να είναι στρεβλωτικές. Συχνά, το ίδιο αντικείμενο ή κατάσταση αναπαριστάται με εντελώς διαφορετικό τρόπο σε διαφορετικές κοινωνίες.

Μια κοινωνική αναπαράσταση για κάτι ανοίκειο και αφηρημένο θα συγκεκριμενοποιηθεί (διαδικασία αντικειμενοποίησης) στη βάση της ήδη συγκεντρωμένης κοινωνικής γνώσης (διαδικασία αγκυροβόλησης). Μέσα από τις αναπαραστάσεις, τα μέλη μιας ομάδας μοιράζονται ένα κοινό κώδικα επικοινωνίας και συγκροτούν την ταυτότητα τους. Γι' αυτό, αν και είναι πιθανό να μεταβληθούν τα περιφερειακά στοιχεία μιας κοινωνικής αναπαράστασης, ο πυρήνας δεν μεταβάλλεται εύκολα. Οι ομάδες αντιστέκονται στην αλλαγή των κοινωνικών αναπαραστάσεων, γιατί μέσα από αυτές παραμένουν συνεκτικές.

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις μεταφέρονται στη σκέψη, το λόγο, τη συμπεριφορά και τις στάσεις, σε συνειδητό ή ασυνείδητο επίπεδο. Η διάδοσή τους αποτελεί πολυεπίπεδη διαδικασία, στην οποία τα ΜΜΕ επιτελούν καθοριστικό ρόλο. Τα ΜΜΕ συμβάλλουν στη διάδοση των κοινωνικών αναπαραστάσεων και, ανάλογα με το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, η διάδοση αυτή μπορεί να λαμβάνει και τις μορφές της μετάδοσης ή της προπαγάνδας. Το εύρος της διάδοσης των κοινωνικών αναπαραστάσεων από τα ΜΜΕ βασίζεται στη σύνδεση τους με τα ήδη υπάρχοντα κοινωνικά στερεότυπα. Μέσα από αυτή την σύνδεση οι κοινωνικές αναπαραστάσεις τροποποιούνται και ανασυντίθενται από τα ΜΜΕ.

Κεφάλαιο 3^ο – ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

3.1 Θεωρητικές προσεγγίσεις των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας

Η ανθρώπινη επικοινωνία πραγματοποιείται για χιλιετίες εντός των ορίων του φυσικού περιβάλλοντος. Από τις συγκεντρώσεις των νομάδων γύρω από την φωτιά, τις φρυκτωρίες των αρχαίων χρόνων, μέχρι τα ταχυδρομικά περιστερία, ο άνθρωπος προσαρμοζόταν και προσαρμοζε τις περιβαλλοντικές συνθήκες στην ανάγκη του για επικοινωνία. Η βιομηχανική ανάπτυξη και η καθιέρωση των μέσων μαζικής επικοινωνίας, από την τυπογραφία και έπειτα, θα μεταβάλλει τα χρονικά και χωρικά όρια της ανθρώπινης επικοινωνίας. Επιπλέον, θα μετατρέψει τις κοινωνικές σχέσεις και θα προωθήσει κοινωνικές αλλαγές. Αν «το μέσο είναι το μήνυμα»¹³⁶, τότε η σημασία του μηνύματος αφορά στους κοινωνικούς μετασχηματισμούς που προκλήθηκαν από την ανάπτυξη της βιομηχανίας των μέσων.

Η εξέλιξη των μέσων επικοινωνίας θα αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι επικοινωνούν και σκέφτονται. Θα μετατρέψει τα σύμβολα που χρησιμοποιούν και θα μεταμορφώσει τη φύση των κοινοτήτων τους. Εφεξής τα μέσα θα παράγουν και μεταδίδουν όχι μόνο απλές πληροφορίες αλλά και το νοηματοδοτημένο συμβολικό τους περιεχόμενο. Η διαχείριση των συμβολικών μορφών θα προσδώσει στα μέσα το κύρος και την αναγνώριση των θεσμών συμβολικού κεφαλαίου (σχολεία, πανεπιστήμια, εκκλησίες κ.ά.)¹³⁷. Αυτή η νέα μορφή συμβολικής εξουσίας και η αλληλεπίδρασή της με τις άλλες, ιστορικά προϋπάρχουσες, εξουσίες¹³⁸ θα αποτελέσει αντικείμενο μελέτης της φιλοσοφίας, των κοινωνικών και πολιτικών επιστημών, είτε σε γενικότερο πλαίσιο ιδεολογικής ανάλυσης, είτε επικεντρωμένα στις ιδιαίτερες πτυχές και επιδράσεις της.

3.1.1 Φιλελεύθερες Θεωρίες

Η ανάπτυξη των φιλελεύθερων αντιλήψεων στόχευε στην νομιμοποίηση της «απελευθέρωσης» του τύπου από κρατικές παρεμβάσεις και την προώθηση της λειτουργίας του αποκλειστικά με όρους ελεύθερης αγοράς¹³⁹.

¹³⁶ Η ρήση ανήκει στον McLuhan (1967) (Πόστμαν, 1999:27).

¹³⁷ Thompson, 1999:39-42

¹³⁸ Όπως αναφέρονται από τον Thompson: η οικονομική, η πολιτική και η κατασταλτική (1999:33-39).

¹³⁹ Κάρραν, 2001:123

Στον *Δομικό Λειτουργισμό* η κοινωνία γίνεται αντιληπτή ως ένας ανθρώπινος οργανισμός ενώ τα μέσα επικοινωνίας αντιπροσωπεύουν το νευρικό σύστημα, μέσω του οποίου διαβιβάζονται οι πληροφορίες. Για τους λειτουργιστές, η αρμονία του ανθρώπινου σώματος επιδιώκεται στην κοινωνία μέσα από την κοινωνική συναίνεση, η οποία με τη σειρά της επιτυγχάνεται μέσω του ορθού πολιτικού διαλόγου, ο οποίος προωθείται από τα μέσα επικοινωνίας με την ανταλλαγή ιδεών και πληροφοριών. Η θεωρία παραγνωρίζει τις κοινωνικές ταξινομήσεις, την άνιση πρόσβαση στα μέσα και τους περιορισμούς έκφρασης που ισχύουν για τις μη προνομιούχες κοινωνικά ομάδες.

Η ροή των πληροφοριών ελέγχεται από τα ολιγοπώλια των μέσων, τα συμφέροντα των οποίων παραμένουν άδηλα. Ακόμη και σε πλαίσια διαλόγου, τα μέσα κάνουν χρήση πολιτικών συμβολισμών οι οποίοι κινούνται περισσότερο σε συγκινησιακή παρά σε ορθολογική διάσταση¹⁴⁰. Με αυτό τον τρόπο, τα μέσα παράγουν ηθικές προκαταλήψεις¹⁴¹ και επιδρούν στο πολιτικό πεδίο.

Ο *Πλουραλισμός* θα αποτελέσει μία προσπάθεια ανανέωσης των φιλελεύθερων θεωριών μετά από την σύγκρουση τους κατά τη δεκαετία του '70 με τις κριτικές θεωρίες¹⁴². Οι πλουραλιστές θα αμφισβητήσουν την κυριαρχία του πλούτου στο πεδίο των ΜΜΕ, εστιάζοντας στην ρευστότητα της εξουσίας και τον διαρκή ανταγωνισμό των κοινωνικών ομάδων με σκοπό την πρόσβαση στη δημόσια αρένα. Για άλλη μια φορά, η εξουσία προσεγγίζεται μονοδιάστατα και παραβλέπεται η παρασκηνακή δράση των ελίτ στη διαμόρφωση του θεματολογίου των ΜΜΕ¹⁴³.

Εντούτοις, στον πλουραλισμό συναντούμε μία εξιδανικευμένη συσχέτιση των μέσων επικοινωνίας και της πολιτικής κουλτούρας, χρήσιμη για την έρευνα που εξελίσσεται στην παρούσα εργασία. Στη *θεωρία της κοινωνικής λογοδοσίας*, οι σχέσεις ανάμεσα στα μέσα ενημέρωσης, τις πολιτικές ελίτ και τις κοινωνικές ομάδες είναι εγκλιβωτισμένες σε μια δεδομένη πολιτική κουλτούρα. Αυτή καθορίζει ποιος είναι ο αναμενόμενος κοινωνικός ρόλος των ΜΜΕ και διασφαλίζει, όταν είναι ισχυρή, την επιτέλεση του. Για παράδειγμα, σε μία δημοκρατική πολιτική κουλτούρα όπου δίνεται προβάδισμα στην πολυφωνία και την ανεξαρτησία, οι δημοσιογράφοι θα ενθαρρυνθούν να αντισταθούν σε ανάρμοστες πιέσεις ιδιοκτητών μέσων και θα λειτουργήσουν μέσα στο πλαίσιο της επαγγελματικής τους δεοντολογίας¹⁴⁴.

¹⁴⁰ Μάνιγκ, 2007:51-59

¹⁴¹ Luhmann, 2003:84, Μάνιγκ, 2007:58

¹⁴² Κωνσταντινίδου, 2002:140

¹⁴³ Μάνιγκ, 2007:59-71

¹⁴⁴ Μάνιγκ, 2007:65-67

Ισχυρές θέσεις του φιλελευθερισμού, όπως η αντίληψη των μέσων ως φρουρού του δημοσίου συμφέροντος («τέταρτη εξουσία») ή ως εκπροσώπου του κοινού μέσα από τις λειτουργίες της ελεύθερης αγοράς¹⁴⁵, θα καταρρεύσουν μετά την επικράτηση του εμπορευματοικού μοντέλου στα ΜΜΕ. Υποθετικά, τα μέσα, χάρη στην ελευθερία που τους εξασφαλίζει η ελεύθερη αγορά, αποκαλύπτουν καταχρήσεις από την πλευρά του κράτους, ενώ τα ίδια ελέγχονται από το κοινό με τον απαράβατο νόμο της προσφοράς και της ζήτησης. Όμως, οι αλλαγές στο ιδιοκτησιακό καθεστώς των ΜΜΕ και ο συγκεντρωτισμός των μέσων (Τύπος, εκδόσεις, τηλεοπτικά κανάλια κ.ά.) σε επικοινωνιακά συγκροτήματα, που αποτελούν μέρος μόνο τεράστιων επιχειρηματικών οργανισμών, θα καθορίσουν τη σχέση πολιτικής και ΜΜΕ.

Η ελεύθερη αγορά δεν θα αποβεί ικανή να παρεμποδίσει την επιδίωξη των οικονομικών συμφερόντων των κολοσσιαίων εταιρειών μέσα από τις επικοινωνιακές τους επιχειρήσεις. Η δημοσιογραφική έρευνα γύρω από τις οικονομικές δραστηριότητες των επιχειρηματικών ομίλων περιορίζεται, αλλά και ο ίδιος ο δημοσιογραφικός λόγος συντηρητικοποιείται και υπερασπίζεται το κεφάλαιο. Η δημιουργία πολιτιστικών προϊόντων εμπορευματοποιείται και οι αρχές της ανεξάρτητης δημοσιογραφίας εγκαταλείπονται. Τα προϊόντα της μαζικής κουλτούρας προωθούν μια «πληροφόρηση απλουστευμένη, συμπυκνωμένη, αποπροσωποποιημένη, αποσπασματική, η οποία εξαίρει τα γεγονότα παρά τη διεργασία, την εικόνα παρά την αφαίρεση, τα στερεότυπα παρά την πολυπλοκότητα των ανθρώπινων πραγμάτων...» (Κάρραν, 2001:147).

Η κεφαλαιοκρατικοποίηση των μέσων δεν αφορά μόνο στην ποιοτική υποβάθμιση των ειδήσεων και τα φαινόμενα διαπλοκής επιχειρηματικών ομίλων και πολιτικών ελίτ¹⁴⁶, αλλά και εγκαθιδρύει με τρόπο αμετάκλητο την διαμεσολαβημένη επικοινωνία¹⁴⁷ για την πλειοψηφία των πολιτών με τα λίγα οικονομικά και πολιτιστικά εφόδια και τους επιβάλλει τη σιωπή της εξαναγκαστικής εκπροσώπησης από τρίτους¹⁴⁸.

¹⁴⁵ Κάρραν, 2001:126-147

¹⁴⁶ Κάρραν, 2001:130-142, Κωνσταντινίδου, 2003:198-200

¹⁴⁷ Κάρραν, 2001:140

¹⁴⁸ «Όσο περισσότερο αποστερημένοι είναι οι άνθρωποι, προπαντός πολιτισμικά, τόσο περισσότερο αναγκασμένοι είναι να επαφίενται σε εντολοδόχους για να αποκτήσουν πολιτικό λόγο, και τόσο περισσότερο επιρρεπείς σ' αυτό. Στην πραγματικότητα, τα μεμονωμένα άτομα, βουβά, χωρίς λόγο, χωρίς να έχουν ούτε την ικανότητα ούτε τη δύναμη να γίνουν ακουστά, να εισακουστούν, αντιμετωπίζουν δύο ενδεχόμενα, είτε να σωπάσουν είτε να μιλήσει γι' αυτά κάποιος άλλος.» (Bourdieu, 1999:301).

3.1.2 Κριτικές Θεωρίες

Στις κριτικές θεωρίες κατατάσσονται όλες εκείνες οι προσεγγίσεις που αντιλαμβάνονται την κοινωνία ως ένα πεδίο ιδεολογικού αγώνα για την κατάκτηση της εξουσίας ή την απελευθέρωση από αυτή. Καθώς η εξουσία είναι αόρατη στα υποκείμενα και τις ομάδες που εξυπηρετούνται από τους κοινωνικούς θεσμούς, η κριτική παράδοση επιχειρεί να αποκαλύψει τη διαλεκτική των αντίθετων δυνάμεων. Η συνειδητοποίηση μπορεί να δώσει προσανατολισμό στον χειραφετικό αγώνα, διαφορετικά οι πολίτες παραμένουν αποξενωμένοι και ιδιοποιούνται την καταπίεση τους¹⁴⁹. Οι κριτικές θεωρίες προοικονόμισαν την εμπορευματοποίηση των μέσων επικοινωνίας και τα αποτελέσματά της στην ποιότητα των συμβολικών προϊόντων. Αν και πρόκειται για διαφοροποιημένες θεωρήσεις, σε ορισμένες περιπτώσεις, οι κοινές παραδοχές ή κοινές αφητηρίες επιτρέπουν μία ενδεικτική ομαδοποίηση.

3.1.2.1 Μαρξισμός

Στον αυστηρά ιεραρχημένο κόσμο της μαρξιστικής παράδοσης, οι θεμελιωτές της, Marx και Engels, αποσαφηνίζουν ότι η τάξη που κατέχει τα μέσα της υλικής παραγωγής και της διάθεσης της έχει επίσης τον έλεγχο στα μέσα της πνευματικής παραγωγής. Η κυρίαρχη τάξη έχει υπό τον έλεγχό της, δηλαδή, τα συμβολικά συστήματα επικοινωνίας και τα χρησιμοποιεί για να προσδώσει στις ιδέες και τα συμφέροντά της μια μορφή οικουμενικότητας. Παρουσιάζει τα συμφέροντά της ως συμφέροντα του κοινωνικού συνόλου, συμφέροντα εθνικά και όχι ταξικά. Τα ΜΜΕ υπηρετούν την κυριαρχία της μίας τάξης έναντι της άλλης, μέσα από την άσκηση συμβολικής βίας, και συνεισφέρουν στην νομιμοποίησή της¹⁵⁰.

Για τον Althusser, τα ΜΜΕ συγκαταλέγονται στους *ιδεολογικούς κρατικούς μηχανισμούς* της κοινωνικής υπερδομής, όπως η εκπαίδευση και η θρησκεία. Συνεργάζονται με τους *κατασταλτικούς κρατικούς μηχανισμούς* στην επιβολή της κυρίαρχης ιδεολογίας, ιδιαίτερα όταν αυτή απειλείται από αποκλίνουσες πράξεις και συμπεριφορές σε περιόδους κοινωνικής αστάθειας¹⁵¹.

Η μαρξιστική παράδοση πριμοδότησε τις πολιτικές λειτουργίες των συμβολικών συστημάτων στην επιβολή και νομιμοποίηση της κυριαρχίας. Οι αναλύσεις που ευθυγραμμίζονται με αυτή την θεώρηση συμπεριλαμβάνονται στις μεταμαρξιστικές προσεγγίσεις, με προεξέχουσα αυτή των Herman και Chomsky. Το *μοντέλο της προπαγάνδας*

¹⁴⁹ Littlejohn, Foss, 2012 :392

¹⁵⁰ Bourdieu, 1999:240-241, Μάνινγκ, 2007:72-73

¹⁵¹ Littlejohn, Foss, 2012 :394

εστιάζει στους τρόπους με τους οποίους τα αμερικανικά μέσα επικοινωνίας κατασκευάζουν την συναίνεση της κοινωνίας στην κήρυξη πολέμου σε άλλα έθνη¹⁵².

3.1.2.2. Gramsci – Ηγεμονικό μοντέλο

Ο Gramsci, προέκτεινε με το *ηγεμονικό μοντέλο* την μαρξιστική αντίληψη περί καθιέρωσης της εξουσίας. Η *ηγεμονία* είναι η διαδικασία, στην οποία ένα σύνολο ιδεών υπονομεύει ή ιδιοποιείται ένα άλλο και η κοινωνική ομάδα που το ορίζει ηγείται των υπολοίπων¹⁵³. Στο ηγεμονικό μοντέλο

«ο ιδεολογικός ρόλος των ΜΜΕ συνίσταται όχι στο ότι επιβάλλουν μια ψεύτικη συνείδηση ή μια παραμορφωτική εικόνα της πραγματικότητας, αλλά στο ότι κατασκευάζουν και μεταδίδουν κατηγορίες μέσα από τις οποίες οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται και βιώνουν τις σχέσεις τους με τις υλικές συνθήκες ύπαρξής τους» (Κωνσταντινίδου, 2002:146-147).

Αυτό σημαίνει, ότι ακόμα κι αν η ηγεμονία γνωρίζει αντιστάσεις, οι αντιλήψεις και οι περιορισμοί μιας δεδομένης μορφής κυριαρχίας βιώνονται και εσωτερικεύονται στην πράξη¹⁵⁴.

3.1.2.3. Σημειωτική παράδοση

Η εσωτερικευση των προτύπων την κυριαρχίας πραγματώνεται σε χρόνο ανύποπτο, σε έναν κόσμο που τείνει ολοένα προς την προσομοίωση, όπως θα καταδείξει ο Baudrillard, κύριος εκφραστής της σημειωτικής των μέσων. Η γλώσσα των μέσων δεν αναπαριστά τα γεγονότα και τις συνθήκες, όπως στο παρελθόν, αλλά πλέον τις δημιουργεί. Οι πληροφορίες διαμορφώνουν αυτό που αντιλαμβανόμαστε ως εμπειρία, η οποία όμως απέχει πολύ από την φυσική τάξη των πραγμάτων. Τα σημαίνοντα αποσυνδέονται από τα σημαινόμενα και η διάκριση ανάμεσα στην εικόνα και την πραγματικότητα γίνεται ολοένα και πιο δύσκολη.

Το προσομοιωμένο περιβάλλον των μέσων διαμορφώνει τις ανάγκες και τις επιλογές των πολιτών και προβάλλει την κατανάλωση ως αξία. Πλέον, η πληρότητα προκύπτει μέσα από την ικανοποίηση υποδειγμένων αναγκών και όχι από την κοινοτική ζωή και δράση. Δημιουργείται έτσι μια εύπλαστη μάζα ατόμων προσανατολισμένη στις καταναλωτικές

¹⁵² Μάνιγκ, 2007:77

¹⁵³ Littlejohn, Foss, 2012 :394

¹⁵⁴ Κωνσταντινίδου, 2003:221, Μάνιγκ, 2007:79

«Στη δημόσια σφαίρα της σύγχρονης κοινωνίας οι διαμαρτυρίες γίνονται σπάνια ακουστές · όταν ακούγονται, εκείνος που έχει οξεία ακοή μπορεί αμέσως να εντοπίσει τα σημεία που δείχνουν ότι αυτός που διαφωνεί θα συμφιλιωθεί γρήγορα με τους άλλους.» (Χορκχάμερ, Αντόρνο, 1986:154).

συνήθειες και τις προσομοιωμένες εμπειρίες¹⁵⁵, αποκομμένη από την ασφάλεια της κοινωνικής συνύπαρξης και την χαρά της συλλογικής δημιουργίας.

3.1.2.4. Foucault

Η σκέψη του Foucault αναδιοργάνωσε τις αντιλήψεις γύρω από τη γλώσσα, ως μέσο καθορισμού και όχι απλής έκφρασης της γνώσης και της κοσμοαντίληψης κάθε εποχής, ή διαφορετικά *επιστήμης*. Οι γλωσσικές πρακτικές αποτυπώνονται στη δομή του λόγου κάθε περιόδου και αφορούν πέρα από τα γραπτά κείμενα και την προφορική γλώσσα, και μη λεκτικές μορφές, όπως η αρχιτεκτονική, οι θεσμικές πρακτικές, ακόμη και πίνακες ή γραφήματα¹⁵⁶. Άρα, με την έννοια του λόγου, ο Foucault αναφέρεται σε ένα σύνολο κανόνων για το πώς θα μιλάμε, ποιος θα μιλά και ποιος θα ακούει, ποιος θα γνωρίζει την αλήθεια και ποιος θα την μαθαίνει από αυτόν.

Η αλήθεια είναι το θέμα των ιδεολογικών αγώνων και της πολιτικής διαμάχης ενώ, ταυτόχρονα, παράγεται και μεταβιβάζεται κάτω από τον κυρίαρχο, σχεδόν αποκλειστικό, έλεγχο λιγοστών πολιτικών και οικονομικών μηχανισμών. Στους μηχανισμούς αυτούς συγκαταλέγονται και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, μαζί με τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, τις στρατιωτικές δομές κ.ά.¹⁵⁷. Στην εποχή μας η αλήθεια εκφράζεται μέσα από το λόγο της επιστημονικής αυθεντίας και σε αυτόν αναγνωρίζεται η δύναμη της εξουσίας.

«Αυτό που κάνει την εξουσία να κρατάει γερά, αυτό που την κάνει παραδεκτή είναι το ότι δεν βαραίνει απλώς πάνω μας σαν μια δύναμη που λέει «όχι», αλλά ότι διασχίζει τα πράγματα, παράγει πράγματα, επιφέρει ηδονή, μορφές γνώσης, παράγει λόγο.» (Φουκώ, 1987:21).

Ο Foucault με την έννοια της *βιοπολιτικής*, περιγράφει την εξουσία, ως λειτουργία του λόγου και της γνώσης, η οποία δεν αποτελεί ανθρώπινη ή θεσμική ιδιοκτησία, δεν αφορά απλώς στην κυριαρχία μίας ομάδας επί μιας άλλης, αλλά διέπει τις αφηγήσεις και κρατά δέσμιους της τόσο τους ισχυρούς όσο και τους αδύναμους¹⁵⁸.

¹⁵⁵ Μάνιγκ, 2007:90, Littlejohn, Foss, :341-343

¹⁵⁶ Littlejohn, Foss, 2012:407

¹⁵⁷ Φουκώ, 1987:34-35

¹⁵⁸ Littlejohn, Foss, 2012 :407-409, Μάνιγκ, 2007:86

3.1.2.5. Η κατασκευή της πραγματικότητας

Η επιρροή της φαινομενολογικής φιλοσοφίας προώθησε στην κοινωνική θεωρία το επιχείρημα ότι για την κατανόηση της πραγματικότητας χρειάζεται να συμπεριλάβουμε τις αξιακές δεσμεύσεις και τις ερμηνευτικές υποθέσεις που διέπουν την κοινωνική αλληλεπίδραση. Η πραγματικότητα, πιο απλά, αποτελεί κατασκευή της καθημερινής αλληλεπίδρασης και της ανταλλαγής ερμηνευτικών νοημάτων μεταξύ των κοινωνικών δρώντων. Δεν υπάρχουν σταθερές αξιολόγησις της πραγματικότητας κι αυτό συμβαίνει διότι όλα είναι αφηγήσεις¹⁵⁹.

Η θεωρία της αφήγησης υποστηρίζει ότι τα κοινωνικά υποκείμενα συγκροτούν τον κοινωνικό κόσμο όπως τον αντιλαμβάνονται μέσα από τις αφηγήσεις που έχουν γι' αυτόν. Όπως εξηγεί ο Gerbner,

«Η πραγματικότητα δεν είναι παρά μια αφήγηση. Δεν ισχυρίζομαι ότι δεν υπάρχουν γεγονότα αυτόνομα, πέρα από την ανθρώπινη συνείδηση. Κάθε άλλο. Όμως πιστεύω ότι τα γεγονότα των οποίων έχουμε συνείδηση προκύπτουν από τις αφηγήσεις μας γι' αυτά» (1998:425 στο Κωνσταντινίδου, 2002:141).

Τα ΜΜΕ έχουν τις δικές τους αφηγήσεις να προτείνουν, ως υλικό κατασκευής της κοινωνικής πραγματικότητας. Σημαντική, για το διακύβευμα της χειραφέτησης, είναι η επίγνωση, ότι η αφήγηση των ΜΜΕ αποτελεί άλλη μία αφήγηση ανεξάρτητα από το εύρος της επίδρασης της¹⁶⁰. Εξίσου σημαντική είναι και η κριτική των τρόπων με τους οποίους τα μέσα επικοινωνίας επιχειρούν να προβάλλουν τις αφηγήσεις τους ως τις μοναδικές και αξιόπιστες εκδοχές της κοινωνικής πραγματικότητας¹⁶¹.

3.1.2.6. Ο Habermas και η δημόσια σφαίρα

Ο Habermas, εκπρόσωπος της σχολής της Φρανκφούρτης, ανέχνευσε ιστορικά την εξέλιξη της αστικής *δημόσιας σφαίρας*, ως ενός αυτόνομου πεδίου δημόσιου λόγου μεταξύ ιδιωτικού και κράτους. Η δημόσια σφαίρα είναι ο χώρος της ισότιμης πρόσβασης όλων στον χειραγώγητο διάλογο. Οι πολίτες αποφασίζουν συλλογικά για τα θέματα που τους αφορούν και διαμορφώνουν την κυβερνητική πολιτική. Τα ΜΜΕ παρέχουν το βήμα του δημόσιου διαλόγου και προωθούν την επικοινωνιακή επάρκεια.

¹⁵⁹ Μάνιγκ, 2007:48-49

¹⁶⁰ Όπως επισημαίνει σε πρόσφατη συνέντευξή του ο Βόλφ, «Η γνώση είναι κάτι πολύ μεγαλύτερο από την πληροφόρηση. Περιλαμβάνει κρίσεις επί της εγκυρότητας, της αλήθειας και της ποιότητας» (Τσακίρογλου, 2014:22).

¹⁶¹ Μάνιγκ, 2007:49

Η ιστορική εξέλιξη θα κατακρημνίσει τη δημόσια σφαίρα από την ιδεατή της θέση.

«Τα μέσα έπαψαν να αποτελούν φορέα ορθολογικότητας και ενδυνάμωσης του κοινού και μετατράπηκαν σε ακόμη ένα όργανο περιθωριοποίησης. Αντί να παρέχουν ένα όχημα έλλογου κριτικού λόγου, χειραγωγούσαν την κοινή γνώμη. Όρισαν την πολιτική ως θέαμα και άρχισαν να προσφέρουν μασημένες, εύπεπτες ιδέες και να περιορίζουν το κοινό στο ρόλο του παθητικού καταναλωτή.» (Κάρραν, 2001:125-126).

Αν και το όραμα της χειραφετικής επικοινωνίας εντός της δημόσιας σφαίρας εγκαταλείφθηκε και δέχτηκε κριτική¹⁶², πολλές σύγχρονες αναθεωρητικές προσεγγίσεις επιστρέφουν σε αυτό με αισιόδοξη διάθεση. Η δημόσια σφαίρα του Habermas, δεν χρειάζεται να είναι εντός των ορίων της κοινής χωρικής αντίληψης. Εξάλλου, τα μέσα επικοινωνίας έχουν ανατρέψει τις χωροχρονικές αποστάσεις, βοηθώντας στην ανάπτυξη μιας νέας μορφής ηθικής ευθύνης, στην πιο θετική της εκδοχή¹⁶³.

Όταν οι πολίτες ευαισθητοποιούνται και δραστηριοποιούνται για την αποτροπή μιας οικολογικής καταστροφής ή μιας εμπόλεμης σύρραξης σε κάποιο μέρος του πλανήτη, δείχνοντας έμπρακτο ενδιαφέρον για τη φύση και τους μακρινούς «άλλους»¹⁶⁴, αυτό σημαίνει ότι «χτίζουν» μια νέα δημόσια σφαίρα; Πώς μπορεί να εξασφαλιστεί η απαραίτητη ισοτιμία μεταξύ όσων θα μετείχαν σε μια άλλη ιδεατή, παγκοσμιοποιημένη δημόσια σφαίρα, συντεθειμένη από συνδέσεις, λογισμικά και δίκτυα, δίχως εξάρσεις γύρω από πολιτισμικές διαφορές; Ίσως εάν, όπως το διατυπώνει ο Žižek (2010), όσοι συμμετέχουν είναι

«.. εκείνοι που συνασπίζονται στον χειραφετικό αγώνα, δεν είναι οι κουλτούρες σε ό,τι έχουν κοινό, αλλά οι καταπιεσμένοι, όσοι υφίστανται εκμετάλλευση και υποφέρουν, τα «μέρη χωρίς μερίδιο» της κάθε κουλτούρας, που ενώνονται σε ένα κοινό αγώνα» (σ.182).

Ίσως τότε, η δημόσια σφαίρα του μέλλοντος θα μπορούσε να αποτελέσει το χώρο καθιέρωσης ή δημιουργίας ανεξάρτητων μέσων επικοινωνίας, όπως προϋποθέτει η λειτουργία της άμεσης δημοκρατίας.

¹⁶² Ζέρη, 2001:139-140

¹⁶³ Thompson, 1999: 420-426

¹⁶⁴ Κάρραν, 2001:154

3.2 Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και Κοινό

Μεγάλο μέρος μελετών και θεωρητικών αναλύσεων έχει αφιερωθεί στη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ των μέσων επικοινωνίας και του κοινού. Στις πρώτες κριτικές θεωρίες επικράτησε η άποψη της κυριαρχίας της πολιτιστικής βιομηχανίας επί του κοινού των μέσων επικοινωνίας. Ο αναγνώστης, θεατής ή ακροατής γινόταν περισσότερο αντιληπτός ως παθητικός δέκτης των συμβολικών περιεχομένων, αδύναμος να παρέμβει, να απορρίψει ή να αντιστρέψει τη σημασιοδότηση τους¹⁶⁵.

Οι μετέπειτα αναλύσεις των μέσων θα προσδώσουν μεγαλύτερη αυτονομία και δυνατότητα ελέγχου στο κοινό των μέσων. Η πρόσληψη των μηνυμάτων των ΜΜΕ θα οριστεί ως μία ερμηνευτική διαδικασία, που απαιτεί την ενεργή συνεισφορά του ερμηνευτή και γι' αυτό διαφέρει μεταξύ ατόμων ή ομάδων. Η διαδικασία είναι αργή και σωρευτική και μέσα από αυτή διαμορφώνεται η ταυτότητα του ερμηνευτή¹⁶⁶.

Αν και τα μέσα επικοινωνίας έχουν ρόλο στην συγκρότηση των κοινωνικών ταυτοτήτων, ταυτόχρονα υπάρχει κάτι προδικασμένο στην σχέση πρόσληψης και ερμηνείας. Το κάθε άτομο φέρει στη διαδικασία τις προσωπικές του γνώσεις, μνήμες και αναπαραστάσεις¹⁶⁷. Αυτό υπαινίσσεται και η γνωστή ρήση για τον τύπο – όπου οι επιλογές είναι πιο σταθερές – «κάθε εφημερίδα έχει τους αναγνώστες της». Κάθε κείμενο απευθύνεται σε αναγνώστες με συγκεκριμένη γνωστική και γλωσσική επάρκεια, κατόχους πολιτισμικών κωδίκων που διευκολύνουν την ερμηνεία των μηνυμάτων.

«..η αντίληψη μπορεί να θεωρηθεί μια διαδικασία αναγνώρισης μέσω της οποίας προτάσεις του κειμένου εντάσσονται στις δομές των προϋπαρχουσών γνώσεων της μνήμης.» (Burguet, Girard, 2006:218).

Δίχως να υποτιμάται η συμβολή των μέσων επικοινωνίας στην παροχή γνωστικών ερεθισμάτων, είναι απαραίτητη η επισήμανση της απεύθυνσης σε ένα κοινό προσαρμοσμένο στη χρήση συμβολικού κεφαλαίου¹⁶⁸. Όπως προσδιορίζεται και από τη θεωρία των

¹⁶⁵ «Η βία της βιομηχανικής κοινωνίας έχει θρονιαστεί μέσα στο μυαλό των ανθρώπων. Οι παραγωγοί της βιομηχανίας της κουλτούρας ξέρουν ότι ακόμη και ο σαστισμένος καταναλωτής θα απορροφήσει αμέσως ό,τι του προσφέρουν.» (Χορκχάιμερ, Αντόρνο, 1986:149).

¹⁶⁶ Thompson, 1999: 78-82, Κωνσταντινίδου, 2002:162

¹⁶⁷ Burguet, Girard, 2006:221, 241

¹⁶⁸ «.. τα δελτία ειδήσεων ή οι ειδικές ενημερωτικές ή πολιτιστικές εκπομπές κ.λπ., που απαιτούν από τον τηλεθεατή να γνωρίζει τους κώδικες της πολιτικής και της οικονομίας ή της «ποιοτικής» τέχνης, αφορούν συνήθως τα άτομα που πολιτισμικά διαθέτουν αυτές τις γνώσεις και τα εφόδια και κατά κανόνα συνδέονται με συγκεκριμένες ταξικές θέσεις, φύλο και φυλή (κατά κανόνα λευκός άνδρας της μεσαίας ή ανώτερης τάξης της δυτικής κοινωνίας).» (Κωνσταντινίδου, 2003:217).

επικοινωνιακών κενών¹⁶⁹, δηλαδή των κενών γνώσης που προκύπτουν από την χρήση των ΜΜΕ στις διαφορετικές ταξικά ομάδες, η διαφορά «εκκίνησης» διαμορφώνει και την αποκωδικοποίηση αλλά και τη χρήση των συμβολικών αγαθών.

Η θεωρία της *διπλής ροής* των πληροφοριών, των Katz και Lazarsfeld, εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο εξελίσσεται η πρόσληψη των πληροφοριών στο εσωτερικό των ομάδων. Τα μηνύματα αποκτούν νόημα μετά από την επεξεργασία που υπόκεινται από τους σημαντικούς άλλους, δηλαδή τα πρόσωπα του οικογενειακού περιβάλλοντος, τους φίλους, πρόσωπα κύρους στην κοινότητα κ.ά.¹⁷⁰. Η διφασική ροή των πληροφοριών, θεωρείται πια ξεπερασμένη¹⁷¹, όμως το κεντρικό νόημα, ότι η επίδραση των μέσων επικοινωνίας βασίζεται στη διαπροσωπική επικοινωνία, συνετέλεσε στην ανάπτυξη ενός τομέα ερευνών. Σήμερα, οι θεωρητικοί συγκλίνουν στο ότι η πραγματική αλληλεπίδραση μέσων και κοινού έχει πολλά ενδιάμεσα επίπεδα και ο αριθμός τους ποικίλει κατά περίπτωση (*μοντέλο πολλαπλών φάσεων*)¹⁷².

Πέρα, ωστόσο, από τους τρόπους πρόσληψης των μηνυμάτων των ΜΜΕ, δηλαδή το πώς ερμηνεύεται η πληροφορία, η θεωρία της *επιλογής θεματολογίου*, προσδιορίζει τη σημασία που έχει η εξουσία των μέσων στο να καθορίζουν ποιες πληροφορίες θα προσληφθούν από το κοινό. Η επιλογή των πληροφοριών που θα διαχυθούν στα μέσα ανήκει αποκλειστικά στα ίδια τα μέσα και αφορά μία τεράστια δύναμη χειραγώγησης. Τα μέσα καθορίζουν όχι τον τρόπο σκέψης του κοινού αλλά τα θέματα και με αυτό τον τρόπο ταξινομούν και οργανώνουν τον κόσμο σε νοητικό επίπεδο. Η θεωρία διακρίνει τρία είδη θεματολογίου, αυτό των μέσων, του κοινού και της πολιτικής. Στην πιο απλή και άμεση εκδοχή της θεωρίας, το θεματολόγιο των μέσων επηρεάζει το θεματολόγιο του κοινού, το οποίο με τη σειρά του επηρεάζει το θεματολόγιο της πολιτικής¹⁷³.

Μία ακόμη λειτουργία των μέσων επικοινωνίας είναι η συγκρότηση φαντασιακών κοινοτήτων, όπως επισημαίνεται από τον Thompson. Την ιδέα την συναντούμε και στη μελέτη πρόσληψης των συμβολικών προϊόντων όπου συχνά συγκροτούνται *ερμηνευτικές κοινότητες*, γύρω από το μέσο επικοινωνίας, το περιεχόμενο του και το κοινό νόημα που αποδίδεται¹⁷⁴. Τέτοιες κοινότητες μπορούν να αποτελούν οι αναγνώστες των μυθιστορημάτων επιστημονικής φαντασίας της Ούρσουλα Λε Γκεν ή οι θεατές της τηλεοπτικής σειράς *Games of Throne*. Με αυτό τον τρόπο, η διαδικασία ερμηνείας του

¹⁶⁹ Όπως αυτή παρουσιάζεται στην ενότητα Πολιτική Κοινωνικοποίηση και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας στο 1^ο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους.

¹⁷⁰ Τερλεξής, 1999: 205

¹⁷¹ Thompson, 1999:353-356

¹⁷² Littlejohn, Foss, 2012:381

¹⁷³ Littlejohn, Foss, 2012:348-349

¹⁷⁴ Littlejohn, Foss, 2012:352-353

συμβολικού περιεχομένου, μπορεί να φέρνει κοντά και να κοινωνικοποιεί υποκείμενα από διαφορετικές πρωταρχικές ομάδες.

Ο Thompson, ωστόσο, αναφέρεται κυρίως στην αλλαγή των χωρικών και χρονικών¹⁷⁵ συνθηκών της επικοινωνίας. Μέσα από την χρήση τεχνικών μέσων οι πολίτες έχουν τη δυνατότητα να παρεμβαίνουν και να επηρεάζουν την πορεία γεγονότων που συμβαίνουν σε τόπους απομακρυσμένους, αλλάζοντας κατά μία έννοια, τον τρόπο άσκησης της εξουσίας¹⁷⁶. Αφού καταλύονται τα όρια του χρόνου και του χώρου, αλλάζει τοιουτοτρόπως και το αίσθημα του ανήκειν.

«Όπως όμως η αντίληψη μας για το παρελθόν εξαρτάται όλο και περισσότερο από διαμεσολαβημένες συμβολικές μορφές και η αντίληψη μας για τον κόσμο και τη θέση μας σε αυτόν καλλιεργείται όλο και περισσότερο από τα προϊόντα των ΜΜΕ, έτσι και η αντίληψη μας για τις ομάδες και τις κοινότητες με τις οποίες μοιραζόμαστε μια κοινή πορεία στον χρόνο και το χώρο, μια κοινή αφετηρία και κοινή μοίρα, έχει μεταβληθεί: αισθανόμαστε τους εαυτούς μας να ανήκουν σε ομάδες και κοινότητες που έχουν συσταθεί εν μέρει, μέσω των ΜΜΕ.» (Thompson, 1999:68).

Η δύναμη στην δημιουργία κοινοτήτων από τα ΜΜΕ, κοινοτήτων προσομοίωσης σύμφωνα με τις επισημάνσεις του Baudrillard, υποδηλώνεται κυρίως στην δυνατότητα αποκλεισμού από αυτές. Όπως στο παράδειγμα, της «ευρωπαϊκής οικογένειας», για την οποία ως κοινότητα δεν αρκεί η θεσμική ένταξη στην Ε.Ε. αλλά και η τήρηση των ηθικών αξιών που υπαγορεύουν τα μέσα επικοινωνίας.

¹⁷⁵ «Με την ανάπτυξη του καπιταλισμού, ο ανεπίστρεπτος χρόνος ενοποιήθηκε παγκοσμίως. Η καθολική ιστορία γίνεται πραγματικότητα, γιατί όλος ο κόσμος ενοποιήθηκε κάτω απ' την ανάπτυξη αυτού του χρόνου. ... Ο ενοποιημένος ανεπίστρεπτος χρόνος είναι ο χρόνος της παγκόσμιας αγοράς και, συνακόλουθα, του παγκόσμιου θεάματος.» (Ντεμπόρ, 1986:113).

¹⁷⁶ Thompson, 1999:50

3.3 Κοινή γνώμη

Το ζήτημα της κοινής γνώμης αποτελεί ιδιαίτερο αντικείμενο μελέτης για τις πολιτικές και κοινωνικές επιστήμες. Η κοινή γνώμη ορίζεται γενικά περισσότερο ως η επιτομή των απόψεων που εκφράζονται δημόσια, οι γνώμες που αφορούν δημόσια θέματα και οι θέσεις του κοινού ως μίας ενιαίας ομάδας παρά ως μικρότερες ομάδες ατόμων¹⁷⁷.

Το 1973, ο Bourdieu «κατήγγειλε» ότι «η κοινή γνώμη δεν υπάρχει»¹⁷⁸. Με αυτόν τον αφορισμό ήθελε να υποδείξει ότι η κοινή γνώμη αποτελεί ένα αμιγώς ιστορικό αντικείμενο που λειτούργησε εξαρχής ως μια ισχυρή δύναμη πολιτικής νομιμοποίησης¹⁷⁹. Οι σφυγμομετρήσεις κοινής γνώμης προτείνουν προβληματικές που είναι υποταγμένες σε άδηλα πολιτικά συμφέροντα. Επιπλέον, παρά την αναγνώριση της επιστημονικότητας των μετρήσεων από τα μέσα, οι τεχνικές που ακολουθούνται είναι κατευθυντικές και αμφιλεγόμενες¹⁸⁰.

Μολαταύτα, η κοινή γνώμη καθιερώθηκε ως μηχανισμός παραγωγής αλήθειας¹⁸¹ μέσα από τον τύπο και τα ινστιτούτα δημοσκοπήσεων αλλάζοντας το πολιτικό παιχνίδι. Αυτό που συγκεντρώνουν οι δημοσκοπήσεις είναι το πολύ επιφανειακό προϊόν της επίδρασης που είχαν ασκήσει προηγουμένως τα μέσα σε αυτούς που τα διαβάζουν ή τα παρακολουθούν¹⁸². Έτσι νομιμοποιούνται οι πολιτικές θέσεις των μέσων επικοινωνίας και καθιερώνεται η εξουσία τους έναντι της πολιτικής εξουσίας¹⁸³ μέσα από την υποτιθέμενη λαϊκή γνώμη και, κατ' επέκταση, βούληση.

Η ψευδαίσθηση της κοινής γνώμης, δεν επιτρέπει μόνο τη δημοσιογραφική επιρροή στο πολιτικό πεδίο, αλλά μεταβάλλει και την ατομική πολιτική έκφραση και δράση. Καθώς

«..οι μόνες γνώμες που φαίνεται να μπορούν να εκφράζονται δημοσίως είναι εκείνες που έχουν στατιστικά την πλειοψηφία στις δημοσκοπήσεις, καθώς η πρακτική της δημοσκόπησης κατασκευάζει, και την ίδια στιγμή ακυρώνει, τη μειοψηφούσα, αντίθετη, περιθωριακή, ακατανόητη, με δυο λόγια, «μη νόμιμη» γνώμη» (Champagne, 2006:197).

Το κοινό δείχνει να γνωρίζει ποια είναι η επικρατούσα άποψη, βάσει μιας *στατιστικής αίσθησης*, όπως κατονομάζεται από την Noelle – Newman (1984). Στηριζόμενοι σε αυτή την αίσθηση αυτοί που γνωρίζουν ότι οι απόψεις τους είναι «δημοφιλείς» τις εκφράζουν ανοιχτά,

¹⁷⁷ Littlejohn, Foss, 2012 :362

¹⁷⁸ Bourdieu, 1990:3-14

¹⁷⁹ Champagne, 2006:55,76

¹⁸⁰ Bourdieu, 1990:5-14

¹⁸¹ «Η «αλήθεια» αυτής της γνώμης, που πιο πολύ «καταναλώνεται» παρά «συζητείται»...» (Champagne, 2006:75).

¹⁸² Champagne, 2006:192

¹⁸³ Champagne, 2006:141-146

ενώ αυτοί που αντιλαμβάνονται ότι οι απόψεις τους δεν συγκαταλέγονται στις «νόμιμες» σιωπούν. Δημιουργείται έτσι, το φαινόμενο της *σπειροειδούς κίνησης της σιωπής*, το οποίο προκαλείται από τον φόβο της απομόνωσης. Τα υποκείμενα που κάνουν χρήση των μέσων, αντιλαμβάνονται ποια είναι ή ποια θα είναι η κοινή γνώμη, έτσι όπως προβάλλεται από τα μέσα, και αποκρύπτουν την διαφοροποίησή τους για να αποφύγουν την κριτική ή τον κοινωνικό αποκλεισμό¹⁸⁴.

Η μελέτη της Noelle – Newman αποκαλύπτει την αδυναμία που βιώνουν τα άτομα απέναντι στα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Τα μέσα με τη σειρά τους δημοσιοποιούν μόνο τις γνώμες που εκφράζονται δημόσια και η σπειροειδής κίνηση της αποσιώπησης συνεχίζεται.¹⁸⁵ Το φαινόμενο αυτό, μεταφερόμενο στο πεδίο της πολιτικής έκφρασης και δράσης, ευθύνεται για την καθήλωση και την αδυναμία των κοινωνικών υποκειμένων να προωθήσουν κοινωνικές αλλαγές. Παρ' όλα αυτά ή ακριβώς εξαιτίας όλων αυτών, η συμμετοχή σε συλλογικές διαδικασίες μπορεί να άρει τους φόβους και να εξασφαλίσει την ελεύθερη και ακηδεμόνευτη έκφραση.

¹⁸⁴ Littlejohn, Foss, 2012 :360-362

«Ο φόβος που νιώθει το γνήσιο τέκνο του σύγχρονου πολιτισμού με την ιδέα της απομάκρυνσης του από γεγονότα που είναι ήδη σχηματικά προκατασκευασμένα από τις κυρίαρχες συμβάσεις της επιστήμης, του εμπορίου και της πολιτικής είναι ίδιος με το φόβο που προκαλεί η κοινωνική παρέκκλιση.» (Χορκχάιμερ, Αντόρνο, 1986:14).

¹⁸⁵ Ό.π.:361-362

3.4 Αισθητικοποίηση της πολιτικής

Η σχέση μεταξύ πολιτικής και μέσων μαζικής επικοινωνίας χαρακτηρίζεται από δραστικότητα και μεταβλητότητα. Τα μέσα επικοινωνίας δεν επιδρούν μόνο στη σκοποθεσία της πολιτικής, αλλά μεταβάλλουν και αισθητικοποιούν την μορφή και το περιεχόμενο της.

«Στο πλαίσιο της αισθητικοποίησης της πολιτικής, η έμφαση τοποθετείται στο πολιτικό ύφος και όχι στο πολιτικό περιεχόμενο, στα πρόσωπα και όχι στις ιδεολογικές διαφορές και αντιγωνίες, στην κινούμενη εικόνα (στο φαίνεσθαι) και όχι στην ουσία.» (Δεμερτζής, 2002 στο Τσέκερης, 2008:30).

Η αισθητικοποίηση ή αλλιώς μιντιοποίηση της πολιτικής γίνεται περισσότερο εμφανής στην προεκλογική περίοδο, κατά την οποία τα κόμματα επενδύουν τεράστια ποσά στην πολιτική της επικοινωνίας και του συμβολισμού. Οι πολιτικοί προσλαμβάνουν συμβούλους επικοινωνίας για να επιμεληθούν την εικόνα τους, η οποία αποτελεί σημαντικό παράγοντα της επιτυχίας τους¹⁸⁶.

Η επιβολή αισθητικών όρων στην πολιτική, η μετατροπή της σε θέαμα, φτωχοποιεί και τον πολιτικό λόγο. Η πολιτική επιχειρηματολογία τείνει να ταυτίζεται με μια ρητορική αυτοαναφορικότητας, που απομακρύνεται αδιάλειπτα από τον γόνιμο διάλογο. Ο εκμαυλισμός της πολιτικής ζωής συνεπάγεται την αδιαφορία των πολιτών και τη γενικότερη απαξίωση της πολιτικής¹⁸⁷.

Αυτή είναι, τουλάχιστον, η επικρατούσα άποψη σχετικά με την μιντιοποίηση της πολιτικής. Ωστόσο, ορισμένοι μελετητές αντιτείνουν ότι μέσα από την αισθητικοποίηση, τη δομική σύζευξη - όπως την αντιλαμβάνονται- των συγκινήσεων και του πολιτικού λόγου, η πολιτική ορθολογικότητα επαναπροσδιορίζεται προκειμένου να συμπεριλάβει την πολιτική νοημοσύνη των απλών πολιτών. Με αυτό τον τρόπο, προκρίνεται η ενεργητική συμμετοχή στις δημοκρατικές διαδικασίες¹⁸⁸.

Σε κάθε περίπτωση, όμως, η ποιότητα του πολιτικού λόγου συναρτάται με τον τρόπο παρουσίασης του από τα μέσα επικοινωνίας. Αντί να αποτελεί προϊόν διαβούλευσης εντός της δημόσιας σφαίρας, προκύπτει μέσα από μοντάζ ή σελιδοποίηση πριν και μετά την εκφορά του.

¹⁸⁶ Μάνιγκ, 2007:85

¹⁸⁷ Τσέκερης, 2008:30-31

¹⁸⁸ Τσέκερης, 2008:31

3.5 Τύπος. Γνωρίσματα και λειτουργίες

Ο Τύπος αποτελεί το μακροβιότερο μέσο επικοινωνίας, συγκρότησης και αναπαράστασης της καθημερινότητας των τοπικών κοινωνιών και του κόσμου. Η σταθερή του σχέση με το κοινό οδηγεί, συχνά, σε σχέσεις εγγύτητας και για πολλούς αναγνώστες αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της καθημερινής τους ζωής.

Κάθε εφημερίδα καθορίζει τους στόχους της, σύμφωνα με την εικόνα που έχει διαμορφώσει για την ίδια και το ρόλο της στο κοινωνικό πεδίο. Προκύπτουν δύο βασικές κατηγορίες τύπου, ο αστικός και ο λαϊκός, ανάλογα με το κοινό στο οποίο απευθύνονται και το θεματολόγιο τους. Κάθε μορφή τύπου διαθέτει και το ανάλογο δημοσιογραφικό σενάριο. Στο λαϊκό σενάριο είναι εντονότερο το αφηγηματικό στοιχείο, η σχέση με το βίωμα, η απλή γλώσσα, ενώ στο αστικό, ο λόγος είναι έμμεσος, καθώς απευθύνεται σε ένα καλλιεργημένο αναγνωστικό κοινό¹⁸⁹.

Πέρα από τον υφολογικό χαρακτήρα, ο λόγος κάθε εντύπου υπαγορεύεται και από την ανάγκη προσέλκυσης του αναγνωστικού κοινού. Οι νόμοι της αγοράς προτάσσουν ένα λόγο ρητορικό που αποσκοπεί στο να τραβήξει την προσοχή¹⁹⁰. Οι συντάκτες εγκαταλείπουν την αντικειμενικότητα του πληροφοριακού λόγου και χρησιμοποιούν, όλο και περισσότερο, μεθόδους δραματοποίησης, με στόχο την επίκληση του συναισθήματος. Η συναισθηματική ένταση θεωρείται ότι διεγείρει την απομνημόνευση, στην πραγματικότητα, όμως, μπορεί να έχει και ανασταλτική δράση¹⁹¹.

Όπως προαναφέρθηκε, στην ερμηνευτική διαδικασία επιστρατεύονται οι προσωπικές αντιλήψεις και αναπαραστάσεις των αναγνωστών. Είναι επόμενο οι αναγνώστες να αναγνωρίζουν στην ταυτότητα της εφημερίδας στοιχεία της δικής τους. Δημιουργείται λοιπόν, άρρητα, ένα σιωπηρό συμβόλαιο μεταξύ των προσδοκιών εκείνων που παράγουν το λόγο και εκείνων που τον αποδέχονται. Οι συντάκτες εκφέρουν το λόγο τους κατά τρόπο ώστε αυτός να είναι αναγνωρίσιμος και στοχευμένος και οι αναγνώστες εξοικειώνονται με τη μορφή και το περιεχόμενο αυτού του λόγου, τον προβλέπουν και τον αναμένουν. Το επικοινωνιακό συμβόλαιο μεταξύ Τύπου και αναγνωστών αποτελεί μία αλληλεπιδραστική επικοινωνιακή σχέση που εξελίσσεται ανατροφοδοτικά και από τα δύο μέρη¹⁹².

«Όσο πιο τακτική είναι η επικοινωνιακή κατανάλωση, τόσο περισσότερο εδραιώνονται μηχανικοί τρόποι ανάγνωσης και τόσο περισσότερο ο αναγνώστης τείνει να διαβάζει και να

¹⁸⁹ Burguet, Girard, 2006:215

¹⁹⁰ Ό.π.:214

¹⁹¹ Ό.π.:237-238

¹⁹² Ό.π.:213,226-227

ερμηνεύει τα κείμενα σε συνάρτηση με τις προσδοκίες που έχει για τον εκφερόμενο λόγο.» (Burguet, Girard, 2006:229).

Στη θεωρία της εξάρτησης από τα μέσα¹⁹³, διατυπώνεται ότι οι αναγνώστες εξαρτώνται από τη χρήση των μέσων για να ικανοποιήσουν συγκεκριμένες ανάγκες και να επιτύχουν συγκεκριμένους στόχους. Η κοινωνική σταθερότητα είναι μία πολύ σημαντική παράμετρος στη θεωρία της εξάρτησης.

«Όταν η κοινωνική αλλαγή και η κοινωνική σύγκρουση είναι υψηλές, τότε οι εδραιωμένοι θεσμοί, οι πεποιθήσεις και οι πρακτικές αμφισβητούνται, επιβάλλοντας έτσι μια επαναξιολόγηση και ίσως νέες επιλογές σε σχέση με την κατανάλωση των μέσων. Σε τέτοιες περιόδους αυξάνεται η εξάρτησή σας από τα μέσα για πληροφόρηση.» (Littlejohn, Foss, 2012:359).

Συγκεκριμένα τη θέση ότι το κοινό που ενδιαφέρεται για την πολιτική επιλέγει τη χρήση του Τύπου περισσότερο από τα άλλα μέσα¹⁹⁴, προκύπτει μία αυξημένη εξάρτηση από τον Τύπο σε περιόδους πολιτικής κρίσης, όπως αυτή που διανύει η Ελλάδα σήμερα. Η επισήμανση αυτή, σε συνδυασμό με την επιρροή των μέσων σε γνωστικό, συναισθηματικό και συμπεριφορικό¹⁹⁵ επίπεδο, προσδίδει στην πολιτική κοινωνικοποίηση του Τύπου μεγαλύτερη ένταση και ισχύ.

3.5.1. Τύπος στην Ελλάδα

Ο Τύπος στην Ελλάδα, όπως και αλλού, αντανακλά τις αλλαγές στην κοινωνία και, κατ' επέκταση, τις ειδικές συνθήκες συγκρότησης των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Ο ρόλος του Τύπου στην Ελλάδα, ιδιαίτερα στο πολιτικό πεδίο, αποτυπώνεται στη πορεία εξέλιξής του, η οποία αποτελεί ταυτόχρονα και ιστορική μαρτυρία.

Η ανάπτυξη του σύγχρονου ελληνικού Τύπου συνέπεσε με την δημιουργία των πολιτικών κομμάτων στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Την περίοδο εκείνη κάθε πολιτική οργάνωση διέθετε τη δική της εφημερίδα. Παρά τον σταδιακό διαχωρισμό, οι εφημερίδες διατήρησαν την πολιτική τους ταυτότητα. Για κάποιες εφημερίδες η ιδεολογική ταυτότητα θα συνδεθεί στο μέλλον ευρύτερα με πολιτικούς χώρους – της δεξιάς, του κέντρου ή της αριστεράς – ωθούμενη από

¹⁹³ Η θεωρία της εξάρτησης αποτελεί την κριτική συνέχεια της θεωρίας των χρήσεων και ικανοποιήσεων, βάσει της οποίας το κοινό έχει τον απόλυτο έλεγχο στη χρήση των μέσων και τον ασκεί σύμφωνα με τις επιθυμίες και τις ανάγκες που το ίδιο εκφράζει (Littlejohn, Foss, 2012:357). Σε αυτή την θεωρία παραβλέπεται ο ρόλος των ΜΜΕ στην συγκρότηση των κοινωνικών ταυτοτήτων (Κωνσταντινίδου, 2003:219-221).

¹⁹⁴ Τερλεξής, 1999:201

¹⁹⁵ Littlejohn, Foss, 2012:359

την ανάγκη προσέγγισης ενός ευρύτερου φάσματος αναγνωστών σε καιρούς οικονομικών δυσκολιών¹⁹⁶.

Καθοριστική στην εξέλιξη του ελληνικού Τύπου θα είναι και η μεταβολή στο ραδιοτηλεοπτικό πεδίο. Η ελληνική ραδιοτηλεόραση δεν ξέφυγε ποτέ από τον κρατικό έλεγχο και παρεμβατισμό¹⁹⁷. Λειτουργήσε ως «κρατική ιδεολογική μηχανή»¹⁹⁸ και απώλεσε σημαντικό μέρος της δημόσιας αξιοπιστίας της. Αυτή η συνθήκη έδωσε πλεονέκτημα στις εφημερίδες και στις δεκαετίες του '70 και '80, ο ημερήσιος αθηναϊκός Τύπος αποτέλεσε το κυριότερο μαζικό μέσο διανομής πολιτικής πληροφορίας¹⁹⁹. Η κατάργηση, ωστόσο, του κρατικού μονοπωλίου στον οπτικοακουστικό χώρο, στα τέλη της δεκαετίας του '80, θα μεταλλάξει ραγδαία το σκηνικό της μαζικής επικοινωνίας στην Ελλάδα²⁰⁰.

Θα ακολουθήσει μία άναρχη εμπορευματοποίηση του οπτικοακουστικού χώρου²⁰¹ καθώς και η είσοδος επιχειρηματιών με οικονομικές δραστηριότητες στον κατασκευαστικό τομέα, την ναυτιλία κ.ά.²⁰². Πολλές ημερήσιες εφημερίδες με κυκλοφορία σε εθνικό επίπεδο γίνονται τμήμα ευρύτερων οικονομικών ομίλων. Δημιουργείται, κατ' αυτό τον τρόπο, ιδιωτικό ολιγοπώλιο στο επικοινωνιακό πεδίο της χώρας²⁰³. Οι ειδικοί παράμετροι στην Ελλάδα αφορούν στη στενή σχέση συμφερόντων μεταξύ ιδιοκτητών ομίλων ΜΜΕ και πολιτικών παραγόντων.

Λόγω του έντονου κρατισμού στην οικονομία και των ειδικών συμφερόντων των ιδιοκτητών των μέσων, η επικοινωνία κατέστη πεδίο ρύθμισης των σχέσεων των ελίτ της οικονομικής και πολιτικής εξουσίας. Οι ιδιοκτήτες που μάχονται για κρατικές συμβάσεις ασκούν πιέσεις στους πολιτικούς και εκείνοι με τη σειρά τους επιλέγουν συνεργασίες με μέσα που θα κατευθύνουν θετικά την κοινή γνώμη προς τη διατήρηση της δικής τους εξουσίας²⁰⁴.

¹⁹⁶ Αχείμαστος, Κομνηνού, 1996:407, Papathanassopoulos, 2001^b: 110-115,

¹⁹⁷ Ο Κάρραν(2001) αναφέρει ως παράδειγμα περιορισμού της ανεξαρτησίας των δημόσιων ραδιοτηλεοπτικών οργανισμών και του δημόσιου διαλόγου την γαλλική και την ελληνική κρατική ραδιοτηλεόραση (σ.158).

¹⁹⁸ Papathanassopoulos, 2001:510

¹⁹⁹ Papathanassopoulos, 2001:510-511, Papathanassopoulos, 2001^b: 118

²⁰⁰ Papathanassopoulos, 2001:508, Λέανδρος κ.ά., 2011:238

²⁰¹ Επικράτησε ανομία στο ραδιοτηλεοπτικό χώρο με την λειτουργία σταθμών χωρίς άδεια, την κατάληψη συχνοτήτων που αποτελούν δημόσιο πόρο κ.ά. Η αδιαφορία της πολιτικής εξουσίας για την εφαρμογή του νομοθετικού πλαισίου αποτελεί συνειδητή πολιτική επιλογή διευκόλυνσης των ιδιωτικών επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στο χώρο (Λέανδρος κ.ά., 2011:238-239).

²⁰² Papathanassopoulos, 2001:508-509,

²⁰³ Το 2008 οι τέσσερις κορυφαίες εκδοτικές επιχειρήσεις - ΔΟΛ, Τεγόπουλος, Καθημερινή, Πήγασος - ήλεγχαν το 69,7% της αγοράς (Λέανδρος κ.ά., 2011:240).

²⁰⁴ Papathanassopoulos, 2001:519, Papathanassopoulos, 2001^b:120

«Όπως επισημαίνουν στα ρεπορτάζ τους το Reuters, το Der Spiegel, οι New York Times, ο Guardian αλλά και η αμερικανική πρεσβεία (από τηλεγράφημα που αποκάλυψε το Wikileaks και δημοσίευσε στην Ελλάδα το TPP) τα ελληνικά ΜΜΕ βρίσκονται στα χέρια λίγων ολιγαρχών που τα χρησιμοποιούν

Η ελληνική δημοσιογραφία πέρασε από τον κρατικό έλεγχο στον έλεγχο της αγοράς, διατηρώντας τις αποστάσεις της από την ουδετερότητα. Η ερμηνευτική πληροφόρηση παρέμεινε το κυρίαρχο μοντέλο, τουτέστιν, γεγονότα και σχόλια αναμιγνύονται ελεύθερα. Οι δημοσιογράφοι, είτε κατ' επιλογήν²⁰⁵ είτε καθ' υπόδειξη²⁰⁶, παράγουν ένα λόγο μεροληπτικό, χρωματισμένο και υπερβολικό²⁰⁷.

«Ένα από τα βασικά, συνεπώς, γνωρίσματα του δημοσιογραφικού λόγου είναι η ιδεολογική του χρήση με σκοπό την εξυπηρέτηση συμφερόντων που συνδέονται με παράγοντες όπως η ιδεολογική ταυτότητα της εφημερίδας και το ιδιοκτησιακό της καθεστώς.» (Λεάνδρος κ.ά., 2011:242).

Αυτό θα έχει ως συνέπεια, σε περιόδους απαξίωσης της πολιτικής, το ελληνικό κοινό²⁰⁸ να αποσύρει το ενδιαφέρον του από τον Τύπο. Η εδραίωση πολιτικών δεσμών και πολιτικής ταυτότητας μιας εφημερίδας, εκμηδενίζει την αξιοπιστία της σε αναλύσεις θεμάτων με πολιτικές προεκτάσεις²⁰⁹. Για τους αναγνώστες η σχέση μεταξύ μέσων επικοινωνίας και πολιτικής είναι πέρα από έκδηλη και δεδομένη.

Η έννοια της αυτονομίας των μέσων επικοινωνίας, ως ενός επιμέρους συστήματος της κοινωνίας, δεν κατόρθωσε να αναπτυχθεί ποτέ στην Ελλάδα²¹⁰. Επομένως, «ο δημοσιογραφικός χώρος δεν έχει αυτονομηθεί ιδεολογικά, ώστε να προσδιορίζει αποφασιστικά τον καθορισμό της ημερήσιας διάταξης. Δημοσιοποιεί ωστόσο και ενορχηστρώνει ορισμούς της κατάστασης, που απορρέουν είτε από το κομματικό σύστημα είτε από τα επιχειρηματικά συμφέροντα και τις όποιες διαπλοκές του με τον εκδοτικό χώρο» (Αχειμάστος, Κομνηνού, 1996:413). Ενίοτε αποσιωπά γεγονότα που υποδεικνύουν το εύρος

για να κερδίζουν εκατοντάδες εκατομμύρια ευρώ εξασφαλίζοντας άλλοτε δημόσια έργα και άλλοτε προκλητικές φοροαπαλλαγές.» (Εφήμερος, 2013:68).

²⁰⁵ Οι επιφανέστεροι, συνήθως τηλεοπτικοί, δημοσιογράφοι διατηρούν άρρητους και άρρηκτους δεσμούς με πολιτικά κόμματα. Συχνά δημοσιογράφοι που εκφράζουν τις πολιτικές θέσεις ενός κόμματος, αργότερα δραστηριοποιούνται πολιτικά μέσα από αυτό το κόμμα και κάποιοι αποκτούν βουλευτική ιδιότητα. Αυτό είναι ένα δείγμα της συνέργειας πολιτικής και μέσων ενημέρωσης στην Ελλάδα (Parathanassopoulos, 2001:513-514).

²⁰⁶ Η έρευνα του Παπαθανασόπουλου (2001) με υποκείμενα έλληνες δημοσιογράφους στον Τύπο εντόπισε επισφαλείς συνθήκες εργασίας για την πλειοψηφία αυτών και άσκηση πίεσης από τους ιδιοκτήτες των εφημερίδων για καταπάτηση της δημοσιογραφικής δεοντολογίας. Επικρατεί μία ισορροπία τρόμου και οι δημοσιογράφοι δεν μπορούν να ασκήσουν το επάγγελμα τους ελεύθερα (σ.514-517).

²⁰⁷ Parathanassopoulos, 2001:508-513

²⁰⁸ Το οποίο, εξακολουθεί να προκρίνει τον πολιτικό τύπο, όπως στη Γαλλία και την Ισπανία (Αχειμάστος, Κομνηνού, 1996:409).

²⁰⁹ Parathanassopoulos, 2001:511

²¹⁰ Ζέρη, 2001:145

αυτής της διαπλοκής²¹¹. Γι' αυτούς τους λόγους, ίσως να είναι αρκετά ρεαλιστική η διαπίστωση ότι η ανεξάρτητη φωνή των ΜΜΕ δεν ακούστηκε ποτέ στην Ελλάδα!

Εν κατακλείδι, η σχέση μεταξύ μέσων μαζικής επικοινωνίας και πολιτικής διαρθρώνεται σε πολλά επίπεδα και αποβαίνει εξόχως σημαντική για τις νεωτερικές κοινωνίες. Οι κοινωνικές και πολιτικές επιστήμες και η φιλοσοφία προσεγγίζουν αυτή τη σχέση επικαλύπτοντας ή αποκαλύπτοντας την ουσία αυτής της δυναμικής. Οι φιλελεύθερες θεωρίες επικεντρώνονται σε μία ιδεαλιστική μορφή και λειτουργία των μέσων, που όμως σπάνια επισυμβαίνει στο πεδίο των απόλυτα εμπορευματοποιημένων και συγκεντρωποιημένων μέσων σε διεθνές επίπεδο. Στον αντίποδα αυτών, οι κριτικές θεωρίες εστιάζουν στη συμμετοχή των μέσων στην ιδεολογική πάλη για εξουσία, προσπαθώντας να αποκαλύψουν την υποδόρια επίδραση στη νοηματοδότηση και εσωτερίκευση της κοινωνικής πραγματικότητας.

Οι επιδράσεις αυτές μελετώνται ξεχωριστά και από τις θεωρίες σχετικά με την πρόσληψη των συμβολικών προϊόντων από το κοινό. Αν και παλιότερα, οι αποδέκτες των μηνυμάτων των μέσων θεωρούνταν αμέτοχοι και παθητικοί δέκτες, σήμερα συνεκτιμάται ότι τα άτομα φέρουν το δικό τους πολύτιμο φορτίο προδιαθέσεων κατά τη διαδικασία ερμηνείας. Η επιλογή του θεματολογίου, ωστόσο, υπάγεται αποκλειστικά και μόνο στην αρμοδιότητα των μέσων επικοινωνίας. Αυτό που ελέγχουν τα μέσα δεν είναι, απαραίτητα, το πώς σκέφτονται οι αποδέκτες της μαζικής επικοινωνίας αλλά το για ποιο πράγμα θα σκέφτονται. Όποια κι αν είναι η αντίδραση στο πληροφοριακό ερέθισμα, έχει από πριν οριστεί γύρω από ποιόν άξονα αυτή θα εκδηλωθεί.

Τα μέσα επικοινωνίας με το να ορίζουν τι είναι σημαντικό και τι αξίζει την προσοχή του κοινού, ορίζουν έμμεσα τι είναι ή τι πρέπει να θεωρείται πολιτικής σημασίας. Ωστόσο, πολιτικοποιούν ή απολιτικοποιούν πτυχές της ζωής και γεγονότα, ανάλογα και σύμφωνα με τα άδηλα συμφέροντα του κεφαλαίου που κατέχει κάθε φορά τις εταιρείες και τα δίκτυα ΜΜΕ. Οι ελίτ των μέσων κυριαρχούν στο πολιτικό παιχνίδι, το οποίο εξουσιάζουν με την χειραγώγηση της κοινής γνώμης ή τουλάχιστον αυτό που τα μίντια κατασκευάζουν ως κοινή γνώμη. Μέσα από την κατασκευή της κοινής γνώμης, τα μέσα «μιλούν» με την φωνή του πλήθους, αυτοπαρουσιάζονται ως εντολοδόχοι του προκειμένου να ενισχύουν τον ελεγκτικό τους ρόλο στο πολιτικό πεδίο. Στην πραγματικότητα, μεγάλοι πληθυσμοί, αποστερημένοι από

²¹¹ Στις συζητήσεις που θα ακολουθήσουν το κλείσιμο της δημόσιας ραδιοτηλεόρασης στις 11/06/13, το θέμα των αδειών ψηφιακών συχνοτήτων θα αποτελέσει σημαντική παράμετρο. Όταν τον Οκτώβριο του 2013, μέσα από ένα πολυνομοσχέδιο του Υπουργείου Υγείας (!) θα παραχωρηθούν εν λευκώ άδειες εκπομπής ψηφιακών μεταδόσεων στα ήδη υπάρχοντα ιδιωτικά κανάλια, δίχως κάποιου είδους διαγωνισμό, η είδηση θα αποσιωπηθεί και από τον τηλεόραση και από τον Τύπο (Παντελάκης, 2013:9).

πολιτισμικό και συμβολικό κεφάλαιο, αδύναμοι απέναντι στα μέσα, καταδικάζονται στη σιωπή της διαμεσολαβημένης επικοινωνίας.

Η διαδικασία πρόσληψης των συμβολικών μορφών των μέσων επικοινωνίας, συντελείται και σε ομαδικό επίπεδο, καθώς η διαπροσωπική επικοινωνία αποτελεί κύρια ερμηνευτική προσέγγιση. Άρα, δευτερογενώς, η διαδικασία αποκωδικοποίησης αποτελεί μέρος της κοινωνικοποιητικής διαδικασίας. Τα άτομα προσλαμβάνουν τα μηνύματα και ενώ προχωρούν μαζί στην ερμηνεία, μέσα από την ψυχοδυναμική των σχέσεων που αναπτύσσουν κάθε φορά, κοινωνικοποιούνται στο κοινό νόημα.

Οι παραλήπτες των μηνυμάτων των μέσων, δεν βρίσκονται απαραίτητως μαζί ή στο ίδιο γεωγραφικό μήκος και πλάτος. Τα μέσα καταλύοντας τις αποστάσεις του χώρου και του χρόνου, κοινωνικοποιούν υποκείμενα από διαφορετικές πρωτογενείς ομάδες σε κοινότητες που δημιουργούν τα ίδια. Για την ακρίβεια, κοινότητες που δημιουργούνται μέσα από την χρήση των μέσων, είτε με πυρήνα το αντικειμενικό ενδιαφέρον γύρω από ένα προϊόν των μέσων, όπως στις ερμηνευτικές κοινότητες, είτε λόγω της διεύρυνσης των δυνατοτήτων παρέμβασης που σηματοδοτεί μία νέα διανομή εξουσίας. Στην αποδοχή του αισθήματος του ανήκειν, όπως αυτό διαμορφώνεται στο προσομοιωμένο περιβάλλον την μαζικής επικοινωνίας, ελλοχεύει ο κίνδυνος της παραχώρησης της επιλογής ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού του ατόμου ή της ομάδας από τα ΜΜΕ.

Ο Τύπος αποτελεί το παλαιότερο μέσο μαζικής επικοινωνίας και το κύριο πεδίο διεξαγωγής της εν λόγω έρευνας. Η εμπορευματοποίηση και ο συγκεντρωτισμός στο πεδίο των ΜΜΕ, επέφερε αλλαγές στο λόγο των εντύπων, ο οποίος ρέπει προς την υποκειμενικότητα και τη δραματοποίηση.

Από το ευρύτερο κοινό των μέσων μαζικής επικοινωνίας, το κοινό του Τύπου είναι αυτό που εκδηλώνει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την πολιτική. Η σταθερή και αλληλεπιδραστική σχέση μεταξύ αναγνωστικού κοινού και Τύπου επιβεβαιώνεται και ανανεώνεται σε περιόδους πολιτικής σύγχυσης, όπως αυτή που διανύει στις μέρες μας η Ελλάδα. Αν και οι αναγνώστες στρέφονται στον Τύπο για πολιτική πληροφόρηση, η αντικειμενικότητα και η εγκυρότητα του αμφισβητούνται. Το τοπίο στον ελληνικό Τύπο παραμένει θολό, καθώς κυριαρχούν σχέσεις διαπλοκής μεταξύ των ιδιοκτητών των μεγάλων επικοινωνιακών ομίλων και των πολιτικών. Ο παρεμβατισμός και η ποδηγέτηση της δημοσιογραφίας στην Ελλάδα συνδέεται με το ιδιοκτησιακό καθεστώς και την ιδεολογική ταυτότητα της κάθε εφημερίδας.

Οι συνθήκες αυτές είναι ενδεικτικές της πολιτικής κουλτούρας που κυριαρχεί στην Ελλάδα για μεγάλο χρονικό διάστημα, όπως επισημαίνεται και στη θεωρία της κοινωνικής

λογοδοσίας του φιλελεύθερου μοντέλου. Για να διασφαλιστεί η ελευθεροτυπία απαιτείται η πολιτική κουλτούρα που θα επικρατεί να είναι όχι μόνο δημοκρατική αλλά και ισχυρή. Στην Ελλάδα, ωστόσο, μοιάζει να διανύεται για χρόνια η τροχιά ενός φαύλου κύκλου μεταξύ πολιτικής και μέσων επικοινωνίας. Σε καθεστώς δημοκρατικού ελλείμματος, ο Τύπος κοινωνικοποιεί, αναπόδραστα και απαρέγκλιτα, σε μια πολιτική κουλτούρα εχθρική προς την άσκηση της ελεύθερης δημοσιογραφίας.

Μέρος Δεύτερο

Κεφάλαιο 1^ο.

Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

*«Το δύσκολο, στην κοινωνιολογία,
είναι να κατορθώσεις να αντιμετωπίσεις με κατάπληξη, με αμηχανία,
πράγματα που νομίζεις πως τα έχεις ανέκαθεν κατανοήσει»*

(Bourdieu, 1999:302)

1. Εισαγωγή

Η πολιτική κοινωνικοποίηση προσεγγίζεται ερευνητικά πάντα σε συνάρτηση με το ιστορικό, πολιτικό πλαίσιο από το οποίο διαμορφώνεται και εντός του οποίου εξελίσσεται. Στην παρούσα μελέτη το πλαίσιο υλοποίησης και διαμόρφωσης είναι αυτό που η σύγχρονη ορολογία των μέσων και της πολιτικής καταγράφει ως «ελληνική κρίση»²¹². Αν και η εργασία απέχει από την εξέταση του θέματος υπό πολιτικούς ή οικονομικούς όρους, ορισμένες πληροφορίες θεωρούνται σημαντικές, καθώς συγκροτούν το πλαίσιο εκδήλωσης των υπό μελέτη φαινομένων και «φωτίζουν» κάποιες πτυχές τους. Στα πιο σημαντικά δεδομένα συγκαταλέγεται ο ρόλος των διεθνών μέσων στην πορεία της ελληνικής κρίσης μέχρι και σήμερα.

Μέσα από την σύνθεση πορισμάτων διαφόρων μελετών, κυρίως οικονομικών, προκύπτει το συμπέρασμα ότι η κρίση ξεκίνησε από τον Τύπο²¹³. Πολύ πριν το ενδεχόμενο χρεωκοπίας της ελληνικής οικονομίας αποκρυσταλλωθεί για τα οικονομικά επιτελεία και τις πολιτικές ηγεσίες, τα διεθνή μέσα, κυρίως τα γερμανικά, αμερικανικά και αγγλικά, αναφέρονταν στο πρόβλημα ως “greek crisis”, «ελληνικό δράμα», «ελληνική τραγωδία» και «ελληνικός ιός»²¹⁴. Η περιρρέουσα ατμόσφαιρα που δημιουργήθηκε στις αγορές κατέστησε επιφυλακτικούς τους δανειστές και μείωσε δραματικά την πιστοληπτική ικανότητα της χώρας. Έτσι, αν και χώρες, όπως η Ιαπωνία ή η Ιταλία, το 2010 είχαν μεγαλύτερο χρέος από την Ελλάδα, μόνο η Ελλάδα

²¹² Ο όρος “greek crisis”, όπως προκύπτει μέσα από την ιατρική ορολογία, περιγράφει την «ελληνική κρίση» ως μια εξαπλούμενη νόσο, που απειλεί να μολύνει τον, κατά τα άλλα, υγιή ευρωπαϊκό κορμό» (Σταυρακάκης, 2014:99).

²¹³ Juko, 2010:30-31

²¹⁴ Ο.π.:36

κρινόταν ως χώρα υπό πτώχευση. Αυτό που πιστοποιούν οι οικονομικές αναλύσεις είναι ότι πέρα από τις αντοχές της οικονομίας ενός κράτους, το αν και πότε θα πτωχεύσει μια χώρα αποτελεί πρωτίστως πολιτική απόφαση²¹⁵.

Ο Τύπος, ωστόσο, δεν περιορίστηκε στην προοικονομία και κλιμάκωση της οικονομικής κρίσης, αλλά επεκτάθηκε και στην (ανά) κατασκευή της εικόνας της ίδιας της χώρας. Οι αναφορές στο διεθνή Τύπο γενικεύθηκαν, ενοποιήθηκαν και πολύ γρήγορα η Ελλάδα, από αντικείμενο κριτικής, μετατράπηκε σε αρνητικό σημείο αναφοράς. Η Ελλάδα περιγράφεται ως ένα πολιτικό σύστημα και μία κοινωνία που είναι διαποτισμένη από την διαφθορά και καθορίζεται από αυτή. Επιπλέον, περιγράφεται ως κράτος αναξιόπιστο, υπό την έννοια μάλιστα ότι δεν θα έπρεπε να ανήκει στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Εξάλλου, η είσοδος της ήταν εφικτή μόνο μέσα από μία απάτη²¹⁶, γεγονός που υποδηλώνει το έλλειμμα ηθικής που χαρακτηρίζει την ελληνική κουλτούρα.

Στο διεθνή Τύπο²¹⁷ οι αρνητικοί υπαινιγμοί για την Ελλάδα ξεπέρασαν τη σφαίρα του φανερού και άρχισαν να λειτουργούν σε ασυνείδητο επίπεδο. Με άλλα λόγια, η Ελλάδα πλέον ως σημαίνουν παραπέμπει στην «άλλη» (διεφθαρμένη) όψη της (ορθολογικής) δυτικής κοινωνίας²¹⁸. Η Ελλάδα ως αρνητικό σημαίνουν γίνεται κομμάτι της, κατά τον Φουκώ, επιστήμης της εποχής και αποτυπώνεται στο λόγο των πολιτικών²¹⁹, των τεχνοκρατών, των καλλιτεχνών²²⁰, των δημοσιογράφων κ.ο.κ.

Κύριος εκφραστής του πρώιμου αρνητικού σχολιασμού, μέσα από έναν έντονα δραματοποιημένο δημοσιογραφικό λόγο, υπήρξε ο γερμανικός Τύπος. Πριν από την προσφυγή της κυβέρνησης της Ελλάδας στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, σειρά άρθρων του γερμανικού Τύπου καταφέρθηκαν εναντίον των Ελλήνων με προσβλητικά σχόλια. Η στάση αυτή κλιμακώθηκε και στις 22/02/2010 δημοσιεύεται το περίφημο άρθρο του γερμανικού περιοδικού Focus με τίτλο: «Απατεώνες στην Ευρωπαϊκή οικογένεια», με την φωτογραφία

²¹⁵ Kaufmann, 2012:4

²¹⁶ «Το ‘Greek statistics’ έγινε διεθνές αστείο.» (Antoniades, 2012:12-13).

²¹⁷ Στην έρευνα του Αντωνιάδη μελετάται η εικόνα της Ελλάδας στις εφημερίδες 11 χωρών σε Ευρώπη, Αμερική, Ασία, σε διάστημα 14 μηνών (Σεπτέμβρης 2009 – Οκτώβρης 2010). Βλ. Antoniades A. 2012. “*At the Eye of the Cyclone: The Greek Crisis in Global Media*”. Athens: Athens Centre for International Political Economy (ACIPE).

²¹⁸ Antoniades, 2012:12-14

²¹⁹ «Μέτρα για να μην γίνουμε Ελλάδα», με αυτή την φράση ο Υπουργός Οικονομίας της Αγγλίας, Οσμπορν, προώθησε σειρά μέτρων λιτότητας (Ελευθεροτυπία, 21/06/2010). «Ψηφίστε με για να μην γίνουμε Ελλάδα», ζήτησε από τους Γάλλους ψηφοφόρους ο Νικολά Σαρκοζί (www.tvxs.gr, 06/04/2012). Ο υποψήφιος των Ρεπουμπλικανών Μίτ Ρόμνι σε προεκλογικό debate κατηγορήσε τον Ομπάμα ότι οδηγεί τις ΗΠΑ «στο δρόμο της Ελλάδας» (Καθημερινή, 17/10/2012).

²²⁰ Ο Γκοντάρ απαντώντας σε ερωτήσεις σχετικά με την αναφορά στην Ελλάδα στην ταινία του «Film Socialism», θα πει, μεταξύ άλλων, :«Οι Έλληνες επίσης κατηγορούνται ως ψεύτες. Αυτό μου θυμίζει έναν παλιό συλλογισμό που μαθαίναμε στο σχολείο: ο Επαμεινώνδας είναι ψεύτης και εφόσον όλοι οι Έλληνες είναι ψεύτες, άρα ο Επαμεινώνδας είναι Έλληνας. Δεν έχουμε προχωρήσει και πολύ από τότε» (Το Βήμα, 14/05/2010).

του αγάλματος της θεάς Αφροδίτης με άσεμνη χειρονομία στο εξώφυλλό του²²¹. Το συγκεκριμένο άρθρο πυροδότησε αντιδράσεις στον Τύπο αλλά και στον πολιτικό κόσμο της Ελλάδας. Η κατάσταση που δημιουργήθηκε χαρακτηρίστηκε ως αντιπαράθεση μεταξύ των γερμανικών και των ελληνικών μέσων επικοινωνίας αλλά και ως διένεξη μεταξύ Ελλάδας και Γερμανίας²²².

Η στάση του γερμανικού Τύπου διαθέτει όλα τα χαρακτηριστικά της πολιτικής προπαγάνδας²²³. Το άρθρο του Focus εγκαινιάζει έναν ηθικολογικό λόγο με ιστορικές αναφορές, εστιασμένο στο πολιτισμικό πεδίο. Ο λόγος αυτός υιοθετείται ευρέως από τον υπόλοιπο γερμανικό Τύπο²²⁴. Για την παρούσα μελέτη, το συγκεκριμένο άρθρο σηματοδοτεί το έναυσμα μιας γενικευμένης πολεμικής που αναπτύσσεται στη βάση της ηθικολογικοποίησης και πολιτισμικοποίησης της πολιτικής²²⁵:

«...εκείνος που ασκεί πολεμική προχωρεί εφοδιασμένος με προνόμια τα οποία κατέχει εκ των προτέρων και τα οποία δεν θα θελήσει ποτέ να συζητήσει. Εξαρχής κατέχει δικαιώματα που του επιτρέπουν να κηρύττει πόλεμο και να κάνει αυτόν τον αγώνα δίκαιο εγχείρημα · το πρόσωπο με το οποίο έρχεται αντιμέτωπος δεν είναι ένας συντάιρος στην αναζήτηση της αλήθειας, αλλά ένας αντίπαλος, ένας εχθρός που έχει άδικο, που είναι επιζήμιος και που η ίδια η ύπαρξη του αποτελεί μια απειλή. Γι' αυτόν λοιπόν, το παιχνίδι δεν συνίσταται στο να αναγνωρίσει αυτό το πρόσωπο ως ένα υποκείμενο που έχει το δικαίωμα να μιλήσει, αλλά στο να τον καταργήσει ως συνομιλητή, να τον αποκλείσει από κάθε πιθανό διάλογο. Και ο τελικός σκοπός του δεν είναι να πλησιάσει όσο το δυνατόν περισσότερο μια δύσκολη αλήθεια, αλλά να προκαλέσει το θρίαμβο της δίκαιας υπόθεσης, την οποία προφανώς υποστηρίζει από την αρχή. Αυτός που ασκεί πολεμική στηρίζεται σε μια νομιμότητα την οποία στερείται εξ ορισμού ο αντίπαλός του.» (Φουκώ, 1987:132).

²²¹ Βλ. Παράρτημα, Εικόνα 1.

²²² «..η αντιπαράθεση στα μέσα επικοινωνίας δεν αντικατοπτρίζει τις καλές ελληνογερμανικές σχέσεις» (Το Βήμα, 25/02/10), «Η διένεξη ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Γερμανία» (Deutsche Zeitung, 26/02/10).

²²³ Η προπαγάνδα ενεργοποιεί ή/ και δημιουργεί κοινωνικά στερεότυπα μέσα από τον έντονο και άκαμπτο διαχωρισμό (*splitting*, με όρους της ψυχολογίας) σωστού και λάθους, τα οποία εκφράζονται ανοιχτά στην συμπεριφορά και συνθέτουν αντίστοιχες κοινωνικές αναπαραστάσεις. Σε αυτές τις αναπαραστάσεις θεμελιώνεται μία ανοιχτή διομαδική σύγκρουση, η οποία στην συγκεκριμένη περίπτωση, διαθέτει και εθνικά χαρακτηριστικά. Βλ. Θεωρητικό Μέρος, 2^ο Κεφάλαιο, Υποενότητα 2.3

²²⁴ Αν και ορισμένα μέσα προτείνουν αυτοσυγκράτηση και διαπραγματεύονται το θέμα πιο ορθολογικά.

²²⁵ Σύμφωνα με τον Žižek (2010) η πολιτισμικοποίηση της πολιτικής περιγράφει μία συνθήκη κατά την οποία «Οι πολιτικές διαφορές – διαφορές που απορρέουν από την πολιτική ανισότητα ή την οικονομική εκμετάλλευση – παρουσιάζονται ως φυσικές και ουδέτερες «πολιτισμικές» διαφορές, δηλαδή ως διαφορετικοί «τρόποι ζωής», οι οποίοι είναι κάτι δεδομένο, κάτι το οποίο δεν μπορεί να ξεπεραστεί.» (σ.164).

Τα χαρακτηριστικά της ανευθυνότητας, της αναξιοπιστίας, της διαφθοράς, της ασωτίας αποδίδονται συλλήβδην στους Έλληνες. Ο μύθος του Αισώπου για τον «τζιτζικα και τον μέρμηγκα» ευδοκίμει στον Τύπο, είτε για να περιγράψει την Ελλάδα, είτε για να αντιπαραβάλλει τον ελληνικό προς τον γερμανικό τρόπο ζωής²²⁶. Αυτή η αντιπαραβολή είναι πολύ σημαντική, καθώς μέσω αυτής ο γερμανικός Τύπος υπαινίσσεται ότι η κριτική που ασκεί έχει τις ρίζες της σε ένα ηθικό μινιμαλισμό²²⁷, κοινό για όλα τα ευρωπαϊκά κράτη ή, πιο δραματοποιημένα, για όλη την ευρωπαϊκή -«οικογένεια».

Το ποια είναι η πραγματική βάση της οξείας κριτικής προς την Ελλάδα δεν εντάσσεται στα ερευνητικά ερωτήματα της εν λόγω έρευνας. Υποδεικνύει, ωστόσο, τις πολιτικές επιρροές που ασκούνται στα μέσα επικοινωνίας ή ακόμη και τα άδηλα συμφέροντα των ευρωπαϊκών λόμπι των μέσων. Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, η απόδοση της κριτικής στάσης του γερμανικού Τύπου στην πουριτανική ηθική²²⁸ της βόρειας και δυτικής Ευρώπης, αξιολογείται ως μία αντίστοιχη υποχώρηση στην τάση πολιτισμικοποίησης της πολιτικής. Εξάλλου, ο πολιτισμός που φαίνεται να κυριαρχεί δεν διαθέτει εθνικά χαρακτηριστικά, αλλά κυρίως οικονομικά. Ο πολιτισμός του καπιταλισμού είναι αυτός που διέπει τις πολιτικές σχέσεις και τις διαπολιτισμικές συναντήσεις. Η ένταση της κριτικής από τον γερμανικό Τύπο μπορεί κάλλιστα να αποδοθεί στο ότι οι Γερμανοί κατείχαν το μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού χρέους, υπό τη μορφή ομολόγων, και άρα ήταν προς το συμφέρον τους να επηρεάσουν τις πολιτικές εξελίξεις²²⁹.

Πέρα από το να δημιουργεί μύθους γύρω από την ελληνική ιδιαιτερότητα²³⁰, η προπαγάνδα του γερμανικού Τύπου αποκρύπτει έντεχνα δυσάρεστες πτυχές του γερμανικού

²²⁶ Antoniadou, 2012:13

²²⁷ Ο Walzer (2003) περιγράφει με τον όρο *ηθικό μινιμαλισμό* το ελαχιστοποιημένο σύνολο των ηθικών αρχών που μπορούν να είναι καθολικές για όλη την ανθρωπότητα. Στον αντίποδα, ο ηθικός κώδικας κάθε κοινωνίας αναφέρεται ως ηθικός μαξιμαλισμός. Ο μαξιμαλισμός στηρίζεται περισσότερο στην παράδοση και έχει μεγαλύτερη διάρκεια στο χρόνο, είναι μεστός σε νόρμες και αντιλήψεις. Υπό αυτή την έννοια, είναι συμπαγής, περιορισμένος και περιοριστικός. Αντίθετα, η μινιμαλιστική ηθική συμπεριλαμβάνει τις αξίες που συναντώνται σε όλες τις κοινωνίες αλλά με διαφορετικό τρόπο. Συμπυκνώνει τις αξίες των επιμέρους μαξιμαλιστικών, μεστών ηθικών κωδίκων, δίχως να δίνει προβάδισμα σε κάποιους. Ωστόσο, η ελάχιστη ηθική μπορεί να υπάρξει μόνο φευγαλέα, όσο χρειάζεται για να επιτρέψει κάποιες διαπολιτισμικές συναντήσεις και να εμψυχώνει για τις επόμενες. (σ.83-93) Ο γερμανικός Τύπος, παρ' όλα αυτά, μοιάζει να επιχειρεί να αναγάγει τη μέγιστη γερμανική ηθική σε ελάχιστη ηθική της Ευρώπης.

²²⁸ Ο Weber ήταν ο πρώτος που μελέτησε την τάση των προτεσταντών να αναπτύσσουν έναν προσοδοφόρο οικονομικό ορθολογισμό σε σχέση με τον μόνιμο και εγγενή χαρακτήρα των θρησκευτικών τους αντιλήψεων (Weber, 2010:25).

²²⁹ Juko, 2010:34

²³⁰ Κάποιοι από τους οποίους μπορούν εύκολα να αντικρουστούν μέσα από στατιστικά δεδομένα. Όπως ο μύθος των τεμπέληδων Ελλήνων που βρίσκονται διαρκώς σε διακοπές. Στην πραγματικότητα, ο πραγματικός εβδομαδιαίος χρόνος εργασίας στην Ελλάδα πριν από την κρίση ήταν πάνω από το μέσο όρο στην ΕΕ και από τον αντίστοιχο στην Γερμανία. Οι Έλληνες εργαζόμενοι έχουν δικαίωμα σε λιγότερες μέρες άδειας από τους Γερμανούς, ακόμη κι αν συνυπολογιστούν οι ελληνικές αργίες. Οι Γερμανοί έχουν τις περισσότερες μέρες άδειας διακοπών στην Ευρώπη. (Kaufmann, 2012:6-7). Άλλοι μύθοι χρειάζεται να εξεταστούν στο πλαίσιο μιας ευρύτερης οικονομικής και πολιτικής ανάλυσης,

οικονομικού θαύματος²³¹, αλλά και της τρωτότητας του ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Η ελληνική κρίση δεν αφορά σε μια «τροπική νόσο», για την οποία ελλοχεύει ο κίνδυνος διάδοσής της στα, κατά τα άλλα, υγιή μέλη – κράτη του ευρωπαϊκού οργανισμού, αλλά μοιάζει να είναι το πρώτο από μια σειρά συμπτωμάτων που θα εκφραστούν διαφορετικά σε χρόνο και ένταση και στις άλλες χώρες²³². Δεν περιορίζεται δηλαδή μόνο στις χώρες του Νότου ή αλλιώς PIIGS, αλλά αγγίζει πλέον και τον πυρήνα της Ένωσης²³³.

Το συμπέρασμα αυτό βοηθά στην κατανόηση των επιμέρους στόχων της προπαγάνδας του γερμανικού Τύπου. Η ηθικοποίηση της πολιτικής κουλτούρας των Ελλήνων καθιστά τη φυσική τους τιμωρία ηθική και δίκαιη.

«Θεωρείται πλέον όχι μόνο φυσικό και αναπότρεπτο αλλά και πολιτικά και αξιακά αποδεκτό ότι όποιος δεν φροντίσει να ζει ως επιτυχής μέρμηγκας, οφείλει να συμβιβάζεται με την ιδέα ότι θα υποστεί τη γνωστή μοίρα του άφρονος τζιτζικα...» (Τσουκαλάς, 2010:127).

Η πολιτισμοποίηση της πολιτικής καθιστά ένοχες για την οικονομική αποτυχία της, τις πολιτισμικές ταυτότητες και την ιδιαίτερη κουλτούρα των λαών. Με αυτόν τον τρόπο, οι φωνές που μιλούν για δομικές αδυναμίες και ανισορροπία μεταξύ των κρατών – μελών της ΕΕ σιγούν και αντηχούν αυτές που ρέπουν προς τον λαϊκισμό και τον εθνικισμό. Επιπλέον, επιβάλλεται η συνέχεια μιας τιμωρητικής πολιτικής λιτότητας προς τους «άσωτους» λαούς, που όμως δεν εξασφαλίζει την ευμάρεια των υπολοίπων λαών, παρά τα όσα ευαγγελίζονται τα μέσα. Αυτό που εξασφαλίζεται είναι η διάκριση και η χάραξη ηθικών συνόρων στο εσωτερικό της Ευρώπης. Τα μέσα συγκροτούν μία νέα κοινότητα μέσα στην κοινότητα με ηθικοπολιτισμικά κριτήρια που καθορίζουν την ένταξη ή τον αποκλεισμό²³⁴.

Αυτές οι στρατηγικές αποκλεισμού και νομιμοποίησης της εξουσίας μέσα από μια υποτιθέμενη πολιτισμική ανωτερότητα, επαναφέρουν την επιχειρηματολογία των αποικιοκρατικών και μετα-αποικιοκρατικών θεωριών στο προσκήνιο της πολιτικής

όπως ο μύθος γύρω από την ελληνική διαφθορά «... η απόδοση της διαπλοκής στο ηθικό και πολιτισμικό έλλειμμα της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας αποκρύπτει τόσο τα οφέλη που αποκόμισαν οι κρατικοί προμηθευτές (ευρωπαϊκές επιχειρήσεις και κράτη-ατζέντηδες) όσο και τη σταδιακή μετάλλαξη ολόκληρου του ευρωπαϊκού μοντέλου, όπου πλέον η διαπλοκή όχι απλώς ανθεί, αλλά και νομιμοποιείται θεσμικά, καθώς η λαϊκή κυριαρχία και η δημοκρατική αντιπροσώπευση έχουν, σε μεγάλο βαθμό, υποκατασταθεί από ένα σύστημα μεταδημοκρατικό.» (Σταυρακάκης, 2014:100).

²³¹ Βλ. Σωτήρχου Ι. (2013, Νοέμβριος 11) «Η αθέατη όψη του γερμανικού οικονομικού θαύματος – Συνέντευξη από τον Φραντς Σούλτχαϊς». Καράμπελας Γ. (μτφρ) *Η εφημερίδα των συντακτών*. σ.16-17

²³² Αυτή υπήρξε και η κεντρική ιδέα του συνεδρίου που διοργανώθηκε στην Γαλλία, στις 18-20 Ιανουαρίου 2013, με τίτλο: «Το ελληνικό σύμπτωμα». Οι σημαντικότερες από τις ομιλίες αποτυπώθηκαν στο περιοδικό *Radical Philosophy* (<http://www.radicalphilosophy.com/article/the-greek-symptom>) και πρόσφατα στο Κακογιάννη Μ. (επιμ.) 2014. «Το ελληνικό σύμπτωμα». Αθήνα: Νήσος

²³³ Σταυρακάκης, 2014:99-100

²³⁴ Για την δύναμη και την αυτενέργεια των μέσων στη δημιουργία κοινοτήτων γίνεται αναφορά στο Θεωρητικό Μέρος, 3^ο Κεφάλαιο, Υποενότητα 3.2

ανάλυσης. Η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα σε αυτές τις προσεγγίσεις αφορά στην διανομή των ρόλων μεταξύ αποικιοκρατών και αποικιοκρατούμενων. Πρόκειται πραγματικά για μια «ανανεωμένη εκδοχή του γερμανικού εθνικισμού»²³⁵ ή για μια γενικευμένη αποικιοποίηση της Ευρώπης από τον οικονομικό φιλελευθερισμό²³⁶ που, σε αυτή τη φάση, εξυπηρετεί τις ανάγκες του, με το να καταπατά τις αξίες και τα κεκτημένα της δημοκρατίας; Σε κάθε περίπτωση, «η κυριαρχία δημιουργείται πάντα στη βάση, από τη βούληση εκείνων που φοβούνται...» (Φουκώ, 2002:123).

Αυτή η παραδοχή οδηγεί στο πεδίο ανάπτυξης της παρούσας έρευνας, δηλαδή στον ελληνικό Τύπο και στον τρόπο με τον οποίο αυτός υποδέχτηκε την κυρίαρχη αφήγηση που κατασκευάστηκε από τα γερμανικά ΜΜΕ. Ο χρόνος διεξαγωγής της έρευνας προσφέρει μία απόσταση από την περίοδο κατά την οποία εκδηλώθηκε το υπό μελέτη φαινόμενο. Χάρη σ' αυτήν την απόσταση, είναι διαθέσιμη και μια πρώτη εικόνα της γενικής ανταπόκρισης των ελληνικών μέσων επικοινωνίας. Η υποδοχή των γερμανικών δημοσιευμάτων από τα ελληνικά μέσα παρουσίασε δύο σημαντικές, φαινομενικά αντίρροπες, τάσεις.

Στην πρώτη τάση, τα ελληνικά μέσα δεν προέβαλαν σημαντικές αντιστάσεις στην κυρίαρχη αφήγηση²³⁷. Τουναντίον, καλλιέργησαν περαιτέρω τους ήδη δημιουργημένους μύθους γύρω από την παρέκκλιση της Ελλάδας από τα ευρωπαϊκά πρότυπα κράτους και τα αίτια της. Απέδωσαν την κρίση στην ηθική και την κουλτούρα των Ελλήνων, υιοθετώντας τη λογική των ελίτ, θυσιάζοντας όποια αμεροληψία διέθεταν και ασκώντας ισχυρή συμβολική βία στο κοινό στο οποίο απευθύνονται²³⁸. Αυτή η τοποθέτηση των ελληνικών μέσων επιβεβαιώνει τις αναφορές του θεωρητικού μέρους της παρούσας εργασίας σχετικά με την εξαρτημένη φύση τους, την υποταγή τους στις επιταγές των μεγαλοϊδιοκτητών και της κυβερνητικής προπαγάνδας και την έλλειψη τήρησης δημοσιογραφικής δεοντολογίας. Η πολιτική κοινωνικοποίηση έχει, σε αυτή την περίπτωση, λανθάνουσα μορφή και στοχεύει στη διατήρηση της καθεστηκιάς τάξης μέσα από τη διάχυτη υποστήριξη του συστήματος.

Η δεύτερη τάση που χαρακτηρίζει την υποδοχή των αρνητικών αναπαραστάσεων για την Ελλάδα, είναι η

«...απόδοση κάθε ευθύνης σε εξωτερικούς παράγοντες, οι οποίοι κακόβουλα επιχειρούν την αποικιακή άλωση της Ελλάδας. Εδώ, οι νοσογόνοι παράγοντες εισβάλλουν έξωθεν και απειλούν την ίδια την επιβίωση ενός ηθικά άμεμπτου και κλινικά υγιούς εθνικού σώματος.» (Σταυρακάκης, 2014:99).

²³⁵ Μπαλιμπάρ, 2014:27

²³⁶ Σταυρακάκης, 2014: 101

²³⁷ Skaperdas, 2011:1

²³⁸ Πλειός, 2013:45

Τα μέσα επικοινωνίας εκφράζουν τον ελληνικό λαϊκισμό, ο οποίος συγκοινωνεί με τον γερμανικό και ανατροφοδοτείται από αυτόν²³⁹. Η στάση των ελληνικών ΜΜΕ φανερώνει μια συνέπεια στην αναπαραγωγή της αυταρχικής πολιτικής κουλτούρας μέσα από ένα λόγο λαϊκιστικό, εθνοκεντρικό και ξενοφοβικό²⁴⁰. Συχνά αυτή η στάση παρερμηνεύεται ως πράξη αντίστασης στην επιβολή αρνητικών κοινωνικών αναπαραστάσεων, καθώς μοιάζει ως απάντηση στην πολεμική των ξένων ΜΜΕ. Πρόκειται, ωστόσο, για προσχώρηση στο πολιτικό μοντέλο της πολεμικής, μέσα από ανούσιες, λεκτικές αντιπαραθέσεις, με τις οποίες δεν επιδιώκεται η επίλυση του ζητήματος²⁴¹.

Η κατασκευή αντίστοιχων αρνητικών κοινωνικών αναπαραστάσεων για τους Γερμανούς από τα μέσα επικοινωνίας, αποτελεί μέρος της διαδικασίας κοινωνικοποίησης σε πλαίσιο αυταρχικής πολιτικής κουλτούρας. Οι αναπαραστάσεις για τον «άλλο» προσφέρουν μια πλασματική αίσθηση συνοχής για την ομάδα²⁴². Οι αντεκδικητικοί χαρακτηρισμοί των Γερμανών ως ναζί και η επιστροφή σε ιστορικές περιόδους που έχουν παρέλθει, βαθαίνουν τη ρήξη και συμβάλλουν στην περαιτέρω «ανύψωση των τειχών». Επιπλέον, δεν προσφέρουν καμία επιχειρηματολογία έναντι των όσων ψηγγμάτων αλήθειας²⁴³ εμπεριέχει ο καταδικαστικός λόγος των γερμανικών ΜΜΕ. Η επίφαση αντίστασης που δημιουργεί ο ρατσιστικός λόγος προσφέρει στήριξη στο σύστημα μέσα από τον καθησυχασμό. Τα μέσα αναλαμβάνουν δράση για να υπερασπίσουν το πληγωμένο γόητρο της εθνικής ομάδας και η ενδοσκόπηση, ο κριτικός αναστοχασμός, η ανάληψη ευθυνών και η αναζήτηση ουσιαστικών λύσεων εγκαταλείπονται.

Συνοπτικά, ο ρόλος των μέσων μαζικής επικοινωνίας στην ελληνική κρίση υπήρξε πολύ σημαντικός σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Τα διεθνή μέσα και ιδιαίτερα ο γερμανικός Τύπος προανήγγειλαν την κρίση πριν από την διαπίστωσή της και υποβάθμισαν την πιστοληπτική ικανότητα του ελληνικού κράτους. Η προπαγάνδα του γερμανικού Τύπου επικεντρώθηκε στην ηθικοποίηση και πολιτισμικοποίηση της πολιτικής. Τα ΜΜΕ παρουσίασαν επιχειρήματα, ώστε να αποδείξουν ότι τα αίτια της οικονομικής ύφεσης έπρεπε να αποδοθούν στην πολιτισμική ιδιαιτερότητα και το ηθικό έλλειμμα των Ελλήνων, ενώ την ίδια στιγμή αποκρύπτονταν οι δομικές αδυναμίες και ανισορροπίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

²³⁹ Μουζέλης, 2014:Α28

²⁴⁰ Βλ. Θεωρητικό Μέρος, 1ο Κεφάλαιο, Υποενότητα 1.2.2.3.

²⁴¹ Ο Φουκώ αναφέρεται στα στείρα αποτελέσματα του πολιτικού μοντέλου της πολεμικής (Φουκώ, 1987:133).

²⁴² Βλ. Θεωρητικό Μέρος, 2ο Κεφάλαιο, Υποενότητα 2.2

²⁴³ Με την έννοια ότι οι προκαταλήψεις από τις οποίες παράγονται τα στερεότυπα, αποτελούν πρόωρες κρίσεις που δεν λαμβάνουν όλα τα στοιχεία υπόψη και εμπεριέχουν γενικεύσεις (Ιωαννίδου-Johnson, 1998:23).

Η σχέση των μηνυμάτων των μέσων επικοινωνίας με τις πολιτικές εξελίξεις υπήρξε αμφίδρομη: Η πολεμική των γερμανικών μέσων επικοινωνίας προκάλεσε αλυσιδωτές αντιδράσεις στον πολιτικό κόσμο, ενώ άμεση υπήρξε η μεταφορά της πολιτικής στο πεδίο των μέσων επικοινωνίας. Η εμφατική μιντιοποίηση της πολιτικής εκφράστηκε και από τα ελληνικά ΜΜΕ μέσα από δύο αντίθετες τάσεις. Η πρώτη υπογράμμισε την συλλογική ευθύνη των Ελλήνων, σύμφωνα με την οποία όφειλαν να αποδεχτούν τους χαρακτηρισμούς που τους αποδίδονταν και τις οικονομικές και πολιτικές λύσεις που τους προτείνονταν. Στη δεύτερη τάση αντίθετα, η ευθύνη βάραινε τους εξωτερικούς εχθρούς της Ελλάδας, οι οποίοι επιβουλευόνταν τον πλούτο και την εθνική της κυριαρχία. Αντιθετικές ήταν και οι πολιτικές προεκτάσεις των δύο τάσεων υποδοχής της γερμανικής προπαγάνδας από τα ελληνικά ΜΜΕ. Από τη μία, προωθήθηκε ο ηθικολογικός λόγος που επεδίωκε την πολιτική συναίνεση στα σκληρά μέτρα που θα ακολουθούσαν, ενώ από την άλλη ο λαϊκιστικός λόγος δημιούργησε μια επίφαση αντίστασης απέναντι σε ένα πολιτικό σύστημα που γεννά πλασματικές ρήξεις μεταξύ των ομάδων για να αποφύγει τη ρήξη στο εσωτερικό του.

Η μελέτη διαμορφώνεται σταδιακά μέσα από αυτές τις παραδοχές, ενώ εμβαθύνει στην επικέντρωση γύρω από την κοινωνική αναπαράσταση των Ελλήνων στον ελληνικό Τύπο. Μέσα από την αναπαράσταση του Έλληνα, όπως αποδόθηκε από τον ελληνικό Τύπο, επιχειρείται μια μικροσκοπική ανάλυση της πολιτικής κοινωνικοποίησης στο επίπεδο των ΜΜΕ. Με τον τρόπο με τον οποίο, εν γένει, η ανάλυση στις κοινωνικές επιστήμες «...μας κάνει να βλέπουμε αλλιώς τα πράγματα που συχνά μας είναι υπερβολικά οικεία για να τα δούμε πραγματικά...» (Champagne, 2006:261).

2. Ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις, πέρα από τρόπο ερμηνείας και εσωτερίκευσης του διαφορετικού και του ανοίκειου²⁴⁴, αποτελούν και μέσο συγκρότησης της ταυτότητας της ομάδας. Αυτός είναι και ο λόγος, άλλωστε, για τον οποίο οι ομάδες εκδηλώνουν ευαισθησία στις προσπάθειες μεταβολής των κοινωνικών τους αναπαραστάσεων. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις ομογενοποιούν την ομάδα και εξυπηρετούν τη διατήρηση της συνοχής της²⁴⁵. Τι συμβαίνει ωστόσο όταν η κοινωνική αναπαράσταση διαρρηγνύεται εκ των έξω, από μια άλλη εθνική ομάδα ή, ορθότερα, από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας μιας άλλης χώρας; Αυτό συνέβη περίπου μέσα από την προπαγάνδα των γερμανικών ΜΜΕ και την διάδοση μιας αρνητικής κοινωνικής αναπαράστασης για τους Έλληνες. Η προπαγάνδα, ως τρόπος διάδοσης των κοινωνικών αναπαραστάσεων προκύπτει μέσα από διομαδικές συγκρούσεις²⁴⁶. Στην προκειμένη περίπτωση, ωστόσο, τα κίνητρα είναι πολιτικά και η ανταπόκριση μέσα από τον Τύπο μπορεί να συνδεθεί με το θεωρητικό πλαίσιο γύρω από την πολιτική κοινωνικοποίηση.

Το άτομο μέσα από την διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης συγκροτεί τον πολιτικό του εαυτό, σε συνάρτηση πάντα με το κομμάτι της ιστορίας με το οποίο συμπίπτει το διάστημα της ζωής του. Παράλληλα, η διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης αφορά στη μεταβίβαση πολιτικής κουλτούρας από γενιά σε γενιά²⁴⁷. Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, ως πρωτογενής φορέας πολιτικής κοινωνικοποίησης, διαχέουν τις πολιτικές αξίες συγκεκριμένης πολιτικής περιόδου²⁴⁸. Επιπροσθέτως, οι σχέσεις ΜΜΕ και πολιτικής βασίζονται στην πολιτική κουλτούρα, η οποία χαρακτηρίζει την κοινωνία (*θεωρία της κοινωνικής λογοδοσίας*)²⁴⁹. Οι έντονες κοινωνικές αλλαγές επιταχύνουν ή μεταστρέφουν ριζικά τον προσανατολισμό της, συνήθως, μακρόχρονης διαδικασίας της πολιτικής κοινωνικοποίησης²⁵⁰.

Σε μια περίοδο πολιτικής κρίσης, όπου η πολιτική προωθείται μέσα από την προπαγάνδα των ΜΜΕ και την διάδοση αρνητικών κοινωνικών αναπαραστάσεων²⁵¹, ο τρόπος

²⁴⁴ Βλ. Μέρος 1^ο, Κεφάλαιο 2^ο «Κοινωνικές Αναπαραστάσεις», 2.1 «Έννοια και Ορισμοί»

²⁴⁵ Βλ. Μέρος 1^ο, Κεφάλαιο 2^ο «Κοινωνικές Αναπαραστάσεις», 2.2. «Διαδικασία σχηματισμού και λειτουργίες»

²⁴⁶ Βλ. Μέρος 1^ο, Κεφάλαιο 2^ο «Κοινωνικές Αναπαραστάσεις», 2.3 «Διάδοση κοινωνικών αναπαραστάσεων μέσα από τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας»

²⁴⁷ Βλ. Μέρος 1^ο, Κεφάλαιο 1^ο, 1.2 «Πολιτική Κοινωνικοποίηση»

²⁴⁸ Βλ. Μέρος 1^ο, Κεφάλαιο 1^ο, 1.2.2. «Φορείς Πολιτικής Κοινωνικοποίησης», 1.2.2.3. «Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας»

²⁴⁹ Βλ. Μέρος 1^ο, Κεφάλαιο 3^ο, 3.1. «Θεωρητικές προσεγγίσεις των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας», 3.1.1 «Φιλελεύθερες θεωρίες»

²⁵⁰ Βλ. Μέρος 1^ο, Κεφάλαιο 1^ο, 1.2.1. «Τύποι Πολιτικής Κοινωνικοποίησης»

²⁵¹ Kaufmann,2012:4, Lazzarato, 2014:55

ανταπόκρισης των ελληνικών μέσων επικοινωνίας σχετίζεται με την πολιτική κοινωνικοποίηση που επιτελούν και υποδηλώνεται μέσα από τις κοινωνικές αναπαραστάσεις που ανασυνθέτουν. Η έρευνα επικεντρώνεται στον ελληνικό Τύπο, καθώς είναι το μέσο στο οποίο στρέφεται το κοινό σε περιόδους κρίσης, κατά τις οποίες και αυξάνεται γενικότερα η εξάρτηση από τα μέσα επικοινωνίας²⁵². Το ερευνητικό πρόβλημα, γύρω από το οποίο συγκροτείται η έρευνα, συνοψίζεται εν γένει στη σχέση της πολιτικής κοινωνικοποίησης και της κοινωνικής αναπαράστασης και ειδικότερα μπορεί να διατυπωθεί ως εξής: είναι δυνατόν η πολιτική κοινωνικοποίηση, έτσι όπως προάγεται μέσα από τον ελληνικό Τύπο, να συσχετίζεται με τον τρόπο με τον οποίο συντίθεται και διαχέεται η κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα κατά την περίοδο στην οποία επικεντρώνεται η έρευνα;

Το ερευνητικό πρόβλημα αναπτύσσεται σε δύο ερωτήματα. Το πρώτο αφορά στον προσανατολισμό της πολιτικής κοινωνικοποίησης, όπως υποδηλώνεται μέσα από την σύνθεση της κοινωνικής αναπαράστασης του Έλληνα. Εξετάζεται μέσα από τον τρόπο αναπαράστασης του Έλληνα στον ελληνικό Τύπο και σε συνάφεια με την κοινωνική αναπαράστασή του στον γερμανικό Τύπο, αλλά και το πλαίσιο πολιτικής κουλτούρας εντός του οποίου κοινωνικοποιούνται οι πολίτες. Πρόκειται, δηλαδή, περί αυταρχικής ή δημοκρατικής κουλτούρας ή περί μιας επανακοινωνικοποίησης προς νέες πολιτικές αξίες (θεωρία της διάχυσης);

Ο δε προσδιορισμός του προσανατολισμού της πολιτικής κοινωνικοποίησης από τον ελληνικό Τύπο οδηγεί σε ένα δεύτερο ερευνητικό ερώτημα που αφορά στη σχέση της πολιτικής κοινωνικοποίησης με την ιδεολογική θέση της κάθε εφημερίδας στη δημόσια σφαίρα. Το ερώτημα αυτό μπορεί να συμβάλει στην ερμηνεία πιθανών διαφορών μεταξύ των κοινωνικών αναπαραστάσεων, οι οποίες υποδεικνύουν διαφορετικό προσανατολισμό σχετικά με τη διαδικασία πολιτικής κοινωνικοποίησης που προάγει η κάθε εφημερίδα. Με άλλα λόγια, ο τρόπος με τον οποίο αναπαριστά μια εφημερίδα τον Έλληνα, υποδεικνύει την πολιτική κουλτούρα στο πλαίσιο της οποίας κοινωνικοποιεί το αναγνωστικό της κοινό.

Παρότι είναι διαδεδομένη η μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων στα μέσα μαζικής επικοινωνίας και οι μελέτες γύρω από την πολιτική κοινωνικοποίηση ενυπάρχουν με αύξουσα τάση σε αυτά, δεν έχει συγκροτηθεί ακόμη κάποια θεμελιωμένη θεωρία ή ερευνητική πρακτική συσχέτισης τους. Υπό αυτή την έννοια, η μελέτη της σύνδεσης της πολιτικής κοινωνικοποίησης όπως διενεργείται από τα μέσα επικοινωνίας με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις τις οποίες διαδίδουν, διαθέτει στοιχεία πειραματισμού, τα οποία αποβαίνουν καθοριστικά και για την ίδια την επιλογή της μεθόδου της έρευνας.

²⁵² Βλ. Μέρος 1^ο, Κεφάλαιο 3^ο, 3.5 «Τύπος, Γνωρίσματα και λειτουργίες»

Η έρευνα αφορά στην περίοδο πριν από την προσφυγή του ελληνικού κράτους στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, στις 23/04/2010. Μια περίοδο έντονων πολιτικών αναμοχλεύσεων, με αφετηρία την 22 Φεβρουαρίου 2010, ημέρα δημοσίευσης στο Focus του άρθρου με τίτλο : «Απατεώνες στην ευρωπαϊκή οικογένεια». Εστιάζει, δηλαδή, στον τρόπο ανταπόκρισης του ελληνικού Τύπου στην προπαγάνδα του γερμανικού Τύπου. Η διερεύνηση της κοινωνικής αναπαράστασης του Έλληνα στον ελληνικό Τύπο, σε σχέση με αυτή που έχει διαδώσει ο γερμανικός Τύπος, απαντά στο ερευνητικό πρόβλημα γύρω από τον κοινωνικοποιητικό του ρόλο κατά τη μετάδοση πολιτικής κουλτούρας.

Η εικόνα της υποδοχής των γερμανικών δημοσιευμάτων από το σύνολο των ελληνικών ΜΜΕ, οδηγεί σε ορισμένες υποθέσεις ως προς τις κοινωνικές αναπαραστάσεις που ανασυντίθενται από τις ελληνικές εφημερίδες και κατ' επέκταση ως προς την πολιτική κοινωνικοποίηση που προάγουν.

Η πρώτη υπόθεση συνδέεται με την ισχυρή τάση των ΜΜΕ να αναπαραγάγουν τη λογική του αναγκαίου κακού αναφορικά με την κρίση και τα μνημόνια που την ακολούθησαν. Η αφήγηση των γερμανικών μέσων υιοθετείται και η ευθύνη αποδίδεται συλλογικά στους Έλληνες. Τα ΜΜΕ που εξέφρασαν αυτή την τάση είναι πιθανό να αναπαρήγαγαν σχεδόν αυτούσια την κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα από τα γερμανικά ΜΜΕ. Αν αυτή η υπόθεση επιβεβαιωθεί, αποκαλύπτει τότε την εξέλιξη μιας διαδικασίας διάχυσης πολιτικών αξιών από τη μία χώρα στο εσωτερικό της άλλης. Μαρτυρά μια διαδικασία κοινωνικοποίησης στο πλαίσιο νέων πολιτικών αξιών μέσα από την συναίνεση ή την υποταγή.

Η δεύτερη υπόθεση, αφορά στην παράδοση αναπαραγωγής της αυταρχικής πολιτικής κουλτούρας από τα ελληνικά ΜΜΕ. Θεωρητικά αναμένεται ότι, μερίδα του ελληνικού Τύπου, παρουσίασε μια θετική και ισχυρή αναπαράσταση του Έλληνα, διαφορετική από αυτή του γερμανικού Τύπου, επιζητώντας την ομογενοποιητική ισχύ των κοινωνικών αναπαραστάσεων.

Οι δύο υποθέσεις προκύπτουν από το πρώτο ερευνητικό ερώτημα, περί προσανατολισμού της πολιτικής κοινωνικοποίησης, έχουν όμως αντίστροφη σειρά ανάπτυξης. Στην πρώτη υπόθεση, η κοινωνική αναπαράσταση οδηγεί σε μια μορφή πολιτικής κοινωνικοποίησης, η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη. Η δεύτερη υπόθεση βασίζεται σε μια ήδη δομημένη σχέση μεταξύ μέσων και πολιτικής κοινωνικοποίησης που, ενδεχομένως, να παράγει συγκεκριμένη κοινωνική αναπαράσταση.

Μια κοινωνική αναπαράσταση πιο εξισορροπημένη, «ώριμη» και ανοιχτή σε κριτική, θα μπορούσε να συνδεθεί υποθετικά με διαδικασίες πολιτικής κοινωνικοποίησης στο πλαίσιο

μιας δημοκρατικής πολιτικής κουλτούρας. Λόγω έλλειψης περισσότερων στοιχείων, μια τέτοια υπόθεση δεν μπορεί παρά να βασιστεί σε προσωπικές προσδοκίες των ερευνητών. Η μεθοδολογία, ωστόσο, που επιλέγεται, επιτρέπει την ανάδυση στοιχείων για τα οποία δεν θα μπορούσε να υπάρξει σχετική πρόβλεψη.

Η ιδεολογική χρήση του δημοσιογραφικού λόγου στον ελληνικό Τύπο και η σύνδεσή της με παράγοντες, όπως το ιδιοκτησιακό καθεστώς της εφημερίδας και η πολιτική της ταυτότητα, είναι κατευθυντική ως προς την επιλογή του δείγματος. Επιπλέον, διεκδικεί την προσοχή της έρευνας, εφόσον σχετίζεται άμεσα με το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα. Μια τρίτη υπόθεση αφορά στις διαφοροποιήσεις που ίσως προκύψουν μεταξύ των εφημερίδων που συνθέτουν το δείγμα και πιθανά να έχει ερμηνευτική χρησιμότητα ως προς της εξακρίβωση των άλλων δύο υποθέσεων. Μελετώνται εφημερίδες που ανήκουν σε διαφορετικούς ομίλους ΜΜΕ και έχουν διαφορετική πολιτική ταυτότητα. Αυτή η διάκριση μεταξύ των εφημερίδων ενδεχομένως να διευκολύνει την σύνδεση με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις, σε περίπτωση που αυτές παρουσιάσουν σημαντικές διαφορές.

3. Επιλογή της μεθόδου

Η μελέτη της πολιτικής κοινωνικοποίησης στον καιρό της κρίσης μέσα από τις κοινωνικές αναπαραστάσεις για τους Έλληνες στον εγχώριο Τύπο, βασίζεται σε ποιοτικές και ποσοτικές μεθόδους. Ως κύρια μεθοδολογία επιλέγεται η ανάλυση περιεχομένου στο πλαίσιο της *θεμελιωμένης θεωρίας* (grounded theory)²⁵³. Η ποιοτική μέθοδος θα αποτελέσει την κύρια μέθοδο ανάλυσης και η ποσοτική θα έχει συμπληρωματικό χαρακτήρα, αν και προηγείται της ποιοτικής.

Η θεμελιωμένη θεωρία είναι τόσο μια στρατηγική διεξαγωγής έρευνας, όσο και ένα συγκεκριμένο ύφος ανάλυσης των δεδομένων. Η θεωρία προέρχεται από την κοινωνιολογία, όπου διαπιστώθηκε η ανάγκη η έρευνα να προχωρά δίχως έναν αυστηρό «εκ των προτέρων» θεωρητικό προσανατολισμό²⁵⁴. Τις περισσότερες φορές, ο στόχος της ανάλυσης στο πλαίσιο της θεμελιωμένης θεωρίας είναι να δημιουργηθεί μια θεωρία που να εξηγεί τι είναι κεντρικής σημασίας στα δεδομένα. Η μέθοδος, ωστόσο, επιτρέπει αντί της δημιουργίας θεωρίας, την διερεύνηση ή την περιγραφή των υπό μελέτη φαινομένων «μέσω αλληλεπίδρασης με τα δεδομένα, κάνοντας συγκρίσεις και θέτοντας ερωτήσεις σχετικά με τα δεδομένα. Μερικές φορές αναφέρεται ως μέθοδος *συνεχούς σύγκρισης*» (Robson, 2010:585).

Σε πρώτη φάση επιχειρείται η διερεύνηση του θέματος της δημιουργίας αρνητικών κοινωνικών αναπαραστάσεων από τον γερμανικό τύπο στο θεματολόγιο των ελληνικών εφημερίδων μέσα από ποσοτικά δεδομένα. Σε αυτή τη φάση τα δεδομένα συμπεριλαμβάνουν όλες τις αναφορές στα άρθρα της κάθε εφημερίδας²⁵⁵ κατά την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας, δηλαδή από τις 22/02/2010, ημέρα δημοσίευσης του περιώνυμου άρθρου στο Focus, έως τις 23/04/2010, ημέρα κατά την οποία ο τότε πρωθυπουργός της χώρας, Γιώργος Παπανδρέου, ανακοινώνει από το ακριτικό Καστελόριζο την απόφαση της κυβέρνησης να προσφύγει στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Η διαγραμματική απεικόνιση του συνόλου και της συχνότητας των αναφορών θα αποδώσει τη σημασία που δόθηκε στο θέμα από τον ελληνικό Τύπο καθώς και την ενσωμάτωση του στο θεματολόγιο των εφημερίδων. Είναι πιθανό να προκύψουν κάποιες πρώτες ενδείξεις για διαφοροποιήσεις (τρίτη υπόθεση) ή για κάποια γενικότερη σύμπλευση μεταξύ των εφημερίδων, οι οποίες θα συνδεθούν με τα πορίσματα της ποιοτικής ανάλυσης.

²⁵³ Robson, 2010:585

²⁵⁴ Robson, 2010:226-227

²⁵⁵ Για την ποσοτική απεικόνιση του θεματολογίου της κάθε εφημερίδας, εξαιρούνται από το σύνολο των δεδομένων οι στήλες αναδημοσίευσης από τον διεθνή Τύπο, στις οποίες κυριάρχησαν οι αναφορές στον γερμανικό Τύπο. Επειδή, τέτοιες στήλες διαθέτουν οι δύο από τις τρεις εφημερίδες που μελετώνται («Καθημερινή» και «Ελευθεροτυπία»), η συμπερίληψή τους θα έπληττε την ομοιογένεια του υλικού.

Το κύριο μέρος της μελέτης στηρίζεται μεθοδολογικά στην ποιοτική ανάλυση περιεχομένου. Γενικά, η ανάλυση περιεχομένου αποδεικνύεται ως η καταλληλότερη μέθοδος ανάλυσης δεδομένων που προέρχονται από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Η μέθοδος, άλλωστε, ανακαλύφθηκε στα πλαίσια τέτοιων ερευνών και χρησιμοποιείται κυρίως στο πεδίο έρευνας των ΜΜΕ και έκτοτε²⁵⁶. Η εφαρμογή της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου, στο ευέλικτο πλαίσιο μελετών θεμελιωμένης θεωρίας, επιτρέπει την κατηγοριοποίηση των δεδομένων στο τελικό στάδιο της έρευνας²⁵⁷. Οι κατηγορίες δεν κατασκευάζονται εκ προοιμίου, αλλά προκύπτουν μέσα από την ανάπτυξη μιας «διαλεκτικής σχέσης» με τα δεδομένα²⁵⁸.

Η παρούσα μελέτη δεν συνδέεται άμεσα με κάποια συγκεκριμένη θεωρία ή με κάποια πρακτική εφαρμοσμένης έρευνας, αλλά διαθέτει στοιχεία πειραματισμού και ανίχνευσης. Ο μεθοδολογικός προσανατολισμός στην ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, όπως προκύπτει από τις μελέτες θεμελιωμένης θεωρίας, επιτρέπει τη διερεύνηση ερευνητικών ιδεών που δύσκολα εντάσσονται σε συγκεκριμένα θεωρητικά πλαίσια ή στηρίζονται σε διαφορετικές επιστήμες²⁵⁹. Αυτός είναι και ο κύριος λόγος επιλογής της συγκεκριμένης ερευνητικής μεθόδου. Η θεωρητικοποίηση, ωστόσο, δεν αποτελεί σκοπό της παρούσας μελέτης. Ουσιαστικά επιχειρείται περισσότερο η θεωρητική πλαισίωση των αποτελεσμάτων, παρά η θεμελίωση νέων θεωριών. Επιχειρείται δηλαδή, η ταυτόχρονη σύνδεση των αποτελεσμάτων με το θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας, καθώς και με θεωρητικά δεδομένα, στα οποία θα οδηγήσουν τα ίδια τα αποτελέσματα. Με αυτό τον τρόπο επιδιώκεται η απρόσκοπτη μελέτη του υλικού και διατηρείται ανοιχτό το πεδίο των αναγνώσεων. Η ερμηνευτική προσέγγιση των δεδομένων πραγματοποιείται σε ένα πρώτο επίπεδο σημειολογικής διείσδυσης, δηλαδή χωρίς να αναζητούνται βαθύτερα νοήματα μέσα ή πίσω από τα κείμενα²⁶⁰, όπως γίνεται στη μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων μέσα από την μέθοδο της ανάλυσης λόγου²⁶¹. Επιπλέον, δεν επιχειρείται ποσοτικοποίηση των αποτελεσμάτων, καθώς οι κοινωνικές αναπαραστάσεις, ως κύριο εργαλείο της έρευνας, δεν είναι άμεσα και εμπειρικά μετρήσιμες έννοιες²⁶².

Ένας πρόσθετος λόγος επιλογής της θεμελιωμένης θεωρίας, αφορά στο συγκριτικό της πλαίσιο. Για την μελέτη της κοινωνικής αναπαράστασης του Έλληνα αντιστικτικά με αυτή του γερμανικού Τύπου, προαπαιτείται μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα αυτής της

²⁵⁶ Ιωσηφίδης, 2003:147, Κυριαζή, 2006:283, Robson, 2010:416

²⁵⁷ Κυριαζή, 2006:289, Καλλινικάκη, 2010:216

²⁵⁸ Mason, 2003:318, Robson, 2010: 228

²⁵⁹ Όπως στην προκειμένη περίπτωση, όπου η έρευνα «αγγίζει» την πολιτική επιστήμη, την πολιτική κοινωνιολογία, την κοινωνική ψυχολογία και τις μελέτες των ΜΜΕ.

²⁶⁰ Mason, 2003:242-243

²⁶¹ Potter, 2004:235-240

²⁶² Ιωσηφίδης, 2003:78

αναπαράστασης. Αν και ορισμένα από τα χαρακτηριστικά της έχουν ήδη εμπεδωθεί - όπως το στοιχείο της ανεντιμότητας που προκύπτει από τον τίτλο: «Απατεώνες στην ευρωπαϊκή οικογένεια» - μια πιο αναλυτική εξέταση του άρθρου του Focus είναι επιβεβλημένη για την τελική σχηματοποίηση. Το συγκεκριμένο άρθρο, κατέχει «αρχετυπική» θέση ανάμεσα στα άλλα. Μέσα από αυτό εισάγεται ο ηθικολογικός τόνος που πολιτισμικοποιεί τις πολιτικές διαστάσεις της ελληνικής κρίσης.

Κατά την ανάλυση θα αναζητηθούν συγκλίσεις και αποκλίσεις της κοινωνικής αναπαράστασης που δημιούργησε το Focus και αναπαράχθηκαν ευρύτερα από τον γερμανικό Τύπο, στις αναπαραστάσεις που δομούνται στον ελληνικό Τύπο. Η σύγκλιση των κοινωνικών αναπαραστάσεων γερμανικού και ελληνικού Τύπου κατευθύνει προς το ερμηνευτικό πλαίσιο της πρώτης υπόθεσης της έρευνας, ενώ η απόκλιση κατευθύνει προς την δεύτερη υπόθεση, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την πολιτική κοινωνικοποίηση από τον ελληνικό Τύπο.

Για την σύσταση του σώματος ανάλυσης (corpus) επιλέγονται ως πηγές δεδομένων τρεις ημερήσιες εφημερίδες με κριτήρια βαρύτητας, ιδεολογικής και πολιτικής υφής και ιδιοκτησιακού καθεστώτος. Τα κριτήρια βαρύτητας, αφορούν στο

«βάρος που καταλαμβάνει μια εφημερίδα σ' ένα συγκεκριμένο χωρο-χρονικό πλαίσιο και αυτό σχετίζεται με στοιχεία κυκλοφορίας των εφημερίδων (δηλωτικά του ενδιαφέροντος και των προτιμήσεων του αναγνωστικού κοινού, όπως και στοιχεία πολιτικής βαρύτητας, των επιδράσεων δηλαδή των εφημερίδων στην πολιτική σκηνή)» (Ψύλλα, 2010:39-40).

Τα ιδεολογικο-πολιτικά κριτήρια αναφέρονται στην ιδεολογική και πολιτική κατεύθυνση και φυσιογνωμία των εφημερίδων²⁶³ και συνδέονται με τα κριτήρια ιδιοκτησιακού καθεστώτος²⁶⁴.

Η «Καθημερινή», η «Ελευθεροτυπία» και «Το Βήμα» ήταν τρεις από τις εφημερίδες εθνικής εμβέλειας με την υψηλότερη μέση ημερήσια κυκλοφορία το 2010. Κάθε μία από αυτές τις εφημερίδες ανήκει σε διαφορετική εκδοτική επιχείρηση (λ.χ. Καθημερινή, Τεγόπουλος, ΔΟΛ) με ευρύτερες οικονομικές δραστηριότητες και σημαντικό μέρος στην ελληνική αγορά των ΜΜΕ²⁶⁵. Πρόκειται για τρεις εφημερίδες πολιτικού χαρακτήρα που απευθύνονται παραδοσιακά σε διαφορετικό κοινό, καθώς συνδέονται με διαφορετικούς πολιτικούς χώρους.

²⁶³ Ψύλλα, 2010:39-40

²⁶⁴ Για τη στενή σύνδεση των συμφερόντων των ομίλων ΜΜΕ με την σύμπλευση των εφημερίδων με πολιτικά κόμματα και χώρους, που οδηγεί στην διαμόρφωση ιδεολογικής ταυτότητας, γίνεται αναφορά στο Μέρος 1ο, Κεφάλαιο 3^ο, Υποενότητα 3.5.1. «Τύπος στην Ελλάδα»

²⁶⁵ Το 2008, οι ΔΟΛ, Τεγόπουλος, Καθημερινή και Πήγασος, ήλεγχαν το 69,7% της ελληνικής αγοράς (Λεάνδρος κ.ά. 2011:240).

Η «Ελευθεροτυπία» επελέγη λόγω αφενός της μεγάλης αναγνωσιμότητας αλλά και αφετέρου επειδή εκφράζει ένα μεγάλο εύρος απόψεων κυρίως προοδευτικού, αριστερού χαρακτήρα²⁶⁶. Η «Καθημερινή», αποτελεί σαφές δείγμα αστικού τύπου, λόγω του χαρακτηριστικού ύφους γραφής και της ιδιαιτερότητας του αναγνωστικού της κοινού. «Εκφράζει κυρίως τον συντηρητικό χώρο αν και είναι αρκετά προσφιλής ευρύτερα στον κόσμο των διανοουμένων κυρίως λόγω της αναλυτικής μορφής της αρθρογραφίας της» (Ψύλλα, 2010:65). «Το Βήμα» επιλέγεται ως η εφημερίδα με την υψηλότερη κυκλοφορία από τον όμιλο ΔΟΛ, ο οποίος αποτελεί παραδοσιακά επικοινωνιακό στήριγμα της πολιτικής παράταξης στην οποία ανήκε η κυβέρνηση την περίοδο κατά την οποία πραγματοποιείται η έρευνα. Ιστορικά θεωρείται ότι ανήκει στον χώρο του κέντρου και δη της κεντροαριστεράς²⁶⁷.

Για την διαγραμματική απεικόνιση του θεματολογίου της κάθε εφημερίδας συμπεριλαμβάνονται όλες οι αναφορές στο θέμα της έρευνας²⁶⁸. Η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου θα έχει ως corpus τα κύρια άρθρα και τα άρθρα γνώμης²⁶⁹. Το κύριο άρθρο έχει βαρύτητα για την ανάλυση καθώς

«...εμπίπτει σε ένα άλλο επίπεδο, διότι η αποστολή του συνίσταται στην αξιολόγηση των γεγονότων και ως τέτοια αναγνωρίζεται από τους αναγνώστες» (Burguet, Girard, 2006:214).

Τα κύρια άρθρα προβάλλουν την επίσημη άποψη της εφημερίδας και τα άρθρα γνώμης φιλοξενούν θέσεις δημοσιογράφων ή ειδικών συνεργατών, οι οποίοι αρθρογραφούν περιστασιακά. Τα δύο είδη άρθρων έχουν συνήθως τη μορφή ενιαίου κειμένου²⁷⁰.

Ως μονάδες καταγραφής και ανάλυσης είχαν επιλεγεί αρχικά τα αξιολογικά επίθετα²⁷¹ που υπάρχουν στα κείμενα. Ωστόσο, στο στάδιο της προεργασίας διαπιστώθηκε η δυσκολία απομόνωσης των επιθέτων και η δυσκολία ερμηνείας τους δίχως τα συμφραζόμενα. Επίσης, τις περισσότερες φορές ο χαρακτηρισμός ή η απόδοση ιδιότητας γίνεται μέσα από πιο

²⁶⁶ Ψύλλα, 2010:65

²⁶⁷ Μάλιστα ανήκει στη μερίδα του ελληνικού Τύπου που δημιούργησε και καθιέρωσε την πολιτική έννοια του «κέντρου» πριν από τον εμφύλιο πόλεμο. Βλ. Λυκουργιώτης Γ. 2009 «Ο ιδεολογικός λόγος του κέντρου μέσα από τις εφημερίδες Ελευθερία και Βήμα (1945-1949)». Διπλωματική διατριβή. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας. Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

²⁶⁸ Αναφορές σε editorial, αναλύσεις – άρθρα γνώμης, παρασκήνια, ένθετα – αφιερώματα, ρεπορτάζ – ειδήσεις και συνεντεύξεις, με εξαίρεση, όπως έχει προαναφερθεί, τις στήλες αναδημοσίευσης ξένου τύπου (Ψύλλα, 2010:70,79).

²⁶⁹ Όπως στην μελέτη της Παναγιωτοπούλου (1996) γύρω από το Μακεδονικό ζήτημα στον ελληνικό Τύπο, όπου επιλέγονται ως δεδομένα τα κύρια άρθρα και τα άρθρα γνώμης (σ.493), αλλά εφαρμόζεται διαφορετική μεθοδολογία έρευνας.

²⁷⁰ Ντόκα, Μπρούζος, 2008:59

²⁷¹ Αξιολογικά ονομάζονται τα επίθετα «...που χρησιμοποιούνται με τρόπο θετικό ή αρνητικό ανάλογα με την αξιολογική κρίση που ο ομιλητής θέλει να αποδώσει στο περιγραφόμενο αντικείμενο» (Kerbrat-Orecchioni, 2006:94-112 στο Λεάνδρος κ.ά. 2011:245).

εκτενείς περιγραφές. Επομένως, ως μονάδα καταγραφής επιλέγεται το θέμα, διότι η κατά θέμα κατάτμηση γίνεται σε σημασιολογικό επίπεδο διευκολύνοντας έτσι την κατηγοριοποίηση²⁷².

Η κατηγοριοποίηση αφορά στην ύπαρξη κοινών σημείων μεταξύ των δεδομένων τα οποία θα επιτρέψουν την κατάταξή τους στην ίδια κατηγορία.

«Πρόκειται ουσιαστικά για μια διαδικασία δομιστικού χαρακτήρα, η οποία αποβλέπει στην ανάλυση μιας ολότητας στα επιμέρους στοιχεία που την αποτελούν και στην ταξινόμηση των στοιχείων αυτών σε κατηγορίες. Η νέα οργάνωση που προκύπτει με τον τρόπο αυτό βοηθά στην αποκωδικοποίηση του μηνύματος και στην αποκρυπτογράφηση ορισμένων φαινομένων που αρχικά παρέμεναν αφανή ή ασαφή.» (Σακαλάκη, 2001:485).

Η κατηγοριοποίηση διενεργείται σύμφωνα με τα δύο πρώτα είδη κωδικοποίησης στις προσεγγίσεις θεμελιωμένης θεωρίας: την ανοιχτή και την αξονική²⁷³. Η ανοιχτή κατηγοριοποίηση διενεργείται μέσα από την αναζήτηση χαρακτηριστικών και ιδιοτήτων²⁷⁴ των κοινωνικών αναπαραστάσεων που βρίσκονται μέσα στα κείμενα. Στη συνέχεια, αναζητείται η συσχέτιση μεταξύ των χαρακτηριστικών, πραγματοποιείται δηλαδή αξονική κατηγοριοποίηση²⁷⁵. Τα χαρακτηριστικά συνδέονται και συνθέτουν τις κοινωνικές αναπαραστάσεις. Κάποια από αυτά αποτελούν περιφερειακά στοιχεία και κάποια εντοπίζονται στον πυρήνα της κοινωνικής αναπαράστασης.

Η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου πραγματοποιείται σε δύο επίπεδα με στόχο την ανίχνευση της τρίτης υπόθεσης, σχετικά με τις διαφορές που ενδεχομένως προκύψουν μεταξύ των εφημερίδων. Στο πρώτο επίπεδο, τα άρθρα μελετώνται ως ένα ενιαίο σύνολο. Αποκρύπτεται η ταυτότητα τους, δηλαδή το όνομα του συντάκτη τους καθώς και η εφημερίδα προέλευσης. Με την ολοκλήρωση της κατηγοριοποίησης και συγκρότησης των αναπαραστάσεων, αναζητείται, σε δεύτερο επίπεδο, η «καταγωγή» των άρθρων, με στόχο την σύνδεση των διαφορετικών αναπαραστάσεων με τις εφημερίδες διάδοσης. Σε περίπτωση που προκύψει μία ενιαία κοινωνική αναπαράσταση για όλες τις εφημερίδες, μια περαιτέρω εξέταση δεν θα έχει κάποια χρησιμότητα για την έρευνα.

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις που προκύπτουν εξετάζονται υπό το πρίσμα των αρχικών υποθέσεων με σκοπό να αποσαφηνίσουν τον ποιοτικό χαρακτήρα της πολιτικής

²⁷² Σακαλάκη, 2001:485

²⁷³ Στις έρευνες όπου πραγματοποιείται θεμελίωση νέων θεωριών, η ανάλυση προχωρά ως το τρίτο στάδιο, την *επιλεκτική* κωδικοποίηση, κατά την οποία εδραϊώνονται οι συσχετίσεις μεταξύ των κατηγοριών (Robson, 2010:586-587).

²⁷⁴ Με την έννοια των ιδιοτήτων γίνεται αναφορά σε στάσεις και συμπεριφορές που προκύπτουν από την θέση της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στην παγκόσμια οικονομία κ.ό.κ.

²⁷⁵ Robson, 2010:586-587

κοινωνικοποίησης που προάγει ο ελληνικός Τύπος. Ο ανοιχτός χαρακτήρας της έρευνας επιτρέπει τη δημιουργία νέων υποθέσεων στην περίπτωση διάψευσης των αρχικών καθώς και την αναζήτηση διαφορετικών θεωρητικών προσανατολισμών.

Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται μέσα από την παράθεση αποσπασμάτων που επιλέχθηκαν για την αντιπροσωπευτικότητα ή/και την μοναδικότητά τους, εφόσον εκφράζουν με μοναδικό τρόπο απόψεις που απαντώνται σε διάφορα άρθρα. Αν και η θεωρητική σύνδεση διαμορφώνεται σε συνάφεια με τα δεδομένα, αποτελεί αναπόδραστη συνθήκη για κάθε ερευνητή το να «υιοθετεί μία ανακλαστική οπτική με επίγνωση ότι αυτή η οπτική του επηρεάζεται από τη γνώση που ο ίδιος φέρνει αναπόφευκτα στα δεδομένα» (Καλλινικάκη, 2010:217).

Κεφάλαιο 2^ο . ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

2.1 Το θέμα της έρευνας στο θεματολόγιο του ελληνικού Τύπου - Ποσοτική Ανάλυση

Η διαδικασία πρόσληψης και ερμηνείας των μηνυμάτων των μέσων επικοινωνίας αποτελεί μία διαδικασία στην οποία υπεισέρχονται παράγοντες σχετικοί με τη δύναμη των μέσων, τις ατομικές ελευθερίες και ιδιαιτερότητες καθώς και τις συλλογικές διαδικασίες αποκωδικοποίησης και κατανόησης. Αν και τα μέσα δεν μπορούν να ελέγξουν τον τρόπο πρόσληψης των πληροφοριών, ωστόσο ελέγχουν πλήρως, όπως κατέδειξε η *θεωρία του θεματολογίου*²⁷⁶, ποιες πληροφορίες θα φτάσουν στο κοινό. Με άλλα λόγια, «τα μέσα μαζικής επικοινωνίας μπορεί να μην καταφέρνουν να μας πουν τι να σκεφτόμαστε, αλλά καταφέρνουν με εξαιρετική επιτυχία να κατευθύνουν για ποιο πράγμα να σκεφτόμαστε.» (Shaw, Combs, 1977 στο Littlejohn, Foss, 2012:348).

Για αυτό το λόγο έχει ερευνητικό ενδιαφέρον η θέση του θέματος της «διένεξης» μεταξύ γερμανικού και ελληνικού Τύπου στο θεματολόγιο των εφημερίδων που συνθέτουν το δείγμα της έρευνας. Επιπλέον, σημαντική είναι και η παραμονή του θέματος στο θεματολόγιο στο χρονικό πλαίσιο που διεξάγεται η έρευνα, δηλαδή από 22/02/2010 έως 23/04/2010. Μέσα από αυτά τα στοιχεία δίνεται μία πρώτη εικόνα της έκτασης που έλαβε το θέμα στο θεματολόγιο της κάθε εφημερίδας αλλά και του τρόπου που προσεγγίστηκε.

Για την ποσοτική απεικόνιση της ενσωμάτωσης του θέματος της ελληνογερμανικής αντιπαράθεσης στον Τύπο εντοπίστηκαν οι αναφορές στο σύνολο της ημερήσιας διάταξης κάθε εφημερίδας. Πιο συγκεκριμένα, συμπεριληφθήκαν κύρια άρθρα ή άρθρα γνώμης, ρεπορτάζ, συνεντεύξεις και αναφορές – σχόλια σε στήλες ευρύτερου περιεχομένου (για παράδειγμα, στη στήλη «Παρασκήνια» της «Ελευθεροτυπίας»). Επίσης, ενώ καταμετρήθηκαν τα άρθρα στα οποία οι αναφορές είναι πολιτικές ή ευρύτερα κοινωνιολογικές, ωστόσο δεν συμπεριληφθήκαν οι πλείστες οικονομικές αναλύσεις γύρω από την οικονομία της Ελλάδας, την ενδεχόμενη χρεωκοπία και τις λύσεις στα πλαίσια της ΕΕ και εκτός αυτής. Τέλος, εξαιρέθηκαν οι στήλες αναδημοσίευσης του ξένου Τύπου σε «Καθημερινή» και «Ελευθεροτυπία», επειδή «Το Βήμα» δεν διαθέτει αντίστοιχη στήλη και θα προέκυπτε δυσαναλογία στο αποτέλεσμα.

Στο χρονικό πλαίσιο της έρευνας το ευρύτερο θεματολόγιο των εφημερίδων του δείγματος συμπεριλάμβανε ποικίλα θέματα πληροφόρησης και ανάλυσης από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Η καταγραφή του θεματολογίου υποδεικνύει τον τρόπο πλαισίωσης των

²⁷⁶ Βλ. Μέρος 1ο, Κεφάλαιο 3^ο, 3.2. «Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και Κοινό»

ζητημάτων από τις εφημερίδες και ανασυνθέτει το πλαίσιο της επικαιρότητας εκείνης της περιόδου. Το θεματολόγιο δείχνει, δηλαδή, σε ποια θέματα κατηύθυναν οι εφημερίδες την προσοχή του αναγνωστικού κοινού. Στην εγχώρια ειδησεογραφία, τα θέματα που κυριάρχησαν αφορούσαν στις διαβουλεύσεις για την ονομασία των Σκοπίων, τα διπλωματικά ταξίδια του πρωθυπουργού σε Γαλλία, Αμερική, Γερμανία με επίκεντρο το θέμα της πιθανής χρεωκοπίας, το σκάνδαλο Siemens, τη λήψη σκληρών δημοσιονομικών μέτρων²⁷⁷, το ροζ βίντεο ελληνίδας μοντέλου, τους ελιγμούς της ελληνικής κυβέρνησης πριν από την προσφυγή στο ΔΝΤ²⁷⁸, τη διγλωσσία της γερμανικής κυβέρνησης²⁷⁹, το σκάνδαλο του Βατοπεδίου, τις πρώτες μεγάλες απεργίες και πολιτικές αντιδράσεις από κοινωνικές ομάδες²⁸⁰, τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Ταμείου, τα παιχνίδια κερδοσκοπίας εις βάρος της Ελλάδας, θέματα εγχώριας «τρομοκρατίας»²⁸¹, τη δημιουργία μηχανισμού χρηματοδοτικής στήριξης για την Ελλάδα και, τελικά, την προσφυγή στο ΔΝΤ.

Επιλέχθηκε η απεικόνιση των δεδομένων σε κοινό διάγραμμα, ώστε να είναι εμφανείς οι ομοιότητες και οι διαφοροποιήσεις. Γενικά, το θέμα αποκτά ισχυρή θέση στο θεματολόγιο και των τριών εφημερίδων αμέσως μετά την δημοσίευση του άρθρου του Focus, διατηρεί αυτή τη θέση μέχρι τις αρχές Μαρτίου και ύστερα φθίνει. Μέσα από την ανάλυση των ποσοτικών στοιχείων και του διαγράμματος προκύπτουν περαιτέρω πληροφορίες για κάθε εφημερίδα ξεχωριστά.

«Το Βήμα» έδειξε τα πιο γρήγορα «αντανακλαστικά», καθώς παρουσιάζει πρώτο αύξηση του ενδιαφέροντος γύρω από την έκδοση του άρθρου στο Focus και των πολιτικών αντιδράσεων που προκάλεσε. Το θέμα, ωστόσο, θα εκλείψει από το θεματολόγιο της εφημερίδας συντομότερα από ότι των άλλων εφημερίδων. Η προσέγγιση του θέματος γίνεται

²⁷⁷ «Μέτρα ή χρεωκοπία» Γ.Παπανδρέου (Καθημερινή, 03/03/2010)

²⁷⁸ «Αν δεν ανταποκριθούν θα πάμε στο ΔΝΤ.» Γ.Παπανδρέου (Το Βήμα, 04/03/2010), «Δεν θα ζητήσουμε βοήθεια ούτε από τους ευρωπαίους εταίρους μας, ούτε από το ΔΝΤ» Γ.Παπανδρέου (Το Βήμα, 18/03/2010), «Δεν χρειαζόμαστε δεκανίκια όπως το ΔΝΤ» Υπουργός Οικονομίας, Γ.Παπακωνσταντίνου (Το Βήμα, 09/04/2010).

²⁷⁹ «Διγλωσσία από Μέρκελ για τη βοήθεια» (Το Βήμα, 18/03/2010).

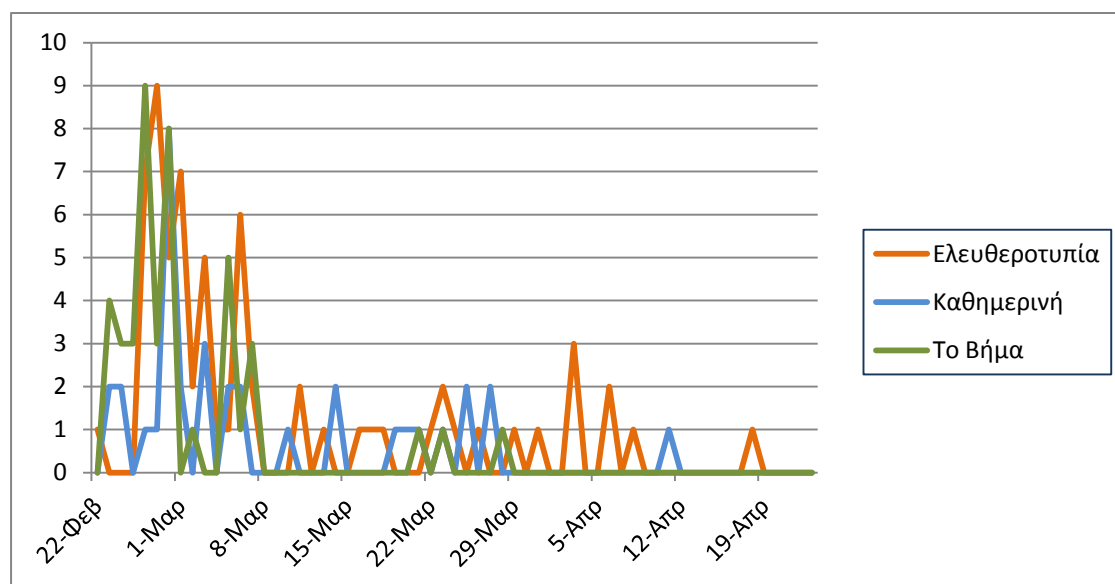
²⁸⁰ Μέσα από καταλήψεις δημοσίων κτιρίων, μπλόκα σε δρόμους και ανοιχτές συγκρούσεις με τις δυνάμεις της αστυνομίας.

²⁸¹ Ο αναρχικός Λ.Φούντας σκοτώθηκε μετά από συμπλοκή με αστυνομικούς (11/03/2010), ανήλικος Αφγανός πρόσφυγας σκοτώθηκε μετά από έκρηξη βόμβας σε κάδο σκουπιδιών, ενώ η μητέρα και η αδερφή του τραυματίστηκαν (29/03/2010), συλλήψεις μελών της οργάνωσης «Επαναστατικός Αγώνας» (12/04/2010), εντοπισμός του οπλοστασίου της οργάνωσης (20/04/2010). Η «τρομοκρατία» τοποθετείται σε εισαγωγικά για να τονισθεί ότι τα ελληνικά ΜΜΕ αναγνωρίζουν ως τρομοκρατία μονομερώς τις επιθέσεις ενάντια στο κράτος ή μορφές του κεφαλαίου (τράπεζες, επιχειρηματίες) – όπως περιγράφονται σε προκηρύξεις οργανώσεων – και παραλείπουν τις μορφές τρομοκρατίας από το κράτος (όπως η υπερβολική χρήση βίας και η καταπάτηση δικαιωμάτων από την αστυνομία, βλ. Έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας «Αστυνομική Βία στην Ελλάδα» αλλά και από οργανώσεις των οποίων τα μέλη προέβησαν σε εγκλήματα φυλετικών κινήτρων.

κυρίως μέσα από ρεπορτάζ. Στο σύνολο τους οι αναφορές περιλαμβάνουν 12 κύρια άρθρα και άρθρα γνώμης, 28 ρεπορτάζ και 3 αναφορές – σχόλια.

Η «Καθημερινή» συγκεντρώνει τον πιο μικρό αριθμό συνολικών αναφορών και τον μεγαλύτερο αριθμό κύριων άρθρων και άρθρων γνώμης. Συνολικά το θέμα προσεγγίζεται μέσα από 27 κύρια άρθρα και άρθρα γνώμης, 9 ρεπορτάζ, 1 συνέντευξη και 1 αναφορά. Ο τρόπος προσέγγισης του θέματος σχετίζεται με τον χαρακτήρα της εφημερίδας. Η «Καθημερινή» αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αστικού Τύπου, όπου το δημοσιογραφικό σενάριο δομείται γύρω από τις ανάγκες ενός καλλιεργημένου αναγνωστικού κοινού που επιζητά πέρα από την πληροφόρηση την ανάλυση εις βάθος.

Η «Ελευθεροτυπία» είναι, τέλος, η εφημερίδα στην οποία το θέμα παρέμεινε για μεγαλύτερο διάστημα στο θεματολόγιο και είχε την μεγαλύτερη συχνότητα αναφοράς. Η προσέγγιση ήταν πολύπλευρη και «πολυφωνική», μέσα από 26 κύρια άρθρα και άρθρα γνώμης, 24 ρεπορτάζ, 2 συνεντεύξεις και 17 αναφορές.

Πίνακας Ι: Διαγραμματική απεικόνιση του θέματος της έρευνας στο θεματολόγιο της «Καθημερινής», της «Ελευθεροτυπίας» και του «Βήματος» από 22/02/2010 έως 23/04/2010.

2.2 Κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα – η γερμανική «εκδοχή»

Η προσέγγιση της κοινωνικής αναπαράστασης των Ελλήνων στον γερμανικό Τύπο βασίζεται κυρίως στην ανάλυση του άρθρου της γερμανικής έκδοσης του περιοδικού Focus²⁸², του οποίου η δημοσίευση σηματοδοτεί και την αφετηρία του χρονικού διαστήματος στο οποίο επικεντρώνεται η έρευνα. Το άρθρο του Focus κατέχει σημαντική θέση στην έρευνα. Εκτιμάται ότι στο περιεχόμενό του συμυκνώνει όλα, σχεδόν, τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής αναπαράστασης του Έλληνα, όπως αυτή αποτυπώνεται ευρύτερα στον γερμανικό Τύπο²⁸³. Το άρθρο εκλαμβάνεται ως «αρχετυπικό», υπό την έννοια, ότι συμπεριλαμβάνει τα στερεότυπα που έχουν ήδη προβληθεί από τα γερμανικά μέσα και δημιουργεί την κοινωνική αναπαράσταση που, στη συνέχεια, θα διαδοθεί ευρύτερα μέσα από τον γερμανικό Τύπο.

Το επίμαχο άρθρο του δημοσιογράφου Michael Klonovsky δημοσιεύεται στις 22 Φεβρουαρίου 2014. Έχει προηγηθεί πληθώρα αναφορών σε γερμανικά έντυπα, κυρίως στον οικονομικό Τύπο, γύρω από την στατιστική απάτη, βάσει της οποίας το ελληνικό κράτος προσχώρησε στην νομισματική ένωση. Επιπλέον, η οικονομική συνθήκη στην οποία βρίσκεται η Ελλάδα περιγράφεται ευρύτερα ως «ελληνική κρίση», πριν ακόμη εισαχθεί ο όρος στην πολιτική ατζέντα. Ο γερμανικός Τύπος είχε τότε την πιο σημαντική επίδραση σε σχέση με όλα τα άλλα διεθνή μέσα επικοινωνίας στην «κατασκευή»²⁸⁴ και προοικονομία της ελληνικής κρίσης. Στο διάστημα αυτό συντίθενται κάποια σημαντικά χαρακτηριστικά της κοινωνικής αναπαράστασης των Ελλήνων από τον γερμανικό Τύπο. Πρόκειται για τα χαρακτηριστικά της ανεντιμότητας και της διαφθοράς. Στο άρθρο του Focus, αναφέρονται πλέον ως αυταπόδεικτα, υπό τον τίτλο: «Απατεώνες στην ευρωπαϊκή οικογένεια»²⁸⁵.

²⁸² Η μετάφραση του άρθρου παρατίθεται στο Παράρτημα.

²⁸³ Υπάρχουν ωστόσο κάποιες διαφορετικές και γι' αυτό πολύ σημαντικές, αναφορές. Όπως αυτή στην εφημερίδα «Deutsche Zeitung»: «Οι φθηνές γενικεύσεις του τύπου, οι Έλληνες εξαπατούν, οι Έλληνες δεν εργάζονται, ή οι Έλληνες λαδώνουν, είναι εντελώς απαράδεκτες. Διότι τέτοιες γενικεύσεις δεν διαφοροποιούν μεταξύ των πραγματικών υπευθύνων και την πλειοψηφία των Ελλήνων, η οποία υποφέρει και τώρα της ζητούν και νέες θυσίες. Εάν μάλιστα τέτοιου είδους σχόλια προέρχονται από τους Γερμανούς, τότε είναι καταστροφικά. Γιατί τα τελευταία χρόνια αυτός που λάδωσε με τη μεγαλύτερη εμβέλεια ήταν η γερμανική Siemens. Επιπλέον οι Έλληνες αισθάνονται ότι στο θέμα των κατοχικών αποζημιώσεων εξαπατήθηκαν από τους Γερμανούς. Το μοιραίο σε αυτή την ελληνο-γερμανική διένεξη είναι ότι και στις δύο πλευρές επικράτησαν τώρα οι λαϊκιστές.» (Καθημερινή, 26/02/2010).

²⁸⁴ Με την έννοια της κατασκευής αρνητικού κλίματος, το οποίο επηρέασε τις χρηματοπιστωτικές αγορές και μείωσε την πιστοληπτική φερεγγυότητα του ελληνικού κράτους, πολύ πριν καταφύγει στη λύση του δανεισμού, εν όψει της πιθανής χρεοκοπίας (βλ. Μέρος 2^ο, Κεφάλαιο 1^ο, 1. «Εισαγωγή»).

²⁸⁵ Επίσης, μέσα από κάποιες αναφορές: «Οι σημαντικότεροι σύγχρονοι Έλληνες ποιητές είναι κάποιοι στατιστικολόγοι που ζητωκραύγαζαν στην Ε.Ε. πως ο κρατικός προϋπολογισμός τους είναι υγιής και πως η ωφέλιμη αγροτική επιφάνεια της χώρας τους ξεπερνά τη συνολική της έκταση.» (Focus, 22/02/2010). «Τίποτε δεν έχει απομείνει από αυτό το πνεύμα στο σημερινό κράτος, όπου η διαφθορά φτάνει μέχρι το επίπεδο της κυβέρνησης.» (Focus, 22/02/2010).

Η μελέτη του άρθρου δεν αφορά στην κριτική ή στην εξέταση της ορθότητας των ισχυρισμών του συγγραφέα του. Η υποκειμενική θεώρηση της ιστορίας, ωστόσο, και η καταφυγή σε γενικεύσεις και εύκολα συμπεράσματα, φανερώνουν δημοσιογραφία σκοπιμοτήτων. Παρά ταύτα, το κείμενο διαθέτει ορισμένες οξυδερκείς αναφορές, όπως π.χ. αυτή σχετικά με την άναρχη δόμηση της Αθήνας. Αποτελεί, δηλαδή, συνονθύλευμα γενικεύσεων, ανακριβειών που βασίζονται σε μια υποκειμενική ιστορική αφήγηση, υπεραπλουστεύσεων και, ορισμένων, αντικειμενικών σχολίων. Ενδιαφέρον προκαλεί και το εύρος των πηγών που χρησιμοποιεί ο συντάκτης για να ισχυροποιήσει τις θέσεις του. Στο κείμενο συναπαντώνται ο Αριστοτέλης, ο Όμηρος²⁸⁶, ο Πλούταρχος μαζί με τον θεωρητικό Fallmerayers²⁸⁷, τον ιστορικό Spengler, τον προφήτη του Ισλάμ Μωάμεθ, τον Nietzsche, τον Thomas Mann, τη Μελίνα Μερκούρη κ.ά.

Εντούτοις, η διάκριση μεταξύ ευρωπαϊκού βορρά και νότου αναφέρεται αμυδρά στο κείμενο²⁸⁸. Αυτό που κυριαρχεί και αποτελεί τον κεντρικό άξονα του κειμένου είναι ο δυϊσμός μεταξύ των αρχαίων και των σύγχρονων Ελλήνων. Ο συγγραφέας επιδίδεται στην θεμελίωση του διαχωρισμού μεταξύ των σύγχρονων Ελλήνων και των προγόνων τους. Στο άρθρο, οι σύγχρονοι Έλληνες θεωρούν τους εαυτούς τους φυσικούς κληρονόμους του σπουδαίου αρχαιοελληνικού πολιτισμού και συμπεριφέρονται ως οι απόλυτοι δικαιούχοι ειδικής μεταχείρισης. Είναι, ωστόσο, ανάξιοι κληρονόμοι αυτού του πολιτισμού και δεν έχουν να επιδείξουν καμία παραγωγή πολιτισμικών προϊόντων σε κάποιο καλλιτεχνικό χώρο. Η ασυνέχεια και παρακμή της ελληνικής φυλής θεμελιώνεται στο δίκαιο του αίματος, στην αλλοίωση των αρχαιοελληνικών ιδεών και ιδανικών και στο πένθος των κλασσικών γερμανών ελληνιστών. Αποδεικνύεται, περαιτέρω, τόσο από την αδυναμία των Ελλήνων να

²⁸⁶ Ο συντάκτης αναφέρει μέρος των διαλόγων μεταξύ του βασιλιά Αλκίνοου και του Οδυσσέα για να αποδείξει ότι το ανταγωνιστικό πνεύμα των Ελλήνων αποτυπώνεται ακόμη και στην Οδύσσεια του Ομήρου. Η προσθήκη των αμέσως προηγούμενων στίχων δίνει, ωστόσο, διαφορετικό νόημα στα λόγια του Αλκίνοου: «Πυγμάχοι εμείς δεν είμαστε άνεργοι μηδέ και παλεστάδες, / μα τρέχουν γρήγορα τα πόδια μας, και πρώτοι στα καράβια. / Γλέντια, χοροί, πολλές ρουχαλαζιές, λουτρά ζεστά, κλινάρια, / κιθάρες — με όλα αυτά χαρούμενοι περνούμε τη ζωή μας!» (Καζαντζάκης, Κακριδής, 2008: 93-94).

²⁸⁷ Ο συντάκτης υιοθετεί απόλυτα την θεωρία του Γερμανού Fallmerayers γύρω από την οριστική εξάλειψη της φυλής των Ελλήνων, λόγω της εγκατάστασης Σλαβικών φύλων στον ελληνικό χώρο και της πρόσμιξής τους με τους Έλληνες. Πεισμένος ότι οι Νεοέλληνες δεν έχουν καμία σχέση με τους αρχαίους Έλληνες ήταν και ο Γάλλος Gobineau, ο πιο γνωστός μεταξύ των θεωρητικών του ευρωπαϊκού ρατσισμού. Ο Gobineau, όπως σημειώνει η Arendt, ήταν ο πρώτος που ανήγαγε την ακμή και την παρακμή των πολιτισμών αποκλειστικά στην φυλετική ανάμειξη των λαών (Παπαδημητρίου, 2000:135-137).

²⁸⁸ Μέσα από την αναφορά στο λάθος του Αριστοτέλη που διήρκεσε αιώνες. Ο Αριστοτέλης, σύμφωνα με το άρθρο, θεωρούσε ότι οι λαοί του Βορρά μειονεκτούν σε πνευματικό επίπεδο. Ο Klopovsky, ειρωνευόμενος, το «δέχεται» εν μέρει για να υποστηρίξει ότι μόνο κάποιοι που υστερούν πνευματικά θα μπορούσαν να δεχτούν την ανταλλαγή της άνευ αξίας δραχμής με το ευρώ. Αυτή ωστόσο ήταν μία πράξη πνευματικής αναγνώρισης σε αυτούς που «έδωσαν στην ήπειρο το όνομά της και δημιούργησαν τις πολιτιστικές της βάσεις». Οι λαοί του Βορρά είναι επίσης «πολιτειακά σταθεροί». Στο Νότο αντίθετα: «...η πτώση είναι πανταχού παρούσα. Μήπως όμως δεν βρίσκονται συνολικά οι μεσογειακές χώρες, η Ιταλία για παράδειγμα, σε μια παρόμοια κατάσταση;» (Focus, 22/02/2010).

ανανεώσουν το πολιτισμικό τους κεφάλαιο, όσο και από τη γενικευμένη ανικανότητά τους σε διαφόρους τομείς.

Το κείμενο εξάγει τον αρχαιοελληνικό πολιτισμό και την συνεισφορά του στον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Τονίζει τη σημασία του, επισημαίνοντας απτά παραδείγματα, όπως τις επιρροές στην αρχιτεκτονική όλων των δυτικών μεγαλουπόλεων, στην ονοματοδοσία των πλανητών και άστρων, ενώ αναφέρεται ρητά και στη θέσπιση της δημοκρατίας, της τραγωδίας, της φιλοσοφίας, των ολυμπιακών αγώνων, των συμποσίων κ.ά., για να καταλήξει στο ερώτημα αν αυτό είναι αρκετό ώστε να αξιώνουν οι Έλληνες τη «*δυνατότητα να σωρεύουν τα χρέη τους σε ευρώ*» (Focus, 22/02/2010). Η αντίληψη ότι όλοι οι Έλληνες θεωρούν τους εαυτούς τους φυσικούς κληρονόμους και αποκλειστικούς δικαιούχους της παρακαταθήκης του αρχαιοελληνικού πολιτισμού θα επισημανθεί και στο τέλος του κειμένου, μέσα από την ερμηνεία της δήλωσης της Μελίνας Μερκούρη σχετικά με την «κατάρα του να είσαι Έλληνας»:

«Για εξαιρετικά μεγάλο αριθμό ανθρώπων προφανώς αυτό σημαίνει ότι έχτισε ο καθένας από αυτούς ο ίδιος προσωπικά την Ακρόπολη, ίδρυσε τους Δελφούς, δημιούργησε το Θέατρο και εφηύρε την έννοια της Δημοκρατίας.» (Focus, 22/02/2010)

Η ουσία του κειμένου και το βαθύτερο νόημά του περιστρέφονται γύρω από την αποσύνδεση των σύγχρονων Ελλήνων από τον αρχαίο λαό που κατοίκησε στον ίδιο γεωγραφικό χώρο. Θεωρητικά θα στηριχθεί σε θεωρίες πολιτισμικής²⁸⁹ και φυλετικής ασυνέχειας. Η ιστορική αναδρομή στην ιστορία των κατακτήσεων και καταστροφών της Ελλάδας από Ρωμαίους, Οθωμανούς, Τούρκους επιβεβαιώνει την παρακμή της ελληνικής φυλής. Οι λέξεις που εμφανίζονται με μεγαλύτερη συχνότητα στο κείμενο είναι η «παρακμή» και η «πτώση». Οι Έλληνες, με άλλα λόγια, υπήρξαν ένας σπουδαίος λαός που ολοκλήρωσε την ιστορική του πορεία²⁹⁰.

²⁸⁹ «Η Ελλάδα φαίνεται να αποτελεί το ιδανικό παράδειγμα που αποδεικνύει τη θεωρία του ιστορικού Oswald Spengler, ότι οι πολιτισμοί είναι οργανισμοί, οι οποίοι απαραίτητα διανύουν έναν κύκλο ζωής από τη νεότητα στην ακμή και από την ωριμότητα στην παρακμή. Προφανώς αυτή η πτώση από ένα τέτοιο πρωτοφανές ύψος διαρκεί εν τω μεταξύ 2.000 χρόνια.» (Focus, 22/02/2010). «Κάθε λαός έχει συγκεκριμένη διάρκεια ζωής, ανέφερε ο προφήτης Μωάμεθ σε πλήρη αντιστοιχία με τον ιστορικό φιλόσοφο Spengler, πριν από 1.000 χρόνια και παραπάνω. Την οριστική πτώση της Ελλάδας σφράγισαν κατόπιν οι Οθωμανοί...» (Focus, 22/02/2010).

²⁹⁰ Μέσα από αυτό το πρίσμα η συχνή χρήση του όρου «ξοφλημένοι» (π.χ. «Πουλήστε τα νησιά σας, Ξοφλημένοι Έλληνες», Bild, 27/10/2010) αποκτά άλλη σημασία, καθώς βαθύτερα αναφέρεται στον πεπερασμένο, τελειωμένο λαό.

Η ξενότητα των νεοελλήνων προς τους αρχαίους αποδεικνύεται, όπως κάθε ξενότητα, μέσα από το δίκαιο του αίματος²⁹¹. Μετά από πολλές κατακτήσεις, η φυλετική συνέχεια διεκόπη οριστικά κατά τους βυζαντινούς χρόνους:

«Και ποιοι είναι τελικά οι απόγονοί τους; «Ούτε σταγόνα του αρχαίου αίματος των ηρώων δεν ρέει καθαρό στις φλέβες των σημερινών Νεοελλήνων» υποστήριζε το 1830 ο οριενταλιστής Jacob Phillip Fallmerayers μεμφόμενος τους σύγχρονους του Φιλέλληνες: «Η ενθουσιώδης συμμετοχή τους χάθηκε σε ένα εκφυλισμένο γένος από τους απογόνους κάποιων Σλάβων δαιμόνων, οι οποίοι κατά τον 5ο και 6ο αιώνα εισχώρησαν στο βυζαντινό έθνος και εξάλειψαν την ελληνική εθνικότητα δια πυρός και σιδήρου.» (Focus, 22/02/2010)

Η παρακμή του κλασσικού ελληνικού πολιτισμού²⁹² και ο εκφυλισμός της φυλής²⁹³ στοιχειοθετούνται περαιτέρω μέσα από την αλλοίωση των ιδεών. Η αρχή της αναλογίας και η ιδέα της άμιλλας, αναφέρονται ως χαρακτηριστικά παραδείγματα ιδανικών τα οποία έχουν δεν έχουν απλά εκλείψει από τη ζωή των σύγχρονων Ελλήνων, αλλά έχουν ουσιαστικά καταστραφεί στον τόπο που γεννήθηκαν²⁹⁴. Η απώλεια του αρχαιοελληνικού πνεύματος τεκμαίρεται και από το πένθος που εξέφρασαν στα κείμενα τους Γερμανοί ελληνοιστές²⁹⁵.

Η απομάκρυνση από τα κλασσικά πολιτισμικά ιδεώδη συνεπάγεται και τη μηδαμινή, κατά το συγγραφέα, παραγωγή πολιτισμικών προϊόντων από τους σύγχρονους Έλληνες.

«Οι σύγχρονοι Έλληνες αποδεικνύουν την ανομοιοτήτά τους με τους προγόνους τους σχεδόν καθημερινά και με ποικίλους τρόπους. Η χώρα που γέννησε το Σωκράτη και τον Πλάτωνα, τον Μύρωνα και τον Φειδία, τον Πίνδαρο και τον Σοφοκλή, τον Πυθαγόρα και τον Θουκυδίδη δεν έχει σήμερα να επιδείξει ούτε έναν σημαντικό ποιητή, συνθέτη, εικαστικό καλλιτέχνη ή φιλόσοφο. Ούτε κάποιο παγκοσμίου φήμης αστέρι σε οποιοδήποτε άλλον τομέα (η Κάλλας ήταν η τελευταία και η μοναδική) (Focus, 22/02/2010)

²⁹¹ Kristeva, 2011:123-124

²⁹² «Αν συνδέσει κανείς την παρακμή του ελληνικού πολιτισμού με την αλλοίωση της ιδέας της άμιλλας...» (Focus, 22/02/2010)

²⁹³ «...ελάχιστη συγγένεια επιτρέπεται οι σημερινοί Έλληνες να έχουν με τους απογόνους τους, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στη χώρα τους κατά την αρχαιότητα και δημιούργησαν αυτόν τον άξιο θαυμασμού πολιτισμό.» (Focus, 22/02/2010)

²⁹⁴ Στην Ελλάδα «...η επικρατούσα – σε κάθε μέρος της γης- αρχή της αναλογίας μάλλον έχει οριστικά αποβιώσει...» (Focus, 22/02/2010). «Η ελληνική δημοκρατία αποτέλεσε στην ουσία την προσπάθεια να δημιουργηθούν άριστες συνθήκες ανταγωνισμού και να αποφευχθεί η απόλυτη επικράτηση του ενός. Ακόμα και ο εξοστρακισμός είχε ως σκοπό τον αγώνα.» «Αυτός είναι ο πυρήνας της ελληνικής αντίληψης περί άμιλλας: απεχθάνεται την επικράτηση του ενός και φοβάται τους κινδύνους που αυτή επιφέρει, επιθυμεί, ως αντίδοτο απέναντι στην αυθεντία – μια δεύτερη αυθεντία», υποστήριξε ο Friedrich Nietzsche. Τίποτε δεν έχει απομείνει από αυτό το πνεύμα στο σημερινό κράτος, όπου η διαφθορά φτάνει μέχρι το επίπεδο της κυβέρνησης.» (Focus, 22/02/2010)

²⁹⁵ «Ειδικά για τους φιλέλληνες Γερμανούς κλασσικούς δεν ήταν μόνο η Αρχαιότητα από μόνη της ένα μεγάλο θέμα αλλά και το πένθος για την απώλεια αυτού του κόσμου.» (Focus, 22/02/2010)

Για τον συντάκτη του άρθρου, το μόνο πολιτισμικό κεφάλαιο που κατέχουν οι Έλληνες είναι αυτό που έχουν κληρονομήσει από τους προγόνους τους και το οποίο είναι ωστόσο ανίκανοι να επεκτείνουν. Η ανικανότητα των σύγχρονων Ελλήνων δεν περιορίζεται στο πολιτισμικό πεδίο. Είτε πρόκειται για τεχνικά έργα, είτε για τη ναυσιπλοΐα, οι Έλληνες αδυνατούν να σχεδιάσουν και να επιτελέσουν οποιοδήποτε άρτιο έργο²⁹⁶. Το θέμα της οργάνωσης και του σχεδιασμού αναπαράγεται γενικευμένα στον γερμανικό Τύπο ως χαρακτηριστικό πολιτισμικό έλλειμμα των Ελλήνων. Μοιραία όσοι αναζητούν την πρόοδο εξαναγκάζονται σε μετανάστευση²⁹⁷.

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της κοινωνικής αναπαράστασης των Ελλήνων, όπως αυτή διαδόθηκε από τον γερμανικό Τύπο, είναι αυτό της τεμπελιάς. Στο άρθρο του Focus, δεν υπάρχουν σαφείς αναφορές²⁹⁸. Είναι, ωστόσο, τέτοια η έκταση της αναφοράς στα γερμανικά μέσα²⁹⁹, που η τεμπελιά μαζί με την ανεντιμότητα δημιουργούν το δίπολο της πιο σύντομης εκδοχής της κοινωνικής αναπαράστασης του Έλληνα στο γερμανικό Τύπο: «ψεύτες και τεμπέληδες». Την επίκριση περί οκνηρίας θα αναπαράγουν και οι Γερμανοί πολιτικοί³⁰⁰.

Τα χαρακτηριστικά που συνθέτουν, εν τέλει, την κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα στον ευρύτερο γερμανικό Τύπο είναι τα εξής: *ο Έλληνας είναι ανέντιμος και διεφθαρμένος, ανάξιος κληρονόμος του σπουδαίου πολιτισμού των αρχαίων Ελλήνων, με τους οποίους δεν σχετίζεται σε καμία περίπτωση. (Ο λαός εκείνος παρήκμασε και ολοκλήρωσε την πορεία του*

²⁹⁶ «Ο σχεδιασμός πόλεων δεν τίθεται ως ζήτημα εδώ και 2.000 χρόνια. Η μισή Αττική εντωμεταξύ αποτελείται από ολόκληρα οικοδομικά τετράγωνα από μετεόν απίστευτης ασχήμιας. Βουνά από σκουπίδια, διαβρωμένα εδάφη και διαβόητες δασικές πυρκαγιές είναι τα χαρακτηριστικά της σημερινής Ελλάδας, όπως παλαιότερα ήταν οι ναοί, οι τρίποδες και οι αναθυμιάσεις από τους βωμούς.» (Focus, 22/02/2010). Το θέμα των πυρκαγιών επανεμφανίζεται στον γερμανικό Τύπο, σαν μια παραβολή για την κρίση. Η κρίση είναι μια φωτιά που έβαλαν οι Έλληνες και ζητούν από τους Γερμανούς να τη σβήσουν. «Το καλοκαίρι πρώτα βάζετε φωτιά στην ωραία χώρα σας... και ύστερα καλείτε την Πυροσβεστική μας επειδή δεν μπορείτε να τη σβήσετε οι ίδιοι.» (Der Stern, 28/02/2010). «Οι σύγχρονοι Έλληνες επιδεικνύουν ότι μπορούν ακούραστα να οδηγήσουν ακόμη και μικρά μέρη σε κατάσταση πλήρους παρακμής.» (Focus, 22/02/2010).

²⁹⁷ «Όποιος θέλει να προοδεύσει φεύγει στο εξωτερικό.» (Focus, 22/02/2010)

²⁹⁸ Πέρα από ασαφείς υπαινιγμούς μέσα από παραθέματα των Thomas Mann («...άσωτος λαουτζίκος καλλιτεχνών») και Chateaubriand («...μερικοί Έλληνες ναυτικοί, που ανέμελα κι απερίσκεπτα κοιμόντουσαν πάνω στα συντρίμια της Ελλάδας.») (Focus, 22/02/2010).

²⁹⁹ Δύο από τους μύθους που δημιούργησε η γερμανική προπαγάνδα για τους Έλληνες είναι οι «Οι Έλληνες είναι τεμπέληδες» και «Οι Έλληνες κάνουν διαρκώς διακοπές» (Kaufmann, 2012:6-7). «Πράγματι, και η Γερμανία έχει υψηλό χρέος – αλλά εμείς μπορούμε να το εξοφλήσουμε. Διότι κάθε πρωί σηκώνομαστε νωρίς και δουλεύουμε όλη μέρα.» (BILD, 5/3/2010). «Αλλά πέρα από αυτά, πάντα υπήρχε ένα άγραφο ευρωπαϊκό συμβόλαιο που έλεγε: στην Ευρώπη, ο Βορράς είναι τόπος εργασίας και ο Νότος, τόπος διακοπών. Και σε αυτό ήταν πάντα συνεπείς οι Έλληνες.» (Der Spiegel, 16/03/2010).

³⁰⁰ «Δεν είναι δυνατόν να έχουμε κοινό νόμισμα και ο ένας να δικαιούται πολλές μέρες άδειας και ο άλλος ελάχιστες», είπε η Καγκελάρια Άνγκελα Μέρκελ στα μέσα Μαΐου του 2011. Αυτή η δήλωση είναι μια παραλλαγή του ψόγου περί «τεμπελιάς». Πρόκειται για μια προσπάθεια να εξηγηθεί η κρίση με την – σε ατομικό επίπεδο – κακή συμπεριφορά των Ελλήνων. Αντίθετα, η Καγκελάρια επαινεί το λαό της χώρας της: το γεγονός ότι «εμείς» έχουμε γερή οικονομία οφείλεται στη «δική μας» εργατικότητα.» (Kaufmann, 2012:7).

οριστικά.) Ο σύγχρονος Έλληνας είναι ανίκανος και τεμπέλης, δεν έχει καμία ικανότητα σχεδιασμού και οργάνωσης και καμία πολιτισμική παραγωγή. Ο Έλληνας είναι ο Βάρβαρος³⁰¹ του σήμερα.

Μέσα από το άρθρο του Focus πραγματοποιείται μια ιδιότυπη επικοινωνιακή πράξη εγκατάστασης, μέσω της οποίας ένα άτομο ενεργώντας στο όνομα μιας ομάδας, γνωστοποιεί στα μέλη μιας άλλης ομάδας ότι έχουν ορισμένες ιδιότητες, οι οποίες τους καθορίζουν και από τις οποίες δεν μπορούν να ξεφύγουν³⁰².

«...η πράξη εγκατάστασης είναι μια πράξη επικοινωνίας, όμως ιδιάζοντος τύπου: γνωστοποιεί σε κάποιον την ταυτότητα του, αλλά με την έννοια ότι του την εκφράζει και ταυτόχρονα του την επιβάλλει, εκφράζοντας την μπροστά σε όλους (κατηγορείσθαι σημαίνει, αρχικά, κατηγορώ δημόσια) και κοινοποιώντας του έτσι αυταρχικά τι είναι και τι οφείλει να είναι.» (Bourdieu, 1999:174).

Η εγκατεστημένη από το Focus κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα θα διαδοθεί ευρύτερα από τον γερμανικό Τύπο και θα αναπαραχθεί στη συνέχεια από τα διεθνή μέσα. Θα χρησιμεύσει στην επιβολή αυστηρών πολιτικών λιτότητας στο χρεωκοπημένο ελληνικό κράτος και στην αναστολή εκδηλώσεων αλληλεγγύης από τους Γερμανούς ή άλλους λαούς της Ευρώπης. Ο γερμανικός Τύπος σε ρόλο κατήγορου προτείνει και επιβάλλει: «Οι Έλληνες είναι ένοχοι και πρέπει να πληρώσουν».

Αν και, όπως έχει ήδη αναφερθεί, η κριτική του άρθρου δεν αποτελεί στόχο της παρούσας εργασίας, υπάρχει ωστόσο μία επισήμανση που είναι αδύνατο να παραβλεφθεί. Το κείμενο επαναφέρει την φυλετική ιδέα σε έγκυρο περιοδικό ποικίλης ύλης και ευρείας κυκλοφορίας. Μία τέτοια συνιστώσα είναι πολύ σημαντική στην μελέτη πολιτικών διαδικασιών, όπως είναι η πολιτική κοινωνικοποίηση. Η φυλετική ιδέα ενυπάρχει στο κείμενο, σε κάποια σημεία έκδηλη, ενώ αλλού πιο συγκαλυμμένη, και δεν μπορεί παρά να έχει σημαντική επίδραση στην υποδοχή του κειμένου από τον γερμανικό και τον ελληνικό Τύπο.

³⁰¹ «Κατά τους αρχαίους Έλληνες μια ειδοποιός διαφορά μεταξύ πολιτισμού και βαρβαρότητας συνίστατο στο ότι οι Βάρβαροι έπιναν μύρα. Σήμερα είναι οι Βάρβαροι που πίνουν ελληνικό κρασί.» (Focus, 22/02/2010)

³⁰² Bourdieu, 1999:152,173

2.3 Κοινωνικές αναπαραστάσεις του Έλληνα στον ελληνικό Τύπο

Η ανάλυση περιεχομένου στα δεδομένα της έρευνας πραγματοποιήθηκε σε δύο επίπεδα, όπως περιγράφεται στο μεθοδολογικό μέρος, με στόχο την πλήρη διερεύνηση των υποθέσεων της έρευνας. Στο πρώτο επίπεδο, επιδιώκεται η αποσαφήνιση της κοινωνικής αναπαράστασης του Έλληνα, όπως αποτυπώνεται στο αντιπροσωπευτικό δείγμα του ελληνικού Τύπου σε σύγκριση με αυτή που διαδόθηκε από τον γερμανικό Τύπο. Η επιβεβαίωση ή η διάψευση των δύο αρχικών υποθέσεων της έρευνας απαντώνται στο πρώτο επίπεδο της ανάλυσης. Αν και η ανάλυση πρώτου επιπέδου πραγματοποιήθηκε σε ένα ενιαίο σώμα δεδομένων, δίχως αναφορές στους συντάκτες των άρθρων και τις εφημερίδες προέλευσης, στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων τα στοιχεία παρατίθενται προς ευκολία του αναγνώστη.

2.3.1. Αποτελέσματα ανάλυσης πρώτου επιπέδου

Η κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα, όπως αποτυπώνεται στο δείγμα της έρευνας, διαθέτει αρκετά και σημαντικά κοινά χαρακτηριστικά με αυτήν που διέδωσε αρχικά ο γερμανικός Τύπος. Υπάρχουν, ωστόσο, πολλά χαρακτηριστικά, τα οποία «σμιλεύουν» την τραχιά όψη της κοινωνικής αναπαράστασης, έτσι ώστε να μην καθίσταται δυνατή η ταύτιση μεταξύ των αναπαραστάσεων του ελληνικού και του γερμανικού Τύπου. Πριν από την εξέταση των υποθέσεων της έρευνας, παρουσιάζεται η κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα, όπως αυτή ανασυντίθεται και διαδίδεται γενικά από τον ελληνικό Τύπο, καθώς και συμπληρωματικά ευρήματα της ανάλυσης.

Στον γερμανικό Τύπο ο Έλληνας αναπαραστάθηκε ως ανέντιμος και διεφθαρμένος, σκληρός και με μειωμένες ικανότητες στον σχεδιασμό και την οργάνωση. Ο σύγχρονος Έλληνας παρουσιάστηκε ως ο ανάξιος κληρονόμος του σπουδαίου πολιτισμού των αρχαίων Ελλήνων, των οποίων δεν αποτελεί την φυσική γενεαλογική συνέχεια, όπως θέλει ο ίδιος να πιστεύει. Αντίθετα, δεν σχετίζεται με κανέναν τρόπο με τους προγόνους του και αυτό αποδεικνύεται μέσα από την παρακμή της Ελλάδας σε κάθε επίπεδο και ειδικά μέσα από την πολιτισμική της αβελτηρία.

Το χαρακτηριστικό της ανεντιμότητας και της διαφθοράς, κυρίαρχο στη γερμανική κοινωνική αναπαράσταση, είναι εξίσου καθοριστικό και στην αναπαράσταση του ελληνικού Τύπου. Η ανεντιμότητα και η διαφθορά αναφέρονται με την μεγαλύτερη συχνότητα σε όλες τις εφημερίδες του δείγματος, συνθέτουν μία ενιαία θεματική κατηγορία και βρίσκονται στον πυρήνα της κοινωνικής αναπαράστασης.

«Η ελληνική κρίση αντανακλά την κατάρρευση ενός ολόκληρου μοντέλου ανάπτυξης, κύρια στοιχεία του οποίου είναι η κλεπτοκρατία, ο ανορθολογισμός, η σπατάλη, η αυθαιρεσία και η ατιμωρησία.» (Λυγερός, 2010, Μάρτιος 05:Καθημερινή)

«Τους κατηγορούμε ότι επισείουν απειλές, οι οποίες δεν περιλαμβάνονται στις συνθήκες (όπως η έξωση από το ευρώ), ενώ εμείς, με τα πλαστά στοιχεία που στέλναμε στην Επιτροπή, παραβιάζαμε συστηματικά την καλή πίστη, στην οποία βασίζεται η τήρηση των συνθηκών.» (Κασιμάτης, 2010, Μάρτιος 25: Καθημερινή)

«Κάτι ψιλοκομπίνες κάναμε στα αγροτικά για να παίρνουμε ψεύτικες επιδοτήσεις, κάτι νόμιμες αρπαχτές με τα ευρωπαϊκά προγράμματα και με ορισμένες Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και τώρα τελευταία -από την εποχή του αγίου Σημίτη και του σεμνού Καραμανλή- στέλναμε κάτι ψεύτικα στοιχεία για το χρέος και το έλλειμμα. Αυτά που κάνανε αρκετοί εταίροι, δηλαδή... Α! Βάζαμε στα κιβώτια -με τα αγροτικά προϊόντα που στέλναμε στην Εσπερία-πετρούλες, ξύλα και χαλασμένα φρούτα, ώσπου μας πήραν πρέφα και τα κόψαμε μαχαίρι...» (Τριάντης, 2010, Φεβρουάριος 23: Ελευθεροτυπία)

«Μα, είμαστε απατεώνες, μόνο και μόνο διότι ψηφίζουμε ένα σύστημα που προστατεύει τους απατεώνες και νομιμοποιούμε με αυτό το «ύψιστο δημοκρατικό δικαίωμα» το διεφθαρμένο τούτο πολιτικό σύστημα, που απλώνεται παντού, όχι μόνο στη χώρα, αλλά σε όλες τις χώρες που αυτοαποκαλούνται Δημοκρατίες (sic).» (Σταματόπουλος, 2010, Μάρτιος 03: Ελευθεροτυπία)

«Απάτη υπήρξε. Εξαπατήσαμε τους κοινοτικούς εταίρους.» (Παπαδοπούλου, 2010, Μάρτιος 05: Ελευθεροτυπία)

«...στην Ελλάδα οι ενισχύσεις κατέληγαν συστηματικά σε μπλε και πράσινες τσέπες. Η πρόσφατη ιστορία είναι γεμάτη από μισές δουλειές και μάλιστα υπερκοστολογημένες. ... Οι Έλληνες χαρακτηρίζονται «απατεώνες» για χίλιους δυο λόγους που δεν μπορούμε να προσπεράσουμε με συμψηφισμούς.» (Κέζα, 2010, Φεβρουάριος 24: Το Βήμα)

«Όταν τα δύο κυβερνητικά κόμματα στήνουν Εξεταστικές Επιτροπές για μια πλούσια γκάμα οικονομικών εγκλημάτων, όταν το υπουργείο Οικονομικών βγάζει λίστες με ύποπτους φοροδιαφυγής, όταν ανακοινώνεται ότι οι στατιστικές ήταν μαγειρεμένες- τι συμπεραίνεται;» (Κέζα, 2010, Φεβρουάριος 28: Το Βήμα)

«Είναι μόνο η οικονομική εξαθλίωση τής χώρας σε δημοσιονομικό επίπεδο μαζί με την αναδυόμενη δυσοσμία τής διαφθοράς σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο, που μάς εξέθεσαν ανεπανόρθωτα;» (Μπαμπινιώτης Γ. (2010, Μάρτιος 07). "Από την «Ελλάδα-σύμβολο» στο Focus!". Το Βήμα)

Το δεύτερο χαρακτηριστικό που βρίσκεται στον πυρήνα της κοινωνικής αναπαράστασης του ελληνικού Τύπου είναι αυτό του ξενοφοβικού υποκειμένου με την εθνοκεντρική οπτική, υποκείμενο το οποίο αντιλαμβάνεται τις διεθνείς σχέσεις μέσα από ένα συνωμοσιολογικό πλέγμα, επειδή ποδηγετείται από τον λαϊκισμό. Συναντούμε, δηλαδή, το υπερτροφικά ανεπτυγμένο, ναρκισσιστικό εθνικιστικό «εγώ» του Έλληνα, που είχε αποκαλυφθεί και σε παλιότερες έρευνες, ως δημιούργημα της μακρόχρονης επικράτησης μιας αυταρχικής πολιτικής κουλτούρας. Μόνο που στην προκειμένη έρευνα η εθνικιστική ταυτότητα δεν εκφράζεται, αλλά υποδεικνύεται ως ένοχη σε σχέση με το ιστορικό πλαίσιο της κρίσης.

«Τελικά, ένα υπαρκτό ζήτημα, δηλαδή μια (γερμανική) αρνητική εικόνα από τη συνύπαρξή μας και μια (ελληνική) κρίση ενοχής, αντί να γίνει αντικείμενο πολιτικής αντιμετώπισης, εκχωρείται στον λαϊκισμό. Φορτίζεται και «ιδεολογικοποιείται», μεταφέρεται στη σφαίρα των «εθνικών δικαίων» ή «αδίκων».» (Καμπύλης, 2010, Φεβρουάριος 28: Καθημερινή)

«Αρχίσαμε πάλι να βλέπουμε φαντάσματα και διεθνείς συνωμοσίες, και να τους αποδίδουμε την ευθύνη για την άθλια εικόνα που παρουσιάζουμε σήμερα στην Ευρώπη. Αποφεύγουμε να αναφερθούμε στα δικά μας σφάλματα και στις χρόνιες παθολογίες, που είναι και η βασική αιτία του σημερινού αδιεξόδου. ... Πολλοί Έλληνες πιστεύουν ότι πίσω από την ομοβροντία των αρνητικών σχολίων υπάρχει και κρύβεται κεντρική εννοχώστρωση σκοτεινών δυνάμεων που απεργάζονται για το κακό και την καταστροφή της Ελλάδας. Όταν δεν κατανοούμε τα αρνητικά φαινόμενα και όταν αρνούμαστε πεισματικά να αναλάβουμε την ευθύνη τους, αναγνωρίζοντας τα λάθη μας, καταφεύγουμε στις συνωμοσίες που ούτως ή άλλως και, αν ακόμα υπάρχουν, δεν τις γνωρίζουμε και αυθαίρετα αποδίδουμε σ' αυτές σημασία και δύναμη που ενδεχομένως δεν έχουν. Ζήσαμε ολόκληρο τον 20ό αιώνα και συνεχίζουμε τον 21ο με αυτές τις αντιλήψεις και με αυτήν την τακτική και έτσι, με πατριδοκάπηλες εξάρσεις, χειρισθήκαμε τα λεγόμενα «εθνικά θέματα», πορευόμενοι από ήττα σε ήττα.» (Καρκαγιάννης, 2010, Φεβρουάριος 28: Καθημερινή)

«Η αντίδρασή μας ήταν μάλλον προβλέψιμη και περιστράφηκε γύρω από τη μη εξόφληση των κατοχικών αποζημιώσεων και τον φθόνο των ξένων για τον περιούσιο λαό.» (Ντόκος, 2010, Μάρτιος 03: Καθημερινή)

«Το ίδιο και οι Έλληνες, που οικοδόμησαν ένα υπερτροφικό εθνικιστικό εγώ της μοναδικότητας και του περιούσιου λαού, που δεν τους επιτρέπει να διαχειριστούν αποτελεσματικά τα μειονεκτήματά τους.» (Παναγιωτοπούλου, 2010, Μάρτιος 27: Καθημερινή)

«Δεν υπάρχει λόγος να ανακαλύπτουμε συνέχεια βαρβάρους που θέλουν να μας βλάψουν.» (Σώκου, 2010, Φεβρουάριος 27: Ελευθεροτυπία)

«Ξαναγιώσαμε Έλληνες, ενωθήκαμε στην αντιγερμανική πανστρατιά, θυμηθήκαμε το παρελθόν μας, ξαναγαλιάσαμε τα φυσεκλίκια του παρελθόντος. Το λέει, όμως, ή ίδια η λέξη: έχει παρέλθει. Νιώσαμε γεμάτο το πορτοφόλι της μνήμης και όσο για το άλλο, το κανονικό, αυτό που περιμένει μήνας μπει μήνας βγει, άσ' τα καλύτερα...» (Κυριακόπουλος, 2010, Φεβρουάριος 27: Ελευθεροτυπία)

«Ο ακραίος κίνδυνος ελλοχεύει στην πίκρα των «μεσαίων», σε όλους μας, που αντί να χτυπήσουμε την εξουσία (τον πρόξενο όλων των κακών) αμυνόμαστε πίσω από τους μύθους με αέρα (κοπανιστό) ματαιοδοξίας.» (Σταματόπουλος, 2010, Μάρτιος 03: Ελευθεροτυπία)

«Αντιγερμανικός παροξυσμός, δημαγωγία και λαϊκισμός του αισχίστου είδους. Επίδειξη έλλειψης μέτρου και επαφής με την πραγματικότητα. Τι είναι αυτά τα πράγματα; Από ποιο βάθος χρόνου αναδύονται; Από ποια πολιτισμική έρημο έρχονται;» (Παπαδοπούλου, 2010, Μάρτιος 05: Ελευθεροτυπία)

«Είναι αναμφίβολα μια στάση συμπλεγματική που την έχουμε δει να εκδηλώνεται πολλές φορές στο παρελθόν, και μάλιστα να θεωρητικοποιείται μέσα από εκείνο το περίφημο «ανάδελφο έθνος». Είμαστε μόνοι μας και όλοι μάς χτυπούν, ασχέτως του εάν τα τελευταία τριάντα χρόνια ζούμε με τις επιδοτήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (Μπακουνάκης, 2010, Φεβρουάριος 26: Το Βήμα)

Ο Έλληνας, λοιπόν, όπως αναπαριστάται στον ελληνικό Τύπο είναι ανέντιμος και διεφθαρμένος, εθνικιστής, υποχείριο του λαϊκισμού και φαντασιώνεται εχθρούς που επιβουλεύονται τον εθνικό του πλούτο και την εθνική του ανεξαρτησία. Παρά τα μελανά χρώματα της αναπαράστασης, στη συνέχεια της σχηματοποίησης της οι αποχρώσεις απαλύνονται. Προκύπτουν βέβαια και άλλα αρνητικά χαρακτηριστικά, όπως αυτά της απαξίωσης, της αναξιπιστίας και της αποποίησης των ευθυνών, αλλά η συχνότητα, με την οποία ανακύπτουν αυτά τα χαρακτηριστικά, τα τοποθετεί στην ευρύτερη περιφέρεια της κοινωνικής αναπαράστασης, μαζί με κάποια άλλα χαρακτηριστικά που εξισορροπούν την όλη εικόνα.

Η γενική αναπαράσταση του Έλληνα στον ελληνικό Τύπο θα μπορούσε να διαχωριστεί σε αρνητική και θετική αναπαράσταση. Ωστόσο, το ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι τα χαρακτηριστικά της αναπαράστασης δημιουργούν μεταξύ τους συνέχειες και ασυνέχειες. Βρίσκονται, κατά κάποιο τρόπο, σε συνεχή συνδιαλλαγή. Η απεικόνιση ακριβώς της κοινωνικής αναπαράστασης με τη μορφή ομόκεντρων κύκλων που διατηρούν μεταξύ τους ανοιχτές διόδους, επιτρέπει την αποτύπωση αυτής της αλληλοδιαμορφωτικής λειτουργίας (βλ. Σχήμα 1 στο τέλος της Υποενότητας).

Η σχηματοποίηση βασίζεται στο διαχωρισμό της κοινωνικής αναπαράστασης στον πυρήνα και τα περιφερειακά της μέρη³⁰³. Ο πυρήνας αντιπροσωπεύει το μέρος της κοινωνικής αναπαράστασης το οποίο είναι δύσκολο να μεταβληθεί, ενώ τα περιφερειακά στοιχεία είναι συνήθως ευμετάβλητα μέσα από την αλληλεπίδραση και την πολιτισμική ευαισθητοποίηση. Για το λόγο αυτό, στον πυρήνα τοποθετούνται τα χαρακτηριστικά με την μεγαλύτερη βαρύτητα, δηλαδή οι θεματικές κατηγορίες με τις μεγαλύτερες τιμές αναφοράς. Οι κατηγορίες με χαμηλότερες τιμές αναφοράς τοποθετούνται αντίστοιχα στην περιφέρεια της κοινωνικής αναπαράστασης.

Ο πρώτος κύκλος στο σχήμα αφορά στον πυρήνα της αναπαράστασης με τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά της ανεντιμότητας, της διαφθοράς, τον εθνικισμό και την ξενοφοβία³⁰⁴, τα οποία εμφανίζονται με την μεγαλύτερη συχνότητα στο corpus. Στο δεύτερο ομόκεντρο κύκλο, τα χαρακτηριστικά που συναντώνται ευρύτερα προσδιορίζουν τις άλλες πλευρές της αναπαράστασης του Έλληνα. Ο Έλληνας εμφανίζεται υπεύθυνος για την κατάσταση στην οποία βρίσκεται, ενώ ταυτόχρονα «καταγγέλλεται» ότι έχει λειτουργήσει ως «αποδιοπομπαίος τράγος» για τα μέσα επικοινωνίας και τους πολιτικούς, αλλά και ότι έχει στοχοποιηθεί από τις αγορές, τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Επιπλέον, ο Έλληνας ήταν πάντα αναγκασμένος να εισάγει προϊόντα και κυρίως να αγοράζει οπλικά συστήματα από τους ευρωπαίους εταίρους, γεγονός που έχει συμβάλει στη δεινή οικονομική του κατάσταση. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ο Έλληνας δεν είναι ο μόνος διεφθαρμένος. Αντίθετα, έχει ακολουθήσει μία διαδεδομένη μέθοδο χάλκευσης στατιστικών, στο μέτρο που του αναλογεί.

Η ευθύνη που αποδίδεται στον Έλληνα είναι κυρίως πολιτική.

«Ας πούμε καθαρά στον εαυτό μας την αλήθεια. Υπάρχουν ή δεν υπάρχουν συνωμοσίες και ενορχηστρώσεις, το βέβαιο είναι ότι πίσω από τη δεινή οικονομική μας (αλλά και πολιτική) θέση στην Ευρωζώνη, υπάρχουν γεγονότα οφειλόμενα σε δικά μας «στρατηγικά» λάθη και είναι κυρίως αυτά που ενορχηστρώνουν τα σχόλια και τις παρατηρήσεις στον διεθνή Τύπο.» (Καρκαγιάννης, 2010, Φεβρουάριος 28: Καθημερινή)

«Η Ελλάδα, λοιπόν, ευθύνεται για την κατάντια της και αξίζει επικρίσεις. ... Συναισθανόμενη τις ντόπιες ευθύνες, η ελληνική κοινή γνώμη υπέμεινε το μπαράζ κατηγοριών.» (Λυγερός, 2010, Μάρτιος 01: Καθημερινή)

³⁰³ Βλ. Μέρος 1^ο, Κεφάλαιο 2^ο «Κοινωνικές Αναπαραστάσεις», 2.2 «Διαδικασία σχηματισμού και λειτουργίες»

³⁰⁴ Η ανεντιμότητα και η διαφθορά συνθέτουν μία κοινή θεματική κατηγορία, όπως και ο εθνικισμός και η ξενοφοβία.

«Είμαστε ένα απείθαρχο, κακομαθημένο και ολίγον προβληματικό κομμάτι του ευρωπαϊκού παζλ.» (Παπαχελάς, 2010, Μάρτιος 03: Καθημερινή)

«Το ψάρι βρωμάει από το κεφάλι», αλλά και η κοινωνία δεν είναι αθώα. Ανάμεσα στο πολιτικό σύστημα και στους πολίτες λειτουργεί μία σχέση άρρηκτη συναλλαγής. Οι παραδοσιακές πελατειακές σχέσεις έχουν μεταλλαχθεί και διαμορφώσει κλίμα εκατέρωθεν ένοχης ανοχής. Το πολιτικό σύστημα εξαγοράζει την ανοχή της κοινωνίας στη δική του ανικανότητα και στις δικές του αμαρτίες. Πώς; Ανεχόμενο την εκτεταμένη διαφθορά των δημοσίων λειτουργιών, τη φοροδιαφυγή και τις διάφορες μορφές λαϊκής αυθαιρεσίας.» (Λυγερός, 2010, Μάρτιος 05: Καθημερινή)

«Εξάλλου η γνώμη που σχηματίζουν οι άλλοι για μας, είτε σε ατομικό είτε σε ομαδικό είτε σε κρατικό επίπεδο, είναι η γνώμη που τους δίνουμε εμείς το δικαίωμα να σχηματίσουν με τις πράξεις μας και την εν γένει συμπεριφορά μας, ως άτομα, ως ομάδα, ως κράτος, ως χώρα. Επομένως δεν φταίει το «Focus» ούτε τα άλλα ξένα ενημέρωσης για τον τρόπο που παρουσιάζουν την Ελλάδα. Εμείς φταίμε και περισσότερο απ' όλους οι πολιτικοί της χώρας, που την κατάντησαν αρχαία ελληνική κωμωδία και τραγωδία μαζί.» (Σώκου, 2010, Φεβρουάριος 27: Ελευθεροτυπία)

«Μα, είμαστε απατεώνες, μόνο και μόνο διότι ψηφίζουμε ένα σύστημα που προστατεύει τους απατεώνες και νομιμοποιούμε με αυτό το «ύψιστο δημοκρατικό δικαίωμα» το διεφθαρμένο τούτο πολιτικό σύστημα, που απλώνεται παντού, όχι μόνο στη χώρα, αλλά σε όλες τις χώρες που αυτοαποκαλούνται Δημοκρατίες (sic).» (Σταματόπουλος, 2010, Μάρτιος 03: Ελευθεροτυπία)

«Ήταν και είναι αναμενόμενα και- δημοσιογραφικά δικαιολογημένα, ιδιαίτερα όταν ο οικονομικός εκτροχιασμός της χώρας συνοδεύεται από τη χρεοκοπία σύμπασας της «πολιτικής τάξης» αλλά και από τη συνενοχή ολόκληρης της κοινωνίας, που έμοιαζε να κρύβεται μέχρι να την πάρουν χαμπάρι.» (Μπακουνάκης, 2010, Φεβρουάριος 26: Το Βήμα)

Παρά τις πολιτικές ευθύνες του Έλληνα, οι συντάκτριες/ες των εφημερίδων δείχνουν να διαφωνούν με την επίρριψη ευθύνης στην χώρα για την συνολική ευρωπαϊκή κρίση. Με τις πληροφορίες που παρέχουν, στηρίζουν τη θέση ότι η ελληνική κρίση αποτελεί περισσότερο σύμπτωμα παρά νοσογόνο αιτία της κρίσης, που απειλεί με κατάρρευση την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η αντιμετώπιση της Ελλάδας ως εξίλαστήριο θύμα συνδέεται περαιτέρω με τις επιπτώσεις στο ύψος των δανειακών επιτοκίων.

«Πρόπερσι η Γερμανία διέθεσε αμύθητα ποσά για τη διάσωση των τραπεζών της, πέρυσι εξέλεξε στην κυβέρνηση το σκληρά νεοφιλελεύθερο FDP, που εργάζεται πυρετωδώς για να

περάσει όλα τα βάρη της κρίσης στους απλούς πολίτες, αλλά φέτος επιτέλους βρέθηκαν οι υπαίτιοι των προβλημάτων. Μελετώντας εμβριθώς το τηλεσκόπιο του, ο κ. Βιλενβέμπερ συμπέρανε ότι οι Έλληνες συνταξιούχοι περνούν ζωή και κότα.» (Μπέρση, 2010, Φεβρουάριος 23: Καθημερινή)

«Οι άνθρωποι φοβούνται, ο φόβος εκφράζεται με οργή, απαιτούν «εξηγήσεις» και εγγυήσεις, και ενίοτε οδηγούνται στην αναζήτηση αποδιοπομπαίων τράγων. Το ξέσπασμα οργής πολλών Γερμανών εναντίον των Ελλήνων (το οποίο ενθαρρύνεται από κάποια μέσα ενημέρωσης, προκαλώντας ανάλογη απάντηση από μικρόνους πολιτικούς και μέσα στην Ελλάδα) μπορεί να εξηγείται από τη συγκυρία, αλλά αυτό δεν το κάνει λιγότερο επικίνδυνο.. ... Το ερώτημα για το αν τα μέτρα που παίρνει η κυβέρνηση θα είναι αρκετά για να σωθεί η οικονομία παύει να έχει καμία σημασία όταν η καταστροφή της χώρας συμφέρει τόσο πολλούς πλέον.» (Κωνσταντάρας, 2010, Φεβρουάριος 28: Καθημερινή)

«Τους τελευταίους μήνες, η Ελλάδα δεν πληρώνει μόνο τοκογλυφικά επιτόκια. Δέχθηκε μπαράζ επιθέσεων. Ορισμένες εξ αυτών υπηρέτησαν κερδοσκοπικά παιχνίδια. Οι άλλες ήταν αποτέλεσμα του συνδρόμου της αγέλης, που χαρακτηρίζει όχι μόνο τις Αγορές, αλλά και τα ΜΜΕ και εν μέρει τις πολιτικές ελίτ. ... Η Ελλάδα, λοιπόν, ευθύνεται για την κατάντια της και αξίζει επικρίσεις. Το γεγονός αυτό, ωστόσο, δεν δικαιολογεί τις εύκολες επιθέσεις. Πολύ περισσότερο δεν αθώνει την προσπάθεια ευρωπαϊκών ελίτ να αποδώσουν στο ελληνικό πρόβλημα τις δυσκολίες της Ευρωζώνης και να μετατρέψουν την Ελλάδα σε αποδιοπομπαίο τράγο. Στην πραγματικότητα, η κρίση της Ευρωζώνης συνδέεται αφενός με τη δογματική δομή της κι αφετέρου με την απώλεια ανταγωνιστικότητας σε διεθνές επίπεδο.» (Λυγερός, 2010, Μάρτιος 01: Καθημερινή)

«Η τοκογλυφική πρόταση της Ευρώπης μέσα από δυσβάστακτους όρους δανεισμού της Ελλάδας από χώρες της ευρωζώνης, στην «έσχατη ανάγκη» και μόνο τότε, με επιτόκια ακόμη πιο υψηλά από αυτά της αγοράς, οδηγεί εκ των πραγμάτων τη χώρα στην αγκαλιά του ΔΝΤ.» (Δήμας, 2010, Μάρτιος 29: Ελευθεροτυπία)

«Η ελληνική οικονομία έχει βαθύτατα προβλήματα και οι ευθύνες των ηγετικών ομάδων είναι μεγάλες. Είναι, όμως, υπερβολή να εμφανίζεται η Ελλάδα που παράγει μόλις το 2,5% του ΑΕΠ της Ε.Ε., ως ο κύριος, αν όχι αποκλειστικός, παράγοντας αστάθειας της ευρωζώνης. ... Όμως, τα υψηλά επιτόκια που τοκογλυφικά της ζητήθηκαν, προέκυψαν σε συνάρτηση και με την ιδιαίτερη, εγωιστική και εθνικιστική γερμανική κακοφωνία.» (Κότζιας, 2010, Απρίλιος 03: Ελευθεροτυπία)

«Ο Τύπος της «ευρωοικογένειας» οφείλει να αναδεικνύει τα προβλήματα στις πραγματικές τους διαστάσεις. Η Ε.Ε. δεν κινδυνεύει από τους Έλληνες αλλά από τους κερδοσκόπους και από τα

άλλα αρπακτικά που λεηλατούν το δημόσιο χρήμα. Ας ψάξουν λοιπόν οι κύριοι του «Focus» να βρουν τους υπαίτιους αρχίζοντας τις έρευνες από την ίδια τους τη χώρα.» (Τσαγκαράκης, 2010, Απρίλιος 06: Ελευθεροτυπία)

«Πώς συνέβη η πάλαι ποτέ «Ελλάδα-σύμβολο» να γίνει μια «Ελλάδα-αποδιοπομπαίος τράγος»;» «Μπαμπινιώτης, 2010, Μάρτιος 07: Το Βήμα»

Η Ελλάδα αγοράζει οπλικά συστήματα από χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εισάγει σταθερά εμπορικά προϊόντα. Η «κατανάλωση» εξοπλισμού έχει, ωστόσο, εξαναγκαστικό χαρακτήρα, όπως αποδείχθηκε και μέσα από την συνέχιση της ακόμη και σε καιρό οικονομικής ύφεσης. Επιπλέον, οι εισαγωγές προϊόντων από τον βιομηχανικό Βορρά επιβαρύνουν δυσανάλογα τις οικονομίες του Νότου στο πλαίσιο της ενοποιημένης ευρωπαϊκής αγοράς. Σε αυτό το πλαίσιο, η Ελλάδα είναι εξαναγκασμένη να καταναλώνει σε τιμές και με δασμούς που καθορίζουν οι προμηθευτές της.

«Τι θα συνέβαινε αν δώσουμε στην Ελλάδα, τη χώρα του ΝΑΤΟ με το μεγαλύτερο ποσοστό αμυντικών δαπανών στο ΑΕΠ, εγγύηση συνδρομής στην περίπτωση που δεχθεί επίθεση αντί να την πιέζουμε να αγοράσει 4 φρεγάτες ακόμα (Σαρκοζί) και μια σειρά «Γιουροφάιτερ» (Βέστερβελε);» (Σκαρπέλη-Σπερκ, 2010, Φεβρουάριος 28: Καθημερινή)

«Αν θέλουμε, όμως, να δούμε τα πράγματα μόνο από την οικονομική τους πλευρά, και χωρίς να μπορούμε σε φορτισμένα θέματα όπως αυτό του απλήρωτου Κατοχικού Δανείου, ας αναλογιστούμε ότι κάθε χρόνο η Ελλάδα εισάγει γερμανικά προϊόντα αξίας άνω των 6 δισ. ευρώ. Στα 29 χρόνια συνύπαρξης στην Ε.Ε. αυτό σημαίνει περίπου 175 δισ. σε ελληνικά χρήματα στη Γερμανία. Και αν μέρος απ' αυτό ήταν δανεικό, γερμανικές τράπεζες καρπώθηκαν μεγάλο μερίδιο των τόκων...» (Κωνσταντάρας, 2010, Φεβρουάριος 28: Καθημερινή)

«Όμως, για να είναι πλήρες το πορτρέτο των ηλιθίων και απατεώνων του Νότου, οφείλουμε να αγοράσουμε οπωσδήποτε «Γιουροφάιτερ», κανόνια και οπλισμό γενικώς από τη Γερμανία. Και ταυτόχρονα να έχουμε κάθε στιγμή στο μυαλό μας -π.χ. την ώρα που σκεφτόμαστε να αγοράσουμε αυτοκίνητο, ηλεκτρικές συσκευές και άλλα βιομηχανικά προϊόντα- ότι η Γερμανία μάς σέβεται, μας εκτιμά και μας αγαπάει.» (Τριάντης, 2010, Φεβρουάριος 23: Ελευθεροτυπία)

«ΕΤΣΙ λοιπόν, αγαπητέ Γερμαναρά, που σου αγοράζουμε τα όπλα, τις Μερσεντές, τις BMW και μας δίνεις μίζες για να κυβερνάει εδώ η Ζίμενς, όταν μας μιλάς πρέπει να κατεβάζεις το κεφάλι και να ψιθυρίζεις ταπεινά: Συγγνώμη...» (Ρουμελιώτης, 2010, Φεβρουάριος 24: Ελευθεροτυπία)

«Μήπως θα ήταν φρονιμότερο -και δικαιότερο- το (κάθε) «Focus» να εισηγηθεί σε Ε.Ε. (και ΗΠΑ), να εγγυηθούν την εδαφική ασφάλεια της Ελλάδας έστω για δέκα χρόνια, ώστε, αυτά τα

χρόνια, να απαλλαγεί από δαπάνες αμυντικών εξοπλισμών η ...δεύτερη καλύτερη πελάτισσα της Γερμανίας, τρίτη της Γαλλίας και, σταθερά από το 1999, μεγαλύτερη εισαγωγέας συμβατικών όπλων στην Ευρώπη (πρόσφατη έκθεση του Ινστιτούτου Έρευνας Διεθνούς Ειρήνης της Στοκχόλμης); Χώρα που -ενώ πλήττεται σφοδρά από οικονομική κρίση, ανελέητα από κερδοσκόπους και διανύει περίοδο παρατεταμένης ειρήνης- ζοδεύει, βρέξει-χιονίσει, το 4,3% του ΑΕΠ της σε πολεμικούς εξοπλισμούς ετησίως. Προς τι τα μπλόκα Σόιμπλε σε ευρωζωνική βοήθεια. Ολιγόχρονο μπλόκο στις εισαγωγές όπλων αρκεί!» (Μανταίος, 2010, Μάρτιος 17: Ελευθεροτυπία)

«Η Γερμανία κοιτάζει το συμφέρον της και καλά κάνει, αλλά να μην ξεχνά πως παράλληλα ζημιώνει εκείνους που εγκυβάζει για το χάλι της οικονομίας τους αφού αναγκάζονται να αγοράζουν τα προϊόντα της πολεμικής βιομηχανίας της. Και όμως, όχι μόνο δεν εκτιμούν τον καλό πελάτη, αλλά τον προσβάλλουν και τον απειλούν. Επιπλέον, του πουλούν ελαττωματικά υποβρύχια (για να αφήσουμε στην άκρη τα τανκς)!» (Τσαγκαράκης, 2010, Απρίλιος 06: Ελευθεροτυπία)

«Η Ελλάδα, όπως και οι άλλες «λήπτριες» χώρες, πληρώνει ακριβά, στην κοινή και χωρίς σύνορα αγορά, τις εισαγωγές από τις κύριες εξαγωγικές χώρες, επισημαίνει ο καθηγητής.» (Μπίτσικα, Χεκίμογλου, 2010, Φεβρουάριος 23: Το Βήμα)

Παρότι ο Έλληνας χαρακτηρίζεται ως διεφθαρμένος, επισημαίνεται ότι δεν είναι ο μόνος στην Ευρώπη και ότι η διαφορά του από τους άλλους είναι διαφορά μεγέθους. Υπάρχει, δηλαδή, η διάκριση του «ναι μεν..., αλλά...». Απατεώνας μεν, αλλά μικρός! Παρατηρείται εδώ μία σειρά αντιλήψεων που έχουν προκύψει από την πολιτική αυθαιρεσία και ατιμωρησία και έχουν ενσωματωθεί στην κοινωνική γνώση και τις πολιτισμικές νόρμες. Αποτυπώνονται σαφέστερα στην παροιμία: «το μεγάλο ψάρι τρώει το μικρό».

«Στο αστέρι (Στερν) όπου κατοικεί ο σοκαρισμένος από την ελληνική πραγματικότητα κ. Βιλενβέμπερ δεν υπάρχει διαφθορά, ούτε φυσικά έχουν την έδρα τους εταιρείες όπως η Siemens. Στο αστέρι του κ. Βιλενβέμπερ, το περσινό σκάνδαλο για τις μίζες που παίρνουν οι Γερμανοί γιατροί από τα νοσοκομεία, προκειμένου να στέλνουν σε αυτά ασθενείς, δεν ξέσπασε ποτέ.» (Μπέρση, 2010, Φεβρουάριος 23: Καθημερινή)

«Όλες οι ευρωπαϊκές χώρες παραποίησαν τα νούμερα των στατιστικών τους - και εμείς οι Γερμανοί, όχι τόσο χοντροκομμένα όπως οι Έλληνες, αλλά και άλλοι το έκαναν. Ο ισχυρισμός ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα δεν γνώριζαν το παραμικρό δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα: Από τον Μπαρόζο μέχρι τον Αλμούνια και τον Πρόντι, όλοι γνώριζαν. Και για το γεγονός ότι οι τράπεζές μας έπαιρναν τα χρήματα των πελατών τους στο διεθνές χρηματιστηριακό καζίνο, έως ότου έπρεπε το κράτος να τα

ρευστοποιήσει σε ιστορικά απαράδεκτα επίπεδα κόστους.. ... Στη διαφθορά, όπως και στο ταγκό, χρειάζονται πάντα δύο: Ένας που λαδώνεται και ένας που λαδώνει - και αυτό το έκαναν πάντα οι γερμανικές επιχειρήσεις. (Σκαρπέλη-Σπερκ, 2010, Φεβρουάριος 28: Καθημερινή)

«Μόνο που και στη Γερμανία υπάρχουν πολίτες που εξαπατούν την εφορία. Χιλιάδες μετέφεραν τα χρήματά τους στην Ελβετία και φοβούνται μήπως αποκαλυφθούν. Η διαφθορά δεν είναι ελληνική ευρεσιτεχνία. Δεν υπάρχει λόγος χαιρεκακίας γιατί αυτό θα μπορούσε να εκληφθεί ως υποκρισία.» (Schloetzer, 2010, Φεβρουάριος 28: Καθημερινή)

«Αλλά, σιγά τις κομπίνες και τις απατεωνιές. Ούτε ένα λάδωμα της προκοπής -αλά Siemens ας πούμε- δεν είμαστε ικανοί να κάνουμε. Ούτε ένα αποδοτικό κερδοσκοπικό παιχνίδι σε βάρος χωρών που βρίσκονται σε μεγάλη ανάγκη, σαν αυτό που έπαιξε με το CDS (χρηματοπιστωτικό προϊόν) η Ντόιτσε Μπανκ, παρέα με την Goldman Sachs, σε βάρος της Ελλάδος...» (Τριάντης, 2010, Φεβρουάριος 23: Ελευθεροτυπία)

«Δεν ήξεραν τάχα ότι χαλκεύαμε τις στατιστικές; Μα, αυτοί μας συνεβούλευσαν, ως πρώτοι αυτοί μνημένοι στον διεφθαρμένο καπιταλισμό. Απλώς αυτοί, είπαμε, έχουν την ισχύ• ποιος ταλαίπωρος να τους ελέγξει; Με την αλαζονεία τούτη της απροσιτότητας ενσπείρουν εθνικά μίσση και πάθη στους υπηκόους τους και όλα μέλι-γάλα γι' αυτούς (τους υπηκόους των ισχυρών) και φαρμάκι για τους υπηκόους των ζητιάνων.» (Σταματόπουλος, 2010, Μάρτιος 03: Ελευθεροτυπία)

«Και μετά αποκαλούν τους Έλληνες «απατεώνες». Τι σόι φαρισαϊσμός είναι αυτός; Φαίνεται τελικά πως για κάποιους η απάτη έχει πρωτεύει φύση και παίρνει κάθε φορά τη μορφή που εκείνοι επιλέγουν για να υπηρετήσει τα προσωπικά ή τα εθνικά τους συμφέροντα.» (Τσαγκαράκης, 2010, Απρίλιος 06: Ελευθεροτυπία)

«Το μέγεθος μετράει. Μικρή η Ελλάς, μικροί και οι απατεώνες της λιγουριάς. Μεγάλη η Ευρώπη, μεγάλοι και άπιαστοι οι απατεώνες της γερμανικής λαμογιάς. Ένα καρβέλι να αρπάζεις στη φυλακή θα αράζεις. Αν όμως δισεκατομμύρια κατασπαράξεις, τότε σαν αυτοκράτωρ τους μικρούς θα ξεκοιλιάσεις!» (Δανίκας, 2010, Φεβρουάριος 27: Το Βήμα)

Η συμπληρωματικότητα και η αλληλοαναιρέση των χαρακτηριστικών του Έλληνα προκύπτουν και στον τρίτο ομόκεντρο κύκλο, ο οποίος περιλαμβάνει εξίσου θετικά και αρνητικά χαρακτηριστικά. Στα αρνητικά συγκαταλέγονται τα χαρακτηριστικά του απαξιωμένου, αναξιόπιστου Έλληνα που αποποιείται την ευθύνη των πράξεων του, ενώ στα θετικά αναδύεται η τιμιότητα του Έλληνα και η ισότητά του πολιτισμικά με τον Γερμανό. Ένα τελευταίο χαρακτηριστικό αφορά στον ετεροπροσδιοριζόμενο Έλληνα στη βάση αναχρονιστικών κλισέ και στερεοτύπων.

Η απαξίωση του Έλληνα αναφέρεται, κυρίως, ως διαπίστωση μιας αναπόδραστης συνθήκης - η οποία δημιουργήθηκε αρχικά στον εικονικό χώρο των ΜΜΕ και, στη συνέχεια, πέρασε στην ευρωπαϊκή και διεθνή δημόσια σφαίρα και στα συναισθήματα ντροπής που προκαλεί.

«Σε γενικές γραμμές (το γνωρίζουμε καιρό τώρα) τα διεθνή δημοσιεύματα απηχούν τη γενική δυσφορία για τη χώρα μας.» (Καμπύλης, 2010, Φεβρουάριος 28: Καθημερινή)

«Όσο για τις απόψεις που είχαν καταγραφεί, αυτές ως επί το πλείστον εξέφραζαν τον πληγωμένο εθνικό εγωισμό, σε μια ποικιλία αποχρώσεων: Από την χαριτωμένη αθωότητα («Αυτοί, παιδί μου, είναι άνθρωποι ατομιστάι, ενώ ο Έλληνας έχει μέσα του τη φιλοξενία») μέχρι τον κομπασμό του παλληκαρισμού («Αντ' από 'δω ρε! Εμείς δεν έχουμε ανάγκη κανέναν τους»). Αφαιρώ ένα μέρος της υπερβολής, που οφείλεται ασφαλώς στον πόνο του εξευτελισμού που προκαλεί η εικόνα της μέχρι πρότινος «ισχυρής Ελλάδας», η οποία εδώ και μήνες έχει βγει στην επαιτεία.» (Κασιμάτης, 2010, Μάρτιος 25: Καθημερινή)

«Αφού λοιπόν δεν διαθέτουμε τίποτε απ' όλα αυτά είναι λογικό συνακόλουθο να είμαστε η «πλέμπα», το βδέλυγμα και ό,τι άλλο απαξιωτικό ενισχύει την παγκόσμια πολιτική ζώσα πεποιθήση.» (Σταματόπουλος, 2010, Μάρτιος 03: Ελευθεροτυπία)

«Η Ελλάδα, το πνευλοδοχείο της Ευρώπης. Ανεπρόκοποι. Τζάμπα μάγκες. Αλήτες. Κατσαπλιάδες. Της εσχάτης υποστάθμης. Ποιος; Εγώ. Εσύ. Εμείς.» (Δανίκας, 2010, Φεβρουάριος 2: Το Βήμα)

«Τι έφταιξε στο να μεταβληθεί η «Ελλάδα - αντικείμενο σεβασμού» σε «Ελλάδα - αντικείμενο χλεύης»; Πώς μια μικρή αλλά καταξιωμένη στη συνείδηση των Ευρωπαίων χώρα μετετράπη σε μια χώρα απαξιωμένη σε ανησυχητική κλίμακα. ... Οι απαξιωτικοί χαρακτηρισμοί ξένων πολιτικών ανδρών και αξιωματούχων της Ενωμένης Ευρώπης, οι προπηλακισμοί μεγάλης μερίδας του Ξένου Τύπου, η χλεύη του (λαϊκού) περιοδικού Focus ως αποκορύφωμα, αυτά όλα είναι ξαφνικές εκρήξεις μπροστά σε μια οικονομική κατάρρευση που απειλεί την Ελλάδα και που φοβούνται οι εταίροι μας μήπως συμπαρασύρει την οικονομική σταθερότητα ολόκληρης της Ευρώπης; ... Τα πραγματικά αίτια απαξίωσης της Ελλάδος είναι βαθύτερα και υφέρποντα τις τελευταίες δεκαετίες. (Μπαμπινιώτης, 2010, Μάρτιος 07: Το Βήμα)

Ο χαρακτηρισμός του αναξιόπιστου διατρέχει σε σημαντικό βαθμό τα κείμενα του δείγματος και φανερώνει το έλλειμμα εμπιστοσύνης που έχει αναπτυχθεί ευρέως για τον Έλληνα.

«Το ένα στοίχημα, το οποίο καλείται να κερδίσει η Ελλάδα προς τα έξω, είναι η αποκατάσταση της αξιοπιστίας της, που έχει πληγεί σημαντικά, και δυστυχώς σε μεγάλο βαθμό δικαιολογημένα.» (Ντόκος, 2010, Μάρτιος 03: Καθημερινή)

«...η αναξιπιστία της χώρας δεν περιορίζεται πια στα άθλια «Greek Statistics» μόνο. Αυτά τα έχουμε αποδεχτεί. Απλώνεται διεθνώς σαν υγρασία, η οποία απειλεί να διαβρώσει το στιγίποτε σχετίζεται με το ελληνικό όνομα.» (Σκούρας, 2010, Μάρτιος 02: Ελευθεροτυπία)

Αν και ο Έλληνας έχει υποδειχθεί ως πολιτικά υπεύθυνος για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει, στα άρθρα αποτυπώνεται η στάση αποποίησης της ευθύνης που τον διακρίνει.

«Κατηγορούμαστε ήδη για προσπάθεια επίρριψης ευθυνών σε κέντρα αποφάσεων εκτός Ελλάδας και ελαχιστοποίησης του δικού μας μεριδίου ευθύνης και αυτό θα έπρεπε να είναι το τελευταίο μήνυμα που θέλουμε να στείλουμε στη συγκεκριμένη περίοδο. Αντίθετα, όπως σωστά πράττει η κυβέρνηση, θα πρέπει να κινούμαστε στη λογική της ανάληψης των ευθυνών τόσο για την οικονομική (και ηθική;) χρεοκοπία της χώρας, όσο και για την αντιμετώπιση του προβλήματος.» (Ντόκος, 2010, Μάρτιος 03: Καθημερινή)

«Το γεγονός ότι η κάθε είδους αυθαιρεσία όχι μόνο δεν τιμωρείται, αλλά και ενίοτε επιβραβεύεται, έχει διαμορφώσει νοοτροπία ευκολίας και υπεκφυγής από την κοινωνική ευθύνη». (Λυγερός, 2010, Μάρτιος 05: Καθημερινή)

«Και πάλι όμως, αυτό που απομένει είναι απογοητευτικό: Όσο πλησιάζουμε το τέρμα του μύθου της ευμάρειας με δανεικά, του ατομισμού της επιδίωξης μιας άχρηστης τεμπελοδουλειάς στο Δημόσιο εις βάρος των άλλων, τόσο οξύνεται η επιθυμία της απόδρασης από την πραγματικότητα.» (Κασιμάτης, 2010, Μάρτιος 25: Καθημερινή)

«Και το καλύτερο; Βγάλαμε και πάλι από τον δοκιμαστικό σωλήνα το κολοβακτηρίδιο της ελληνικής νοοτροπίας: Σιγά μη φταίμε εμείς, οι άλλοι φταίνε...» (Κυριακόπουλος, 2010, Φεβρουάριος 27: Ελευθεροτυπία)

Η αρνητική κριτική των Γερμανών και Ευρωπαίων για τον Έλληνα, είναι πιθανό να οφείλεται στο ότι τον κρίνουν με βάση στερεότυπα του παρελθόντος. Υπό αυτή την έννοια, η εικόνα που δημιουργείται μάλλον τον αδικεί παρά τον ευνοεί και δεν έχει σχέση με τη σύγχρονη πραγματικότητα.

«Μέχρι πρότινος Ελλάδα σήμαινε για τους περισσότερους Γερμανούς σουβλάκι, ήλιος και σουρτάκι. Ένας αένας παράδεισος διακοπών. Η εικόνα ήταν ανέκαθεν γεμάτη κλισέ. Οι ταινίες και τα ΜΜΕ την αναπαρήγαγαν ευχαρίστως. Ελάχιστοι Γερμανοί συνειδητοποίησαν τα τελευταία χρόνια πόσο άλλαξε η Ελλάδα.» (Schloetzer, 2010, Φεβρουάριος 28: Καθημερινή)

«Έτσι, ο λαϊκισμός επαναφέρει την ίδια ανορθολογική σύγκριση που τότε, το 1821, είχε απογοητεύσει εκατοντάδες φιλέλληνες: «Τι σχέση έχουν αυτοί με τους αρχαίους Έλληνες»; ... Η εικόνα που περιλαμβάνεται ως κοινά αναγνωρίσιμη επιλέγεται από τη μυθολογία - ουδόλως από το «σήμερα» της Ελλάδας.» (Καμπύλης, 2010, Φεβρουάριος 28: Καθημερινή)

«Για μας, τους Έλληνες, η σύγκρισή μας από τους Δυτικούς, άλλοτε λογική κι άλλοτε αταβιστική, με τους αρχαίους Έλληνες είναι αναπόφευκτη. Έλληνες μας θεωρούσαν την εποχή του Περικλή, του Αλέξανδρου, το ίδιο Έλληνες μας αποκαλούσαν την εποχή του Ηράκλειου ή των Μακεδόνων ή του Γεμιστού, Έλληνες επί Ενετοκρατίας και Τουρκοκρατίας, για αυτούς τους Έλληνες ήρθε εδώ και πέθανε ο Μπάυρον -τι να κάνουμε; Είναι βαρεία η κληρονομιά μας. Για άλλους από μας είναι φορτίο και για άλλους πρόταγμα.» (Στάθης, 2010, Φεβρουάριος 24: Ελευθεροτυπία)

«(Δηλαδή: λατέρνα, φτώχεια και φιλότιμο, η κάλπικη λίρα, ποτέ την Κυριακή, Ζόρμπα δε γκρηκ, σουβλάκι, сырτάκι, μουςακάς, τσολιάδες και Ακρόπολη. Να τι εστί Ελλάδα για τους ξένους φίλους μας - και με τέτοιους φίλους τι να τους κ(λ)άνεις τους εχθρούς!)» (Βασιλικός, 2010, Μάρτιος: Ελευθεροτυπία)

Στην περιφέρεια της κοινωνικής αναπαράστασης του Έλληνα, όπως παρατηρείται στο Σχήμα 1, συναντούμε και ορισμένα χαρακτηριστικά, τα οποία αναγνωρίζονται ως θετικά. Όπως αυτό της τιμιότητας, στο οποίο δεν αναφέρονται ρητά οι συντάκτες, αλλά μάλλον προκύπτει δια της επαγωγικής μεθόδου. Δεν είναι όλοι οι Έλληνες ανέντιμοι και διεφθαρμένοι. Άρα, κάποιοι Έλληνες, λίγοι καθώς φαίνεται, είναι έντιμοι. Ως προσδιοριστικός παράγοντας της εντιμότητας αναδεικνύεται περισσότερο η ταξική θέση παρά η ηθική του ατόμου.

«Όλα αυτά δεν σημαίνουν επ' ουδενί ότι ευθύνονται όλοι. Υπάρχουν πολίτες που δεν συμμετείχαν στο επωφελές πάρτι της συναλλαγής. Λίγοι για λόγους αρχών και οι περισσότεροι, επειδή δεν είχαν δυνατότητα. Αλλά κι όσοι με κάποιον τρόπο συμμετείχαν δεν έχουν καθόλου τις ίδιες ευθύνες μ' αυτούς που άσκησαν εξουσία. Εάν είναι λάθος να αθωώνονται συλλήβδην οι πολίτες, ακόμα μεγαλύτερο λάθος είναι οι ευθύνες να διαχέονται γενικά κι αφηρημένα. ... Το πρόβλημα δεν είναι μόνο το πολιτικό προσωπικό. Είναι και η διαπλεκόμενη άρχουσα τάξη, η οποία ιδιοποιήθηκε και τη μερίδα του λέοντος από τον πλούτο, που σήμερα καταγράφεται ως γιγαντιαίο δημόσιο χρέος.» (Αυγερός, 2010, Μάρτιος 05: Καθημερινή)

«Τι πάει να πει «οι Έλληνες»; Δεν είναι το ίδιο πράγμα οι Έλληνες. Άλλο ο Έλληνας εργάτης κι άλλο ο Έλληνας τραπεζίτης. ... Όμως σήμερα το τι Έλληνες είμαστε και τι Ελλάδα φτιάχνουμε έχει πρωτίστως να κάνει με μας τους ίδιους -ποια τάξη έχει το πάνω χέρι- όσον όμως και με τη

σχέση μας με όλους τους άλλους, την Ε.Ε., τις ΗΠΑ, τη Ρωσία, όλους.» (Στάθης, 2010, Φεβρουάριος 24: Ελευθεροτυπία)

«Εμείς το ξέρουμε καλά, δεν είμαστε όλοι λαμόγια. ... Σίγουρα η Ελλάδα δεν είναι η χώρα των απατεώνων.» (Βαλασόπουλος, 2010, Μάρτιος 04: Ελευθεροτυπία)

«Όμως σε τούτη τη χώρα, ασφαλώς, δεν είμαστε όλοι απατεώνες. Οι γενικεύσεις τέτοιου τύπου ισοπεδώνουν.» (Παπαδοπούλου, 2010, Μάρτιος 05: Ελευθεροτυπία)

«Εγώ. Εσύ. Εμείς. Που δουλεύουμε. Που πληρώνουμε την Εφορία. Εμείς χωρίς γνωριμίες. Χωρίς εργολαβίες. Χωρίς κομματικές πελατείες. Χωρίς καρέκλα Δημοσίου. Χωρίς επιδοτήσεις. Χωρίς τουβλάκια και κοινοτικά προγράμματα. Χωρίς βουλευτικές διευκολύνσεις. Χωρίς ευνοϊκή μετάθεση του παιδιού μας που υπηρετεί τη στρατιωτική του θητεία στη Βόρεια Ελλάδα. Χωρίς μισό καφέ από μαυραγορίτη. Χωρίς βίλες. Χωρίς σκάφη. Χωρίς εξοχικά. Χωρίς μισή, μαύρη, πεντάρα. Εμείς που ακόμη και στην ανακύκλωση πρώτοι. Σαν τον Γερμανό που ζει από τη δουλειά του. Εμείς οι κανονικοί. Οι νομοταγείς. Ε, έχει και τα όριά της η υπομονή. Γιατί εμείς λουζόμαστε τόσο διασυρμό. Εμείς τέτοια ντροπή. Εμείς πληρώνουμε τώρα του λαμόγιου την κλοπή. Εμείς στην τιμωρία. Οι ολιγάρχες στην ασυλία. Εκεί πάνω είναι που σου 'ρχεται να πεις: Κρεμάστε τους κλέφτες να ξεβρωμίσει η ελληνική φυλή!» (Δανίκας, 2010, Φεβρουάριος 2: Το Βήμα)

Τέλος, αναδεικνύεται μία διαπολιτισμική και κοινωνικά αλληλέγγυα προσέγγιση, η οποία δίνει προβάδισμα στην ενότητα των πολιτισμών, στη διαχρονική τους συνύπαρξη και στην ανεκτικότητα, που αυτή επιφέρει, μεταξύ των λαών. Ο Έλληνας και ο Γερμανός μοιράζονται από κοινού την ευρωπαϊκή ιστορία και τον πολιτισμό, στην διαμόρφωση των οποίων συνέβαλαν κι οι δύο.

«Το να αναγνωρίζεις τον άλλον ως όμοιό σου επιβάλλει πάνω απ' όλα τη δυνατότητα να τον κατανοήσεις από μέσα, να υιοθετήσεις για μια στιγμή τη δική του ματιά.» (Τόλιας, 2010, Φεβρουάριος 28: Καθημερινή)

«Σχεδόν δύο αιώνες πριν, στα χρόνια της Επανάστασης, λένε οι ιστοριογράφοι, στο σώμα των εθελοντών – φιλελλήνων (σε 1.200 υπολογίζονται όσοι συμμετείχαν στον πόλεμο) κυριαρχούσαν αριθμητικά οι Γερμανοί, και ακολουθούσαν οι Γάλλοι και οι Ιταλοί. Δεν χρειάζεται να προστεθεί εδώ πόσα χρωστάει η αρχαιογνωσία μας σε κορυφαίους Γερμανούς ελληνιστές για να συμφωνήσουμε πόσο άδικο και ανιστόρητο είναι το τσουβάλιασμα λαών ή χωρών κάτω από απόλυτους και αφοριστικούς χαρακτηρισμούς («οι ανθέλληνες Γερμαναράδες», «οι Έλληνες τεμπελχανάδες»).» (Μπουκάλας, 2010, Μάρτιος 25: Καθημερινή)

«Όμως είναι το ίδιο πράγμα ο Έλληνας εργάτης και ο Γερμανός εργάτης. ... Σήμερα οι Έλληνες απεργούν όπως απεργούν οι Ισπανοί και οι Πορτογάλοι. Είμαστε όλοι απεργούντες. Αν αύριο απεργήσουν και οι Γερμανοί ή οι Άγγλοι, θα είναι κι αυτοί το ίδιο με εμάς: απεργούντες. ... Οι λαοί και τα έθνη της Ευρώπης έχουν ο καθένας τη δική του εθνική ταυτότητα, ιδιοπροσωπία και διαφορετικότητα, έχουν όμως την ίδια ταξική διαστρωμάτωση και, με κάποιες παραλλαγές, την ίδια κοινωνική δομή. Τα ίδια περίπου προβλήματα, ελπίδες και κινδύνους.» (Στάθης, 2010, Φεβρουάριος 24: Ελευθεροτυπία)

«Είμαστε αναγκασμένοι να ζήσουμε μαζί. Οι πολιτισμοί μας είναι για πάντα δεμένοι.» (Βαλασόπουλος, 2010, Μάρτιος 04: Ελευθεροτυπία)

«Πολλοί από εμάς θυμόμαστε με συγκίνηση και σεβασμό την αλληλεγγύη των Γερμανών διανοουμένων και πολιτικών στην ελληνική αντίσταση στη διάρκεια της Δικτατορίας..» (Γιαλλουρίδης, 2010, Μάρτιος 31: Ελευθεροτυπία)

«Αυτό που ίσως παραβλέψαμε τις τελευταίες ημέρες είναι ότι με τον έναν ή τον άλλον τρόπο είμεθα όλοι και ολίγον Γερμανοί. Ο πολιτισμός τους είναι κομμάτι του πολιτισμού μας και το αντίστροφο.όλα αυτά είναι κομμάτια μιας κουλτούρας που μας αφορά. Με αυτή τη λογική είμεθα και ολίγον Γερμανοί. Με την ίδια λογική και για χίλιους δυο λόγους οι Γερμανοί είναι και ολίγον Έλληνες.» (Κέζα, Φεβρουάριος 26: Το Βήμα)

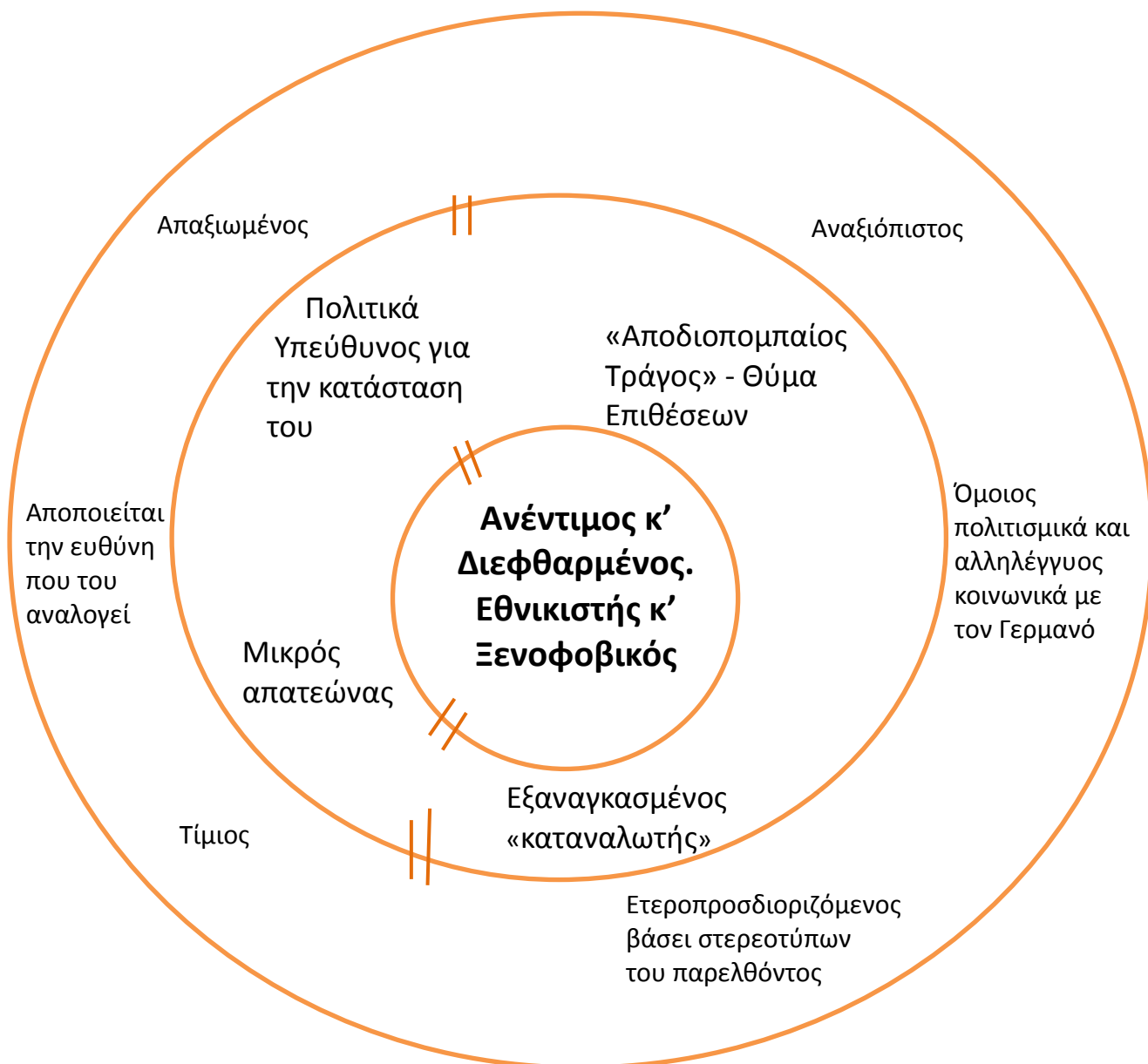
Πριν από την παράθεση της συνολικής κοινωνικής αναπαράστασης, είναι χρήσιμη η αναφορά ορισμένων ευρημάτων βοηθητικών ως προς τη σύνδεση των αποτελεσμάτων. Το κυριότερο εξ αυτών είναι η δριμεία κριτική προς τους Έλληνες πολιτικούς, η οποία, συχνά, αγγίζει τα όρια της απαξίωσης. Το πολιτικό προσωπικό κατηγορείται για λαϊκισμό, διαφθορά, αυθαιρεσία, εγκαθίδρυση πελατειακού καθεστώτος, αντίσταση στην αλλαγή και ανικανότητα στον χειρισμό της κρίσης.

Η κριτική προς την πολιτική ηγεσία της χώρας αναπτύσσεται γύρω από δύο βασικές θεματικές: το θέμα των γερμανικών αποζημιώσεων για το κατοχικό δάνειο, επί το πλείστον, αλλά και τη λογοκριτική διάθεση που αυτή υπέδειξε μετά την δημοσίευση του άρθρου του περιοδικού Focus. Μέσα από τις δύο αυτές θεματικές προκύπτει ξανά η ροπή προς τον λαϊκισμό, η ανεπάρκεια, η χρησιμοθηρία αλλά και η διαπλοκή μεταξύ πολιτικής και ΜΜΕ στην Ελλάδα. Το πιο σημαντικό στοιχείο, ωστόσο, της κριτικής προς τους Έλληνες πολιτικούς είναι ότι σε αυτούς αναλογεί το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης για την πολιτική αλλοτρίωση που οδήγησε στην «ελληνική κρίση».

Εν κατακλείδι, η κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα στον ελληνικό Τύπο αποκρυσταλλώνεται ως εξής: Ο Έλληνας είναι ανέντιμος και διεφθαρμένος, εθνικιστής και

ξενοφοβικός. Είναι πολιτικά υπεύθυνος για την κατάσταση στην οποία βρίσκεται, αλλά αποποιείται την ευθύνη που του αναλογεί. Ήταν, από παλιά, εξαναγκασμένος να αγοράζει εξοπλισμό από τους ευρωπαϊούς εταίρους και να εισάγει εμπορεύματα με τους δικούς τους όρους. Παρότι υπεύθυνος για την οικονομική κρίση στην χώρα του, δεν ευθύνεται για τη συνολική κρίση που πλήττει την Ευρώπη. Βρίσκεται σε δεινή θέση, πολιτικοί και ΜΜΕ τον χρησιμοποιούν ως «αποδιοπομπαίο τράγο», ενώ δέχεται και τοκογλυφικές επιθέσεις. Είναι, σήμερα, αναξιόπιστος και απαξιωμένος. Σε ένα άλλο επίπεδο, ωστόσο, είναι ίσος πολιτισμικά και αλληλέγγυος κοινωνικά με τον «άλλο», στην προκειμένη περίπτωση τον Γερμανό, παρότι ετεροπροσδιορίζεται με βάση στερεότυπα του παρελθόντος. Τέλος, παρά την διαδεδομένη διαφθορά στην Ελλάδα, υπάρχουν ακόμη κάποιοι έντιμοι Έλληνες πολίτες.

Στο Σχήμα που ακολουθεί σχηματοποιείται η κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα στο σύνολο του δείγματος από τις εφημερίδες που μελετά η έρευνα. Κάθε στοιχείο της αναπαράστασης αποτελεί μία θεματική κατηγορία της ανάλυσης. Οι κατηγορίες έχουν ως θέμα χαρακτηριστικά (όπως «εθνικιστής – ξενοφοβικός», «τίμιος») και ιδιότητες (όπως «εξαναγκασμένος καταναλωτής») του Έλληνα. Όπως προελέχθη, η τοποθέτηση των χαρακτηριστικών σε σχέση με τον πυρήνα του σχήματος, δείχνει τις τιμές αναφοράς των κατηγοριών. Στον πυρήνα τοποθετούνται τα χαρακτηριστικά με την υψηλότερη συχνότητα («ανέντιμος – διεφθαρμένος», «εθνικιστικής – ξενοφοβικός»), τα οποία συμβολίζουν το πιο «στέρεο» και αμετάβλητο μέρος της κοινωνικής αναπαράστασης. Στον πρώτο περιφερειακό κύκλο τοποθετούνται οι ιδιότητες («αποδιοπομπαίος τράγος» - θύμα επιθέσεων», «εξαναγκασμένος καταναλωτής») και τα χαρακτηριστικά («πολιτικά υπεύθυνος για την κατάσταση του», «μικρός απατεώνας»), τα οποία υπόκεινται ευκολότερα σε μετατροπή και στον δεύτερο περιφερειακό κύκλο τα περισσότερο ευμετάβλητα χαρακτηριστικά («απαξιωμένος», «αναξιόπιστος», «αποποιείται την ευθύνη που του αναλογεί», «τίμιος», «ετεροπροσδιοριζόμενος βάσει στερεοτύπων του παρελθόντος», «όμοιος πολιτισμικά και αλληλέγγυος κοινωνικά με τον Γερμανό») με την πιο χαμηλή συχνότητα αναφοράς.

Σχήμα 1. Απεικόνιση της κοινωνικής αναπαράστασης του Έλληνα στο συνολικό δείγμα των ελληνικών εφημερίδων.

2.3.1.1. Διερεύνηση υποθέσεων

Οι δύο αρχικές υποθέσεις σχηματίστηκαν γύρω από το ερώτημα σχετικά με την ποιότητα και τον προσανατολισμό της πολιτικής κοινωνικοποίησης από τον ελληνικό Τύπο, όπως συνυποδηλώνονται μέσα από την κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα. Στην πρώτη υπόθεση, μια κοινωνική αναπαράσταση σε συνάφεια με την κοινωνική αναπαράσταση του γερμανικού Τύπου θα κατεύθυνε προς μια διαδικασία επανακοινωνικοποίησης σε νέες πολιτικές αξίες.

Πράγματι, στον ελληνικό Τύπο ο Έλληνας κατηγορείται για ανεντιμότητα και διαφθορά και αυτό είναι το σημείο στο οποίο συγκλίνουν οι κοινωνικές αναπαραστάσεις του γερμανικού και ελληνικού Τύπου. Οι διαφορές στα υπόλοιπα χαρακτηριστικά αλλά και η διατύπωση ελαφρυντικών ακόμη και ως προς την ανεντιμότητα και τη διαφθορά, αποκαλύπτουν, ωστόσο, μία διαφοροποιημένη κοινωνική αναπαράσταση.

Ουσιαστικά, στον ελληνικό Τύπο, πέρα από ορισμένες περιπτώσεις, δεν επιχειρείται γενικά η ανασκευή των κατηγοριών που προέρχονται από τον γερμανικό Τύπο. Αυτό που εκδηλώνεται είναι μία ισχυρής ορμής και έντασης ανάγκη κριτικής και αυτοκριτικής που, παρότι πυροδοτείται από την έξωθεν κριτική, στη συνέχεια, φαίνεται να μην τη λαμβάνει υπόψη της. Στο πλαίσιο αυτής της δυναμικής, πολλοί συντάκτες επικροτούν τα επιχειρήματα της γερμανικής προπαγάνδας. Συχνά, όμως, οι ίδιοι συντάκτες εκφράζουν τον αντίλογο απέναντι σε όσα έχουν καταμαρτυρήσει. Με αυτόν τον τρόπο διαμορφώνεται ένας ηθικολογικός λόγος με τόσες αντιφάσεις που, τελικά, αφήνει την εντύπωση της αυτοαναίρεσης και της ανακολουθίας.

Η πιο ουσιαστική αντίφαση αφορά στην ανάληψη της πολιτικής ευθύνης. Ενώ διατυπώνεται εμπεριστατωμένα η πολιτική ευθύνη του Έλληνα πολίτη, καθώς και η τάση αποποίησης της, ταυτόχρονα, οι ευθύνες αποδίδονται κυρίως στην πολιτική ηγεσία. Όμως, όπως σημειώνει και η αρθρογράφος της «Καθημερινής», Σκαρπέλη-Σπερκ, «Στη διαφθορά, όπως και στο ταγκό, χρειάζονται πάντα δύο.» (2010, Φεβρουάριος 28: Καθημερινή). Η τάση επίρριψης όλων των ευθυνών στους πολιτικούς συνιστά απενοχοποίηση των πολιτών μέσα από την θυματοποίηση τους. Οι Έλληνες εμφανίζονται ως παθητικοί και ανήμποροι πολίτες που καταδυναστεύονται από μια αδίστακτη πολιτική ηγεσία, η οποία δημιούργησε την κρίση που θα πρέπει να πληρώσουν τελικά οι πολίτες.

Η διαφοροποιημένη κοινωνική αναπαράσταση στο σύνολο του ελληνικού Τύπου δεν φανερώνει ούτε διάχυση νέων πολιτικών αξιών ούτε διαμόρφωση πλαισίου κοινωνικοποίησης σε αυτές, τουλάχιστον στο σύνολο του ελληνικού Τύπου. Άρα, η πρώτη

υπόθεση διαψεύδεται και μένει να διερευνηθεί, σε δεύτερο επίπεδο, για κάθε εφημερίδα ξεχωριστά.

Η υπόθεση γύρω από την ανάδυση μιας θετικής και ισχυρής κοινωνικής αναπαράστασης εθνικών χρωμάτων, εκπορευόταν από την παρατεταμένη κυριαρχία της αυταρχικής πολιτικής κουλτούρας στην Ελλάδα. Πέρα από ορισμένες εθνικιστικές εξάρσεις, περιορισμένες σε μία κυρίως εφημερίδα, το σύνολο του ελληνικού Τύπου στηλιτεύει τον εθνικιστικό προσανατολισμό της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας, τη συνομοσιολογία και τον λαϊκισμό.

Η εθνικιστική - ρατσιστική ταυτότητα βρίσκεται στον πυρήνα της κοινωνικής αναπαράστασης του Έλληνα, γεγονός που φανερώνει ότι η άσκηση δριμείας κριτικής δεν είναι αρκετή για να την «ξορκίσει». Παρά ταύτα, είναι ελπιδοφόρο το γεγονός ότι η πλειοψηφία των συντακτών σε όλες τις εφημερίδες κατακεραυνώνει την τάση καταφυγής σε εθνοκεντρικές αντιλήψεις και καταγγέλλει την πολιτική πατριδοκαπηλία.

Στο πρώτο επίπεδο ανάλυσης, λοιπόν, διαψεύδονται και οι δύο αρχικές υποθέσεις της έρευνας. Αν και οι ενδείξεις, από την στάση που τήρησαν τα ελληνικά ΜΜΕ απέναντι στην πολεμική που αναπτύχθηκε από τον γερμανικό Τύπο, δεν επέτρεψαν την ανοιχτή διατύπωση μιας υπόθεσης σχετικά με την σύνθεση μιας πιο «ώριμης» κοινωνικής αναπαράστασης που θα υπεδείκνυε την κοινωνικοποίηση σε μια δημοκρατική πολιτική κουλτούρα, τα πρώτα αποτελέσματα προσανατολίζουν προς αυτή την κατεύθυνση. Άλλωστε, τι άλλο θα μπορούσε να φανερώνει μια ασαφής κοινωνική αναπαράσταση με αρνητικό πυρήνα και έντονα στοιχεία αυτοαναίρεσης, παρά το τέλος των βεβαιοτήτων και την ανάπτυξη μιας διαδικασίας αναστοχασμού και αναζήτησης ταυτότητας; Όσο επώδυνη κι αν είναι η αυτοκριτική, η απομάκρυνση από άκαμπτα συμπλέγματα του παρελθόντος και η επιθυμία για αλλαγή, είναι πιθανό να υποδηλώνουν μία δημοκρατική πολιτική στάση που εκκινεί από μια εσωτερική ανάγκη αυτοβελτίωσης.

Υπάρχουν ωστόσο αντιφάσεις, οι οποίες δεν επιτρέπουν την άμεση συναγωγή συμπερασμάτων. Η κύρια αντίφαση αφορά περισσότερο στην έμμεση απενοχοποίηση των πολιτών για την οικονομική και την κοινωνική κατάρρευση, παρά την υπόδειξη των δικών τους ευθυνών και του γεγονότος ότι τις αποποιούνται. Τελικά, το ερώτημα αν παρατηρούμε πράγματι μια αλλαγή προσανατολισμού στην πολιτική κοινωνικοποίηση μέσα από τον ελληνικό Τύπο, θα απαντηθεί από την σύνδεση των αποτελεσμάτων της ανάλυσης δευτέρου επιπέδου.

2.3.2. Ανάλυση δευτέρου επιπέδου

Στο δεύτερο επίπεδο ανάλυσης, προκύπτουν οι ίδιες θεματικές κατηγορίες με διαφορετική, ωστόσο, βαρύτητα για την κάθε εφημερίδα. Όπως για παράδειγμα, η κατηγορία με θέμα το χαρακτηριστικό της «αναξιοπιστίας», το οποίο βρίσκεται στην περιφέρεια της κοινωνικής αναπαράστασης που προκύπτει από το σύνολο των δεδομένων και από τις τρεις εφημερίδες, ενώ στην κοινωνική αναπαράσταση που συντίθεται στην εφημερίδα «Το Βήμα» βρίσκεται στον πυρήνα. Επιπλέον, κάποιες κατηγορίες είχαν χαμηλή συχνότητα αναφοράς στο ενιαίο corpus, τα χαρακτηριστικά των οποίων δεν «προκρίνονταν» ως στοιχεία της κοινωνικής αναπαράστασης, ενώ στα δεδομένα μίας εφημερίδας είχαν μεγαλύτερη συχνότητα και συμπληρώνουν τα χαρακτηριστικά της αναπαράστασης. Λόγου χάρη, η κατηγορία με θέμα το χαρακτηριστικό της «εργατικότητας», το οποίο αποτελεί χαρακτηριστικό μόνο για την κοινωνική αναπαράσταση της «Ελευθεροτυπίας».

Οι διαφορετικές κοινωνικές αναπαραστάσεις σε συνδυασμό και με την γενικότερη συνάφεια με τον γερμανικό Τύπο, υποδηλώνουν την ποιοτική διαφοροποίηση μεταξύ της κοινωνικοποίησης που επιτελείται από κάθε εφημερίδα σε σχέση με την πολιτική της ταυτότητα. Η διερεύνηση της τρίτης υπόθεσης στηρίζεται στις διαφορές μεταξύ των κοινωνικών αναπαραστάσεων και τα όσα υποδηλώνουν για την στάση κάθε εφημερίδας απέναντι στην κρίση γενικά και στην πολεμική που ανέπτυξε ο γερμανικός Τύπος ειδικότερα.

2.3.2.1. Κοινωνικές αναπαραστάσεις του Έλληνα στις ελληνικές εφημερίδες

2.3.2.1.1. Εφημερίδα «Καθημερινή»

Στην «Καθημερινή» το θέμα της διένεξης μεταξύ ελληνικού και γερμανικού Τύπου μετά από την «επίθεση» του Focus, προσεγγίστηκε κυρίως μέσα από άρθρα ανάλυσης και άρθρα γνώμης. Η προσέγγιση συνδέεται με τον υφολογικό χαρακτήρα της εφημερίδας και τον αναλυτικό λόγο που είναι συνήθης στον αστικό Τύπο. Η εφημερίδα, εξάλλου, απευθύνεται σε ένα καλλιεργημένο, μάλλον συντηρητικό αναγνωστικό κοινό, το οποίο πρόσκειται πολιτικά στο χώρο της ελληνικής Δεξιάς.

Η εφημερίδα προσεγγίζει το θέμα κυρίως μέσα από κύρια άρθρα και άρθρα γνώμης, τα οποία υπογράφουν συντάκτες διαφόρων εθνικοτήτων. Η κοινωνική αναπαράσταση που διαμορφώνεται για τον Έλληνα διαθέτει τα ίδια χαρακτηριστικά που αποτυπώνονται και στην γενική αναπαράσταση του Έλληνα στον ευρύτερο Τύπο. Στον πυρήνα της κοινωνικής αναπαράστασης συναντώνται ο εθνικιστικός και ξενοφοβικός χαρακτήρας του Έλληνα μαζί με τα χαρακτηριστικά της ανεντιμότητας και της διαφθοράς. Ο Έλληνας αναγνωρίζεται ως

υπεύθυνος για την κατάστασή του, αλλά αποποιείται την πολιτική ευθύνη. Επιπλέον, είναι ένας μικρο-απατεώνας που χρησίμευσε σε ΜΜΕ και πολιτικούς ως «αποδιοπομπαίος τράγος».

Τα χαρακτηριστικά αυτής της κοινωνικής αναπαράστασης, σε σχέση με των άλλων εφημερίδων, βρίσκονται σε μεγαλύτερη συνάφεια με την κοινωνική αναπαράσταση του γερμανικού Τύπου.

«Ας αναρωτηθούμε: για πόσα επιτεύγματα της σημερινής Ελλάδας είμαστε σήμερα περήφανοι; Τη διαφθορά, την ποιότητα ζωής στις μεγάλες πόλεις και την προστασία του περιβάλλοντος, την αποτελεσματικότητα της δημόσιας διοίκησης, τη δικαιοσύνη, τα επίπεδα εγκληματικότητας, την παιδεία, τη χαμηλή ανταγωνιστικότητα κ.λπ.» (Ντόκος, 2010, Μάρτιος 03: Καθημερινή)

«Οι «απόμαχοι της εργασίας». Ευτυχώς δεν παρακολουθούν οι Γερμανοί ελληνική τηλεόραση. Διότι αν έβλεπαν τις κινητοποιήσεις των συνταξιούχων θα σύλωναν ακόμη περισσότερο τα πόδια. Αν παρακολουθούσαν δηλαδή τους Έλληνες «απόμαχους» να συγκρούονται με τα ΜΑΤ στο Μέγαρο Μαξίμου, δικαιολογημένα θα αναρωτιόταν: «τι σόι συνταξιούχοι είναι αυτοί που μπορούν να διασπούν τον κλοιό των 20ρηδων ανδρών; Κι αν μπορούν να το κάνουν αυτό γιατί να μην μπορούν να δουλέψουν -όπως κι εμείς- μέχρι τα 67;» (Μανδραβέλης, 2010, Μάρτιος 05: Καθημερινή)

«...για πρώτη φορά έγινε σαφές πως η εποχή του εμπορίου των «αρχαίων ημών προγόνων», που όταν έχτιζαν Παρθενώνες... κ.λπ., έφτασε στο τέλος της. Οι Ευρωπαίοι δεν είναι διατεθειμένοι πλέον να μας πληρώνουν ως «απογόνους» του Περικλή και του Μεγαλέξανδρου.» (Γουσέτης, 2010, Μάρτιος 10: Καθημερινή)

«Και πάλι όμως, αυτό που απομένει είναι απογοητευτικό: Όσο πλησιάζουμε το τέρμα του μύθου της ευμάρειας με δανεικά, του ατομισμού της επιδίωξης μιας άχρηστης τεμπελοδουλειάς στο Δημόσιο εις βάρος των άλλων, τόσο οξύνεται η επιθυμία της απόδρασης από την πραγματικότητα.» (Κασιμάτης, 2010, Μάρτιος 25: Καθημερινή)

Ένα ακόμη εύρημα ανάμεσα στα δεδομένα της «Καθημερινής» είναι η υπόδειξη των ελλήνων πολιτικών ως κυρίως υπευθύνων για την ηθική και την οικονομική χρεοκοπία της χώρας. Η ευθύνη μοιράζεται ετεροβαρώς προς το πολιτικό προσωπικό και δημιουργείται η αντίφαση της απόδοσης κατηγορίας στους Έλληνες πολίτες ότι αρνούνται τις πολιτικές τους ευθύνες και της ταυτόχρονης απαλλαγής από αυτήν.

Η κριτική προς τους Έλληνες πολιτικούς είναι διάχυτη στον ελληνικό Τύπο γενικότερα, εντούτοις, στην Καθημερινή η κριτική που ασκείται, διακρίνεται για την απαξίωση των πολιτικών όχι μόνο λόγω ανηθικότητας αλλά, κυρίως, λόγω πολιτικής ανεπάρκειας. Οι

επισημάνσεις που γίνονται και ο λόγος που χρησιμοποιείται αντικατοπτρίζουν μια περισσότερη τεχνοκρατική θεώρηση.

«Η κυβέρνηση έχει ανάγκη να συνεχίσει να δανείζεται αλλά και να πάρει τα μέτρα που θα κάνουν επιτέλους την οικονομία βιώσιμη και τη δημόσια διοίκηση αποδοτική. Και τα δύο απαιτούν τη μεγαλύτερη δυνατή συναίνεση των πολιτών και κομμάτων, καθώς και την στήριξη των εταίρων μας.» (Κωνσταντάρας, 2010, Φεβρουάριος 28: Καθημερινή)

«...υπάρχουν γεγονότα οφειλόμενα σε δικά μας «στρατηγικά» λάθη και είναι κυρίως αυτά που ενορχηστρώνουν τα σχόλια και τις παρατηρήσεις στον διεθνή Τύπο. Το πιο σημαντικό είναι αυτά τα ίδια λάθη που συντονίζουν τη συμπεριφορά ισχυρών δυνάμεων, όπως είναι οι λεγόμενες «Αγορές», που ηθικές ή ανήθικες, κερδοσκοπικές ή όχι, επιβάλλουν με την πράξη και την ισχύ την παρουσία τους και τον ρυθμιστικό τους ρόλο.» (Καρκαγιάννης: 2010, Φεβρουάριος 28: Καθημερινή)

«Αυτό βέβαια δεν σημαίνει πως δεν πρέπει να κάνουμε ανοίγματα, όπου μας συμφέρει και όπου μπορεί να υπάρχει «ψωμί». Πρώτο παράδειγμα η Κίνα, όπου παρ' ολίγον να βγάλουμε τα μάτια μας με την αδιανόητη ανοησία του χειρισμού της υπόθεσης COSCO. Οι Κινέζοι αγαπούν την Ελλάδα, τη θέλουν ως μια επενδυτική βάση στην Ευρώπη και εμείς είχαμε αποφασίσει να τους κλείσουμε την πόρτα για χάρη μερικών καλοπληρωμένων συνδικαλιστών και ανεγκέφαλων στελεχών του ΠΑΣΟΚ. ... Γιατί αν συνεχίσουμε να έχουμε ένα κράτος διεφθαρμένο, συντεχνίες και ομάδες πίεσης και εκβιασμού που ειδικεύονται στην απόκρουση επενδυτών και κεφαλαίων, θα καταντήσουμε απλά ο φτωχός και προβληματικός συγγενής των Ευρωπαίων εταίρων μας...» (Παπαχελάς, 2010, Μάρτιος 03: Καθημερινή)

«Υπάρχει κι ένα δεύτερο ερώτημα: αυτά τα υποζύγια, δεν βαρέθηκαν να είναι συνήθη; Αν αδικούνται τόσο πολύ γιατί δεν σιχτιρίζουν και το κράτος και τη θέση τους για να βγουν στην αγορά, ώστε να πάνε να είναι τα «συνήθη υποζύγια». Σύμφωνοι! Δεν το κάνουν διότι εκεί έξω τα πράγματα είναι χειρότερα. Υπάρχουν δηλαδή «υποζύγια» που χρόνια τώρα ζουν χειρότερα απ' όσο θα ζήσουν τα «συνήθη», μετά τη μείωση κατά 12% των επιδομάτων τους.» (Μανδραβέλης, 2010, Μάρτιος 05: Καθημερινή)

«Ο Βεστερβέλε, ο κυβερνητικός εταίρος της Μέρκελ, το είπε απερίφραστα: «Η οικονομική βοήθεια θα καθυστερήσει τις μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα». Εφόσον οι πολιτικοί δεν δείχνουν την ευθύνη που αρμόζει στις περιστάσεις, τη λύση θα τη δώσει η ζωή.» (Κασιμάτης, 2010, Μάρτιος 25: Καθημερινή)

Στην «Καθημερινή» δεν παρατηρείται καμία αναφορά εθνικιστικού χαρακτήρα. Η στάση που διέπει γενικά την αρθρογραφία είναι η συμφωνία με τον γερμανικό Τύπο και η

προώθηση της συναίνεσης των πολιτών απέναντι στα αναγκαία και επώδυνα δημοσιονομικά μέτρα που θα ακολουθήσουν.

Στην εφημερίδα συναντώνται και ελάχιστες αναφορές στο φυλετικό ζήτημα, το οποίο αναπτύσσεται στο άρθρο του Focus.

«Αν ελέγξεις τα αγελαία ένστικτά σου, αν δεν ακούσεις τα γρυλλίσματα της φάρας που ελλοχεύει στη συνείδησή σου, θα ανακαλύψεις γρήγορα ότι μοιράζεσαι με αυτούς τους ανθρώπους πολύ περισσότερα πράγματα από αυτά που φαινομενικά σας χωρίζουν.» (Τόλιας, 2010, Φεβρουάριος 28: Καθημερινή)

«Δίκαιο έχουν, αλλά τι τους κάνει να είναι τόσο ψυχροί, τόσο υπερόπτες, τόσο άκαμπτοι και ανάλητοι προς έναν λαό που τον θεωρούν «κατώτερο». Δεν παραδέχομαι το κριτήριο, του «ανώτερου και κατώτερου λαού», η ιστορία δεν γράφεται με αυτό το κριτήριο και οι Γερμανοί το γνωρίζουν πολύ καλά και το πλήρωσαν με αίμα και πρωτοφανείς καταστροφές. Κάθε λαός έχει καλές και κακές στιγμές. ... Οι εκφράσεις «όλοι οι Γερμανοί», «όλοι οι Έλληνες», «όλοι οι Εβραίοι», ακόμη και οι εκφράσεις «γερμανικό έθνος» «ελληνικό έθνος» (για τους Εβραίους δεν μπορούμε καν να μιλήσουμε για έθνος), όλες αυτές οι εκφράσεις σε μεγάλο βαθμό είναι αυθαίρετες νοητικές κατασκευές, παρ' όλο ότι η λέξη «έθνος» παραπέμπει σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, σε πραγματικότητες και κατακτήσεις. ... Γιατί αυτή η οίηση της ανωτερότητας (που ποτέ δεν αμφισβητήσαμε), γιατί η έχθρα και η περιφρόνηση, γιατί ο χλευασμός προς τον «κατώτερο». Τι κακό προξενήσαμε στους Γερμανούς και υπερέβησαν το όριο ανάμεσα στην αυστηρή και ενδεχομένως ορθή κριτική των σφαλμάτων μας και στο μίσος και τον χλευασμό που εκπέμπουν η στάση τους και τα σχόλιά τους.» (Καρκαγιάννης, 2010, Μάρτιος 05: Καθημερινή)

«Έχει, βέβαια, και τις σταθερές της η εκδίπλωση της ιστορίας. Και μία από αυτές, ίσως η κρισιμότερη, είναι η ύπαρξη, σε κάθε εποχή, χωρών (όχι πολιτισμών) κυρίαρχων, «μεγάλων», και χωρών (όχι λαών ούτε πολιτισμών) αδύναμων.» (Μπουκάλας, 2010, Μάρτιος 25: Καθημερινή)

Συνοπτικά, η κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα στην «Καθημερινή» βρίσκεται πιο κοντά σε εκείνη του γερμανικού Τύπου. Η εφημερίδα τήρησε σταθερές αποστάσεις από οποιαδήποτε έκφραση εθνικιστικής και συνομοσιολογικής αντίληψης. Αντίθετα, κατακρίνονται έντονα ο εθνικιστικός και ξενοφοβικός χαρακτήρας του Έλληνα και η πατριδοκαπηλεία των ελλήνων πολιτικών. Στους Έλληνες πολιτικούς αποδίδονται, επιπλέον, οι μεγαλύτερες και σοβαρότερες ευθύνες για την κρίση που αντιμετωπίζει η χώρα, παρότι επισημαίνονται και οι ευθύνες των ελλήνων πολιτών.

2.3.2.1.2. Εφημερίδα «Ελευθεροτυπία»

Το θέμα της διένεξης μεταξύ ελληνικού και γερμανικού Τύπου είχε τη σημαντικότερη θέση και την μεγαλύτερη διάρκεια παραμονής στο θεματολόγιο της εφημερίδας «Ελευθεροτυπία». Το θέμα προσεγγίστηκε ποικιλοτρόπως μέσα από άρθρα (συνολικά 25), ρεπορτάζ, αναφορές και συνεντεύξεις.

Θεωρητικά, η εφημερίδα εκπροσωπεί το χώρο της προοδευτικής αριστεράς, ενώ συντάκτες της εφημερίδας υποστηρίζουν ότι το όνομα της εφημερίδας εκφράζει και το δημοσιογραφικό της πνεύμα. Το ενδιαφέρον στοιχείο στα δεδομένα της «Ελευθεροτυπίας» είναι ότι συμπεριλαμβάνουν σχεδόν όλες τις δυναμικές που εκφράστηκαν στην ελληνική δημόσια σφαίρα αλλά και τις μεταξύ τους αντιφάσεις. Συναντώνται η έκφραση εθνικιστικού πνεύματος με την άσκηση κριτικής προς την ελληνική κοινωνία και την πολιτική ηγεσία, καθώς και μία προσπάθεια ορθολογικής πληροφόρησης και αποσαφήνισης των φαινομένων, με στόχο τη διάψευση των μύθων που δημιουργούνται γύρω από τον Έλληνα.

Αν και στην «Ελευθεροτυπία» απαντώνται τα περισσότερα σχόλια εθνικιστικού περιεχομένου σε σχέση με τις άλλες εφημερίδες, η συχνότητα τους είναι μικρή στο σύνολο των δεδομένων της εφημερίδας και δεν προκύπτει κάποια κατηγορία νέων χαρακτηριστικών. Η παράθεση μερικών αποσπασμάτων στοχεύει περισσότερο στην ανάδειξη των αντιφάσεων μεταξύ των άρθρων.

«Και προπάντων είμαστε ανίκανοι να κάνουμε έναν πόλεμο της προκοπής, όπως έκαναν οι πατεράδες των σημερινών Γερμανών, προκειμένου να διαδώσουν τις αξίες και το μέτρο της ηθικής τους στον κόσμο...» (Τριάντης, 2010, Φεβρουάριος 23: Ελευθεροτυπία)

«ΚΟΙΤΑ τώρα ποιοι τολμάνε και μιλάνε! Εκείνοι που αιματοκύλησαν, έκαψαν και κατέστρεψαν την Ευρώπη. Εκείνοι που για τουλάχιστον τρεις χιλιάδες χρόνια ακόμα θα πρέπει, όταν μας βλέπουν, να σκύβουν το κεφάλι και να ψιθυρίζουν: «Συγγνώμη»! ΚΟΙΤΑ ποιοι μιλάνε! Οι Γερμαναράδες. ... ΑΝΤΙΣΤΑΘΗΚΑΜΕ περισσότερο απ' όλους στους ναζί και μόνο γι' αυτό η Ευρώπη οφείλει να μας είναι αλληλέγγυη στα δύσκολα και αιωνίως να μας ευγνωμονεί! ... Το θυμάσαι, Αγγέλα; Μας ζητάς συγγνώμη όποτε μας βλέπεις; Μας αποζημιώσεις ποτέ; Γι' αυτό, shut up, Merkel!» (Ρουμελιώτης, 2010, Φεβρουάριος 24: Ελευθεροτυπία)

«Στο Άμστερνταμ της Ολλανδίας ένας κιτρινογένης ταξιτζής κατέβασε περιφρονητικά από το ταξί του δύο Έλληνες φοιτητές, μόλις κατάλαβε ότι είναι Έλληνες. Στο Μόναχο, ένα χοντρό γουρουνι-σερβιτόρος φέρθηκε ακόμα πιο προσβλητικά σε μία ελληνική παρέα πελατών του! «Έλληνες είσαστε; Δηλαδή απατεώνες». ... Ποιον; Έναν Έλληνα πιο Ευρωπαίο από πολλούς Ευρωπαίους. ... Ιστορικά η Ελλάδα έχει προσφέρει στη σημερινή Ευρώπη απείρως περισσότερα

απ' όσα αυτή τής έχει ανταποδώσει. Και φυσικά δεν εννοώ μόνο τον κλασικό πολιτισμό ή τον Μαραθώνα και τις Θερμοπύλες, που μοιάζουν στους Τεύτονες τόσο μακρινά. Μιλάω και για το Ρούπελ και για τον Γοργοπόταμο και για την Κρήτη. Και για να το κάνω πιο μελό: για τότε που ο Τσόρτσιλ έλεγε «δεν πολεμούν οι Έλληνες σαν ήρωες, αλλά οι ήρωες σαν Έλληνες». Και ναι, έχουμε πανάξιες φωνές (εντός και εκτός) να δώσουν απαντήσεις. Απαντήσαμε ομόψυχα στον ναζί Γερμανό. Μπορούμε να απαντήσουμε και στον «φορολογούμενο Γερμανό» (Σκούρας, 2010, Μάρτιος 02: Ελευθεροτυπία)

Αν και η «Ελευθεροτυπία» φιλοξενεί τις περισσότερες εθνικιστικές ιαχές σε σχέση με τις άλλες δύο εφημερίδες, στον πυρήνα της κοινωνικής αναπαράστασης της εφημερίδας βρίσκεται ο εθνικιστής και ξενοφοβικός Έλληνας. Αυτό είναι, μάλιστα, το μόνο χαρακτηριστικό που βρίσκεται στον πυρήνα της κοινωνικής αναπαράστασης, καθώς εμφανίζεται με τη μεγαλύτερη συχνότητα.

«Δεν υπάρχει λόγος να ανακαλύπτουμε συνέχεια βαρβάρους που θέλουν να μας βλάψουν.» (Σώκου, 2010, Φεβρουάριος 27: Ελευθεροτυπία)

«Ξανανιάσαμε Έλληνες, ενωθήκαμε στην αντιγερμανική πανστρατιά, θυμηθήκαμε το παρελθόν μας, ξαναγαλιάσαμε τα φυσεκλίκια του παρελθόντος. Το λέει, όμως, ή ίδια η λέξη: έχει παρέλθει. Νιώσαμε γεμάτο το πορτοφόλι της μνήμης και όσο για το άλλο, το κανονικό, αυτό που περιμένει μήνας μπει μήνας βγει, άσ' τα καλύτερα... ... Και ας κοιτάζουμε να χαλαρώσουμε λίγο τον εθνικό μας πριαπισμό, καλό θα μας κάνει...» (Κυριακόπουλος, 2010, Φεβρουάριος 27: Ελευθεροτυπία)

«Ο ακραίος κίνδυνος ελλοχεύει στην πίκρα των «μεσαίων», σε όλους μας, που αντί να χτυπήσουμε την εξουσία (τον πρόξενο όλων των κακών) αμυνόμαστε πίσω από τους μύθους με αέρα (κοπανιστό) ματαιοδοξίας.» (Σταματόπουλος, 2010, Μάρτιος 03: Ελευθεροτυπία)

«Και εμείς ποια εικόνα φτιάχνουμε για τους Γερμανούς; ... Πάντα προτάσσουμε το ναζιστικό παρελθόν τους και ποτέ δεν θα ακούσεις στην Ελλάδα ότι «Γερμαναράς» ήταν και ο Κάρολος Μαρξ και ο φίλος του ο Φρίντριχ Ενγκελς ή ο Μπέρτολτ Μπρεχτ, ο Τόμας Μαν, ο Ερμαν Εσε, ο Γκέτε και ο Σίλερ, ο Φασμπίντερ ή ο Λαφοντέν.» (Βαλασόπουλος, 2010, Μάρτιος 04: Ελευθεροτυπία)

«Αντιγερμανικός παροξυσμός, δημαγωγία και λαϊκισμός του αισχίστου είδους. Επίδειξη έλλειψης μέτρου και επαφής με την πραγματικότητα. Τι είναι αυτά τα πράγματα; Από ποιο βάθος χρόνου αναδύονται; Από ποια πολιτισμική έρημο έρχονται;» (Παπαδοπούλου, 2010, Μάρτιος 05: Ελευθεροτυπία)

«Ξεσπαθώσαμε απέναντι σε χρόνων και χρόνων προσβολές και ταπεινώσεις από τις μεγάλες δυνάμεις! ... Δεν επιτρέψαμε στον εαυτό μας ούτε μία παραχώρηση στον σαρκασμό, τη σάτιρα, το χιούμορ. Μας καβάλησε ο πατριωτισμός κι όποιον πάρει ο χάρος..» (Μανταίος, 2010, Μάρτιος 11: Ελευθεροτυπία)

Την ολοκληρωμένη κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα στην εφημερίδα συνθέτουν οικεία χαρακτηριστικά από την γενική αναπαράσταση στο σύνολο του ελληνικού Τύπου, με διαφορετική ωστόσο βαρύτητα. Αναδύονται όμως και κάποια χαρακτηριστικά που συναντώνται μόνο στα δεδομένα της «Ελευθεροτυπίας».

Ο Έλληνας αναπαριστάται ως εθνικιστής και ξενοφοβικός. Είναι εξαναγκασμένος να αγοράζει οπλικά συστήματα και να συναλλάσσεται εμπορικά με τους ευρωπαϊούς εταίρους με τους δικούς τους όρους. Είναι εξιλαστήριο θύμα για τους Ευρωπαίους, ένας μικρός απατεώνας που αποποιείται τις ευθύνες του, ενώ ταυτόχρονα είναι τίμιος, εργατικός και όμοιος με τον Γερμανό στη διαπολιτισμική συνάντηση και συμβίωση.

Τα χαρακτηριστικά που συναντάμε αποκλειστικά στην κοινωνική αναπαράσταση της «Ελευθεροτυπίας» είναι της τιμότητας – χαρακτηριστικό που συναγάγουμε – και της εργατικότητας, όπως προβάλλεται μέσα από το παράδειγμα του Έλληνα μετανάστη στη Γερμανία.

«Τι πάει να πει «οι Έλληνες»; Δεν είναι το ίδιο πράγμα οι Έλληνες. Άλλο ο Έλληνας εργάτης κι άλλο ο Έλληνας τραπεζίτης. ... Όμως σήμερα το τι Έλληνες είμαστε και τι Ελλάδα φτιάχνουμε έχει πρωτίστως να κάνει με μας τους ίδιους -ποια τάξη έχει το πάνω χέρι- όσον όμως και με τη σχέση μας με όλους τους άλλους, την Ε.Ε., τις ΗΠΑ, τη Ρωσία, όλους.» (Στάθης, 2010, Φεβρουάριος 24: Ελευθεροτυπία)

«Εμείς το ξέρουμε καλά, δεν είμαστε όλοι λαμόγια. ... Σίγουρα η Ελλάδα δεν είναι η χώρα των απατεώνων.» (Βαλασόπουλος, 2010, Μάρτιος 04: Ελευθεροτυπία)

«Όμως σε τούτη τη χώρα, ασφαλώς, δεν είμαστε όλοι απατεώνες. Οι γενικεύσεις τέτοιου τύπου ισοπεδώνουν.» (Παπαδοπούλου, 2010, Μάρτιος 05: Ελευθεροτυπία)

«...η σημερινή γερμανική βιομηχανία οικοδομήθηκε ή πιο σωστά ανοικοδομήθηκε σε κάποιο βαθμό και από τον ιδρώτα και το αίμα του Έλληνα μετανάστη των δεκαετιών του '50 και '60.» (Γιαλλουρίδης, 2010, Μάρτιος 31: Ελευθεροτυπία)

«Δεν φταίει ένας ολόκληρος λαός, που δεν είναι λιγότερο εργατικός από τον γερμανικό λαό.» (Τσαγκαράκης, 2010, Απρίλιος 06: Ελευθεροτυπία)

«Δεν ήμασταν όμως μόνον εμείς οι «γκασταρμπάιτερ» που ήρθαν εδώ κατά εκατοντάδες χιλιάδες για να δώσουν με το αίμα τους ζωή στη ρημαγμένη μεταπολεμική οικονομία της Γερμανίας. ... Σε καμιά περίπτωση η Γερμανία δεν θα είχε την τεράστια οικονομική ανάπτυξη των τελευταίων δέκα ετών, χωρίς τη φτηνή εργασία που πρόσφεραν οι εκατοντάδες χιλιάδες μετανάστες από τις χώρες του ευρωπαϊκού Νότου. Χωρίς την παρουσία τους και τη σκληρή δουλειά τους, η χώρα θα ήταν σήμερα πολύ διαφορετική.» (Βαλασόπουλος, 2010, Απρίλιος 08: Ελευθεροτυπία)

Γενικά, στην «Ελευθεροτυπία» παρατηρείται η πιο χαμηλή συνάφεια με τα επιχειρήματα του γερμανικού Τύπου, ενώ επιχειρείται μεμονωμένα και η ανασκευή ορισμένων μύθων, όπως αυτός της τεμπελιάς αλλά και της «βαρβαρότητας».

«..το υστέρημα της ελληνικής πολιτείας, εδώ και 200 περίπου χρόνια, να αναδειξεί τις άλλες αξίες της: τον Παπανικολάου, τον Καραθεοδωρή, τον Δημήτρη Μητρόπουλο (που φέτος συμπληρώνονται 50 χρόνια από τον θάνατό του), την Μαρία Κάλλας, και τόσους άλλους αναρίθμητους Νεοέλληνες, που δόξασαν τη χώρα μας και τον λαό της.» (Βασιλικός, 2010, Μάρτιος 06: Ελευθεροτυπία)

«Ζούμε σε μια χώρα όπου οι θεατρικές και οι μουσικές σκηνές πολλαπλασιάζονται σαν μανιτάρια όπως κι οι εναλλακτικοί θίασοι, οι χορευτικές ομάδες και τα συγκροτήματα που ξεπηδάνε από τις γειτονιές ή τις λεωφόρους του Ιντερνετ. Οποιοδήποτε οδηγό πόλης κι αν ξεφυλλίσεις, θα ζαλιστείς από τη βεντάλια των επιλογών: εκθέσεις, λογοτεχνικές βραδιές, χάπενινγκ, συναυλίες, προβολές, σε γενναίες δόσεις κάθε βδομάδα, αναδεικνύουν έναν δημιουργικό οργανισμό αλλά και την επιθυμία της νέας γενιάς να οσμιστεί τα καινούρια ρεύματα, όλο και πιο απελευθερωμένη από το κόμπλεξ του επαρχιωτισμού. ... Κάτι άλλο που συμβαίνει στη μικρή μας Ελλάδα είναι ότι η απόσταση ανάμεσα στην καλλιτεχνική επιτυχία και αποτυχία δεν παίρνει ποτέ αβυσσαλέες διαστάσεις, γεγονός που επιτρέπει μεν επιπολαιότητες αλλά ενθαρρύνει και τους πειραματισμούς. Δεν χρειάζεται ένας συγγραφέας το μπεστ-σέλερ για να εκτιμηθεί ούτε ένας σκηνοθέτης το μπλοκμπάστερ. Η τέχνη μας δεν είναι εξαρτημένη από τη βιομηχανία μας. Και μόνο γι' αυτό θα μπορούσαν να μας ζηλεύουνε κάποιιοι, αντί ν' αστειεύονται με τον οικονομικό μας ξεπεσμό.» (Παπασύρου, 2010, Απρίλιος 03: Ελευθεροτυπία)

Επίσης, η «Ελευθεροτυπία» παρουσιάζει την πιο μικρή συχνότητα επικριτικών σχολίων για τους Έλληνες πολιτικούς, ενώ ασκείται κριτική στον έλληνα πολίτη ότι αποποιείται τις ευθύνες που του αναλογούν. Οι ευθύνες φαίνεται να μοιράζονται πιο ισόνομα μεταξύ της κοινωνίας των πολιτών και της πολιτικής ηγεσίας.

Συνοψίζοντας, στην «Ελευθεροτυπία» διαπιστώνονται βασικές αντιφάσεις που είναι πιθανόν να εκφράζουν τη πολυφωνία και τη πολυσυλλεκτικότητα της εφημερίδας. Παρά τον εθνικιστικό τόνο ορισμένων άρθρων, στην υπόλοιπη αρθρογραφία επικρίνονται οι ψευδαισθήσεις εθνικής υπεροχής και οι ρατσιστικές αντιλήψεις. Στον πυρήνα της κοινωνικής αναπαράστασης του Έλληνα στην «Ελευθεροτυπία» βρίσκεται, εξάλλου, ο εθνικιστικός και ξενοφοβικός εαυτός του.

Παράλληλα, η αναπαράσταση της «Ελευθεροτυπίας» απέχει περισσότερο από την αναπαράσταση του γερμανικού Τύπου και την γενική αναπαράσταση στον ελληνικό Τύπο, καθώς διαθέτει θετικά χαρακτηριστικά που δεν εμφανίζονται στις άλλες αναπαραστάσεις. Μία επιπλέον σημαντική διαφορά από τις άλλες εφημερίδες, είναι η επίρριψη ευθυνών συνολικά στην ελληνική κοινωνία.

2.3.2.1.3. Εφημερίδα «Το Βήμα»

Οι πρώτες αναφορές γύρω από το θέμα των επιθετικών γερμανικών άρθρων προήρθαν από «Το Βήμα». Το θέμα, ωστόσο, σύντομα περιορίστηκε σημαντικά στο θεματολόγιο της εφημερίδας, όπως έδειξε και η ποσοτική ανάλυση. Η προσέγγιση του θέματος πραγματοποιήθηκε κυρίως μέσα από ρεπορτάζ και «Το Βήμα» είχε τον πιο μικρό αριθμό άρθρων. Ο όμιλος ΔΟΛ, στο δυναμικό του οποίου ανήκει η εφημερίδα, θεωρείται ότι συνδέεται πολιτικά με το χώρο της κεντροαριστεράς και περισσότερο με το κόμμα του ΠΑ.ΣΟ.Κ., το οποίο βρισκόταν στην εξουσία την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας.

Στο «Το Βήμα» συναντούμε για σημαντικά διαφοροποιημένη κοινωνική αναπαράσταση σε σχέση με αυτές που προέρχονται από το σύνολο του ελληνικού Τύπου, αλλά και από την «Καθημερινή» και την «Ελευθεροτυπία». Στον πυρήνα της διακρίνονται τα χαρακτηριστικά του απαξιωμένου Έλληνα, ο οποίος κρίνεται ως υπεύθυνος για την κατάσταση του. Περιφερειακά, βρίσκονται τα στοιχεία της ανεντιμότητας, της υποχρεωτικής εισαγωγής οπλικών συστημάτων και εμπορευμάτων και της αναξιοπιστίας.

Για πρώτη φορά, δεν εμφανίζεται ούτε στον πυρήνα, ούτε στη περιφέρεια της κοινωνικής αναπαράστασης ο εθνικιστικός και ξενοφοβικός χαρακτήρας του Έλληνα. Στο «Το Βήμα» εκφράζονται κάποιες αντίστοιχες τάσεις, κυρίως μέσα από έμμεσες αναφορές και ιστορικές αναδρομές σε ένδοξες ιστορικές περιόδους. Όπως και στην «Ελευθεροτυπία», το ίδιο και στο «Το Βήμα», δεν συγκροτούν κατηγορία χαρακτηριστικών ή ιδιοτήτων, λόγω της πολύ χαμηλής τους συχνότητας τους. Ένα άλλο χαρακτηριστικό που εκλείπει πλήρως είναι αυτό της αποποίησης της πολιτικής ευθύνης από τους πολίτες.

Τα χαρακτηριστικά της απαξίωσης και της αναξιοπιστίας, αν και απαντώνται στην κοινωνική αναπαράσταση στο σύνολο του ελληνικού Τύπου, δεν βρίσκονται στις αναπαραστάσεις των άλλων δύο εφημερίδων.

«Η Ελλάδα, το πτυελοδοχείο της Ευρώπης. Ανεπρόκοποι. Τζάμπα μάγκες. Αλήτες. Κατσαπλιάδες. Της εσχάτης υποστάθμης. Ποιος; Εγώ. Εσύ. Εμείς.» (Δανίκας, 2010, Φεβρουάριος 2: Το Βήμα)

«Όταν μια χώρα εξευτελίζεται διεθνώς...» (Πρετεντέρης, 2010, Φεβρουάριος 28: Το Βήμα)

«Είναι ενοχλητικό, ενίοτε και εξοργιστικό, να βλέπεις τη χώρα σου να διασύρεται με... σεξουαλικά υπονοούμενα σε ευρωπαϊκά μέσα ενημερώσεως...» (Ψυχάρης, 2010, Φεβρουάριος 28: Το Βήμα)

«Τι έφταιξε στο να μεταβληθεί η « Ελλάδα-αντικείμενο σεβασμού» σε « Ελλάδα-αντικείμενο χλεύης»; Πώς μια μικρή αλλά καταξιωμένη στη συνείδηση των Ευρωπαίων χώρα μετετράπη σε μια χώρα απαξιωμένη σε ανησυχητική κλίμακα. ... Είναι μόνο τα «στατιστικά μαγειρέματα» που μάς απαξιώνουν ηθικά, καταβυθίζοντας την αξιοπιστία μας; ... Οι απαξιωτικοί χαρακτηρισμοί ξένων πολιτικών ανδρών και αξιωματούχων τής Ενωμένης Ευρώπης, οι προπηλακισμοί μεγάλης μερίδας τού Ξένου Τύπου, η χλεύη τού (λαϊκού) περιοδικού Focus ως αποκορύφωμα, αυτά όλα είναι ξαφνικές εκρήξεις μπροστά σε μια οικονομική κατάρρευση που απειλεί την Ελλάδα και που φοβούνται οι εταίροι μας μήπως συμπαρασύρει την οικονομική σταθερότητα ολόκληρης τής Ευρώπης; ... Τα πραγματικά αίτια απαξίωσης τής Ελλάδος είναι βαθύτερα και υφέρπουντα τις τελευταίες δεκαετίες.» (Μπαμπινιώτης, 2010, Μάρτιος 07: Το Βήμα)

«Ας εκδηλώσουμε τον πατριωτισμό μας με καθολική προσπάθεια εξόδου από την κρίση με τις δικές μας δυνάμεις, για να επανακτήσουμε την αξιοπιστία μας και τη θέση που δικαιούμεθα στην ευρωπαϊκή οικογένεια...» (Ρωμαίος, 2010, Φεβρουάριος 28: Το Βήμα)

Επιπλέον, το χαρακτηριστικό του Έλληνα ως υπευθύνου για τη δεινή του, κοινό σε όλες τις αναπαραστάσεις, στο «Το Βήμα» αναδεικνύεται στον πυρήνα της αναπαράστασης.

«Μα ούτε και η παγκόσμια ύφεση ευθύνεται για τα δημοσιονομικά προβλήματα της χώρας- έτσι τουλάχιστον αποφαινόνται οι ειδικοί.» (Κέζα, 2010, Φεβρουάριος 24: Το Βήμα)

«Ήταν και είναι αναμενόμενα και- δημοσιογραφικά δικαιολογημένα, ιδιαίτερα όταν ο οικονομικός εκτροχιασμός της χώρας συνοδεύεται από τη χρεοκοπία σύμπασας της «πολιτικής τάξης» αλλά και από τη συνενοχή ολόκληρης της κοινωνίας, που έμοιαζε να κρύβεται μέχρι να την πάρουν χαμπάρι.» (Μπακουνάκης, 2010, Φεβρουάριος 26: Το Βήμα)

«...να επανακτήσουμε την αξιοπιστία μας και τη θέση που δικαιούμεθα στην ευρωπαϊκή οικογένεια• θέση που με δική μας ευθύνη τη χάσαμε.» (Ρωμαίος, 2010, Φεβρουάριος 28: Το Βήμα)

Η κοινωνική αναπαράσταση της εφημερίδας «Το Βήμα» βρίσκεται σε υψηλή συνάφεια με την αναπαράσταση του γερμανικού Τύπου. Συντίθεται κυρίως από χαρακτηριστικά και ιδιότητες αρνητικού περιεχομένου, ενώ το μόνο ελαφρυντικό στοιχείο, περί εξαναγκαστικών και ασύμφορων εισαγωγών, έχει πραγματολογικό χαρακτήρα. Με άλλα λόγια, δεν διακρίνεται καμία προσπάθεια συνηγορίας, αντίθετα αναπαράγεται μέρος της επιχειρηματολογίας του γερμανικού Τύπου.

«Πιθανώς να κατοικούμε σε δύο διαφορετικές Ελλάδες με τον κ. Πετσάλνικο, γιατί τα όσα καταλογίζει ο αρθρογράφος μάς φάνηκαν οικεία και αληθή. ... Όσον αφορά το περιεχόμενο, η μόνη λογική αντίδραση θα ήταν να το παραδώσουμε στα χέρια του πανδαμάτορα χρόνου. Να ξεχαστεί. Ο κ. Πετσάλνικος θα μπορούσε να μονολογήσει «ωχ, μας πήρανε χαμπάρι» αντί να ανασκαλεύει το θέμα. (Κέζα, 2010, Φεβρουάριος 24: Το Βήμα)

«Είναι η υπερχρέωσή μας συνδυασμένη με μια προκλητική καλοπέραση και ξεγνοιασιά των Ελλήνων, που γέννησαν τον φθόνο των μονίμως οικονομικά πιεσμένων Ευρωπαίων; (Μπαμπινιώτης, 2010, Μάρτιος 07: Το Βήμα)

Όμοια με την «Καθημερινή», η επίρριψη ευθυνών αποδίδεται με μεγαλύτερη αναλογία στην πολιτική ηγεσία. Στο «Το Βήμα», σημαντική διάσταση δόθηκε και στη λογοκριτική διάθεση που επέδειξαν έλληνες πολιτικοί μετά τη δημοσίευση του άρθρου του Focus.

«Κάτι τέτοιες πρωτοβουλίες δεν χωράνε σε πρωτόκολλο, πολύ απλά γιατί οι δημοσιογράφοι δεν είναι υφιστάμενοι κανενός πρεσβευτή, κανενός υπουργού, κανενός προέδρου της Βουλής. ... Δεν έχει και διαπραγματευτική ισχύ με τους αλλοδαπούς γραφιάδες. Τι να τους τάξει από αυτά που συνηθίζουν οι έλληνες βουλευτές: διορισμό στο Κανάλι της Βουλής, βόλεμα σε κάποιο γραφείο Τύπου, μια αργομισθία στην ΕΡΤ; Ο κ. Πετσάλνικος κρίνει με τα εγχώρια δεδομένα: οι κριτές γίνονται ηθελημένα αντιγραφείς δελτίων Τύπου, πρόθυμοι υποστηρικτές του συστήματος με αντάλλαγμα λίγο κρατικό παραδάκι. (Κέζα, 2010, Φεβρουάριος 24: Το Βήμα)

«Σαν δάσκαλοι παλαιού καιρού σηκώνουν το χέρι προς τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις εγκαλώντας τες, εκ του ασφαλούς και προφανώς για εσωτερική κατανάλωση, γιατί δεν «μαλώνουν» τα συγκροτήματα Τύπου που επιπλήττουν τη χώρα ή βάζουν την Αφροδίτη της Μήλου να μας κάνει «fuck you». ... Όλοι έχουν λουφάξει και μόνο κάτι γραφικοί κουνούν το δάχτυλο, για να τους δούμε στις ειδήσεις των 8.» (Μπακουνάκης 2010, Φεβρουάριος 26: Το Βήμα)

«Γενικώς παρακολουθώ γύρω μου μια αμεριμνησία, η οποία κινείται στα όρια της πρόκλησης. ... Όταν μια χώρα εξευτελίζεται διεθνώς, δεν κυβερνάς με το βλέμμα καρφωμένο στον δείκτη του πολιτικού κόστους. Και όταν κινδυνεύει να υποστεί το χειρότερο πλήγμα της σύγχρονης ιστορίας της, δεν εξαντλείσαι σε επιδείξεις εθνικού κουτσαβακισμού. Τρέχεις να μαζέψεις τα συντρίμια. Και να της ανοίξεις μια νέα προοπτική...» (Πρετεντέρης, 2010, Φεβρουάριος 28: Το Βήμα)

«Ενώ λοιπόν η κυβέρνηση επαιτούσε από τους Γερμανούς, ο αντικυβερνήτης έδινε συνέντευξη στο ραδιόφωνο του BBC, για να δηλώσει ότι «η Αθήνα ποτέ δεν αποζημιώθηκε για τη ναζιστική κατοχή» και ότι «πήραν τον χρυσό από την Τράπεζα της Ελλάδος και δεν τον επέστρεψαν ποτέ.» Κέζα Α. (2010, Φεβρουάριος 28). "Τσιρίδες εκτός κλίματος". Το Βήμα

«Όλοι γνωρίζουμε ότι στις ελεύθερες χώρες τα Μέσα Ενημέρωσης γράφουν ελεύθερα, εκφράζουν τη γνώμη τους και δεν διστάζουν να αποκαλέσουν χασάπη οποιονδήποτε «ηγέτη»- από τους γραφικούς «αυτοκράτορες» της Αφρικής ως τους πολιτισμένους στρατηγούς των υπερδυνάμεων, που σφαγιάζουν λαούς όταν διεκδικούν την ελευθερία τους. Πριν από λίγες δεκαετίες ήταν οι διπλωμάτες των χωρών του τότε «σοσιαλιστικού κόσμου» που κατέφθαναν κάθε τόσο στο Υπουργείο Εξωτερικών για να κάνουν διαβήματα επειδή μια εφημερίδα ή ένα περιοδικό έγραφε κάτι που δεν άρεσε στην κυβέρνησή τους. Και ζητούσαν τη λήψη μέτρων... Αυτή την τακτική ορισμένοι διπλωμάτες του τότε Συμφώνου της Βαρσοβίας καθώς και εκπρόσωποι άλλων δικτατορικών καθεστώτων την ακολουθούσαν συστηματικά τον καιρό της δικτατορίας, με τη σκέψη ότι οι εν Αθήναις όμοιοί τους θα βοηθούσαν τους πάσης φύσεως διεθνείς πολιτικούς απατεώνες.. ... Αλλά είναι πολιτικής απειρίας, τουλάχιστον!, δηλωτικόν το να καλεί ο... Πρόεδρος της Βουλής τον πρεσβευτή της Γερμανίας για να του κάνει... παρατηρήσεις. Είμαστε που είμαστε σε δυσχερή θέση, ας μη γινόμαστε και γραφικοί.» (Ψυχάρης, 2010, Φεβρουάριος 28: Το Βήμα)

Περilhηπτικά, η κοινωνική αναπαράσταση για τον Έλληνα στο «Το Βήμα» διακρίνεται σε σημαντικό βαθμό από τις κοινωνικές αναπαραστάσεις του συνόλου του ελληνικού Τύπου, της «Καθημερινής» και της «Ελευθεροτυπίας». Στο «Το Βήμα», η κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα παίρνει την πιο αρνητική της εκδοχή. Επιπλέον, παρατηρείται υψηλή συνάφεια με την αναπαράσταση του γερμανικού Τύπου και συμφωνία με την επιχειρηματολογία του.

2.3.2.2. Διερεύνηση τρίτης υπόθεσης

Η τρίτη υπόθεση εκρέει από το ερευνητικό ερώτημα γύρω από τη σχέση της ιδεολογικοπολιτικής ταυτότητας των εφημερίδων και της πολιτικής κοινωνικοποίησης που

αυτές επιτελούν. Στην Ελλάδα, ο Τύπος είναι βαθιά πολιτικοποιημένος και η ιδεολογική ταυτότητα των εντύπων έχει ιστορικές ρίζες. Επιπλέον, οι όμιλοι των ΜΜΕ, τις περισσότερες φορές αποτελούν μέρος ευρύτερων εταιρικών σχημάτων, των οποίων οι ιδιοκτήτες δραστηριοποιούνται στον κατασκευαστικό τομέα, την ναυτιλία και αλλού, ενώ, το κυριότερο όλων, βρίσκονται σε στενή διαπλοκή με τις εγχώριες πολιτικές δυνάμεις. Τα ΜΜΕ στην Ελλάδα επιδρούν στην πολιτική. Η έκταση της επίδρασης τους είναι τέτοια, ώστε αρκετοί μελετητές υποστηρίζουν ότι τα μέσα ελέγχουν την πολιτική προς όφελος των ιδιοκτητών τους και, ταυτόχρονα, προσαρμόζουν τη θεματολογία τους σύμφωνα με τις επιταγές των πολιτικών ελίτ.

Η πολιτική κοινωνικοποίηση σχετίζεται πάντα με τις πολιτικές αξίες της εποχής στην οποία συντελείται. Στην τρίτη υπόθεση, ερευνάται ο διαφορετικός πολιτικός προσανατολισμός της κοινωνικοποιητικής διαδικασίας σε κάθε εφημερίδα, μέσα από την κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα. Η υπόθεση επιβεβαιώνεται μέσα από την ανάδυση διαφορετικών κοινωνικών αναπαραστάσεων σε όλες τις εφημερίδες. Αν και κατά την ανάλυση προκύπτουν κοινές κατηγορίες, δηλαδή κοινά χαρακτηριστικά και ιδιότητες για τον Έλληνα, η σύνθεση είναι κάθε φορά διαφορετική. Τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά σε μία κοινωνική αναπαράσταση, σε μια άλλη έχουν συμπληρωματικό χαρακτήρα ή και αντίστροφα. Το κριτήριο της διαφοράς μεταξύ των αναπαραστάσεων προκύπτει και μέσα από την συνάφεια με την αναπαράσταση του γερμανικού Τύπου.

Οι περισσότερο συναφείς αναπαραστάσεις με την γερμανική εκδοχή παρουσιάζονται στις εφημερίδες «Καθημερινή» και «Το Βήμα». Στο «Το Βήμα», δε, η κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα λαμβάνει την πιο αρνητική της μορφή, λόγω έλλειψης χαρακτηριστικών ελαφρυντικού χαρακτήρα. Το εύρημα προσανατολίζει προς μία επανακοινωνικοποίηση σε νέες πολιτικές αξίες και από τις δύο εφημερίδες. Παρατηρείται, δηλαδή, η επιβεβαίωση της πρώτης υπόθεσης για τις εφημερίδες «Καθημερινή» και «Το Βήμα», μετά από τη διάψευσή της στο πρώτο επίπεδο ανάλυσης για το σύνολο του ελληνικού Τύπου.

Μία άλλη κοινή παράμετρος μεταξύ των δύο εφημερίδων αφορά στην ετεροβαρή απόδοση ευθυνών στους πολιτικούς της χώρας. Η απόδοση της συνολικής ευθύνης στους πολιτικούς συνιστά έμμεση απαλλαγή των πολιτών από τις δικές τους ευθύνες. Πρόκειται για σημαντικό εύρημα, το οποίο είναι ερμηνευτικά προσεγγίσιμο εντός του πλαισίου της πολιτικής κοινωνικοποίησης.

Στην «Ελευθεροτυπία», αντίθετα, οι πολιτικές ευθύνες μοιράζονται εξίσου στην πολιτική ηγεσία και στην κοινωνία των πολιτών. Αυτή δεν είναι η μόνη διαφορά που παρουσιάζει η «Ελευθεροτυπία», καθώς στην εφημερίδα αυτή ο Έλληνας αναπαριστάται με τον πιο εξισορροπημένο τρόπο. Διαθέτει αρνητικά και θετικά χαρακτηριστικά, τα οποία προκύπτουν

από την τάση των συντακτών της εφημερίδας να προβαίνουν σε κριτική για τα κακώς κείμενα και, ταυτόχρονα, να συνηγορούν υπέρ των Ελλήνων με πραγματολογικά στοιχεία και να ανασκευάζουν αρκετούς από τους μύθους της γερμανικής προπαγάνδας. Διαφαίνεται, λοιπόν, ότι η «Ελευθεροτυπία» κοινωνικοποιεί τους αναγνώστες της σε μια δημοκρατική πολιτική κουλτούρα.

Αν η κάθε εφημερίδα συμβολίζει τον πολιτικό χώρο με τον οποίο είναι συνδεδεμένη στις συνειδήσεις του αναγνωστικού κοινού, παρατηρούμε ότι ο χώρος της Δεξιάς και της Κεντροαριστεράς διατηρούν πιο ενιαία στάση απέναντι στα συμβάντα και τα φαινόμενα της κρίσης. Αντίθετα, ο χώρος της ευρύτερης Αριστεράς, όπως αποτυπώνεται στην «Ελευθεροτυπία», παρουσιάζει δείγματα σύγχυσης ή διαίρεσης. Ενώ εκφράζει την πιο ώριμη στάση απέναντι στην πολεμική του γερμανικού Τύπου, ταυτόχρονα εγκολπώνει κάποιες άναρθρες εθνικιστικές κορώνες.

Τα αποτελέσματα διαμορφώνουν δύο βασικές αντιφάσεις. Η πρώτη αφορά στην στάση των ελλήνων πολιτών, οι οποίοι κρίνονται, από το σύνολο του ελληνικού Τύπου, ως υπεύθυνοι για την κρίση σε οικονομικό, κοινωνικό και ηθικό επίπεδο, ενώ ταυτόχρονα απαλλάσσονται από τις ευθύνες τους μέσα από την μονομερή καταδίκη των πολιτικών από τις εφημερίδες «Καθημερινή» και «Το Βήμα».

Μια άλλη αντίφαση που προκύπτει και διαμορφώνεται κυρίως ως ερώτημα αφορά στην εθνικιστική και ξενοφοβική ταυτότητα του Έλληνα, η οποία βρίσκεται στον πυρήνα των κεντρικών αναπαραστάσεων στο σύνολο του ελληνικού Τύπου, αλλά και στην «Καθημερινή» και την «Ελευθεροτυπία» ειδικότερα. Στην «Ελευθεροτυπία» η εθνοκεντρική αντίληψη επικρίνεται αλλά και εκφράζεται σποραδικά, ως μέρος μιας δυναμικής αναπαράστασης που αφορά και στους συντάκτες της εφημερίδας. Στο μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού Τύπου παρατηρείται, ωστόσο, ένας απόλυτος διαχωρισμός μεταξύ της πλειοψηφίας της κοινωνίας, η οποία απεικονίζεται παραδομένη σε οράματα εθνικού μεγαλείου, και μιας μειοψηφίας, δημοσιογραφικής εν προκειμένω, που παρατηρεί, «διαγιγνώσκει» και προτείνει τη συναίνεση στις γερμανικές και ευρωπαϊκές λύσεις. Η απουσία υπεράσπισης απέναντι σε κατηγορίες που αποτελούν εξόφθαλμες γενικεύσεις και η άνευ όρων παραδοχή της γερμανικής επιχειρηματολογίας, εγείρουν ερωτήματα τα οποία προσεγγίζονται στην επεξεργασία των συμπερασμάτων.

Εν κατακλείδι, τα αποτελέσματα της έρευνας δεν προσφέρουν απλές και άμεσες απαντήσεις στα ερωτήματα της. Η επιλογή της ανάλυσης σε δύο επίπεδα, αν και κατά την παρουσίαση των αποτελεσμάτων φαίνεται να αποβαίνει επιβαρυντική, τελικά αποδεικνύεται

βοηθητική ως προς την επιβεβαίωση τους. Λειτουργεί, έτσι, ως μέθοδος τριγωνοποίησης για την έρευνα.

Αν και στο πρώτο επίπεδο ανάλυσης, τα αποτελέσματα ήταν θετικά και προσανατόλιζαν προς μία διαδικασία πολιτικής κοινωνικοποίησης σε δημοκρατική πολιτική κουλτούρα, στο δεύτερο επίπεδο αναιρούνται. Η κοινωνική αναπαράσταση για τον Έλληνα, όπως αποτυπώνεται στο σύνολο του ελληνικού Τύπου, είναι σημαντικά διαφοροποιημένη από τις επιμέρους αναπαραστάσεις των τριών εφημερίδων. Η απόσταση που φαίνεται να τηρεί στο σύνολό του ο ελληνικός Τύπος από την γερμανική επιχειρηματολογία, υπερκαλύπτεται στο δεύτερο επίπεδο ανάλυσης και διατηρείται μόνο στην «Ελευθεροτυπία».

Η «Ελευθεροτυπία» είναι η μόνη εφημερίδα στην οποία επιβεβαιώνονται τα αποτελέσματα του πρώτου επιπέδου. Η κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα είναι περισσότερο εξισορροπημένη και διαφαίνεται ότι η εφημερίδα κοινωνικοποιεί τους αναγνώστες της σε μια δημοκρατική πολιτική κουλτούρα, παρά τις αντιφάσεις που εκδηλώνονται μερικώς στο σώμα των κειμένων της.

Οι άλλες δύο εφημερίδες αναπαριστούν τον Έλληνα σε υψηλό επίπεδο συνάφειας με τον γερμανικό Τύπο, με τον οποίο εκφράζουν συμφωνία σε πολλά σημεία. Για την «Καθημερινή» και «Το Βήμα» ο τύπος κοινωνικοποίησης προσομοιάζει στην θεωρία διάχυσης νέων πολιτικών αξιών από την μία χώρα στην άλλη.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

*“Σε περιόδους έντονων πολιτικών αλλαγών και κρίσης
αναδεικνύονται οι βαθιές πολιτικές ρίζες.”
(Apple, 1993:22)*

*“Γι’ άλλη μια χρεοκοπία κι άλλη μια υποταγή
κάθε στιγμή είναι μια υπέροχη ευκαιρία.”
(Τρόπεζ, 1996, «Μια υπέροχη ευκαιρία»)*

Στην, κατά τον Ρήσμαν (2001), εποχή της ετεροστρέφειας, ο άνθρωπος στρέφεται προς τα μέσα μαζικής επικοινωνίας αναζητώντας καθοδήγηση και ιεράρχηση των αξιών του. Τα μέσα επικοινωνίας συγκαταλέγονται στους σημαντικούς «άλλους», οι οποίοι επιδρούν στον καθορισμό των ατομικών στόχων και συμπεριφορών.³⁰⁵ Η σχέση, ωστόσο, που αναπτύσσεται μεταξύ των μέσων και των υποκειμένων είναι μια σχέση εξουσίας, ιδιαίτερα για τις κοινωνικές ομάδες με μειωμένα οικονομικά και πολιτισμικά εφόδια (Bourdieu, 1999). Ο συγκεντρωτισμός των μέσων και η κυριαρχία τους στη δημόσια σφαίρα, εγκαθίδρυσαν αμετάκλητα την διαμεσολαβημένη επικοινωνία (Κάρραν, 2001, Κωνσταντινίδου, 2003). Τα μέσα αντικαθιστούν τις φωνές των ατόμων και καθιστούν τα ίδια ολοένα και πιο αδύναμα.

Όπως κατέδειξε η θεωρία της «σπειροειδούς κίνησης της σιωπής» (Noelle – Newman, 1984) τα υποκείμενα, αντιλαμβανόμενα ενστικτωδώς τις τάσεις της κοινής γνώμης, υποτάσσονται σε αυτή και δεν εκφράζουν αντιθετικές απόψεις υπό τον φόβο της απομόνωσης. Καλλιεργείται, έτσι, η αίσθηση αδυναμίας επίδρασης στην εξέλιξη των γεγονότων³⁰⁶. Με όρους της πολιτικής κοινωνιολογίας, η υποκειμενική *πολιτική επάρκεια*³⁰⁷ μειώνεται δραστικά μέσα από την *αυτοχειραγώγηση* (Ρήσμαν, 2001)³⁰⁸. Το άτομο παθητικοποιείται και χάνει την πίστη του στην κοινωνική αλλαγή, όπως ακριβώς προτάσσει η *εξατομικευμένη κοινωνικοποίηση*³⁰⁹ της νεωτερικής περιόδου. Ο σύγχρονος άνθρωπος, έχοντας πειστεί ότι ακούει τις φωνές των «άλλων» μέσα από τα ΜΜΕ, στην προσπάθεια του να μην διαφοροποιηθεί από αυτούς, τελικά, απομονώνεται και αλλοτριώνεται κοινωνικά και πολιτικά³¹⁰.

³⁰⁵ Βλ. Μέρος 1^ο, Κεφάλαιο 1^ο, 1.2.2.3. «Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας»

³⁰⁶ Βλ. Μέρος 1^ο. Κεφάλαιο 3^ο. 3.3. «Κοινή γνώμη»

³⁰⁷ Για την έννοια της πολιτικής επάρκειας και τη σχέση της με την πολιτική κουλτούρα βλέπε 1^ο Μέρος, Κεφάλαιο 1^ο, 1.2.3. «Πολιτική επάρκεια και πολιτική κουλτούρα»

³⁰⁸ Βλ. Μέρος 1^ο. Κεφάλαιο 1^ο. 1.2.2.3. «Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας»

³⁰⁹ Βλ. 1^ο Μέρος, Κεφάλαιο 1^ο, 1.1 «Κοινωνικοποίηση»

³¹⁰ Για την έννοια της πολιτικής αλλοτρίωσης βλέπε 1^ο Μέρος, Κεφάλαιο 1^ο, 1.2.3. «Πολιτική επάρκεια και πολιτική κουλτούρα»

Μέσα σε αυτή την μοναξιά ο σύγχρονος άνθρωπος παύει να σκέφτεται κριτικά και να εκφράζει τη δική του γνώμη. Η αφήγηση των μέσων δεν ορίζει μόνο την πραγματικότητα του, αλλά προσδιορίζει και την ταυτότητα του. Στο παράδειγμα της ελληνικής κρίσης, η αφήγηση των ΜΜΕ, τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο, έχει στο επίκεντρο της τον Έλληνα, τον οποίο ορίζει και κατηγοριοποιεί.

«Η κρίση εισάγει στο παράδοξο του ορισμού της ταυτότητάς μας μέσα από την απώλεια της πρότερης αναπαράστασης του εαυτού μας και έτσι θέτει από τη μια το πολιτικό ζήτημα της δυνατότητας του ελέγχου έναντι αυτών που δεν γνωρίζουμε ως πολίτες ότι θα συμβούν (σε κοινωνίες γενικευμένης διακινδύνευσης) και από την άλλη, το ηθικό-υπαρξιακό ζήτημα της διάκρισης του φόβου από την αγωνία. [...] Με αυτήν την έννοια, η κρίση δημιουργεί σύγχυση ανάμεσα στο φόβο και την αγωνία, συγχέοντας ακριβώς το καθορισμένο με το ακαθόριστο και καλεί, ολοένα και περισσότερο στην ανάγκη επαναπροσδιορισμού τόσο της έννοιας του στοχασμού όσο και της έννοιας του πολιτικού ...» (Θεοδωροπούλου 2013:19-20)

Η κρίση δημιουργεί φόβο κι αγωνία, τις ιδανικές συνθήκες κυριαρχησης, όπως επεσήμανε ο Φουκώ (2002), «..η κυριαρχία δημιουργείται πάντα στη βάση, από τη βούληση εκείνων που φοβούνται...»³¹¹ (σ.123). Η προπαγάνδα, ως απόπειρα υποτιμητικού ετεροκαθορισμού της ταυτότητας μέσα από τη διάδοση αρνητικών κοινωνικών αναπαραστάσεων, στοχεύει στην βούληση εκείνων που φοβούνται και αποτελεί τον «πολιορκητικό κριό» της κυριαρχίας.

«Για να μπορεί να λεχθεί ότι μια πράξη είναι ελεύθερη αρκεί το αρνητικό γεγονός της μη παρεμπόδισης ή του μη εξαναγκασμού. Προκειμένου όμως να μπορεί να λεχθεί ότι μια βούληση είναι ελεύθερη δεν αρκεί μόνον το αρνητικό γεγονός του μη καθορισμού αλλά το θετικό γεγονός του αυτοκαθορισμού.» (Μπόμπιο, 1998:120)

Σε εποχές έντονων πολιτικών αλλαγών και κρίσης, το κοινό, αναζητώντας πληροφόρηση, στρέφεται περισσότερο προς τον Τύπο συγκριτικά με άλλα μέσα επικοινωνίας³¹². Ο Τύπος, δηλαδή, διατηρεί μέσα στα χρόνια την ταυτότητα του αμιγώς πολιτικού μέσου πληροφόρησης. Για το λόγο αυτό, είναι σημαντικές οι μελέτες στον Τύπο, ειδικά σε περιόδους πολιτικής κρίσης και σε μια χώρα σαν την Ελλάδα, όπου το πεδίο επικοινωνίας έχει καταστεί χώρος ρύθμισης των σχέσεων μεταξύ πολιτικών και οικονομικών ελίτ³¹³.

Το φαινόμενο της μιντιοποίησης της πολιτικής δεν επισυμβαίνει αποκλειστικά στην ελληνική πολιτική σκηνή. Σε διεθνές επίπεδο τα μέσα επικοινωνίας έχουν εισβάλλει στην πολιτική, αλλάζοντας το νόημα και τις πρακτικές της. Το υπό μελέτη θέμα αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα. Παρατηρείται η εισαγωγή του θέματος της ενδεχόμενης

³¹¹Βλ. 2^ο Μέρος, Κεφάλαιο 1^ο, 1. «Εισαγωγή»

³¹²Βλ. 1^ο Μέρος, Κεφάλαιο 3^ο, 3.5. «Τύπος. Γνωρίσματα και λειτουργίες»

³¹³Βλ. 1^ο Μέρος, Κεφάλαιο 3^ο, 3.5.1.

χρεωκοπίας της Ελλάδας αρχικά στο θεματολόγιο του Τύπου, μετά στο θεματολόγιο του κοινού και κατόπιν στο θεματολόγιο της πολιτικής³¹⁴. Υπό αυτή την οπτική, η κρίση κατασκευάζεται από τα μέσα επικοινωνίας ή τα μέσα επιδρούν δραστικά στις πολιτικές αποφάσεις που σχετίζονται με την κρίση. Τα γερμανικά ΜΜΕ κατασκεύασαν μία απόλυτα αρνητική κοινωνική αναπαράσταση για τους Έλληνες, αποκρύπτοντας πτυχές της οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας, με στόχο να κατευθύνουν την κοινή γνώμη και να εξασφαλίσουν την συναίνεση στο εσωτερικό της χώρας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Έτσι, καλλιεργήθηκε ο μύθος του άσωτου Έλληνα, ο οποίος θα πρέπει να πάψει να ζει εις βάρος των άλλων και, δη, των συνετών Γερμανών. Η απειλή της κρίσης ταυτίστηκε με την Ελλάδα, η οποία συμβολίστηκε με «Δούρειο Ίππο» στο εσωτερικό της ΕΕ. Τα πραγματικά αίτια και οι διαστάσεις της κρίσης απέχουν από την, επιβαλλόμενη από τα ΜΜΕ, ηθικολογικοποίηση και πολιτισμικοποίηση της πολιτικής. Η ελληνική κρίση δεν αποτελεί έναν επικίνδυνο προς διάδοση, παθογόνο ιό, αλλά το πρώτο σύμπτωμα εκδήλωσης μίας διευρυμένης ευρωπαϊκής κρίσης. Τα θεμέλια του ευρωπαϊκού οικοδομήματος αποδείχθηκαν σαθρά και η «θυσία» των Ελλήνων ή οποιουδήποτε άλλου λαού του Νότου δεν είναι αρκετή για να αποκαταστήσει τις δομικές αδυναμίες. Άλλωστε, η οικονομική αποστράγγιση και η κοινωνική εξαθλίωση που ακολούθησαν ως ηθική τιμωρία, είχαν ως μοναδικό στόχο την κρατικοποίηση των τραπεζικών απωλειών³¹⁵. Σε αυτή την ριζική εκτροπή, ο καπιταλισμός δεν κάνει διακρίσεις μεταξύ εθνικών ομάδων, παρά μόνο πρόσκαιρες συμμαχίες.

Η μελέτη ανιχνεύει τις κοινωνικές αναπαραστάσεις για τον Έλληνα, όπως αυτές διαδόθηκαν από τον ελληνικό Τύπο κατά την περίοδο πριν από την προσφυγή της Ελλάδας στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, και, πάντα σε συνάρτηση με την αρνητική κοινωνική αναπαράσταση που διέδωσε ο γερμανικός Τύπος, αφού σκοπός της μελέτης είναι να προσεγγίσει τον τρόπο με τον οποίο ο Τύπος κοινωνικοποιεί το κοινό του στην πολιτική. Καθώς δεν έχει εντοπιστεί, κατά την βιβλιογραφική επισκόπηση, αντίστοιχη συσχέτιση εννοιών, δηλαδή της πολιτικής κοινωνικοποίησης μέσα από τις κοινωνικές αναπαραστάσεις του Τύπου, η έρευνα εντάσσεται σε πειραματικό πλαίσιο και ακολουθεί αντίστοιχη μεθοδολογία³¹⁶.

Από την συγκέντρωση των αποτελεσμάτων διαφαίνεται, ήδη, ότι η ερευνητική μέθοδος που εφαρμόστηκε, δύναται να απαντήσει στο ερευνητικό πρόβλημα κι ότι πράγματι ο τρόπος αναπαράστασης των Ελλήνων συνιστά ποιοτικό κριτήριο της πολιτικής κοινωνικοποίησης που επιτελεί ο εθνικός Τύπος. Ωστόσο, το αν θα μπορούσε να γενικευθεί η εφαρμογή της

³¹⁴Όπως ακριβώς περιγράφεται η ανακύκλωση των θεμάτων στη θεωρία του θεματολογίου, βλ. 1^ο Μέρος, Κεφάλαιο 3^ο, 3.2. «Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και Κοινό»

³¹⁵Βλ. 2^ο Μέρος, Κεφάλαιο 1^ο, 1. «Εισαγωγή»

³¹⁶Βλ. 2^ο Μέρος, 1^ο Κεφάλαιο, 1.2. Επιλογή της μεθόδου

μεθόδου, παραμένει αμφίβολο κι αυτό διότι η έρευνα αναπτύχθηκε σε συγκεκριμένες, ειδικές συνθήκες που καθιστούν, εν τέλει, εφικτή την επιλεγμένη ερευνητική προσέγγιση.

Αντιστοίχως, η έρευνα συναντά δυσκολίες που αποδυναμώνουν την αξίωση εγκυρότητας της. Καθώς η πολιτική κοινωνικοποίηση αποτελεί μία διαδικασία μακράς χρονικής διάρκειας, η αποσαφήνιση της μέσα από το μελετώμενο δείγμα και μέσα σε περιορισμένο χρονικό πλαίσιο καθίσταται δύσκολο εγχείρημα. Γίνεται, ωστόσο, δυνατή η αποτύπωσή της σε μια περίοδο εξέλιξης ισχυρών πολιτικών εξελίξεων και έντονης πολιτικής όσμωσης. Η ειδική επομένως συνθήκη διαμόρφωσης της έρευνας αφορά στη χρονική διάρκεια στην οποία αναφέρεται. Το υπό μελέτη ζήτημα των κοινωνικών αναπαραστάσεων στον Τύπο ανακύπτει την χρονική στιγμή κατά την οποία το ναρκισσιστικό είδωλο του Έλληνα, διαμορφωμένο από την ισχύουσα απολυταρχική πολιτική κουλτούρα στην Ελλάδα³¹⁷, διαρρηγνύεται εκ των έξω και ακόμα περισσότερο εφόσον αυτό συμβαίνει πριν από την οριστική ρήξη της κανονικότητας στις ζωές των περισσότερων Ελλήνων.

Ανεξάρτητα από το αν η κοινωνικοποιητική διαδικασία βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη, είτε εκκινεί από τις πολιτικές εξελίξεις, είτε σημειώνει ποιοτική μεταστροφή, η έρευνα στοχεύει στην αποτύπωση του προσανατολισμού της πολιτικής κοινωνικοποίησης τη δεδομένη χρονική στιγμή. Τα συμπεράσματα της έρευνας, με άλλα λόγια, αποτελούν το «φωτογραφικό αποτύπωμα» της διαδικασίας πολιτικής κοινωνικοποίησης του ελληνικού Τύπου στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο κατά την οποία εξελίσσεται η έρευνα.

Από την άλλη, το πλεονέκτημα της έρευνας είναι ο συγκριτικός της χαρακτήρας, το ότι, δηλαδή, βασίζεται στη σύγκριση μεταξύ των κοινωνικών αναπαραστάσεων σε σχέση με την εικόνα του/της Έλληνα/δας σύμφωνα με τον γερμανικό και ελληνικό Τύπο και στον έλεγχο της συνάφειας τους. Η διάδοση και «απήχηση» της καθ' όλα αρνητικής κοινωνικής αναπαράστασης του γερμανικού Τύπου για τον Έλληνα, εξαναγκάζει τον ελληνικό Τύπο να πάρει θέση. Ο γερμανικός Τύπος, εν ολίγοις, εισάγει το ζήτημα στο θεματολόγιο των ελληνικών εφημερίδων και η παρούσα έρευνα καταγράφει και αξιολογεί τον τρόπο υποδοχής των γερμανικών δημοσιευμάτων από ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα δημοσιευμάτων που επιλέχθηκε με συγκεκριμένα κριτήρια.

Οι δυσκολίες της έρευνας ανέκυψαν στο στάδιο της συναγωγής συμπερασμάτων. Φάνηκε ότι οι ασάφειες και οι αντιφάσεις στα αποτελέσματα χρειάζεται να πλαισιωθούν εντός ενός ερμηνευτικού πλαισίου, ενήμερου για την ιστορική συγκρότηση της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας. Γι' άλλη μια φορά, το παρόν δεν μπορεί να ερμηνευτεί παρά μόνο μέσα από το

³¹⁷Βλ. 1^ο Μέρος, Κεφάλαιο 1^ο, 1.2.3. «Πολιτική επάρκεια και πολιτική κουλτούρα»

παρελθόν. Ειδικά εντός της ελληνικής παραδοξότητας, όπου το πολιτικό παρελθόν δεν παρέρχεται αλλά ανακυκλώνεται, ακόμη και σε επίπεδο προσώπων μέσα από την κληρονομική διαδοχή³¹⁸, και οι απωθημένες τραυματικές εμπειρίες γυρεύουν επισφαλείς συνθήκες για να αναδυθούν. Η άλλη σημαντική δυσκολία αφορά στην επικαιρότητα του θέματος και την επίδραση του στην ερευνητική οπτική. Παρά την προσπάθεια αντικειμενικής προσέγγισης, το παρόν μελετάται ενόσω βιώνεται και είναι σχεδόν βέβαιο ότι στην ερμηνεία υπεισέρχονται θυμικοί παράγοντες.

Οι τρόποι με τους οποίους ο Τύπος κοινωνικοποιεί πολιτικά το αναγνωστικό κοινό επιμερίζονται σύμφωνα με τους τύπους πολιτικής κοινωνικοποίησης³¹⁹. Μια εφημερίδα πολιτικού περιεχομένου, όπως όλες οι εφημερίδες, συνάπτει με το αναγνωστικό της κοινό ένα *επικοινωνιακό συμβόλαιο*³²⁰. Είναι σύνηθες φαινόμενο οι αναγνώστες να συντάσσονται ιδεολογικά με τον πολιτικό χώρο με τον οποίο ταυτίζουν την εφημερίδα και να είναι εξοικειωμένοι με την αποκωδικοποίηση συγκεκριμένου πολιτικού λόγου, χάρη στη σταθερή αναγνωστική τους επιλογή. Το επικοινωνιακό συμβόλαιο βασίζεται κυρίως στην *έκδηλη πολιτική κοινωνικοποίηση*³²¹. Οι αναγνώστες, σε αυτό το επίπεδο, κοινωνικοποιούνται σε συγκεκριμένη πολιτική κουλτούρα μέσα από την ανάγνωση της αγαπημένης τους εφημερίδας, κατόπιν συνειδητής επιλογής.

Παράλληλα, μέσα από τις κοινωνικές αναπαραστάσεις του Τύπου συντελείται πολιτική κοινωνικοποίηση *λανθάνουσας μορφής*³²². Σε αυτή τη μορφή κοινωνικοποίησης τα υποκείμενα δεν είναι ενήμερα για τον πολιτικό χαρακτήρα των μηνυμάτων που δέχονται και των επιδράσεων που υφίστανται. Η συγκαλυμμένη ωστόσο πολιτική κοινωνικοποίηση είναι εξίσου αποφασιστική στη διαμόρφωση πολιτικής στάσης, καθώς λειτουργεί σε ψυχολογικό, κυρίως, επίπεδο και δημιουργεί προδιαθέσεις στην πολιτική αντίληψη και συμπεριφορά.

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αποτελούν κομμάτια της κοινωνικής γνώσης μιας ομάδας. Μέσα από αυτές η ομάδα προσδιορίζει την ταυτότητα της, αναγνωρίζει και αντιλαμβάνεται το ανοίκειο και το ξένο. Αν και η δημιουργία τους αποτελεί συλλογικό φαινόμενο, δεν συμμετέχουν όλοι ισότιμα σε αυτήν. Αυτό παρατηρείται στις ασύνειδες κοινωνικές παραστάσεις που μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά³²³, αλλά και στις αναπαραστάσεις που δημιουργούν τα μέσα επικοινωνίας. Η δημιουργία αναπαραστάσεων από τα μέσα βασίζεται,

³¹⁸Βλ. Μπουκάλας Π. (2002, Σεπτέμβριος 27). «Πολιτική Κληρονομικότητα». *Καθημερινή*, όπου αναφέρεται ότι στην Ελλάδα «..το καθ' αυτό πολίτευμα μας είναι η κληρονομική δημοκρατία.».

³¹⁹Βλ. 1^ο Μέρος, Κεφάλαιο 1^ο, 1.2.1. «Τύποι Πολιτικής Κοινωνικοποίησης»

³²⁰Βλ. 1^ο Μέρος, Κεφάλαιο 3^ο, 3.5. «Τύπος. Γνωρίσματα και λειτουργίες»

³²¹Βλ. 1^ο Μέρος, Κεφάλαιο 1^ο, 1.2.1. «Τύποι Πολιτικής Κοινωνικοποίησης»

322Ο.π.

³²³Βλ. 1^ο Μέρος, Κεφάλαιο 2^ο, 2.1 «Έννοια και Ορισμοί» και 2.2 «Διαδικασία σχηματισμού και λειτουργίες»

κυρίως, στην ανάδυση και ενίσχυση παλαιότερων στερεοτυπικών αντιλήψεων και η διάδοση τους εξυπηρετεί συγκεκριμένους σκοπούς (*διάδοση – μετάδοση – προπαγάνδα*)³²⁴.

Η κοινωνική αναπαράσταση, όταν συντίθεται από τα μέσα, αποτελεί άρρητη *επικοινωνιακή πράξη εγκατάστασης*, παρόμοια με τη δημόσια κατηγορία (Bourdieu, 1999)³²⁵. Ο Τύπος μέσα από την αναπαράσταση της κάθε ομάδας ορίζει τις ιδιότητες της καθώς και τα όρια της ενδεχομένης δράσης και εξέλιξης της. Όπως παρατηρείται στην γερμανική εκδοχή κοινωνικής αναπαράστασης, η επιβολή μιας ταυτότητας για τον Έλληνα μέσα από τον ψόγο και την ενοχοποίηση επισύρει δεδομένες οφειλές.

Η υιοθέτηση της αρνητικής κοινωνικής αναπαράστασης του γερμανικού Τύπου για τον Έλληνα, δεν αποτελεί μια ακόμη δυσμενή κριτική. Μέσω αυτής ο ελληνικός Τύπος κοινωνικοποιεί στην πολιτική συμμόρφωση και την συναίνεση σε επακόλουθες δημοσιονομικές πρακτικές, οι οποίες έχουν σχεδιαστεί ώστε να τον «καθαγιάσουν». Η συγκατάβαση σε αυτή την αναπαράσταση θα μπορούσε να συμβολιστεί με μια «λευκή κορδέλα»³²⁶ που περνιέται στο μπράτσο ενός παιδιού για να υπενθυμίζει στο ίδιο τι το οδήγησε στην τιμωρία και για να παραδειγματίζει και τους υπολοίπους. Απ' την άλλη μεριά, η αναπαράσταση του Έλληνα με γαλανόλευκα χρώματα, τον μεταφέρει οπλισμένο με το σπαθί της ιστορίας και την ασπίδα του πολιτισμού, ουσιαστικά, ανυπεράσπιστο, σε ένα ψηφιακό, χρηματοπιστωτικό κόσμο. Όμως, πώς αναπαρίσταται τελικά ο Έλληνας, πέρα από υποθετικές εκδοχές και σε τι είδους πολιτική κουλτούρα κοινωνικοποιείται συγκαλυμμένα μέσα από τον Τύπο;

Για να δοθεί απάντηση στο ερευνητικό πρόβλημα γύρω από τον προσανατολισμό της πολιτικής κοινωνικοποίησης στον ελληνικό Τύπο, επιχειρήθηκε η αποκρυστάλλωση της κοινωνικής αναπαράστασης του Έλληνα στο ενιαίο σώμα δεδομένων όπως αυτό προέκυψε μέσα από τις εφημερίδες του δείγματος. Τα κριτήρια επιλογής των εφημερίδων, δηλαδή το εύρος κυκλοφορίας και η αναγνωσιμότητα καθώς και το ειδικό πολιτικό βάρος στο πεδίο του Τύπου³²⁷, επέτρεψαν την ομογενοποίηση του corpus. Οι εφημερίδες δεν παρουσιάζουν σημαντικές αποκλίσεις σε επίπεδο εγκυρότητας του δημοσιογραφικού λόγου.

Πέρα από την αναζήτηση της κοινωνικής αναπαράστασης στο σύνολο των δεδομένων (πρώτο επίπεδο ανάλυσης), επιχειρήθηκε ο προσδιορισμός των κοινωνικών αναπαραστάσεων του Έλληνα σε κάθε εφημερίδα ξεχωριστά (δεύτερο επίπεδο ανάλυσης). Στην περίπτωση όπου οι αναπαραστάσεις σε κάθε εφημερίδα είναι ίδιες με την γενική αναπαράσταση όλου

³²⁴Βλ. 1^ο Μέρος, Κεφάλαιο 2^ο, 2.3 «Διάδοση Κοινωνικών Αναπαραστάσεων μέσα από τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας»

³²⁵Βλ. 2^ο Μέρος, Κεφάλαιο 2^ο, 2.2 «Κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα – η γερμανική «εκδοχή»

³²⁶Ο συμβολισμός προέρχεται από την ταινία του Michael Haneke «Η Λευκή Κορδέλα» (2009).

³²⁷Βλ. 2^ο Μέρος, Κεφάλαιο 1^ο, «Επιλογή της μεθόδου»

του corpus, τότε η πολιτική κοινωνικοποίηση έχει κοινό προσανατολισμό στο σύνολο του Τύπου. Αντίθετα, αν για κάθε εφημερίδα προκύπτει διαφοροποιημένη κοινωνική αναπαράσταση, τα χαρακτηριστικά της, θετικά ή αρνητικά, και ο βαθμός συνάφειας με την γερμανική αναπαράσταση, υποδηλώνουν τον προσανατολισμό της πολιτικής κοινωνικοποίησης, ο οποίος σχετίζεται με την ιδεολογική ταυτότητα και το ιδιοκτησιακό καθεστώς της εφημερίδας.

Στο γερμανικό Τύπο κυριαρχεί το δίπολο «ψεύτης και τεμπέλης» και η αποσύνδεση του νεοέλληνα από τους αρχαίους προγόνους του, κυρίως σε φυλετικό επίπεδο. Ο Έλληνας αναπαριστάται ως ανάξιος κληρονόμος της πολιτισμικής κληρονομιάς των κλασικών χρόνων, την οποία καρπώθηκε, ούτως ή άλλως, για μεγάλο χρονικό διάστημα εξασφαλίζοντας ειδική μεταχείριση. Ο νεοέλληνας δεν έχει ικανότητες σχεδιασμού και οργάνωσης, ενώ δεν παράγει κανενός είδους συμβολικά πολιτισμικά προϊόντα.³²⁸

Στο πρώτο επίπεδο ανάλυσης, από το σύνολο δηλαδή του δείγματος από τις εφημερίδες «Καθημερινή», «Ελευθεροτυπία» και «Το Βήμα», προκύπτει μία ενιαία κοινωνική αναπαράσταση με σημαντικές ομοιότητες αλλά και σημαντικές διαφορές με αυτή του γερμανικού Τύπου. Η κύρια ομοιότητα αφορά στην ανεντιμότητα και στη διαφθορά, ως κύρια χαρακτηριστικά του Έλληνα, τα οποία βρίσκονται στον πυρήνα της κοινωνικής αναπαράστασης μαζί με τα χαρακτηριστικά του εθνικισμού και της ξενοφοβίας. Επιπροσθέτως, αναγνωρίζεται η ευθύνη των Ελλήνων για την κρίση στην οποία έχουν περιέλθει και αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο έχουν απαξιωθεί διεθνώς και κρίνονται ως αναξιόπιστοι. Οι ίδιοι, ωστόσο, αναπαριστώνται ως αδύναμοι ή απρόθυμοι να αναλάβουν τις ευθύνες που τους αναλογούν. Αυτά είναι τα χαρακτηριστικά με αρνητικό πρόσημο, τα οποία, μαζί με «ελαφρυντικά» ή θετικά χαρακτηριστικά, συλλειτουργούν στη νοσηματοδότηση της κοινωνικής αναπαράστασης.

Στα «ελαφρυντικά» ή θετικά χαρακτηριστικά, συγκαταλέγεται η θέση αδυναμίας της Ελλάδας στην ΕΕ, από την οποία προκύπτουν οι εξαναγκαστικές αγορές οπλισμού και οι εισαγωγές εμπορευμάτων από ευρωπαίους εταίρους με τους δικούς τους όρους, η χρήση της ως «αποδιοπομπαίου τράγου» σε πολιτικό επίπεδο, αλλά και οι τοκογλυφικές επιθέσεις που δέχεται. Οι Έλληνες, πέρα από τις πολιτικές τους ευθύνες σε εθνικό επίπεδο, δεν θα πρέπει να ενοχοποιούνται για την κρίση που πλήττει την Ευρώπη. Παρότι είναι πολιτισμικά ίσοι και κοινωνικά αλληλέγγυοι με τους Γερμανούς, παραγνωρίζονται από αυτούς εξαιτίας παρωχημένων αντιλήψεων και στερεοτύπων.³²⁹

³²⁸ Βλ. 2^ο Μέρος, Κεφάλαιο 2^ο, «Κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα – η γερμανική «εκδοχή»»

³²⁹ Βλ. 2^ο Μέρος, Κεφάλαιο 2^ο, 2.3 «Κοινωνικές αναπαραστάσεις του Έλληνα στον ελληνικό Τύπο», 2.3.1. «Αποτελέσματα ανάλυση πρώτου επιπέδου»

Η αλληλεπίδραση μεταξύ των χαρακτηριστικών και ο σχηματισμός αλληλοαναιρούμενων δίπολων, όπως για παράδειγμα, το υπαίτιος – «αποδιοπομπαίος τράγος», αποδυναμώνουν τη συνάφεια της αναπαράστασης του ελληνικού Τύπου με την αναπαράσταση του γερμανικού. Αποκαλύπτουν, ίσως, μια εξισορροπητική τάση του ελληνικού Τύπου, ως απόρροια μιας έντονα αυτοκριτικής διάθεσης ή, αλλιώς, επιβεβαιώνουν τη θέση περί «*διχασμένης ελληνικής ταυτότητας*» (Λίποβατς, 1995).

Ένα επιπλέον σημαντικό ερευνητικό εύρημα, στο πρώτο επίπεδο ανάλυσης, αφορά στην ετεροβαρή απόδοση ευθυνών στο πολιτικό σώμα, η οποία συνιστά έμμεση απαλλαγή του κοινωνικού σώματος από πολιτικές ευθύνες. Προκύπτει, κατ' αυτόν τον τρόπο, μια ισχυρή αντίφαση ή, αλλιώς, ένα «διπλό μήνυμα». Ο Τύπος λειτουργεί ταυτόχρονα ως κατηγορος και ως συνήγορος του κοινωνικού σώματος.

Η μερική ή μειωμένη συνάφεια της αναπαράστασης του Έλληνα στο σύνολο του Τύπου με την αναπαράσταση του γερμανικού Τύπου, προσανατολίζει προς μια διαδικασία πολιτικής κοινωνικοποίησης στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής πολιτικής κουλτούρας. Εφόσον η αμφισβήτηση, τα ερωτηματικά και η απουσία απόλυτων απαντήσεων και άκαμπτων πεποιθήσεων, η γνώση της άγνοιας και η ενδοσκόπηση αποτελούν κομμάτια της μετριοφροσύνης που ευδοκμεί στη δημοκρατία (Καμί, 1948 στο Γιαλκέτσης^a, 2013:63).

Η ανάλυση δευτέρου επιπέδου, ωστόσο, υπέδειξε ότι ένα τέτοιο συμπέρασμα θα ήταν πρόωρο. Η επικέντρωση στην κάθε εφημερίδα ξεχωριστά ανέδειξε διαφοροποιημένες κοινωνικές αναπαραστάσεις και διαφορετικό προσανατολισμό στην κοινωνικοποιητική διαδικασία. Απαντήθηκε, δηλαδή, θετικά το ερευνητικό ερώτημα γύρω από τη σχέση της πολιτικής κοινωνικοποίησης, που προάγει μια εφημερίδα, με την ιδεολογική της ταυτότητα και το καθεστώς ιδιοκτησίας της. Οι ιδεολογικές διαφορές και οι συσχετισμοί δυνάμεων μεταξύ των ελίτ της πολιτικής και των μέσων επικοινωνίας, προβλήθηκαν, τελικά, ως ρυθμιστικοί παράγοντες της πολιτικής κοινωνικοποίησης που προάγεται μέσα από τον Τύπο. Για το λόγο αυτό, τα συμπεράσματα συνάγονται αξιοποιώντας τα αποτελέσματα της ανάλυσης δευτέρου επιπέδου.

Η πολιτική κοινωνικοποίηση, όπως συνυποδηλώνεται μέσα από την κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα στις εφημερίδες του δείγματος της έρευνας, έχει διττό προσανατολισμό, με επικρατέστερο τον προσανατολισμό προς την επανακοινωνικοποίηση σε νέες πολιτικές αξίες, όπως εκδηλώνεται στις εφημερίδες «Καθημερινή» και «Το Βήμα». Η εφημερίδα «Ελευθεροτυπία» κοινωνικοποιεί το αναγνωστικό της κοινό προς μια πιο δημοκρατική πολιτική κουλτούρα.

Οι ομοιότητες μεταξύ των εφημερίδων «Καθημερινή» και «Το Βήμα» βρίσκονται στην υψηλή συνάφεια της κοινωνικής αναπαράστασης του Έλληνα με την κοινωνική αναπαράσταση του γερμανικού Τύπου, αλλά και τη γενικότερη συνάφεια μεταξύ επιχειρημάτων και θέσεων με τα γερμανικά ΜΜΕ. Επιβεβαιώνεται, κατά αυτό τον τρόπο, η πρώτη υπόθεση της έρευνας, σύμφωνα με την οποία ο ελληνικός Τύπος αναπαρήγαγε την κυρίαρχη αφήγηση του γερμανικού Τύπου. Αν και τα χαρακτηριστικά των κοινωνικών αναπαραστάσεων δεν είναι ταυτόσημα, οι εφημερίδες «Καθημερινή» και «Το Βήμα» φαίνεται να ανασυνθέτουν την κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα στη βάση της γερμανικής αναπαράστασης. Προέκτειναν την ήδη αρνητικά δημιουργημένη αναπαράσταση, ενώ δεν παρατηρήθηκε καμία προσπάθεια αναίρεσης των μύθων που καλλιεργήθηκαν γύρω από τον Έλληνα.

Στην εφημερίδα «Καθημερινή» ο Έλληνας αναπαριστάται ως εθνικιστής και ξενόφοβος, ανέντιμος και διεφθαρμένος. Είναι υπεύθυνος για την κρίση, αλλά δεν αναλαμβάνει τις ευθύνες που του αναλογούν. Για τους πολιτικούς και τα ΜΜΕ χρησίμευσε ως «αποδιοπομπαίος τράγος». Εξάλλου, δεν είναι παρά ένας «μικρο-απατεώνας», στον οποίο αποδόθηκαν όλα τα δεινά της κρίσης.

Στην εφημερίδα «Το Βήμα» ο Έλληνας αναπαριστάται ως διεθνώς απαξιωμένος, ανέντιμος, αναξιόπιστος και υπεύθυνος για την κρίση. Αναγνωρίζεται, δε, ότι στο πλαίσιο της ΕΕ είναι εξαναγκασμένος να εισάγει οπλικά συστήματα και εμπορικά προϊόντα υπό δυσμενείς οικονομικούς όρους.

Η γενικότερη συμφωνία με τον γερμανικό Τύπο³³⁰ και η προώθηση της κρατικής προπαγάνδας, επιβεβαιώνουν την εξαρτημένη φύση των μέσων επικοινωνίας και τη λειτουργία τους προς την κατεύθυνση της διατήρησης των δομών εξουσίας μέσα από τον έλεγχο της πληροφορίας (*θεωρία της διάχυσης μέσα από τα ΜΜΕ, mediadiffusion*)³³¹. Επιβεβαιώνει, δηλαδή, πλήρως την πρώτη υπόθεση της έρευνας³³², σύμφωνα με την οποία η ευθύνη αποδίδεται συλλογικά στους Έλληνες και προωθείται η συναίνεση στα επερχόμενα μνημόνια ως αποδοχή του «αναγκαίου κακού»³³³. Αποκαλύπτεται, με αυτόν τον τρόπο, η εξέλιξη μιας διαδικασίας *διάχυσης ή επανακοινωνικοποίησης νέων πολιτικών αξιών*³³⁴ από τη μία χώρα στην άλλη.

³³⁰ Βλ. 2^ο Μέρος, Κεφάλαιο 2^ο, 2.3.2.1. Κοινωνικές αναπαραστάσεις του Έλληνα στις ελληνικές εφημερίδες, 2.3.2.1.1. Εφημερίδα «Καθημερινή», 2.3.2.1.2.3. Εφημερίδα «Το Βήμα»

³³¹ Βλ. 1^ο Μέρος, Κεφάλαιο 1^ο, 1.2.2.3. «Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας»

³³² Βλ. 2^ο Μέρος, Κεφάλαιο 1^ο, 2. «Ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις»

³³³ Βλ. Λεάνδρος και συν. (2011) "Η «Κρίση» στον Τύπο. Μια θεματική και γλωσσολογική ανάλυση». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*. 134-135. 237-255

³³⁴ Βλ. 1^ο Μέρος, Κεφάλαιο 1^ο, 1.2.1 «Τύποι Πολιτικής Κοινωνικοποίησης»

Η επανακοινωνικοποίηση σε νέες πολιτικές αξίες, η οποία διαπιστώνεται κατά την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας, μπορεί να εκκινεί εκείνη ακριβώς την περίοδο αλλά είναι πιθανό να βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη. Στην «Καθημερινή», όπου ο λόγος είναι περισσότερο τεχνοκρατικός και προτείνονται πιο συγκεκριμένοι τρόποι αντιμετώπισης της κρίσης, η διαδικασία επανακοινωνικοποίησης μοιάζει να έχει ξεκινήσει προ πολλού και αυτό γιατί, όπως θα αναλυθεί και στη συνέχεια, οι πολιτικές αξίες που προωθούνται ευδοκμούν στον πολιτικό χώρο της Δεξιάς.

Μία άλλη σημαντική ομοιότητα μεταξύ της «Καθημερινής» και «Του Βήματος», αφορά την, σχεδόν, μονομερή απόδοση ευθυνών στο πολιτικό προσωπικό στην Ελλάδα. Με αυτόν τον τρόπο, δημιουργείται μια ισχυρή αντίφαση για τον Έλληνα καθώς αναπαριστάται ως υπεύθυνος για την κρίση και, ταυτόχρονα, ως θύμα των διεφθαρμένων πολιτικών. Η αντίφαση αυτή θα συζητηθεί στη συνέχεια στο πλαίσιο της διαδικασίας επανακοινωνικοποίησης που επιτελείται στο μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού Τύπου.

Στην «Ελευθεροτυπία» δεν απαντάται η προαναφερόμενη αντίφαση. Οι ευθύνες μοιράζονται με μεγαλύτερη ισομέρεια προς το πολιτικό και κοινωνικό σώμα, ενώ ασκείται δριμεία κριτική και προς τις δύο κατευθύνσεις. Η κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα στην «Ελευθεροτυπία» παρουσιάζει μειωμένη συνάφεια με την αντίστοιχη γερμανική εκδοχή. Γενικά, επιχειρείται η ανασκευή ορισμένων από τους μύθους που δημιουργήθηκαν από τον γερμανικό Τύπο, η «υπεράσπιση» του Έλληνα και η ανάδειξη κοινών δεσμών μέσα από μια πολυπολιτισμική προσέγγιση που επικαλείται την κοινή ευρωπαϊκή ιστορία.

Ο πυρήνας της κοινωνικής αναπαράστασης της «Ελευθεροτυπίας» εμπεριέχει τον εθνικιστικό και ξενοφοβικό χαρακτήρα του Έλληνα. Επισημαίνεται η δεινή θέση του Έλληνα στην αγορά της ΕΕ, εξαιτίας της οποίας εξαναγκάζεται να αγοράζει οπτικά συστήματα και εμπορικά προϊόντα. Ο Έλληνας είναι ένας «μικρο-απατεώνας», ο οποίος πράγματι αποποιείται τις ευθύνες του, ενώ οι ευρωπαίοι εταίροι τον χρησιμοποιούν ως εξίλαστήριο θύμα. Παρ' όλα αυτά, ο Έλληνας δεν είναι πολύ διαφορετικός από τον Γερμανό, αφού είναι εργατικός, τίμιος και πολιτισμικά ισότιμος του.

Η εξισορροπητική τάση, όπως εκφράζεται μέσα από τα άρθρα της «Ελευθεροτυπίας» παραπέμπει σε μια περισσότερο δημοκρατική κοινωνικοποίηση. Η εφημερίδα αντικατοπτρίζει το μικρότερο κομμάτι του ελληνικού Τύπου, το οποίο δεν συμφώνησε με την γερμανική προπαγάνδα και δεν προώθησε τη συναίνεση στις επερχόμενες κοινωνικές αλλαγές. Χρειάζεται, ωστόσο, να επισημανθεί ότι η διαδικασία πολιτικής κοινωνικοποίησης προς μια δημοκρατική πολιτική κουλτούρα, όπως αυτή προωθείται από την εφημερίδα που αντιπροσωπεύει το χώρο της Αριστεράς, περιέχει ψήγματα εθνικιστικού λόγου

1. Επανακοινωνικοποίηση σε νέες πολιτικές αξίες. Το ρήγμα βαθιάει...

Η επανακοινωνικοποίηση σε νέες πολιτικές αξίες μέσω της διάχυσής τους από τα ΜΜΕ, συνήθως μελετάται ως φαινόμενο στις μετα-αποικιοκρατικές ή μετα-σοσιαλιστικές χώρες. Το φαινόμενο αφορά κυρίως στη μετάβαση σε ένα νέο σύστημα αξιών με την συμβολή των μέσων επικοινωνίας. Η θεωρία της *διάχυσης μέσω των ΜΜΕ (media diffusion)* ή *Ρυθμιστική προσέγγιση*³³⁵ επιβεβαιώνει και επεκτείνει τις μαρξιστικές θέσεις σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο οι κυρίαρχες τάξεις, έχοντας τα ΜΜΕ υπό τον έλεγχο τους, καταφέρνουν να εμφανίζουν τα ταξικά τους συμφέροντα και αξίες ως εθνικά ή οικουμενικά. Τα ΜΜΕ ασκώντας συμβολική βία προάγουν τη κυριαρχία της μίας τάξης έναντι της άλλης. Στη θεωρία της διάχυσης μέσω των ΜΜΕ, παρατηρείται η ίδια άσκηση συμβολικής βίας από τα μέσα επικοινωνίας αλλά σε εθνικό επίπεδο. Μέσα από τη διάχυση νέων πολιτικών αξιών εξυπηρετούνται τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης μιας άλλης χώρας. Πιο απλά, οι κυρίαρχες τάξεις συνεργάζονται, καθώς προσβλέπουν στην επικράτηση ιδεών και αξιών, οι οποίες, παρουσιαζόμενες από τα ΜΜΕ ως οικουμενικές, νομιμοποιούν την εξουσία τους.

Η διαδικασία, όπως κάθε διαδικασία κοινωνικοποίησης, απευθύνεται στο άτομο, το οποίο φοβούμενο την κοινωνική απομόνωση, αυτοπειθαρχεί και ενσωματώνει τις νέες αξίες. Η διαδικασία αποδεικνύεται αργή και όχι πάντα προβλέψιμη, όπως προκύπτει από μελέτες που διεξήχθησαν σε πρώην σοσιαλιστικές χώρες, στις οποίες οι πολίτες εμφανίζονται αμετακίνητοι από τις αξίες του σοσιαλισμού παρά την γενικευμένη κοινωνική αλλαγή³³⁶. Η διαδικασία επιταχύνεται για το άτομο μετά από τραυματικές εμπειρίες (Blee, 2002), ενώ για την ομάδα μέσα από ασυνήθιστα έντονες κοινωνικές αλλαγές, όπως οι κοινωνικές κρίσεις και οι εμπόλεμες καταστάσεις (Sears, 1975), δηλαδή σε συνθήκες φόβου, κατάρρευσης και καταστολής³³⁷. Επιπλέον, η διαδικασία προωθείται μέσα από τεχνικές χειραγώγησης των ΜΜΕ, όπως η δημιουργία ηθικών πανικών και η απανθρωποίηση³³⁸.

Αυτές είναι οι κοινωνικές συνθήκες, αλλά και οι τεχνικές εξουσίας των ΜΜΕ που συνθέτουν την ελληνική περίπτωση: η κρίση, οι τραυματικές εμπειρίες, οι απώλειες, ο φόβος, η καταστολή. Τα γερμανικά μέσα έχουν δημιουργήσει ηθικό πανικό σε σχέση με τους Έλληνες, οι οποίοι θεωρούνται απειλή για όλη την Ευρώπη³³⁹, και απεικονίζονται, μαζί με

³³⁵ Βλ. 1^ο Μέρος, Κεφάλαιο 2^ο, 1.2.2. «Φορείς Πολιτικής Κοινωνικοποίησης», 1.2.2.3. «Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας»

³³⁶ Ο.π., Toth, Simanyi, 2006

³³⁷ Βλ. 1^ο Μέρος, Κεφάλαιο 1^ο, 1.2 «Πολιτική Κοινωνικοποίηση», 1.2.1 «Τύποι Πολιτικής Κοινωνικοποίησης», υποσημείωση 44.

³³⁸ Βλ. 1^ο Μέρος, Κεφάλαιο 2^ο, 1.2.2. «Φορείς Πολιτικής Κοινωνικοποίησης», 1.2.2.3. «Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας», υποσημειώσεις 85,86

³³⁹ Βλ. 2^ο Μέρος, Κεφάλαιο 1^ο, 1. «Εισαγωγή»

τους άλλους λαούς του Νότου, ως γουρούνια³⁴⁰. Στην Ελλάδα οι συνθήκες είναι «ιδανικές» για επανακοινωνικοποίηση σε νέες πολιτικές αξίες μέσα από τα ΜΜΕ. Όμως ποιες είναι ακριβώς αυτές οι αξίες;

Υπάρχει μία σύγχυση γύρω από αυτό το θέμα, η οποία αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ρητορικής του λαϊκισμού στην Ελλάδα. Η σύγχυση αφορά στην, κατά τα φαινόμενα, επιβολή των γερμανικών πολιτισμικών αξιών, την μέγιστη γερμανική ηθική (Walzer, 2003), στους έκπτωτους ηθικά και πολιτισμικά Έλληνες. Η υιοθέτηση μιας τέτοιας θέσης θα λειτουργούσε ως αντεστραμμένη πολιτισμικοποίηση και ηθικολογικοποίηση της πολιτικής. Μία βασική παραδοχή της εν λόγω μελέτης είναι ότι το μόνο δόγμα και ο μόνος πολιτισμός που επιχειρείται να επιβληθεί είναι αυτός του φιλελεύθερου καπιταλισμού³⁴¹. Ο τρόπος επιβολής εγγράφεται στην επανακοινωνικοποίηση των πολιτών σε μια νέα ηθική, την ηθική του χρέους.

«Το χρέος εκλύει μια δική του «ηθική», διαφορετική και συνάμα συμπληρωματική προς την ηθική της εργασίας. Στο ζεύγος «προσπάθεια-ανταμοιβή» της ιδεολογίας της εργασίας προστίθεται η ηθική της υπόσχεσης (να τιμά κανείς το χρέος του) και της ενοχής (επειδή το απέκτησε). Όπως μας θυμίζει ο Νίτσε, η έννοια της “Schuld” (ενοχή, φταιξίμο, αμάρτημα) θεμελιώδης στην ηθική, ανάγεται στην πολύ υλική έννοια των “Schulden”(χρέη). Η «ηθική» του χρέους οδηγεί σε μια ηθικοποίηση του άνεργου, του «υποστηριζόμενου», του χρήστη του κράτους πρόνοιας, αλλά συγχρόνως και ολόκληρων λαών. Η εκστρατεία του γερμανικού τύπου ενάντια στους παρασιτικούς ανεπρόκοπους Έλληνες μαρτυρεί τη βία της ενοχής που εκκρίνει η οικονομία του χρέους. Τα μαζικά μέσα, οι πολιτικοί, οι οικονομολόγοι, όταν μιλούν για το χρέος, δεν έχουν παρά ένα μήνυμα να μεταδώσουν: «εσείς φταίτε», «είστε ένοχοι». Οι Έλληνες τεμελιάζουν κάτω από τον ήλιο, ενώ οι Γερμανοί προτεστάντες μοχθούν για το καλό της Ευρώπης και της ανθρωπότητας κάτω από έναν σκυθρωπό ουρανό...» (Lazzarato, 2014:55)

Η ηθική του χρέους αποτελεί μια καθολική σχέση εξουσίας, η οποία διαπερνά εγκάρσια την κοινωνία, χρεώνει όλους τους πολίτες αδιάκριτα και οξύνει τις ταξικές διαφορές. Το χρέος ιδιοποιείται τον χρόνο απασχόλησης, το δημόσιο χαρακτήρα των παροχών, τις συλλογικές πρακτικές προστασίας και ενίσχυσης των αδυνάμων, τελικά, το ίδιο το μέλλον. Ο καπιταλισμός βασίζεται στην δημιουργία και τον έλεγχο μιας νέας υποκειμενικότητας, τον «χρεωμένο άνθρωπο», ο οποίος εξουσιάζεται μέσα από την ενοχή και την ευθύνη³⁴².

Με τη συμβολή των μέσων επικοινωνίας, περνάμε από την επιβαλλόμενη πειθαρχία επί των σωμάτων στην «εκούσια «βιοπολιτική» αυτοπειθάρχηση και αυτοπροσαρμογή»

³⁴⁰ Βλ. 1ο Μέρος, Κεφάλαιο 1ο, 1.2.2.»Φορείς Πολιτικής Κοινωνικοποίησης», 1.2.2.3. «Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας»

³⁴¹ Βλ. 2ο Μέρος, Κεφάλαιο 1ο, 1. «Εισαγωγή»

³⁴² Lazzarato, 2014:28-68

(Τσουκαλάς, 2010:130) των πνευμάτων, την οποία είχε προαναγγείλει ο Φουκώ. Όπως έδειξε και η έρευνα, ο ελληνικός Τύπος στο μεγαλύτερο μέρος του, αναπαρήγαγε την αφήγηση των γερμανικών μέσων και αναπαρέστησε τον Έλληνα ως ηθικά ένοχο για την κρίση και υπεύθυνο για την αποπληρωμή του δημόσιου χρέους. Παρατηρείται, δηλαδή, η εφαρμογή τεχνικών εξουσίας μέσα από την δημιουργία της αναπαράστασης του χρεωμένου πολίτη και την κοινωνικοποίηση στην ενοχή και την αποδοχή της ηθικής τιμωρίας.

Σε αυτό το σημείο, αναδύεται η αντίφαση που παρουσιάστηκε στον ελληνικό Τύπο σχετικά με την απόδοση ευθυνών στους Έλληνες πολίτες και την έμμεση απαλλαγή τους, μέσα από την υπόδειξη των πολιτικών ως κύριων υπαίτιων της κρίσης, η οποία απαιτείται να ερμηνευθεί μέσα από την κυρίαρχη πολιτική κουλτούρα. Οι θεωρητικοί της πολιτικής επιστήμης στην Ελλάδα συγκλίνουν στην περιγραφή του αυταρχικού προσανατολισμού της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας. Ο Τύπος, άλλωστε, επί σειρά ετών κοινωνικοποιούσε στην αυταρχική πολιτική κουλτούρα μέσα από ένα λόγο έντονα πολιτικοποιημένο, λαϊκιστικό, εθνοκεντρικό και ξενοφοβικό (Τσαγκαρουσιάνου, 1995, Αχείμαστος, Κομνηνού, 1996, Παναγιωτοπούλου, 1996, Dinas, 2012)³⁴³.

Η αυταρχική πολιτική κουλτούρα, χαρακτηρίζεται επιπλέον από την μειωμένη πολιτική συμμετοχή και την μειωμένη πολιτική επάρκεια των πολιτών. Υπό την έννοια την πολιτικής επάρκειας νοούνται αφενός η ικανότητα αντίληψης των πολιτικών γεγονότων (*αντικειμενική πολιτική επάρκεια*), η οποία σχετίζεται με τις γνώσεις του ατόμου, και αφετέρου η αίσθηση δυνατότητας επίδρασης στις πολιτικές εξελίξεις (*υποκειμενική πολιτική επάρκεια*), στην οποία υπεισέρχονται ψυχολογικοί παράγοντες³⁴⁴. Παρότι οι Έλληνες θεωρούνται έντονα πολιτικοποιημένοι, η πολιτική συμμετοχή τους περιορίζεται κυρίως στην άσκηση των εκλογικών τους δικαιωμάτων³⁴⁵.

Είναι διαπιστωμένη μία γενικότερη αίσθηση ανημπόριας, μία χρόνια εσωτερικευμένη αδυναμία και μοιρολατρική παθητικότητα (Δεμερτζής 2004, Λίποβατς, 2014) στους Έλληνες πολίτες. Η πεποίθηση ότι τίποτα δεν μπορεί να αλλάξει είναι το αποτέλεσμα της πολιτικής αλλοτρίωσης³⁴⁶ που έχουν επιφέρει το πελατειακό καθεστώς και οι εξατομικευμένες σχέσεις με την πολιτική³⁴⁷. Οι πελατειακές σχέσεις αναίρεσαν από το κοινωνικό σώμα την αρχή του ελέγχου της πολιτικής αρχής, η οποία εξασφαλίζει τη λειτουργία του αντιπροσωπευτικού

³⁴³ Βλ. 1^ο Μέρος, Κεφάλαιο 1^ο, 1.2.2.»Φορείς Πολιτικής Κοινωνικοποίησης», 1.2.2.3. «Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας»

³⁴⁴ Βλ. 1^ο Μέρος, Κεφάλαιο 1^ο, 1.2.3. «Πολιτική επάρκεια και πολιτική κουλτούρα»

³⁴⁵ Αντίστοιχα περιορισμένη είναι και η αντίληψη περί πολιτικής συμμετοχής στην ελληνική γραμματεία, βλ. 1^ο Μέρος, Κεφάλαιο 1^ο, 1.2. «Πολιτική Κοινωνικοποίηση»

³⁴⁶ Για την έννοια της πολιτικής αλλοτρίωσης βλ.. 1^ο Μέρος, Κεφάλαιο 1^ο, 1.2.3. «Πολιτική επάρκεια και πολιτική κουλτούρα», υποσημείωση 101

³⁴⁷ Βλ. 1^ο Μέρος, Κεφάλαιο 1^ο, 1.2.3. «Πολιτική επάρκεια και πολιτική κουλτούρα»

μοντέλου³⁴⁸. Η πολιτική συμμετοχή και ο κοινωνικός έλεγχος εξαργυρώθηκαν με την κάλυψη ατομικών αναγκών και επέτρεψαν στους πολιτικούς την εν λευκώ άσκηση εξουσίας. Αυτή ακριβώς είναι η πολιτική ευθύνη των Ελλήνων πολιτών στο χτες και στο σήμερα.

Η επίφαση της αθωότητας των πολιτών στηρίζει τον ανεύθυνο ατομικισμό και την μη ανάληψη ευθυνών, που αποτελούν ίδιον της αυταρχικής πολιτικής κουλτούρας. Σαφώς και υπήρξε ένα κομμάτι του κοινωνικού σώματος που διατήρησε την πολιτική του ακεραιότητα. Είναι αυτοί οι λίγοι έντιμοι πολίτες, στους οποίους αναφέρεται ο Τύπος, άλλοτε με θαυμασμό και ενίοτε με σαρκασμό. Επίσης, οι ευθύνες των Ελλήνων πολιτικών είναι αδιαμφισβήτητα τεράστιες. Όμως μέσα από την απαξίωση της πολιτικής και την αποκαθήλωση των πολιτικών ειδώλων, ο Τύπος δεν υπερασπίζεται τους έντιμους πολίτες αλλά εμμένει να κοινωνικοποιεί στην αυταρχική πολιτική κουλτούρα. Αν στο παρελθόν ο Τύπος κοινωνικοποιούσε μέσα από τον εθνικιστικό και ξενοφοβικό λόγο, σήμερα κοινωνικοποιεί μέσα από ένα λόγο ενοχοποιητικό και ηθικολογικό.

Η έρευνα έδειξε ότι οι εφημερίδες «Καθημερινή» και «Το Βήμα» επανακοινωνικοποιούν τους αναγνώστες τους σε νέες πολιτικές αξίες, αναπαριστώντας τον Έλληνα με αρνητικό τρόπο και σε συνάφεια με τον γερμανικό Τύπο. Οι δύο εφημερίδες εκπροσωπούν τους πολιτικούς χώρους της Δεξιάς και του Κέντρου ή της Κεντροαριστεράς και ανήκουν σε μεγάλους ομίλους ΜΜΕ συνδεδεμένους με τα πολιτικά κόμματα που εναλλάσσονται στην εξουσία. Ανήκουν δηλαδή στα κυρίαρχα ή αλλιώς καθεστωτικά μέσα. Τα αποτελέσματα της έρευνας επιβεβαιώνουν την άποψη ότι ο καπιταλισμός ως ιδεολογία χρησιμοποιεί ως όχημα τα κυρίαρχα ΜΜΕ (Μόνμπιο, 2014 στο Τσακίρογλου, 2014:10-11).

Οι νέες πολιτικές αξίες εξυπηρετούν τα προστάγματα του καπιταλισμού και επαναφέρουν πολιτικά προγράμματα, τα οποία προτείνει η Δεξιά ήδη από τη δεκαετία του 1970 (Lazzarato, 2014) : μειώσεις μισθών και συντάξεων, ιδιωτικοποιήσεις σε όλους τους τομείς, ακόμη και στο σύστημα πρόνοιας, και απελευθέρωση των επιχειρήσεων από κάθε κοινωνικό έλεγχο. Πλέον, η πολιτική εξουσία επικαλούμενη την «ανυπέρθετη» ανάγκη (Γσουκαλάς, 2010), μετασχηματίζεται σε τεχνοκρατία, δηλαδή στην επιμελή εφαρμογή των νόμων της οικονομίας από μέρους «τεχνικών» κυβερνήσεων (Φεραγιόλι, 2013 στο Γιαλκέτσης^β, 2013:64). Η νέα τεχνοκρατική διακυβέρνηση νομιμοποιείται από την ανάγκη επίλυσης της κρίσης και στηρίζει τη σφοδρότητα των μέτρων της στην προσηματική έλλειψη εναλλακτικών³⁴⁹. Η «Καθημερινή», ως η εφημερίδα- κορωνίδα του ελληνικού δεξιού Τύπου, επιδεικνύει άνεση στη χρήση τεχνοκρατικού λόγου και στην υποβολή αντίστοιχων

³⁴⁸ Στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία, οι πολίτες ελέγχουν, ως εντολείς, τους εντολοδόχους πολιτικούς. (Κοντογιώργης, 2003)

³⁴⁹ Όπως υποστήριζε κάποτε και η Μάργκαρετ Θάτσερ: ThereIsNoAlternative (TINA).

προτάσεων. «Το Βήμα» εκφράζοντας τον χώρο του Κέντρου, επιβεβαιώνει τη γενικότερη μετατόπιση του πολιτικού φάσματος προς τα δεξιά (Μόνμπιο, 2014:11).

Στον τεχνοκρατικό κόσμο, η έλλειψη ελευθερίας εμφανίζεται στο πολιτικό πεδίο ως αποκλεισμός κάθε μορφής ενεργού συμμετοχής στην κοινωνική διακυβέρνηση (Μπόμπιο, 1998:148). Στην Ελλάδα, ωστόσο, η μειωμένη υποκειμενική πολιτική επάρκεια και η κουλτούρα ανάθεσης, διευκολύνουν την μετάβαση σε νέες τεχνικές εξουσίας και διακυβέρνησης. Η επανακοινωνικοποίηση σε νέες πολιτικές αξίες και η μεταλλαγή του Έλληνα πολίτη σε χρεωμένο πολίτη, στην ουσία, βαθαίνουν το ρήγμα που έχει επιφέρει η επικράτηση της αυταρχικής πολιτικής κουλτούρας στη σχέση του κοινωνικού σώματος με την πολιτική.

Για τις όποιες αντιστάσεις προβληθούν από την κοινωνία των πολιτών, το πολιτικό σύστημα είναι πάντα έτοιμο να ενσωματώσει ολόκληρες πλευρές του προγράμματος της ακροδεξιάς (Lazzarato, 2014:28-29). Στην εποχή της κρίσης, ο ακροδεξιός λόγος υιοθετείται από τους κυβερνώντες³⁵⁰ και ο ρατσισμός εκφράζεται θεσμικά³⁵¹. Η ναζιστική οργάνωση «Χρυσή Αυγή» μετεξελίχθηκε σε κόμμα και εισήλθε νόμιμα στο ελληνικό Κοινοβούλιο, δίχως να εγκαταλείψει την παρακρατική της δράση και διαπράττοντας – με την συγκάλυψη των ΜΜΕ και της αστυνομίας – ρατσιστικά εγκλήματα³⁵². Δυστυχώς η διάδοση και η αποδοχή του φασισμού αποδείχτηκε εύκολη και στην περίπτωση του κοινωνικού σώματος, χάρη στην προγονολατρία, τον στείρο και εσωστρεφή εθνικισμό και την εξιδανίκευση της βίας ως μέσου νομιμοποιημένης πολιτικής δράσης (Λίτοβατς, 1995:125, 2014:114).

Στην κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα στον ελληνικό Τύπο τα χαρακτηριστικά που έχουν τη μεγαλύτερη βαρύτητα είναι αυτά της ανεντιμότητας και της διαφθοράς, μαζί με τον εθνικισμό και την ξеноφοβία. Το χαρακτηριστικό της ανεντιμότητας επανέρχεται σε όλες τις αναπαραστάσεις προς επίρρωση της άποψης ότι η διαπλοκή και η διαφθορά αποτελούν συμφυή στοιχεία του νεωτερικού πολιτικού συστήματος (Κοντογιώργης, 2003). Η διαφθορά

³⁵⁰ Λόγια του σημερινού πρωθυπουργού: «Έχουν γεμίσει οι μετανάστες τα νηπιαγωγεία και οι Έλληνες δεν μπορούν να μουν στον παιδικό σταθμό. Αυτό τέρμα. Είναι ορισμένα πράγματα που κι εμένα με ενοχλούν όσο εσάς αλλά θα πρέπει να σταματήσουμε την καραμέλα ότι είναι ρατσισμός.» (12/10/2013, Το Βήμα), «Οι πόλεις μας έχουν καταληφθεί από παράνομους μετανάστες, εμείς θα τις ανακαταλάβουμε.» (29/03/2012, Ναυτεμπορική).

³⁵¹ Συγκλονιστικό παράδειγμα αποτελεί η διαπόμπευση οροθετικών γυναικών από το Υπουργείο Υγείας, έξι μέρες πριν από τις εκλογές του Μαΐου 2012. Οι περισσότερες από αυτές ήταν χρήστες ουσιών και δεν γνώριζαν ότι ήταν φορείς. Στην όλη ταπεινωτική και τραυματική διαδικασία δεν βρέθηκε κανένας κρατικός λειτουργός (γιατρός, αστυνομικός, νομικός) να προασπίσει τα κατοχυρωμένα από το ελληνικό σύνταγμα ανθρώπινα δικαιώματα των γυναικών αυτών. Βλ. το ντοκιμαντέρ της Ζωής Μαυρουδή «Ruins. Το χρονικό μια διαπόμπευσης».

³⁵² Βλ. άρθρα της ομάδας του «Ιού» των δημοσιογράφων Κωστόπουλου, Ψαρρά Α. και Ψαρρά Δ. στον δικτυακό τόπο <http://www.efsyn.gr> που αποκαλύπτουν τις σχέσεις «Χρυσής Αυγής», βαθέως κράτους, αστυνομίας και ΜΜΕ.

αποτελεί ίδιον των απολυταρχικών πολιτικών συστημάτων διότι «υποκαθιστά το δημόσιο συμφέρον με ιδιωτικά συμφέροντα, υποσκάπτει τα θεμέλια του κράτους δικαίου, αρνείται τις αρχές ισότητας και διαφάνειας, ευνοώντας τη μυστική και προνομοιακή πρόσβαση ορισμένων παραγόντων στους δημόσιους πόρους.» (Μένι, 2014:26)

Από τη μεριά του ελληνικού Τύπου είναι σίγουρα θετική η ανάδειξη του τρόπου, με τον οποίο ο εθνικός λαϊκισμός, απ' όπου κι αν εκφράζεται, επιχειρεί, γι άλλη μια φορά, να αποδώσει τη δυσμένεια στην οποία βρέθηκε η Ελλάδα στις σκοτεινές μεγάλες δυνάμεις που θέλουν να κυριαρχήσουν επί της μικρής αλλά ιερής πατρίδας. Είναι απορίας άξιο, ωστόσο, το πώς ένας τόσο έντονα και τόσο βαθιά διεσπαρμένος εθνικισμός, αφήνει ανέπαφο τον ίδιο τον Τύπο³⁵³ και του επιτρέπει να υιοθετεί «Πιλάτεια» στάση, ειδικά υπό το φως ερευνών που υποδηλώνουν το ρόλο που διαδραμάτισε ο ελληνικός Τύπος στην αναπαραγωγή και διατήρηση της αυταρχικής ελληνικής πολιτικής κουλτούρας κατά το παρελθόν.

Η διερεύνηση της δεύτερης αντίφασης των αποτελεσμάτων της έρευνας απαιτεί περαιτέρω έρευνα. Θα είχε εξαιρετικό ενδιαφέρον μία συγκριτική μελέτη μεταξύ της στάσης των εφημερίδων του δείγματος σε εποχές εθνικής ανάτασης και ανάπτυξης, όπως για παράδειγμα, όταν εισήχθη η χώρα στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση, όταν ανέλαβε και διεξήγαγε τους Ολυμπιακούς Αγώνες κλπ, καθώς και του τρόπου που αναπαρέστησαν τον Έλληνα τότε.

Σε κάθε περίπτωση, η έλλειψη προσπάθειας υπεράσπισης και ανασκευής των κατηγοριών και γενικεύσεων του γερμανικού Τύπου από τις εφημερίδες που προσανατολίστηκαν προς την διάχυση νέων πολιτικών αξιών, άφησε ένα κενό στον δημοσιογραφικό λόγο. Το άρθρο του Focus προβάλλει την φυλετική ιδέα και παρότι, στο επίπεδο των ερευνητικών υποθέσεων, αναμενόταν ηχηρή απάντηση από τον ελληνικό Τύπο, οι αναφορές υπήρξαν ελάχιστες, παρά την εκτεταμένη προβολή και ανάλυση του συγκεκριμένου άρθρου. Ίσως η ορμή της αυτοκριτικής διάθεσης των ελλήνων συντακτών να μην τους επέτρεψε να δώσουν τη δέουσα προσοχή. Γεγονός, ωστόσο, παραμένει ότι, από τη μια μεριά, η γερμανική προπαγάνδα υπήρξε ατιμωτική για τον υγιή ελληνικό πατριωτισμό και από την άλλη η υπεράσπιση της εθνικής ταυτότητας αφέθηκε σε αυτούς που την ιδιοποιούνται ως επάγγελμα και πολιτική ρητορεία.

³⁵³Τουλάχιστον τις εφημερίδες του δείγματος της έρευνας, καθώς, όπως προαναφέρθηκε μερίδα του ελληνικού Τύπου προπαγάνδισε θετικά τη ναζιστική οργάνωση «Χρυσή Αυγή» και συγκάλυψε την εγκληματική της δράση.

2. Ο δύσκολος δρόμος...

Η πολιτική κοινωνικοποίηση προς τη δημοκρατική πολιτική κουλτούρα από τον ελληνικό Τύπο, αποτελούσε μία πολύ θετική ερευνητική υπόθεση, η οποία ήταν δύσκολο να διατυπωθεί, λόγω της δεδομένης στάσης των ελληνικών ΜΜΕ, κυρίως της τηλεόρασης, κατά την ελληνογερμανικήμιντιακή «διένεξη». Στο πρώτο επίπεδο ανάλυσης, τα αποτελέσματα σε όλο το δείγμα της έρευνας έδειξαν ότι οι αντιφάσεις και οι αλληλοαναιρέσεις, μεταξύ των χαρακτηριστικών της κοινωνικής αναπαράστασης του Έλληνα, είναι πιθανόν να οφείλονται σε μία αυτοκριτική διάθεση που τείνει προς την δημοκρατική πολιτική κοινωνικοποίηση. Στη συνέχεια ακολούθησε η διάψευση αυτών των αποτελεσμάτων, λόγω των διαφοροποιημένων κοινωνικών αναπαραστάσεων ανά εφημερίδα και της συμφωνίας με την επιχειρηματολογία των γερμανικών ΜΜΕ στο μεγαλύτερο μέρος του δείγματος (εφημερίδες «Καθημερινή» και «Το Βήμα»). Ο προσανατολισμός της κοινωνικοποιητικής διαδικασίας του Τύπου προς μια δημοκρατική πολιτική κουλτούρα, επιβεβαιώνεται, μολαταύτα, για ένα μικρό αλλά σημαντικό μέρος του ελληνικού Τύπου. Στην έρευνα, η επιβεβαίωση προκύπτει για την εφημερίδα «Ελευθεροτυπία»³⁵⁴, η οποία εκπροσωπεί τον χώρο της προοδευτικής Αριστεράς στην Ελλάδα.

Η «Ελευθεροτυπία» αναπαρέστησε τον Έλληνα ως λιγότερο ένοχο, σε σχέση με τις άλλες δύο εφημερίδες. Η μειωμένη συνάφεια με την γερμανική κοινωνική αναπαράσταση και το γεγονός ότι οι συντάκτες της εφημερίδας επιχείρησαν να ανασκευάσουν κάποιες από τις κατηγορίες των γερμανικών ΜΜΕ, δείχνουν ότι η «Ελευθεροτυπία» είχε ένα διαφορετικό προσανατολισμό πολιτικής κοινωνικοποίησης. Αν και η εφημερίδα τοποθετούσε στον πυρήνα της κοινωνικής αναπαράστασης του Έλληνα την εθνικιστική και ξενοφοβική του όψη, δεν έλειψαν από τις σελίδες της κάποιες μεμονωμένες και αποσπασματικές εθνικιστικές ιαχές.

Η διαφορετική κοινωνική αναπαράσταση από την, αριστερής πολιτικής ταυτότητας, «Ελευθεροτυπία» και η διαφωνία με την γερμανική προπαγάνδα, καταδεικνύει μία διαφορετική στάση απέναντι στην επιβολή της ηθικής του χρέους στην ελληνική κοινωνία. Η άρνηση του χρέους αποτελεί, εξάλλου, και πολιτική πρόταση πολλών μελετητών σε όλο τον κόσμο, απέναντι σε μία κρίση που φαίνεται να μην έχει τέλος, καθώς σηματοδοτεί την αρχή μιας νέας πολιτικής περιόδου. Η χρηματοπιστωτική καταστροφή αποδεικνύει ότι η ρύθμιση του κερδοσκοπικού, παγκοσμιοποιημένου χρηματοπιστωτικού συστήματος δεν είναι εφικτή (Lazzarato, 2014:184).

³⁵⁴ Οι αναφορές στην «Ελευθεροτυπία» αφορούν την εφημερίδα πριν από το κλείσιμο λόγω πτώχευσης το Δεκέμβριο του 2011. Η εφημερίδα επανεκδόθηκε και σήμερα κυκλοφορεί διατηρώντας το ίδιο όνομα.

«Η διαρκής και πολύμορφη κρίση θα είναι πιθανότατα και διαρκώς υπό διοίκηση και υπό διαχείριση, θα ανανεώνεται αδιάκοπα και θα αντιμετωπίζεται περιστασιακά.» (Αξελός, 2003 στο Θεοδωροπούλου, 2013:23)

Η αντίσταση στην οικονομία του χρέους ξεκινά από την άρνηση της ενοχής (Lazzarato, 2014:184). Η άρνηση του ετεροκαθορισμού της συλλογικής ταυτότητας είναι παρακαείμενη στην άρνηση της ενοχής και συνιστά πολιτική πράξη. Ο Τύπος που δεν υιοθετεί την ηθική του χρέους μπορεί να συμβάλει, μέσω της πληροφόρησης, στην άρση του φόβου, στην πολιτική συνειδητοποίηση και κατά συνέπεια στην χειραφέτηση.

«Ο αγώνας ενάντια στην οικονομία του χρέους, και κυρίως ενάντια στην «ηθική» της ενοχής που διασπείρει και που, κατά βάθος, είναι μια ηθική του φόβου, απαιτεί επίσης μια συγκεκριμένη υποκειμενική μεταστροφή.» (Lazzarato, 2014:183)

Μόνο που στην ελληνική περίπτωση, η μειωμένη πολιτική επάρκεια, η παθητικότητα και η αίσθηση αδυναμίας απέναντι σε αυτό που συμβαίνει και σε αυτό που πρόκειται να συμβεί, καθιστούν το κοινωνικό σώμα ευάλωτο απέναντι στην επιμελώς σχεδιασμένη ενοχοποίηση από την φιλελεύθερη οικονομία. Η αφύπνιση δεν μπορεί παρά να είναι οδυνηρή και να περνά μέσα από μια διαδικασία αυτοκριτικής.

«...μερικές φορές η αυτοκριτική γεννά αυτό που θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε πλεονάζοντα πόνο – όχι απλώς αμηχανία, στενοχώρια, λύπη ή μεταμέλεια, αλλά και ένα παραλυτικό συναίσθημα ανεπάρκειας, ατελείωτης ενοχής και αποστροφής προς τον ίδιο τον εαυτό, που υπερβαίνει κατά πολύ τις απαιτήσεις του κριτικού εγχειρήματος. [...] Ο πλεονάζων πόνος προέρχεται από την έκπληξη.» (Walzer, 2003:189)

Ο Μπαντιού (2014), υπενθυμίζει ότι η «..πολιτική είναι πάντα η συνάντηση της πειθαρχίας της ιδέας με την έκπληξη της κατάστασης.» (σ.233). Σήμερα, η προάσπιση της δημοκρατίας από τους πολίτες σχετίζεται άμεσα με την αποδοχή του ισχυρού σοκ που έχει επιφέρει η κρίση και η ένταση της συλλογικής ενοχοποίησης.

Η κρίση μπορεί να αποτελέσει ουσιαστικά και όχι ρητορικά μία ευκαιρία, αν δεν δοθούν οι ίδιες απαντήσεις. Μία βασική προϋπόθεση γι' αυτό είναι η αποδοχή μιας *ηθικής της υπευθυνότητας* (Λίποβατς, 2014:114-117) από τους Έλληνες πολίτες. Η ανάληψη της ευθύνης και του κόστους για την παράδοση στη διαφθορά, τις πελατειακές σχέσεις, την αναξιοκρατία και τον ατομικισμό, αποτελεί μονόδρομο. Αυτή, ωστόσο, μοιάζει να είναι, ίσως η μοναδική, μέθοδος πολιτικής «ενδυνάμωσης» και επαναοικειοποίησης της πολιτικής ιδιότητας.

Εν κατακλείδι, η έρευνα αποκτά ιδιαίτερη σημασία καθώς εξελίσσεται σε μια περίοδο έντονων κοινωνικών αλλαγών, κατά την οποία το αναγνωστικό κοινό στρέφεται περισσότερο προς τον Τύπο για την πληροφόρηση του. Ο έλεγχος της πληροφορίας και της γνώσης προσδίδει ειδικό βάρος στην πολιτική κοινωνικοποίηση μέσα από τον Τύπο.

Αν και η μεθοδολογία της έρευνας καλύπτει τα ερωτήματα της, αμφίβολο παραμένει εάν γενικά η μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων στον Τύπο μπορεί να αποκαλύψει την ποιότητα και τον προσανατολισμό της πολιτικής κοινωνικοποίησης που προάγει. Στην παρούσα εργασία η μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων παρέχει απαντήσεις, επειδή πραγματοποιείται σε συγκριτικό πλαίσιο με την προπαγάνδα του γερμανικού Τύπου. Η αποσαφήνιση των στόχων και του νοήματος της γερμανικής πολεμικής, οδηγεί σε συμπεράσματα αναφορικά με την πολιτική στάση του ελληνικού Τύπου.

Η κατασκευή μιας ολότελα αρνητικής κοινωνικής αναπαράστασης για τον Έλληνα, στο μεγαλύτερο μέρος του γερμανικού Τύπου, υπακούει στην ηθικολογικοποίηση και πολιτισμικοποίηση της πολιτικής. Η αναπόφευκτη χρηματοπιστωτική κατάρρευση αποδόθηκε στο ηθικό έλλειμμα και την πολιτισμική ιδιαιτερότητα των Ελλήνων. Η ενοχοποίηση των Ελλήνων εντάσσεται στις τεχνικές εξουσίας που εγκαθιστούν την ηθική του χρέους στις συνειδήσεις των πολιτών. Η ηθική του χρέους δημιουργεί μια νέα υποκειμενικότητα, τον χρεωμένο άνθρωπο. Η κοινωνική αναπαράσταση του Έλληνα στον γερμανικό Τύπο, τον ταυτίζει με τον ένοχο, χρεωμένο άνθρωπο, ο οποίος οφείλει να αποπληρώσει το δημόσιο χρέος.

Ο ελληνικός Τύπος, στο μεγαλύτερο μέρος του δείγματος της έρευνας, συνθέτει μία κοινωνική αναπαράσταση συναφή με την αναπαράσταση του γερμανικού Τύπου. Μέσα από αυτή την αναπαράσταση υιοθετεί την ηθική του χρέους, στην οποία κοινωνικοποιεί το αναγνωστικό του κοινό. Οι εφημερίδες «Καθημερινή» και «Το Βήμα» προσανατολίζουν πολιτικά τους αναγνώστες προς την υιοθέτηση και αποδοχή της ενοχής και της ευθύνης.

Η κρίση στην οικονομία μεταλλάσσει την πολιτική, καθώς η τεχνοκρατία παρουσιάζεται ως η καταλληλότερη μορφή διακυβέρνησης. Οι κοινωνικές μεταρρυθμίσεις και η απελευθέρωση της αγοράς που συνοδεύουν την τεχνοκρατική διακυβέρνηση, ενσαρκώνουν το πολιτικό όραμα της Δεξιάς από την δεκαετία του '70. Η «Καθημερινή» εκφράζει την ικανοποίηση της ελληνικής Δεξιάς για την τροπή των πραγμάτων, ενώ «Το Βήμα» επιβεβαιώνει την μετακίνηση της ελληνικής Κεντροαριστεράς προς τα δεξιά. Στον τεχνοκρατικό κόσμο, η πολιτική συμμετοχή του κοινωνικού σώματος δεν αποτελεί προαπαιτούμενο και, καθώς φαίνεται, στην Ελλάδα αυτή η συνθήκη είναι εξασφαλισμένη, ως απόρροια της χρόνιας επικράτησης μιας αυταρχικής πολιτικής κουλτούρας.

Αντί επιλόγου

*«Ορίζοντες και ουρανοί
και αυτή η απόκοσμη λιακάδα,
άγνωστη χώρα μυθική
και αυτό που οι άλλοι λεν Ελλάδα.
.....»*

*Κατά τη δόξα όπως τραβά,
παραπατάει πληγωμένη,
δεν ανασταίνεται ποτέ,
γιατί ποτέ της δεν πεθαίνει.»
(Πάυλος Παυλίδης, «Ελλάδα», 2013)*

Θυμός. Οργή. Στις πλατείες, στη δουλειά, στις ουρές του ΟΑΕΔ, στα καφεενεία. Αγανάκτηση. Φόβος. Φόβος για το αόρατο χέρι που πριν μας έπνιγε στον ύπνο μας. Τώρα κρατά μνημόνιο, χαρτί απόλυσης, απόφαση έξωσης, δήλωση πτώχευσης, δακρυγόνο, γκλοπ, μαχαίρι. Αγωνία γι' αυτό που έρχεται, για το μέλλον. Αγωνία δίχως όνειρα.

Ποιος έφταιξε τελικά; Ως κοινωνία βρισκόμαστε στην ψυχολογική θέση του μονόφθαλμου γίγαντα που ρωτούσε να μάθει το όνομα εκείνου που τον τύφλωσε και άκουγε κάποιον να φωνάζει: «Ο Κανένας».

Μελετήσαμε τον τρόπο με τον οποίο τα μέσα επικοινωνίας μετατρέπονται σε φωνές μες στο μυαλό μας, μας καθοδηγούν και περιγράφουν το πώς μοιάζουμε, σαν να 'μαστε τυφλοί. Στο μέλλον, κάποια στιγμή, οι κυρίαρχοι θα μας χρειάζονται σε άλλο ρόλο. Τότε οι φωνές θα μας περιγράψουν αλλιώς, ίσως ως ηρωικούς πολίτες που αποπλήρωσαν τα χρέη τους με αίμα και θυσίες, ίσως ως ισότιμους στην ΕΕ, υπεύθυνους και ηθικούς. Θα μας υποσχεθούν μια ίδια με πριν κανονικότητα ως επιβράβευση. Θα πρέπει τότε να αναρωτηθούμε ποιος είναι ο σκοπός τους. Να αναζητήσουμε τον τρόπο με τον οποίο εφαρμόζουν τα ΜΜΕ τις τεχνικές της εξουσίας αλλάζοντας το παιχνίδι της αλήθειας γι' άλλη μια φορά.

Τι θα μας κρύβουν στο μέλλον; Ας είναι ο ερχομός της δικής μας νίκης...

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλεξίου Θ. 2008 «Κοινωνική τάξη, κοινωνικοποίηση και κοινωνικό κεφάλαιο. Τα όρια των αντισταθμιστικών παρεμβάσεων στην κοινωνική πολιτική». *Κοινωνία και Ψυχική Υγεία*. 6. 34-45
- Αχειμάστος Μ., Κομνηνού Μ. 1996. «Η μορφολογία της ημερήσιας διάταξης των ειδήσεων: τύπος και τηλεόραση στην Ελλάδα» στο Παναγιωτοπούλου Ρ., Ρηγοπούλου Π., Ρήγου Μ., Νόταρης Σ. (επιμ.). *«Η «Κατασκευή» της Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης»*. σ.403-502. Διεθνές συνέδριο: Αθήνα, Απρίλιος 1996: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης. Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Abric J.-D. 1996. «Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις: θεωρητικές απόψεις» στο Κατερέλος Δ. Γ.(επιμ.). Δημητρίου Κ. (μτφρ.). *«Δυναμική των κοινωνικών αναπαραστάσεων»*. Αθήνα: Οδυσσέας
- Abric J.-D. 1996^β «Κοινωνικές πρακτικές, κοινωνικές αναπαραστάσεις» στο Κατερέλος Δ. Γ.(επιμ.). Δημητρίου Κ. (μτφρ.). *«Δυναμική των κοινωνικών αναπαραστάσεων»*. Αθήνα: Οδυσσέας
- Antoniades A. 2012. *“At the Eye of the Cyclone: The Greek Crisis in Global Media”*. Athens: Athens Centre for International Political Economy (ACIPE)
- Apple M.. 2008. *«Επίσημη Γνώση»*. Μπατίλας Μ. (μτφρ). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο
- Archetti C. 2004. “Are the Media Globalizing Political Discourse? The War on Terrorism Case Study”. *International Journal of the Humanities*. 2(2). 1301-1308 retrieved on 15/05/2013 from <http://www.academia.edu/>
- Bloemraad I., Trost C. 2008. "It's a Family Affair. Intergenerational Mobilization in the Spring 2006 Protests". *American Behavioral Scientist*. 52(40). 507-532
- Bogdan R. 1986 “The sociology of special education” in Morris J.R., Blatt B.(edit) *“Special Education. Research and Trends”*. New York: Pergamon Press. P.344-359
- Bourdieu P., 1990. «Η κοινή γνώμη δεν υπάρχει». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*. 77. 3-14
- Bourdieu P., Passeron J.-Cl. 1996. *«Οι κληρονόμοι. Οι φοιτητές και η κουλτούρα»*. Παναγιωτόπουλος Ν., Βιδάλη Μ. (μτφρ). β' έκδ. Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α.Καρδαμίτσα

- Bourdieu P. 1999. «Γλώσσα και Συμβολική Εξουσία». Καψαμπέλη Μ. (μτφρ). β' έκδ. Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α.Καρδαμίτσα
- Burguet A., Girard F. 2006. «Πώς επεξεργαζόμαστε τις πληροφορίες των μέσων ενημέρωσης;» στο Παπαστάμου Σ. (επιμ.). «Κοινωνική Ψυχολογία των Μ.Μ.Ε.». Λυμπεροπούλου Α. (μτφρ). σ. 207-241. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Γεωργίου Θ. (2014, Ιούλιος 26-27). «Τι ήταν η «Μεταπολίτευση»;». *Η εφημερίδα των συντακτών*. σ.13
- Γιαλκέτσης Θ. (2013^α, Νοέμβριος 2-3) «Αλμπέρ Καμί. Η μετριοφροσύνη της δημοκρατίας». *Εφημερίδα των Συντακτών*. σ.63
- Γιαλκέτσης Θ. (2013^β, Ιανουάριος 12-13) «Λουίτζι Φεραγιόλι. Ανατροπές στις σχέσεις οικονομία και πολιτικής». *Εφημερίδα των Συντακτών*. σ.64
- Γώγου-Κρητικού Λ. 1994. «Κοινωνικές αλληλεπιδράσεις. Κοινωνικές αναπαραστάσεις. Τι λένε οι δάσκαλοι για τους γονείς;». Αθήνα: Πορεία
- Carvalho A.S. 1996. «Τα πολιτικά πράγματα στην Αγκόλα και ο Πορτογαλικός Τύπος. Αλληλεπιδράσεις πολιτικής και ΜΜΕ στον πλαίσιο μιας πολιτικής κρίσης» στο Παναγιωτοπούλου Ρ., Ρηγοπούλου Π., Ρήγου Μ., Νόταρης Σ. (επιμ.). «Η «Κατασκευή» της Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης». σ.156-163 Διεθνές συνέδριο: Αθήνα, Απρίλιος 1996: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης. Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Champagne P. 2006. "Η κατασκευή της κοινής γνώμης. Το νέο πολιτικό παιχνίδι". Μανδηλαρά Σ. (μτφρ). β' έκδ. Αθήνα: Πατάκη
- Chtouris S., Zissi A., Papanis E., Rontos K. 2006. "The state of youth in contemporary Greece". *Young*. 14(4). 309-322
- Colonomos A. 2004. «Λαϊκισμός» στο Waresquiel E.D. (επιμ.) «Larousse. Ο αιώνας των ανατροπών. Το Λεξικό των κινήσεων αμφισβήτησης στον 20^ο αιώνα». Τσιγκάνου Β. (μτφρ.). Αθήνα: Οξύ
- Curran J., Gurevitch M. (επιμ.). 2001. «Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και Κοινωνία». Κίκιζας Δ. (μτφρ). Αθήνα: Πατάκης
- Δεμερτζής Ν. 1995. "Εισαγωγή στην ελληνική πολιτική κουλτούρα. Θεωρητικά και ερευνητικά ζητήματα" στο Δεμερτζής Ν. (εισ.επιμ.) "Η ελληνική πολιτική κουλτούρα σήμερα". σ.7-39. β' έκδ. Αθήνα: Οδυσσέας.

Δεμερτζής Ν. 2004. «Λαϊκισμός και μνησικακία. Μια συμβολή της (πολιτικής) κοινωνιολογίας των συγκινήσεων». *«Επιστήμη και Κοινωνία. Επιθεώρηση πολιτικής και ηθικής θεωρίας»*. 12. Ανακτημένο στις 13/11/2013 από το δικτυακό τόπο <http://www2.media.uoa.gr/sas/>

Deconchy J.-P., Dru V. 2011. *«Ο αυταρχισμός»*. Παπαστάμου Σ. (επιμ.). Γούλα Κ. (μτφρ). Αθήνα: Πεδίο

Dinas E. 2012 “No country for old cleavages: Political attitudes and beliefs amidst the Greek debt crisis”. *Societàmutamentopolitica*. 3(5). 209-222

Εφήμερος Κ. (2013, Φεβρουάριος 10) «Ελέγχουμε το λαό, στηρίζουμε την εξουσία». *Εφημερίδα των Συντακτών*. σ.68

Farr M.R. 1995. «Κοινωνικές αναπαραστάσεις» στο Παπαστάμου Σ., Μαντόγλου Α.(επιμ.) *«Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία. Κοινωνικές Αναπαραστάσεις.»* σ.107-123. Αθήνα: Οδυσσέας

Freire P. 2005. *“Pedagogy of the oppressed”*. Bergman Ramos M.(transl). Macedo D.(intr). New York: Continuum

Foucault M. 2002. *«Για την υπεράσπιση της κοινωνίας»*. Δημητριάδου Τ. (μτφρ). Αθήνα: Ψυχογιός

Ζέρη Π. 2001. «Ραδιοτηλεόραση και πολιτικά κόμματα. Μια έποψη της παθολογίας του ελληνικού πολιτικού συστήματος». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*. 104-105. 133-153

Habashi J., Worley J. 2009. “Child Geopolitical Agency. A Mixed Methods Case Study”. *Journal of Mixed Methods Research*. 3(1). 42-64

Θεοδωροπούλου Κ.Ε. 2013. «Το κρέμασμα, το γκρέμισμα και το πέταγμα» στο Κοντάκος Α., Καλαβάσης Φ. (επιμ.) *«Θέματα Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού 5. Διαχείριση Κρίσεων και Διακυβέρνηση Εκπαιδευτικών Μονάδων»*. Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Τμήμα Επιστημών της Προσχολική Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού, Π.Μ.Σ. «Μοντέλα σχεδιασμού και ανάπτυξης εκπαιδευτικών μονάδων». Αθήνα: Διάδραση

Ιωαννίδου–Johnson A. 1998. *«Προκατάληψη. Ποιος, Εγώ; Η Δυναμική ανάμεσα στην Προκατάληψη και την Ψυχολογική Ωριμότητα»*. Ιωαννίδου Ι. (μτφρ). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Ιωσηφίδης Θ. 2008. *«Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες»*. Αθήνα: Κριτική

Jacobsen D.I. 2001. "Higher Education as an Arena for Political Socialisation: Myth or Reality?" *Scandinavian Political Studies*. 24(4). 351-368

Jodelet D. 1995. «Κοινωνική αναπαράσταση: Φαινόμενα, έννοια και θεωρία» Στο Παπαστάμου Σ., Μαντόγλου Α. (επιμ.) «Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία. Κοινωνικές Αναπαραστάσεις». σ.124-160. Αθήνα: Οδυσσέας

Juko S. 2010. "Have the Media Made the Greek Crisis Worse? An Inquiry into the Credit Crisis of the State". "*economic sociology. the european electronic newsletter*.12:1" 28-39. retrieved on 08/10/2012 from <http://econsoc.mpifg.de>

Καζαντζάκης Ν., Κακριδής Ι.Θ. (μτφρ.). 2008. «Ομήρου Οδύσσεια». Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας

Κακογιάννη Μ. (επιμ.). 2014. «Το ελληνικό σύμπτωμα». Αθήνα: Νήσος

Καλλινικάκη Θ. (επιμ.) 2010. «Ποιοτικές μέθοδοι στην έρευνα κοινωνικής εργασίας». Αθήνα: Τόπος

Καλογιαννάκη – Χουρδάκη Π. 1993. «Έλληνες μαθητές δημοτικού σχολείου και Πολιτική Κοινωνικοποίηση». Αθήνα: Γρηγόρης

Κάρραν Τ. 2001. «Μαζικά Μέσα και Δημοκρατία» στο Curran J., Gurevitch M. (επιμ.). Κίκιζας Δ. (μτφρ.). «Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και Κοινωνία». Αθήνα: Πατάκη

Κοντογιώργης Γ. 1998. «Πολιτική συμμετοχή ή πολιτική ομηρία;» στο Κούτρας Δ.Ν. (επιμ.) «Οι Νέοι και η Πολιτική. Κείμενα Πολιτικής Φιλοσοφίας». σ.59-86. Αθήνα: Τυπωθήτω-Γ.Δαρδανός.

Κυριαζή Ν. 2006.«Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών». ι' έκδ. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Κωνσταντινίδου Χ. 2002. «Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και η παραγωγή νοήματος. Θεωρητικές προσεγγίσεις και προοπτικές». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*. 108-109. 139-188

Κωνσταντινίδου Χ. 2003. "Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και η παραγωγή νοήματος. Θεωρητικές προσεγγίσεις και προοπτικές. Β' μέρος». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*. 111-112. 193-265

Kaufmann S. 2012. «Όλα όσα θα θέλατε να μάθετε για τις ελληνογερμανικές σχέσεις στην κρίση, αλλά δεν τολμάνε να σας πουν. Δημοφιλείς πλάνες για την κρίση χρέους» Λαλοπούλου Σ. (μτφρ). Αθήνα: Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ

Λέανδρος Ν., Παπαδοπούλου Δ., Ψύλλα Μ. 2011. «Η «κρίση» στον Τύπο. Μια θεματική και γλωσσολογική ανάλυση». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*. 134-135. 237-255

Λίποβατς Θ. 1995. "Η διχασμένη ελληνική ταυτότητα και το πρόβλημα του εθνικισμού" στο Δεμερτζής Ν. (εισ.επιμ.) *"Η ελληνική πολιτική κουλτούρα σήμερα"*. β' εκδ. Αθήνα: Οδυσσεάς. σ.115-132

Λίποβατς Θ. 2014. «Η ανασφαλής ελληνική ταυτότητα και η αποτυχία των νεωτερικών αξιών». *«Επιστήμη και Κοινωνία. Επιθεώρηση πολιτικής και ηθικής θεωρίας»*. 31.101-119 Αθήνα: Gutenberg

Λυκουργιώτης Γ. 2009 «Ο ιδεολογικός λόγος του κέντρου μέσα από τις εφημερίδες Ελευθερία και Βήμα (1945-1949)». Διπλωματική διατριβή. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας. Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Ανακτημένο στις 19/03/2014 από το δικτυακό τόπο <http://pandemos.panteion.gr/index.php?op=record&lang=el&pid=iid:5525>

Lazzarato M. 2014 *«Η κατασκευή του χρεωμένου ανθρώπου»*. Καράμπελας Γ. (μτφρ). Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Lenk K. 1990. *«Πολιτική Κοινωνιολογία»*. Κοκαβέσης Φ. (μτφρ). Κατσούλης Η. (επιμ.). Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής

Linden A., Klandermans B. 2007. "Revolutionaries, Wanderers, Converts, and Compliers: Life Histories of Extreme Right Activists. *Journal of Contemporary Ethnography*. 36(2). 184 – 201

Littlejohn S.W., Foss K.A. 2012. *«Θεωρίες ανθρώπινης επικοινωνίας»*. Γαρδικιώτης Α. (επιμ.). Αθήνα: Πεδίο

Loveless M. M. 2009. "The Theory of International Media Diffusion: Political Socialization and International Media in Transitional Democracies". *Studies in Comparative International Development*. 44(2). 118-136

Luhmann N. 2003. *«Η πραγματικότητα των μέσων μαζικής επικοινωνίας»*. Ζέρη Π. (μτφρ). Αθήνα: Μεταίχμιο

- Μάνινγκ Π. 2007. «Κοινωνιολογία της ενημέρωσης. Ειδήσεις και πηγές ειδήσεων». Μεταξά Κ. (μτφρ). Αθήνα: Καστανιώτης
- Μαντόγλου Α. 1995. «Εισαγωγή» στο Παπαστάμου Σ., Μαντόγλου Α. (επιμ.) «Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία. Κοινωνικές Αναπαραστάσεις». σ.13-62. Αθήνα: Οδυσσέας
- Μένι Ι. (2014, Ιανουάριος 18-19) «Πλήγμα στην καρδιά της δημοκρατίας». Γιαλκέτσης Θ. (επιμ. μτφρ.). *Εφημερίδα των Συντακτών*. σ.26
- Μεταξάς Ι.Δ.-Α. 1985. «Πολιτική Κοινωνικοποίηση». Αθήνα, Κομοτηνή: Σάκκουλα
- Μουζέλης Ν. (2014, Ιανουάριος 5). «Γερμανικός προτεσταντισμός και ελληνικός εθνικολαϊκισμός». *Το Βήμα*. σ.Α28
- Μπαλιμπάρ Ε. 2014. «Ποια λύση στο αδιέξοδο του «ευρωπαϊκού λαού»;» στο Κακογιάννη Μ. (επιμ.). «*Το ελληνικό σύμπτωμα*». σ.21-36. Αθήνα: Νήσος
- Μπέργκερ Π.Λ., Λούκιαν Τ. 2003. «*Η κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας. Μια πραγματεία στην κοινωνιολογία της γνώσης*». Κουζέλης Γ., Μακρυγιάννη Δ. (επιμ.). Αθανασίου Κ. (μτφρ). Αθήνα: Νήσος
- Μπιτσάκη Τ., Τσαγγάρη Σ. 2000. «*Πολιτική Κοινωνικοποίηση. Η Συγκρότηση του Πολιτικού Υποκειμένου στο Καπιταλιστικό Σύστημα*». Αθήνα: Τυπωθήτω – Γ.Δαρδανός
- Μπόμπιο Ν. 1998. «*Ισότητα και Ελευθερία*». Γιαλκέτσης Θ. (εισαγ.). Αρχιμανδρίτου Μ. (μτφρ.). Αθήνα: Πόλις
- Mason J. 2003. «*Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*». Κυριαζή Ν. (επιμ.). Δημητριάδου Ε. (μτφρ). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Μ' Bayo R.T. 2010. "Liberia, Rwanda and Sierra Leone: The public face of public violence". *Ecquid Novi: African Journalism Studies*. 26(1). 21-32
- Moscovici S. 1995. «*Η εποχή των κοινωνικών αναπαραστάσεων*» στο Παπαστάμου Σ., Μαντόγλου Α. (επιμ.) «*Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία. Κοινωνικές Αναπαραστάσεις*». σ.65-106. Αθήνα: Οδυσσέας
- Muhlbauer K.R. 1995. "*Κοινωνικοποίηση. Θεωρία και έρευνα*". Δημοκίδης Δ. (μτφρ). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη
- Ναυρίδης Κ. 1994. «*Κλινική Κοινωνική Ψυχολογία*». Αθήνα: Παπαζήσης

- Νόβα-Καλτσούνη Χ. 1998. «Κοινωνικοποίηση. Η γένεση του κοινωνικού υποκειμένου». Αθήνα: Gutenberg
- Ντεμπόρ Γ. 1986. «Η κοινωνία του θεάματος». Τσαχαγέας Π., Αλεξίου Ν.Β. (μτφρ). 2η έκδ. Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος
- Ντόκα Α., Μπρούζος Α. 2008. «Ημερήσιος αθηναϊκός Τύπος και εκπαίδευση: είδος και περιεχόμενο της καθημερινής αρθρογραφίας». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*. 126. 55-79
- Nisbet E.C. 2008. 'Media Use, Democratic Citizenship, and Communication Gaps in a Developing Democracy'. *International Journal of Public Opinion Research*. 20:4. 454-482
- Οικονομάκου Κ. (2011, Μάρτιος 26) «Λιγότερο από άνθρωποι - Συνέντευξη από τον Ντέιβιντ Λίβινγκστον Σμίθ». *Ελευθεροτυπία*. σ.69
- Παναγιωτοπούλου Ρ. 1996. «Ο Τύπος και το Μακεδονικό ζήτημα: ενημέρωση και επιδράσεις» στο Παναγιωτοπούλου Ρ., Ρηγοπούλου Π., Ρήγου Μ., Νόταρης Σ. (επιμ.). «Η «Κατασκευή» της Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης». σ.490-502. Διεθνές συνέδριο: Αθήνα, Απρίλιος 1996: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης. Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Παντελάκης Γ. (2013, Οκτώβριος 12-13) «Είδιση ήταν και πέρασε...». *Εφημερίδα των Συντακτών*. σ.9
- Παντελίδου – Μαλούτα Μ. 1987. «Πολιτικές στάσεις και αντιλήψεις στην αρχή της εφηβείας. Πολιτική κοινωνικοποίηση στο πλαίσιο της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας». Αθήνα: Gutenberg
- Παπαστάμου Σ. 1989. «Εγχειρίδιο Κοινωνικής Ψυχολογίας». (Δ' έκδ.) Αθήνα: Οδυσσεάς
- Παπαστάμου Σ. 2008. «Κοινωνική Ψυχολογία και Ιδεολογία» στο Παπαστάμου Σ. (επιμ.) «Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία. Επιστημολογικοί προβληματισμοί και μεθοδολογικές κατευθύνσεις». τόμος Α'. σ.185 – 288. Αθήνα: Πεδίο
- Πλειός Γ. (2013, Νοέμβριος 9-10) «Η κρίση και τα ελληνικά ΜΜΕ». *Η εφημερίδα των συντακτών*. σ.45
- Πόστμαν Ν. 1999. «Τεχνοπώλιο. Η υποταγή του πολιτισμού στην τεχνολογία». Παπαθανασόπουλος Σ. (επιμ.). Μεταξά Κ. (μτφρ). Αθήνα: Καστανιώτη
- Papathanassopoulos S. 2001. "Media Commercialization and Journalism in Greece". *European Journal of Communication*. 16(4). 505-521

- Papathanassopoulos S. 2001^b. “The Decline of Newspapers: the case of the Greek press”. *Journalism Studies*. 2(1). 109-123 retrieved on 30/10/2012 from <http://www.tandfonline.com/loi/rjos20>
- Potter J. 2004 «Στάσεις, κοινωνικές αναπαραστάσεις και η διά/ του λόγου ψυχολογία» στο Wetherell M. (επιμ.) «*Ταυτότητες, ομάδες και κοινωνικά ζητήματα*». σ.253 - 334 Αθήνα: Μεταίχμιο
- Ρήγα, Δαιμονάκου. 2002. «Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των ελλήνων για τον εαυτό και τον άλλο (τον τσιγγάνο)». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*. 108-109.257-283
- Ρήσιμαν Ν. 2001. «*Το μοναχικό πλήθος*». Τομανάς Β. (μτφρ). Αθήνα: Νησίδες
- Reichert F. 2010. “Political Competences and Political Participation: On the Role of “Objective” Political Knowledge, Political Reasoning, and Subjective Political Competence in Early Adulthood”. *Journal of Social Science Education*. 9(4). 63–81
- Robson C. 2010. «*Η έρευνα του πραγματικού κόσμου. Ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*». Μιχαλοπούλου Κ. (επιμ.). Νταλάκου Β., Βασιλικού Κ. (μτφρ). β’ εκδ. Αθήνα: Gutenberg
- Σακαλάκη Μ. 2001. «Η ανάλυση περιεχομένου» στο Παπαστάμου Σ. (επιμ.) «*Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία*». η’ εκδ. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Σταυρακάκης Γ. 2014. «Ανατομία του χρέους: Η εξουσία της ηθικής και το ανήθικο της εξουσίας» στο Κακογιάννη Μ. (επιμ.). 2014. «*Το ελληνικό σύμπτωμα*». σ.99-109. Αθήνα: Νήσος
- Σωτήρχου Ι. (2013, Νοέμβριος 11) «Η αθέατη όψη του γερμανικού οικονομικού θαύματος – Συνέντευξη από τον Φραντς Σούλτχαις». Καράμπελας Γ. (μτφρ) *Η εφημερίδα των συντακτών*. σ.16-17
- Said E.D. 1996. «*Κουλτούρα και Ιμπεριαλισμός*». Λάππα Β. (μτφρ). Αθήνα: Νεφέλη
- Schulz W., Ainley J., Fraillon J., Kerr D., Losito B. 2010. “*Initial Findings from the IEA International Civic and Citizenship Education Study*”. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA)
- Sears D.O. 1975. “Political Socialization” in Greenstein F.I., Polsby N.W. “*Handbook of Political Science*”. 2. 93-153. Reading, MA: Addison-Wesley.

- Sitrin M. (επιμ.) 2011. «Οριζοντιότητα. Φωνές λαϊκής εξουσίας στην Αργεντινή». Αθήνα: Συνέλευση για την κυκλοφορία των αγώνων
- Skaperdas S. 2011. "Seven Myths about the Greek Debt Crisis". Retrieved on 08/10/2012 from <http://www.socsci.uci.edu/~sskaperd/SkaperdasMythsWP1011.pdf>
- Τάτσης Ν.Χ. 1999. «Κοινωνιολογία, Κοινωνική Οργάνωση και Πολιτισμικές Διεργασίες». Β' τόμος. Αθήνα: Οδυσσέας
- Τερλεξής Π. 1999. «Πολιτική Κοινωνικοποίηση. Η γένεση του πολιτικού ανθρώπου». Αθήνα: Gutenberg
- Τσαγκαρουσιάνου Ρ. 1995. "Πολιτική κουλτούρα και μαζική επικοινωνία στη σύγχρονη Ελλάδα: ο αθηναϊκός τύπος και οι πολιτικές μειονότητες" στο Δεμερτζής Ν. (εισ.επιμ.) "Η ελληνική πολιτική κουλτούρα σήμερα". β' εκδ. σ.329-349. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Τσακίρογλου^α Τ. (2014, Απρίλιος 12-13) «Υπάρχει εξέγερση και αντίσταση όσο υπάρχει κυριαρχία. Συνέντευξη από τον Φρίντερ Ότο Βολφ». *Εφημερίδα των Συντακτών*. σ.22-23
- Τσακίρογλου^β Τ. (2014, Σεπτέμβριος 6-7) «Τα κυρίαρχα ΜΜΕ είναι το όχημα του νεοφιλελευθερισμού. Συνέντευξη από τον Τζορτζ Μόνμπιο». *Εφημερίδα των Συντακτών*. σ.10-11
- Τσέκερης Χ. 2008 «Δημοκρατία και Επικοινωνία: Η Αισθητικοποίηση του Πολιτικού». *Intellectum*. 04. 27-34
- Τσίγκανου Ι. 2009. «Βία και Καταστολή μέσα και έξω από το σχολείο: Συμπεράσματα εμπειρικών ερευνών» στο Δημοπούλου – Λαγωνίκα Μ., Κατσίκη Γ., Μαρντικιάν – Γαζεριάν Μ. (επιμ.) «Η οικογένεια και το σχολείο, Η σημερινή τους δυναμική και οι μελλοντικές προοπτικές ως πρόκληση για την κοινωνική εργασία». σ.137 – 150. Αθήνα: Συμβούλιο Επιμόρφωσης στην Κοινωνική Εργασία (Σ.Ε.Κ.Ε.)
- Τσουκαλάς Κ. 2010. «Η επινόηση της ετερότητας. «Ταυτότητες» και «Διαφορές» στην εποχή της παγκοσμιοποίησης». β' εκδ. Αθήνα: Καστανιώτη
- Thompson J.B. 1999. "Νεωτερικότητα και Μέσα Επικοινωνίας". Καραμπίνη Γ. (μτφρ). β' έκδ. Αθήνα: Παπαζήση
- Toth A.H., Simanyi L. 2006. "Cultural Values in Transition". "Society and Economy". 28: 1. 41–59

Vetter A. 2002. "Local political competence in Europe: a resource of legitimacy for higher levels of government?" *International Journal of Public Opinion Research*. 14(1). 4-18

Walzer M. 2003. «*Η ηθική εντός και εκτός των συνόρων*». Βουτσάκης Β. (μτφρ). Αθήνα: Πόλις

Φουκό Μ. 1987. «*Εξουσία, γνώση και ηθική*». Σαρίκας Ζ. (μτφρ). Αθήνα: Ύψιλον

Φραγκουδάκη Α., Δραγώνα Θ. (επιμ.). 1997 «*Τι είν' η πατρίδα μας; Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*». β' έκδ. Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Φωτόπουλος Ν. (2013, Φεβρουάριος 24). «Σχολική διαρροή και περιθωριοποίηση των νέων». *Ελευθεροτυπία*. σ.35

Χατζηστεφάνου Α. (2013, Οκτώβριος 5-6). «Μια Νυρεμβέργη για δημοσιογράφους και επιχειρηματίες». *Η εφημερίδα των συντακτών*. σ.63

Χορκχάιμερ Μ., Αντόρνο Τ. 1986. «*Η διαλεκτική του διαφωτισμού*». Σαρίκας Ζ. (μτφρ). Αθήνα: Ύψιλον

Χούπας Ι.Κ. 2010. «Συναισθηματικοί παράγοντες στο σχολικό περιβάλλον». «*Επιστημονικό Βήμα*». 13. 15-25

Ψύλλα Μ. 2010. «*Μεθοδολογία της ανάλυσης ενός γεγονότος από τον έντυπο Τύπο*». Αθήνα: τυπωθήτω – ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ

Zizek S. 2010. "*Βία. Έξι λοξοί στοχασμοί*". Καλαϊτζής Ν. (μτφρ). Αθήνα: Scripta

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Εικόνα 1. Το εξώφυλλο της έκδοσης του περιοδικού Focus στις 22/02/2010.

Κείμενο 1. Η μετάφραση του κεντρικού άρθρου της έκδοσης του περιοδικού Focus στις 22/02/2010.

«Απατεώνες στην Ευρωπαϊκή οικογένεια»

Αφανίζει η Ελλάδα τα χρήματά μας -και τι γίνεται με Ισπανία, Πορτογαλία και Ιταλία;

Από γενέτειρα της Ευρώπης να βρεθεί στην «πίσω αυλή της»: Η πτώση της Ελλάδας δεν έχει προηγούμενο. Πως όμως συνέβη αυτό; Ακόμη κι οι μεγάλοι φιλόσοφοι μπορεί να μπερδευτούν. Σε κάποιες περιπτώσεις αυτό γίνεται φανερό στη εποχή τους, σε άλλες περιπτώσεις το λάθος διαρκεί αιώνες έως ότου αποκαλυφθεί. Στους τελευταίους ανήκει κι ο Αριστοτέλης, ο οποίος είχε την πεποίθηση ότι οι λαοί των ψυχρών περιοχών της Ευρώπης διαφέρουν από εκείνους της Δύσης καθώς στερούνται πνευματικών και διοικητικών ικανοτήτων.

Σήμερα ισχύει μάλλον το αντίθετο. Ίσως όμως και οι μάλλον πολιτειακά σταθεροί λαοί του βορρά να είναι πένητες πνευματικά γιατί πώς αλλιώς θα είχαν συναινέσει να ανταλλάξουν την άνευ αξίας δραχμή με το Ευρώ; Από την άλλη πλευρά η πράξη αυτή υπήρξε σε μεγάλο βαθμό μία πράξη με πνευματικά κίνητρα. Η δραχμή, η αρχαιότερη μονάδα συναλλαγής της ηπείρου, με αυτήν μάλιστα πλήρωναν στις συναλλαγές τους και ο Λεωνίδας, ο Περικλής ή ο Ευριπίδης. Οι άνθρωποι που στο δισάκι τους κουδούνιζαν οι δραχμές έδωσαν στην ήπειρο το όνομά της και δημιούργησαν τις πολιτιστικές της βάσεις.

Όποιος θέλει να ερμηνεύσει το μοναδικής ακτινοβολίας φαινόμενο της αρχαίας Ελλάδας αρκεί μόνο να περιηγηθεί στις ευρωπαϊκές εκθέσεις ζωγραφικής, να παρατηρήσει τα νεοκλασικά κτίρια στις μεγαλουπόλεις της Δύσης ή να στρέψει το βλέμμα του προς τον ουρανό. Με εξαίρεση τον πλανήτη Γη, όλοι οι πλανήτες του ηλιακού μας συστήματος (έξι σε λατινική μορφή) δανείστηκαν το όνομά τους από τις Ελληνικές θεότητες.

Ακόμη κι ο ένας ουρανός έκλεψε από την Ελλάδα μυθολογικό προσωπικό, από τον Ωρίωνα, τον Ηρακλή και την Κασσιόπη, τους Διόσκουρους και τις Πλειάδες έως τον Περσέα και την Ανδρομέδα. Με συγκεκριμένη ευθυβολία οι πύραυλοι των αμερικάνων αστροναυτών που εκτοξεύθηκαν στο φεγγάρι είχαν το όνομα του Απόλλωνα.

Οι Έλληνες θέσπισαν τη Δημοκρατία, την τραγωδία, τη Φιλοσοφία, τους Ολυμπιακούς Αγώνες, τα Συμπόσια καθώς και τα γραπτά φωνήεντα – Αιτία αρκετή ώστε να δοθεί στους απογόνους τους η δυνατότητα να σωρεύουν τα χρέη τους σε ευρώ;

Και ποιοι είναι τελικά οι απόγονοί τους; «Ούτε σταγόνα του αρχαίου αίματος των ηρώων δεν ρέει καθαρό στις φλέβες των σημερινών Νεοελλήνων» υποστήριζε το 1830 ο οριενταλιστής Jacob Phillip Fallmerayers μεμφόμενος τους σύγχρονους του Φιλέλληνες: «Η ενθουσιώδης συμμετοχή τους χάθηκε σε ένα εκφυλισμένο γένος από τους απογόνους κάποιων Σλάβων δαιμόνων, οι οποίοι κατά τον 5ο και 6ο αιώνα εισχώρησαν στο βυζαντινό έθνος και εξάλειψαν την ελληνική εθνικότητα δια πυρός και σιδήρου».

Στην πραγματικότητα ελάχιστη συγγένεια επιτρέπεται οι σημερινοί Έλληνες να έχουν με τους απογόνους τους, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στη χώρα τους κατά την αρχαιότητα και δημιούργησαν αυτόν τον άξιο θαυμασμού πολιτισμό. Στη νότια άκρη της Πελοποννήσου στη Χερσόνησο της Μάνης κατοικούν οι τελευταίοι «γνήσιοι» Έλληνες, όπως και οι τελευταίοι «γνήσιοι» Κέλτες έχουν εγκατασταθεί στην Ιρλανδία και οι τελευταίοι «γνήσιοι» Αιγύπτιοι

είναι οι Κόπτες. Και οι τελευταίοι «γνήσιοι» Γερμανοί; Καλύτερα ας τ' αφήσουμε στην άκρη αυτό.

Οι σύγχρονοι Έλληνες αποδεικνύουν την ανομοιοτήτά τους με τους προγόνους τους σχεδόν καθημερινά και με ποικίλους τρόπους. Η χώρα που γέννησε το Σωκράτη και τον Πλάτονα, τον Μύρωνα και τον Φειδία, τον Πίνδαρο και τον Σοφοκλή, τον Πυθαγόρα και τον Θουκυδίδη δεν έχει σήμερα να επιδείξει ούτε έναν σημαντικό ποιητή, συνθέτη, εικαστικό καλλιτέχνη ή φιλόσοφο. Ούτε κάποιο παγκοσμίου φήμης αστέρι σε οποιοδήποτε άλλον τομέα (η Κάλλας ήταν η τελευταία και η μοναδική). Από την εποχή του El Greco η Ελλάδα δεν «γέννησε» ούτε έναν διεθνούς εμβέλειας ζωγράφο. Σχεδόν ποτέ δεν έχει προβληθεί κάποια Ελληνική κινηματογραφική ταινία που να προκαλέσει σχόλια στην Ευρώπη. Οι σημαντικότεροι σύγχρονοι Έλληνες ποιητές είναι κάποιοι στατιστικολόγοι που ζητωκραύγαζαν στην Ε.Ε. πως ο κρατικός προϋπολογισμός τους είναι υγιής και πως η ωφέλιμη αγροτική επιφάνεια της χώρας τους ξεπερνά τη συνολική της έκταση.

Όποιος θέλει να προοδεύσει φεύγει στο εξωτερικό. Μια χούφτα διεθνώς αναγνωρισμένων Ελλήνων φυσικών και κοσμολόγων εργάζεται στις Η.Π.Α. Ο διασημότερος σύγχρονος Έλληνας είναι ο Otto Rehhagel, μάλιστα το παιχνίδι της ομάδας του είναι τόσο διασκεδαστικό όσο και τα αθηναϊκά προάστια. Τέσσερα από τα επτά θαύματα του κόσμου βρίσκονταν στην Ελλάδα, ενώ σήμερα οι Έλληνες οικοδόμοι εκτελούν «λαμπρά έργα», όπως κάποια σήραγγα κοντά στην πόλη της Κοζάνης, όπου οι σκαπτικοί «κομάντος» που άρχισαν να σκάβουν από την μία πλευρά του βουνού απέκλιναν στη μέση 35 μέτρα. Μετά από κάθε σεισμό διεξάγονται δημόσιες συζητήσεις, για το αν θα μπορούσαν να χτιστούν αντισεισμικά σπίτια. Ο σχεδιασμός πόλεων δεν τίθεται ως ζήτημα εδώ και 2.000 χρόνια. Η μισή Αττική εντωμεταξύ αποτελείται από ολόκληρα οικοδομικά τετράγωνα από μπετόν απίστευτης ασχίμιας. Βουνά από σκουπίδια, διαβρωμένα εδάφη και διαβόητες δασικές πυρκαγιές είναι τα χαρακτηριστικά της σημερινής Ελλάδας, όπως παλαιότερα ήταν οι ναοί, οι τρίποδες και οι αναθυμιάσεις από τους βωμούς.

Το 1800 η Αθήνα ήταν μια κηλίδα με 5.000 κατοίκους, οι οποίοι έβρισκαν τα ζώα τους ανάμεσα στα αρχαία ερείπια, γύρω στα 1900 ζούσαν εκεί 130.000 άνθρωποι, ενώ σήμερα είναι πάνω από τρία εκατομμύρια. Η εκρηκτική αύξηση πληθυσμού, μία από τις συνέπειες της γενικευμένης αστυφιλίας, πραγματοποιήθηκε στην πρωτεύουσα και αλλού χωρίς στόχο και σχεδιασμό, ενώ μεταμόρφωσε την Αθήνα σε δύσομη πόλη, η οποία από λίκνο της Δημοκρατίας σήμερα έχει αποκτήσει κακή φήμη. Λογικό επακόλουθο ήταν από τη δεκαετία του '80 και μετά να ξεκινήσει μια προσωρινή φυγή από τις πόλεις. Αμέτρητοι άγρια και άναρχα δομημένοι οικισμοί ξεφύτρωσαν στις παραλίες, σχεδόν μισό εκατομμύριο αυθαίρετες κατοικίες ανοικοδομήθηκαν για χάρη της δροσιάς του καλοκαιριού, των οποίων η τρομακτική ακαλαισθησία καθιστά σαφές ότι η επικρατούσα – σε κάθε μέρος της γης- αρχή της αναλογίας μάλλον έχει οριστικά αποβιώσει. «Η συνεχώς αυξανόμενη σε πληθυσμό πόλη μπορεί πολύ δύσκολα ή και καθόλου να κρατηθεί σε τάξη» έγραφε ο Αριστοτέλης. Οι σύγχρονοι Έλληνες επιδεικνύουν ότι μπορούν ακούραστα να οδηγήσουν ακόμη και μικρά μέρη σε κατάσταση πλήρους παρακμής.

Στην αρχαιότητα η Ελλάδα ανήκε στις ηγετικές ναυτικές δυνάμεις. Ακόμη και σήμερα η χώρα με τα 14.000 χιλιόμετρα ακτών της κατέχει έναν από τους μεγαλύτερους στόλους ανά τον κόσμο. Κι όμως, όποιος επιβιβάζεται σε κάποιο ελληνικό επιβατηγό πλοίο γνωρίζει σε τι αφήνεται: Στη συνέχεια της «Οδύσσειας» με τα τουριστικά μεταφορικά μέσα.

Η Ελλάδα διαθέτει μόνο μια Όπερα και μόνο μια πραγματική αίθουσα συναυλιών. Στη χώρα του Ορφέα και του κιθαρωδού Απόλλωνα δεν προβλήθηκαν ποτέ οι Μουσικές Τέχνες μέσω της λαϊκής μουσικής. Στις μελέτες σχετικά με την Πίζα στις οποίες η Ελλάδα καταλάμβανε τα πίσω καθίσματα, οι Μουσικές Τέχνες δεν προβλήθηκαν ούτε από πολιτικούς ούτε καν από τα ΜΜΕ.

Η Ελλάδα φαίνεται να αποτελεί το ιδανικό παράδειγμα που αποδεικνύει τη θεωρία του ιστορικού Oswald Spengler, ότι οι πολιτισμοί είναι οργανισμοί, οι οποίοι απαραίτητα διανύουν έναν κύκλο ζωής από τη νεότητα στην ακμή και από την ωριμότητα στην παρακμή. Προφανώς αυτή η πτώση από ένα τέτοιο πρωτοφανές ύψος διαρκεί εν τω μεταξύ 2.000 χρόνια.

Αυτό που διαφοροποιούσε την αρχαία Ελλάδα από τους υπόλοιπους πολιτισμούς της αρχαιότητας (με εξαίρεση τη Ρωμαϊκή Δημοκρατία), ήταν η απουσία μιας κεντρικής εξουσίας, ενός απόλυτου μονάρχη – η οποία ήταν σίγουρα αποτέλεσμα των γεωγραφικών συνθηκών, αλλά συνδεόταν επίσης με κάποιο μυστήριο τρόπο με την κυριαρχία της ιδέας της άμιλλας. Σύμφωνα με τον Ησίοδο, η Έρις, θεά της διχόνοιας, έχει διπλή μορφή. Η μια της μορφή «προωθεί τον πόλεμο και την διαφωνία», ενώ η άλλη «υποχρεώνει ακόμη και τον ακαμάτη άνθρωπο στην εργασία. Όσο κοιτάει ο ένας, που του λείπουν τα αγαθά, προς τον άλλο που είναι πλούσιος, τόσο βιάζεται να σπείρει και να φυτεύσει και να βελτιώσει τον οικό του [...] Αυτή η Έριδα είναι καλή για τον άνθρωπο». Την ύπαρξη του φθόνου στον κόσμο οι Έλληνες την ανήγαγαν σε μια συμπονετική θεότητα. «Τον φθόνο τον αποφεύγει μόνο εκείνος που δεν είναι άξιος του δικού του φθόνου» λέει η Κλυταιμνήστρα, βασίλισσα των Μυκηνών, στην τραγωδία του Αισχύλου Αγαμέμνων.

Η έννοια αυτή διαπερνούσε την καθημερινότητα των Ελλήνων, καθώς μπορούσαν να αντιληφθούν τις ενέργειες τους μόνο σε καθεστώς άμιλλας. «Όπου και αν κοιτάξουμε, συναντούμε στους Έλληνες μια στάθμιση του ίδιου τους του εαυτού», γράφει ο ιστορικός Christian Meier. «Η στάθμιση αυτή πραγματοποιούνταν σε καθημερινή βάση στην αγορά, τον κύριο τόπο συνάντησης».

Η φιλοδοξία του να είναι κανείς πρώτος κέντριζε όχι μόνο τους αθλητές και τους πολεμιστές, για τους οποίους τα κριτήρια αξιολόγησης αφορούσαν τα κατορθώματα και την ομορφιά τους, αλλά και τους τραγουδιστές και τραγωδούς, τους ρήτορες και τους ζωγράφους. «Εμπρός, εσείς που είστε οι καλύτεροι χορευτές ανάμεσα στους Φαίακες», αναφωνεί ο βασιλιάς Αλκίνοος που φιλοξενεί τον Οδυσσέα, «χορέψτε μας κάτι ώστε ο ξένος να αναφέρει στο σπίτι του πόσο μπροστά είμαστε από άλλους στον χορό και το τραγούδι, στα αγωνίσματα και στη ναυτική τέχνη». Το περίφημο Συμπόσιο του Πλάτωνα είναι ένα συμπόσιο μόνο σε ό,τι αφορά την εξωτερική μορφή, στην πραγματικότητα λαμβάνει χώρα ένας ανταγωνισμός ως προς το ποιος από τους συμμετέχοντες θα εκφωνήσει τον καλύτερο λόγο σχετικά με τον έρωτα. Ακόμα και οι θρησκευτικές τελετές περιλάμβαναν και αγώνες, αφού δεν τραγουδούσαν ομαδικά ως χορωδία αλλά διαγωνίζονταν μεταξύ τους.

Ολόκληρες πόλεις συναγωνίζονταν για το ποια έχει τους σημαντικότερους αθλητές και καλλιτέχνες ή τους ομορφότερους ναούς. Η ελληνική δημοκρατία αποτέλεσε στην ουσία την προσπάθεια να δημιουργηθούν άριστες συνθήκες ανταγωνισμού και να αποφευχθεί η απόλυτη επικράτηση του ενός. Ακόμα και ο εξοστρακισμός είχε ως σκοπό τον αγώνα. «Αυτός είναι ο πυρήνας της ελληνικής αντίληψης περί άμιλλας: απεχθάνεται την επικράτηση του ενός και φοβάται τους κινδύνους που αυτή επιφέρει, επιθυμεί, ως αντίδοτο απέναντι στην

αυθεντία – μια δεύτερη αυθεντία», υποστήριξε ο Friedrich Nietzsche. Τίποτε δεν έχει απομείνει από αυτό το πνεύμα στο σημερινό κράτος, όπου η διαφθορά φτάνει μέχρι το επίπεδο της κυβέρνησης.

Η σκοτεινή πλευρά της συνεχούς άμιλλας ήταν η αγριότητα με την οποία αυτός ο «άσωτος λαουτζίκος καλλιτεχνών» (Thomas Mann) προχωρούσε σε εμφυλίους πολέμους. Με τον Πελοποννησιακό πόλεμο (431-404 π.Χ.) η Ελλάδα αυτό-εξαιρέθηκε από τις χώρες που πρωταγωνιστούσαν στην ιστορία. Στο τέλος του δεύτερου πελοποννησιακού πολέμου οι πόλεις – σύμμαχοι της Σπάρτης απαίτησαν να μετατραπεί η ηττημένη Αθήνα σε «βροσκοτόπι για πρόβατα». Οι Σπαρτιάτες φυσικά αρνήθηκαν και απλώς έριξαν τα τείχη της πόλης.

Αν συνδέσει κανείς την παρακμή του ελληνικού πολιτισμού με την αλλοίωση της ιδέας της άμιλλας, τότε αυτή ξεκινά με την ανάληψη της εξουσίας από τους βασιλείς των Μακεδόνων, Φίλιππο Β΄ και Μεγάλο Αλέξανδρο. Μετά την κατάληψη της Ελλάδας από τους Ρωμαίους το 146 π.χ., οι Έλληνες υιοθέτησαν την ιδέα πως από εδώ και πέρα είναι «Ρωμαίοι», ενώ ακόμη και σήμερα χαρακτηρίζουν τους εαυτούς τους και τον Ελληνισμό ως «Ρωμιοσύνη». Η Ρώμη, αντίθετα, «έκανε δικές τις τις ελληνικές επιστήμες και ολόκληρο τον ελληνικό πολιτισμό» όπως έγραψε ο ιστορικός Πλούταρχος.

Το 326 μ.χ. ο Ρωμαίος αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Α΄ θεμελιώνει το Βυζάντιο με νέα πρωτεύουσα την Κωνσταντινούπολη, λόγω της ιδανικής γεωγραφικής της θέσης. Το χτίσιμο της πόλης θα ολοκληρωθεί μετά από τέσσερα χρόνια. Ο αυτοκράτορας διατάσσει μια από τις βαρβαρότερες κλοπές έργων τέχνης όλων των εποχών για να στολίσει την πόλη. Πολλές ελληνικές πόλεις λεηλατούνται και υφαρπάζονται έργα των σημαντικότερων γλυπτών της Αττικής. Ακόμα και το τεράστιο ολόσωμο άγαλμα του Απόλλωνα στους Δελφούς θα φτάσει με αυτόν τον τρόπο στην Κωνσταντινούπολη για να αποκτήσει νέο κεφάλι, αυτό του Κωνσταντίνου.

Έλληνες αρχιτέκτονες ολοκλήρωσαν στην Κωνσταντινούπολη το τελευταίο ελληνικό αρχιτεκτονικό αριστούργημα. Ο Ανθέμιος από τις Τράλλεις και ο Ισίδωρος από τη Μίλητο δημιούργησαν την Αγία Σοφία που εγκαινιάστηκε το 537 μ.χ. Όσο η Κωνσταντινούπολη άκμαζε, σημαντικές πόλεις στην Ελλάδα παρήκμαζαν.

Τα (αρχαία) ελληνικά ήταν βέβαια την εποχή εκείνη η επίσημη γλώσσα της βυζαντινής αυτοκρατορίας, όμως η κεντρική εξουσία, η λατρεία του αυτοκράτορα και ο εκχριστιανισμός κατέστρεψαν την κλασική αντίληψη περί τέχνης. Το πόσο πολύ άλλαξαν συνολικά οι συνθήκες καταδεικνύεται από το γεγονός ότι τον όγδοο αιώνα ξέσπασε στην χώρα, όπου κάποτε όλοι οι δημόσιοι χώροι ήταν γεμάτοι με γλυπτά θεών, διαμάχη για το αν θα επιτρέπεται ή όχι η δημιουργία ιερών εικόνων. Φυσικά η διένεξη αφορούσε αποκλειστικά την απεικόνιση χριστιανικών μορφών.

Κάθε λαός έχει συγκεκριμένη διάρκεια ζωής, ανέφερε ο προφήτης Μωάμεθ σε πλήρη αντιστοιχία με τον ιστορικό φιλόσοφο Sprengher, πριν από 1.000 χρόνια και παραπάνω. Την οριστική πτώση της Ελλάδας σφράγισαν κατόπιν οι Οθωμανοί. Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453 η Ελλάδα τέθηκε υπό τουρκική κατοχή για περίπου τέσσερις αιώνες. Από την Αγία Σοφία γκρεμίστηκαν οι σταυροί. Για την πλειονότητα των Ελλήνων η Τουρκοκρατία ήταν καταστροφή. Οι Έλληνες εκλαμβάνονταν πλέον ως άνθρωποι δεύτερης κατηγορίας, υπέφεραν υπό την ξένη κυριαρχία και την αλλοτρίωση της χώρας τους κυρίως

από αλβανούς μετανάστες. Το 1822 τα τούρκικα στρατεύματα σφαγίασαν πάνω από 20.000 Έλληνες στο νησί της Χίου, ενώ 45.000 πουλήθηκαν ως σκλάβοι.

Μετά την ανεξαρτησία η ελληνοτουρκική σύγκρουση συνέχισε να σιγοκαίει. Φρικτότερη κορύφωσή της ήταν η επονομαζόμενη μικρασιατική καταστροφή το 1923. Ενάμισι εκατομμύριο ελληνικής καταγωγής κάτοικοι της Μικράς Ασίας, οι οποίοι κατοικούσαν εκεί για αιώνες, εκδιώχθηκαν από τους Τούρκους, ενώ το 1950 προστέθηκαν σ' αυτούς ακόμη μερικές χιλιάδες εκατοντάδες Έλληνες από την Ισταμπούλ και την Αίγυπτο.

Στο πεπρωμένο της Ακρόπολης των Αθηνών αντικατοπτρίζεται η ιστορία φθοράς της χώρας. Τον 6ο αιώνα ο Παρθενώνας μετατράπηκε σε χριστιανική εκκλησία. Κατά τους βυζαντινούς χρόνους στην Ακρόπολη κατοικούσε ο Έπαρχος, ενώ μετά την κατάκτηση από τους Οθωμανούς, η τουρκική διοίκηση μετέτρεψε τον Παρθενώνα σε τζαμί (με προσαρτημένο μιναρέ) και το Ερέχθειο μεταμορφώθηκε -χωρίς καθυστέρηση- σε χαρέμι. Στη διάρκεια της πολιορκίας της Αθήνας από τους Βενετούς το 1687, μια βολή από κανόνι βρήκε το μνημείο όπου οι Τούρκοι φύλασσαν την πυρίτιδα. Το υπέροχο οικοδόμημα υπέστη ανεπανόρθωτες ζημιές.

Ειδικά για τους φιλέλληνες Γερμανούς κλασσικούς δεν ήταν μόνο η Αρχαιότητα από μόνη της ένα μεγάλο θέμα αλλά και το πένθος για την απώλεια αυτού του κόσμου. «Η Αττική, η ηρωίδα έπεσε/εκεί που οι γιοι των Θεών ησυχάζουν /στα ερείπια των όμορφων μαρμάρινων αιθουσών/στέκει ο γερανός μοναχικά πενθώντας» παραπονιόταν ο Hölderlin. «Ο,τι οφείλει στο τραγούδι αθάνατο να μείνει» παρηγοριόταν ο Schiller «πρέπει στη ζωή να καταστραφεί».

Περισσότερο πεζά, αλλά όχι με λιγότερη θλίψη εκφραζόταν και ο Γάλλος συγγραφέας-διπλωμάτης François-René de Chateaubriand μετά από μια επιθεώρηση του μνημείου του Ποσειδώνα στο ακρωτήριο του Σουνίου το 1806: «Γύρω μου τάφοι, σιωπή, καταστροφή, θάνατος και μερικοί Έλληνες ναυτικοί, που ανέμελα κι απερίσκεπτα κοιμόντουσαν πάνω στα συντρίμια της Ελλάδας. Άφησα αυτή την ιερή χώρα για πάντα, με το κεφάλι γεμάτο από τα περασμένα της μεγαλεία και την τωρινή της ταπείνωση».

Η ταπείνωση έχει λήξει σήμερα, αλλά η πτώση είναι πανταχού παρούσα. Μήπως όμως δεν βρίσκονται συνολικά οι μεσογειακές χώρες, η Ιταλία για παράδειγμα, σε μια παρόμοια κατάσταση; Εν μέρει. Οι Ιταλοί ήταν και συνεχίζουν να είναι κορυφή στον τομέα της μόδας αλλά κυρίως στη γαστρονομία. Ελληνική μόδα; Ελληνική διακόσμηση; Ανήκουστο. Όσον αφορά δε στη κουζίνα οι καλοφαγάδες φτιάχνουν μάλλον ένα μεγάλο τόξο.

Ο μάγειρας Μίθαικος από τη Σικελία, τον οποίο αναφέρει ο Πλάτωνας, θεωρούνταν από τους σύγχρονούς του «ο Φειδίας της κουζίνας» - σήμερα δεν υπάρχει κανένας διάσημος Έλληνας καλλιτέχνης της μαγειρικής ενώ σ' όλη τη χώρα υπάρχουν μόνο τρία εστιατόρια με αστέρι Michelin (στα δύο από αυτά μάλιστα σερβίρεται γαλλική κουζίνα).

Στο έργο του «Η γαστριμαργική τέχνη», ο Αρχίστρατος από τη Gela (Σικελία) , ένας περιπλανώμενος γκουρμέ, που έζησε τον 4ο π.Χ. αιώνα λέει για ένα ψάρι από τη Ρόδο: «Αν δεν θέλουν να στο πουλήσουν, παρ' το με τη βία. Μετά μπορείς να αναλάβεις το πεπρωμένο σου». Σήμερα το πεπρωμένο καμιά φορά ονομάζεται καούρα.

Κατάλληλο για κάθε είδους καούρα είναι επίσης, με ελάχιστες εξαιρέσεις, το ελληνικό κρασί. Ο Αττικός χυμός από σταφύλι απολάμβανε εξαιρετικής φήμης και υμνήθηκε σε πληθώρα ασμάτων. Κατά τους αρχαίους Έλληνες μια ειδοποιός διαφορά μεταξύ πολιτισμού και

βαρβαρότητας συνίστατο στο ότι οι Βάρβαροι έπιναν μύρα. Σήμερα είναι οι Βάρβαροι που πίνουν ελληνικό κρασί.

«Το να έχεις γεννηθεί Έλληνας συνιστά μια μεγαλειώδη κατάρα», έγραφε στην αυτοβιογραφία της η ηθοποιός και για χρόνια Υπουργός Πολιτισμού Μελίνα Μερκούρη. Για εξαιρετικά μεγάλο αριθμό ανθρώπων προφανώς αυτό σημαίνει ότι έχτισε ο καθένας από αυτούς ο ίδιος προσωπικά την Ακρόπολη, ίδρυσε τους Δελφούς, δημιούργησε το Θέατρο και εφηύρε την έννοια της Δημοκρατίας.

